

თხზილ ჩიქოვანი

ახალბურთა
ზეფხის ტყაოსანი

გამოკვლევა, ტექსტები და ლექსიკონი
პროფ. ა. დუდუჩავას რედაქციითა
და წინასიტყვაობით

მეოცა გამოცემა

თბილისი

* 1 * 9 * 3 * 7 *

აკადემიკოს ნიკო იაკობის-ძე
მარტის ხსოვნას
უძღვნის ამ ნაშრომს
ავტორი

წ ი ნ ა ს ი ტ უ მ ა ო ზ ა

თავის ისტორიულ განვითარებაში ყოველი ხალხის კულტურა ორ დიდ შენაკადს შეიცავს: ერთია დამწერლობითი ლიტერატურა, რომელიც ფაქტიურად გაბატონებული კლასის მწერლობას წარმოადგენს და მოცემულია წერილობით ძეგლების სახით, როგორც ინდივიდუალური შემოქმედების ნაყოფი; მეორე, ზეპირსიტყვაობითი ლიტერატურა, რომელიც ხალხის კოლექტიური შემოქმედების ნაყოფი არის. ამ უკანასკნელის მასალაა, როგორც წერილობითი ძეგლები, რომლის ხალხური გადამუშავების ნიადაგზე იქმნება „ლიტერატურული ფოლკლორი“, აგრეთვე დამწერლობითი ლიტერატურისაგან დამოუკიდებლად უშუალოდ შექმნილი სახეები, რომლებშიაც მოცემულია ხალხის ქირ-ვარამი, როგორც სოციალური უთანასწორობის შედეგი. წერილობითი და ზეპირსიტყვაობითი ლიტერატურა ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში იმყოფებიან. ორივე იდეოლოგიურ ზედნაშენს წარმოადგენს და კლასთა ბრძოლის სხვადასხვა სტადიებს ასახავს.

ფოლკლორის ისტორია იწყება მაშინ, როცა წერილობითი ნიშნები დამკვიდრდა ლიტერატურულ ყოფაში, მიუხედავად იმისა, რომ არსებითად ხალხური შემოქმედება უფრო ძველია, ვინემ ინდივიდუალურ შემოქმედების ნიადაგზე შექმნილი წერილობითი ძეგლები. ფოლკლორისტიკა ყოველთვის იპყრობდა მწერლობისა და მეცნიერების ყურადღებას. განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდნენ ფოლკლორისტიკას. მეთვრამეტე. საუკუნის შემდეგ, როცა დამწერლობითი ლიტერატურაში შემოიჭრა რომანტიზმის მძლავრი ტალღა..

ქართული ფოლკლორისტიკა აქამდე, ასე ვთქვათ, პირველყოფილ დაგროვების პროცესში იმყოფებოდა; მისი შესწავლა სისტემატიურ ხასიათს არ ატარებდა, რის გამო მრავალი პრინციპიალური მნიშვნელობის პრობლემები თითქმის ხელუხლებელია. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ხალხური შემოქმედების შესწავლას ეძლევა დღეს, როდესაც ბრძოლა ფორმალიზმსა და გაუბრალოების წინააღმდეგ წარმოადგენს აუცილებელ ფაქტორს სოციალისტური კულტურის შემდგომი ხარისხობრივი განვითარებისათვის. ეს ბრძოლა სწარმოებს სოციალისტური რეალიზმის პოზიციებიდან, რომელიც მოითხოვს

ლიტერატურასა და პოეზიაში სოციალისტური ხალხურობის დამკვიდრებას.

ლენინი და სტალინი ყოველთვის ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, სოციალისტური კულტურის კანონზომიერი განვითარებისათვის იმ ძველი კულტურის ძეგლების კრიტიკულ ათვისების საჭიროებას, რომელიც შექმნილია საუკუნეთა მანძილზე და რომელთაც არ დაუკარგავთ „მიუწვდომელი ნორმის და ნიმუშის მნიშვნელობა“. სოციალისტური ხალხურობა ლიტერატურაში ნიშნავს დიად სისადავეს, რომლის მიღწევა შესაძლებელია მაღალი ოსტატობითა და ნატურალისტური უბრალოების ძლევით. მაგრამ ხალხური შემოქმედების ათვისება როდი ნიშნავს მის უკრიტიკო აპოლოგიას: ფოლკლორის სისტემატიზაცია, მისი მეცნიერული გამოყენება, ყველა იმ მისტიურ და რეაქციონერ ელემენტების ძლევაა, რომლისაგანაც ნაწილობრივ ხალხური შემოქმედება განთავისუფლებული არ არის; მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ ხალხურ შემოქმედებაში საკმაოდ მოიპოვება დემოკრატიული და სოციალისტური ელემენტები, რომლითაც მშრომელი ხალხი ამჟღავნებდა თავის პროტესტს და გამოსთქვამდა თავის გულისწყრომას ექსპლოატატორთა კლასის წინააღმდეგ. ასეთი ელემენტებით სავსე არის, როგორც ხალხური თეატრი, ისე პოეტური და ვოკალური ფოლკლორი.

ხალხური შემოქმედების მასალების სისტემატიზაცია, მისი მეცნიერული შესწავლა ერთ-ერთი, მაგრამ აუცილებელი გზაა სოციალისტური ხალხურობის დამკვიდრებისათვის საბჭოთა ხელოვნებასა და ლიტერატურაში.

მიხეილ ჩიქოვანის წინამდებარე წიგნის გამოსვლით, რუსთველის სახელობის ლიტერატურის სამეცნიერო-საკვლეო ინსტიტუტი საფუძველს უყრის ქართული ფოკლორისტიკის ცალკეულ საკითხთა კვლევაძიებას. „ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი“ მხოლოდ პირველი საფეხურია იმ დიდი მუშაობისა, რომელიც უნდა გაიშალოს შოთას პოემის ხალხური ვარიანტების დაგროვებისა და შესწავლის საქმეში.

მეცნიერული რუსთველოლოგიის თვალსაზრისით, „ხალხური ვეფხის-ტყაოსნის“ სხვადასხვა ვარიანტების, მათი განვითარების ცალკეულ სახელების შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. ტექსტოლოგიურ პრობლემის და აგრეთვე პოემის ენობრივი თავისებურების გადაწყვეტის საქმეშიაც, რომლის ირგვლივ დღეს მუშაობს რუსთველოლოგია, ხალხურ ვარიანტებსაც შეაქვს თავისი წვლილი.

მიხეილ ჩიქოვანის „ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი“ ორიგინალური ნაშრომია, მასში თავმოყრილია მდიდარი ტექსტოლოგიური მასა-

ლები, საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეებიდან და ამ კონკრეტული მასალების ნიადაგზე, ავტორი იძლევა მეტად საინტერესო თეორიულ განზოგადოებებს, ხალხური და მწიგნობრივი პოემა-რომანის ურთიერთობის პრობლემის ახსნაში.

მიხეილ ჩიქოვანი აკად. ნიკო მარრის მოწაფე და მისი მოძღვრების მიმდევარია. როგორც ცნობილია ნიკო მარამა მდიდარი მემკვიდრეობა დაგვიტოვა ისტორიისა, არქეოლოგიის, ენათმეცნიერების, ლიტერატურისა და ფოლკლორის დარგში. მიხეილ ჩიქოვანი, სწორედ მარრიდან გამომდინარე, ცდილობს მატერიალისტური პალეონტოლოგიის საფუძველზე გაარკვიოს ისეთი პრობლემები, როგორიცაა რუსთველის პოემის დამოკიდებულება ხალხურ ვეფხის-ტყაოსანთან, ხალხური ლეგენდის სტადიალობა, ვეფხის-ტყაოსნის ურთიერთობა მახლობელ აღმოსავლეთისა და დასავლეთ ევროპის ფეოდალურ რაინდულ სუკეტებთან და სხვა. ავტორი ყველგან ცდილობს დაადგინოს ისტორიული კონკრეტობა, თავისი მოსაზრებანი ფაქტიურ მასალებზე ააგოს და მით უზრუნველყოს კვლევა-ძიების მეცნიერული ხასიათი.

„ხალხურ ვეფხის-ტყაოსანს“ დიდი ხნის ისტორია აქვს; დროთა განმავლობაში ის იცვლებოდა. საზოგადოებრივი განვითარების სხვადასხვა საფეხურებზე „ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი“ ახალი გაფორმებით, ნაწილობრივ ახალი შინაარსეული კომპოზიციითა და შეცვლილი ლექსიკით გვევლინებოდა. საზოგადოდ ზეპირსიტყვაობით გადმოცემული ლექსები, ზღაპრები თუ ლეგენდები თაობიდან თაობაზე დაუწყვრლათ გადადიან, ისინი სხვადასხვა იდეოლოგიურ განწყობებსა და გაფორმებას იღებენ, იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში მოხვდებიან; ამიტომაცაა რომ ფოლკლორულ ძეგლთა პირვანდელი სახე თითქმის შენარჩუნებული არაა. ამ კანონზომიერებას ვერ ასცდა არა მარტო ხალხური, ზეპირსიტყვიერი „ვეფხის-ტყაოსანი“, არამედ თვით შოთა რუსთველის გენიალური ქმნილებაც. როგორც ცნობილია საუკუნეთა მანძილზე სხვადასხვა ინტერპოლიატორები და ყველა ჯურის გადამწერები შოთას პოემას ამახინჯებდნენ, მას შინაგან პოლემიკას უმართავდნენ, ტექსტს ნაწილობრივ სცვლიდნენ, აკლებდნენ და აგრძელებდნენ, რის გამოც „ვეფხის-ტყაოსნის“ ტექსტის დადგენა დღეს დიდ სიძნელეს წარმოადგენს. „ვეფხის-ტყაოსნის“ ზელნაწერების ისტორია ცოცხალი ილუსტრაცია არის იმ ბრძოლის, რომელსაც აწარმოებდა სამღვდელოება და საზოგადოდ კლერიკალური ნაწილი ფეოდალებისა შოთა რუსთველის პოემის წინააღმდეგ. უდაო არის, რომ ზელნაწერების ასეთ მდგომარეობამ გავლენა იქონია

თვით ხალხურ შემოქმედებაზეც. თუ თეორეტიულად დაუშვებთ და მივიღებთ მიხ. ჩიქოვანის დებულებას, რომ შოთას პოემას წინ უსწრებდა ხალხური თქმულება ტარიელის შესახებ, მაინც ძალაში რჩება ის, რომ თვით მწიგნობრივ პოემას ხალხურ შემოქმედებაზე ჰქონდა უდიდესი გავლენა. კლასობრივმა ბრძოლამ შოთას წინააღმდეგ თავისი გამოხატულება ზეპირსიტყვიერ ვარიანტებშიაც იპოვა, ეს საკითხი რასაკვირველია მოითხოვს შემდგომ სპეციალურ დამუშავებასა და გარკვევას, რასაც რუსთველის ინსტიტუტი უკვე შეუდგა.

მიხ. ჩიქოვანი „ხალხური ვეფხის-ტყაოსნის“ არსებითად სისტემატური კვლევის პირველი დამწყებია. მართალია აქამდე არსებობდა ცალკეული შეხედულებანი „ხალხურ ვეფხის-ტყაოსნის“ შესახებ, მაგალითად პროფ. ალ. ხახანაშვილი, ვაჟა-ფშაველა და სხ., მაგრამ დღემდე არც ერთ ავტორს არ მოუცია დასაბუთებული გამოკვლევა და ცალკე შრომა „ხალხური ვეფხის-ტყაოსნის“ შესახებ. მათი შეხედულებანი ატარებენ ზოგად მოსაზრებას და მოკლებული იყვნენ მეცნიერულ ხასიათს.

ამ ნაკლის შევსებას ცდილობს ახალგაზრდა ავტორი მ. ჩიქოვანი, რომელიც შეიარაღებულია მატერიალისტური პალეონტოლოგიის თვალსაზრისით, ცდილობს შეავსოს ის ხარეზი, რომელიც გვაქვს ჩვენ „ხალხური ვეფხის-ტყაოსნის“ შესწავლის საქმეში, და უნდა ითქვას, რომ მიხ. ჩიქოვანი ამას წარმატებით აღწევს. ავტორს მრავალი საყურადღებო დებულებები აქვს წამოყენებული და ვფიქრობთ, რომ ის შემდეგ თავის შრომებში კიდევ უფრო გააფართოვებს კვლევადიების სფეროს და ახალი მასალის თეორეტიული განზოგადოებით გაამდიდრებს რუსთაველოლოგიას.

წინა მდებარე წიგნის გამოშვებით, რუსთველის ინსტიტუტის კვლევა-ძიებით ლაბორატორიაში შემოდის კიდევ ერთი დიდი პრობლემა, სახელდობრ—„ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი“.

პროფ. ა. დუდუჩავა.

*

P. S. ორიოდ სიტყვა ხალხური „ვეფხის ტყაოსნის“ წინამდებარე—მეორე გამოცემის შესახებ. ინტერესი რუსთაველოლოგიისადმი საგრძნობლად სცილდება სპეციალისტ—რუსთველისტთა ფარგლებს: „ვეფხის-ტყაოსნის“ საკითხები და მისი ავტორის ვინაობა ერთერთი ცენტრალური პრობლემათაგანია ჩვენი ფართო ლიტერატურული საზოგადოებრიობისათვის. რუსთველის დიადი მემკვიდრეობის კრიტიკული ათვისება ახალ—ფორმალურ ხასიათის საკითხებს აყენებს ჩვენი

პოეზიისა და მხატვრობის წინაშე; მაგ., გმირული რომანტიკის სტილი მეგობრობის ფონზე გაშლილი, სიტყვა—აზრის გამოვლენა რიტმში და საერთოდ კი ალიტერაციაში, მეტაფორებისა და ალეგორიების ფართო გამოყენება ნხატვრული სახის შემუშავების დროს და სხვ. ამით განისაზღვრება ზოგადად შოთას კლასიკური პოემის კრიტიკული ათვისების აქტუალურობა. ამას გარდა ნეცნიერებისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობის პრობლემაა რუსთველისა და ხალხური შემოქმედების ურთიერთობა. ამ მხრივ წინამდებარე გამოცემა კიდევ უფრო ამახვილებს ყურადღებას მასში აღძრულ პრობლემათა შესახებ.

ეს გამოცემა პირველთან შედარებით საგრძნობლად არის გაუმჯობესებული და გაფართოებული. აქ წარმოდგენილია ახალი მასალები: ერთი მხრით „ხალხური ზ. ტ.“ ვარიანტები, ხოლო მეორე მხრით ფართოდ გავრცელებული გადმოცემები და თქმულებები შოთა რუსთველის პიროვნების შესახებ. როგორც ცნობილია ჩვენ უმნიშვნელო ისტორიული ცნობები მოგვეპოვება დიდი პოეტის ბიოგრაფიის შესახებ. ამ მხრივ ხალხში დარჩენილ გადმოცემებს დიდი მნიშვნელობა აქვს რუსთველოლოგიისათვის. მათი ისტორიულ შემოწმების შემდეგ შესაძლო არის რუსთველის ბიოგრაფია მეტის სისრულით წარმოგვიდგეს.

დასასრულ, აღსანიშნავია ზოგი ნაკლი, რომელიც თან ახლდა პირველ გამოცემას; ასეთია: ისტორიული ლიტერატურის არა სრული გამოყენება, ზოგ დებულებათა მეტისმეტად შეკუმშული სახით წარმოდგენა, „ტარიელიანის“ შესახებ მოკლე ცნობების მიწოდება; ამასთანავე დაშვებული იყო ტექნიკური ხასიათის შეცდომებიც წყაროების დასახელებისას. ყოველივე ეს ავტორის მიერ მხედველობაში იქნა მიღებული ამ გამოცემის დროს.

ავტორისაგან

ქართული ფოლკლორი მეტად მდიდარი და მრავალმხრივია. აქ ჩვენ ხალხური შემოქმედების ყველა ჟანრებს შევხვდებით. რევოლუციონური და შრომის სიმღერები, ეპოსი, ლირიკა, ზღაპრები, გადმოცემები, ლეგენდები, ანდაზები, გამოცანები, ზნე-ჩვეულებითი წესები, შელოცვები, ზეპირისიტყვიერი დრამატიული ნაწარმოებები ეროიმიერეს მხარს არ უგდებენ თავიანთი ღირსებითა და მაღალხელოვნებით.

ზეპირისიტყვიერი შემოქმედება ხალხის კულტურის ოქროს საგანძურს წარმოადგენს, რომელიც მასების აღზრდისა და ამოქმედების საუკეთესო საშუალებაა. ამ ოქროს საგანძურში „ხალხურ ვეფხისტყაოსანს“ ერთი უპირველესი ადგილი უჭირავს. ქართველი ხალხი მრავალი ასეული წლების განმავლობაში იცნობდა „ტარიელის ზღაპარს“, „ტარიელის ამბავს“ ანუ ჩვენი სიტყვით „ტარიელიანს“. დიდი და პატარა, განათლებული თუ მცირე მცოდნე, ქალი თუ კაცი, ყველა დამღერის ამ შესანიშნავ ნაწარმოებს. ის ყველასათვის საყვარელი და ხელმისაწვდომია.

წინამდებარე შრომაში ჩვენ შევეცადეთ, რაც შეიძლება სრული სახით წარმოგვედგინა საკითხი, მაგრამ ამით მაინც არ შეიძლება ამოწურულად ჩავთვალოთ „ხალხური ვეფხისტყაოსანი“. ჯერ წიგნისტამბას არ გამოსცილებია და ავტორი უკვე გრძნობს თუ რა შესანიშნავი მასალებია კიდევ დარჩენილი, რომელიც მასში უნდა მოთავსებულიყო! კიდევ რამდენი ზღაპარი, თქმულება, ლექსი არსებობს ტარიელის შესახებ, მაგრამ რას იზამთ, ხალხური შემოქმედება სასწაულმოქმედ კოდს მიაგავს, ის ზღვაა, რომლის ამოცლა შეუძლებელი არის. ამის გამო ჩვენს მიზანს მაინც მიღწეულად ჩავთვლით, თუ ეს შრომა საზოგადოებაში აზრთა გაცვლა-გამოცვლას გამოიწვევს და ამ კარდინალური საკითხის სისტემატური კვლევის საბაზი გახდება.

ტექსტუალური მასალების ერთი ნაწილი, რომელიც აქაა მოთავსებული, ჩვენს პერიოდულ პრესაში უკვე ცნობილია. „ხალხური ვეფხისტყაოსანი“ ნაროდნიკული ინტელიგენციის ყურადღებას აღრიდანვე იქცევდა. 80-იან წლებიდან მოყოლებული ჟურნალ-გაზეთებში ხშირად იბეჭდებოდა საქართველოს თარგმლებში, იუ მის გარეთ ჩაწე-

როლი ვარიანტები. ამ ხნის განმავლობაში საკმაოდ მდიდარი მასალა დაგროვდა. მაგრამ სამწუხაროდ, დღემდე არ ყოფილა ცდა მათ ერთად გამოცემისა, რომელიც ესოდენ საჭირო და მნიშვნელოვანი, ქართული კულტურის ისტორიისათვის; კერძოდ კი ლიტერატურათმცოდნეობისა, ლინგვისტიკისა და ფოლკლორისტიკისათვის. ამდენად ჩვენი შრომა პირველი ცდაა ამ მიმართულებით, სადაც თავმოყრილია აქამდე ცნობილი და ჩვენს მიერ ჩაწერილი უცნობი ვარიანტები.

აქ წარმოდგენილი ტექსტები სხვადასხვა პირების მიერ არის ჩაწერილი. ყველგან დაცული არ არის ერთგვარობა და იმ წესების, თანმიმდევრობა, რომელიც ყოველთვის თან უნდა ახლდეს ზეპირსიტყვიერი მასალების მეცნიერულ ჩაწერას. ზოგი ჩამწერი ყურადღებას არ აქცევდა ტექსტის ენათმეცნიერულ, დიალექტოლოგიურ მნიშვნელობას, ზოგი მარტო მწიგნობრივ გავლენებს ეძებდა და სხ. ბიუხედავად ამგვარი დეფექტებისა, დაბეჭდილი ვარიანტების გასწორება ჩვენ არ შეგვეძლო და რა თქმა უნდა, ეს არც ჩაგვიდენია. ჩვენ უცვლელად დავტოვეთ ვარიანტები, ისინი იმ სახით გადმოვბეჭდეთ. როგორათაც ეს პირველ ნაბეჭდ წყაროებში იყო. ამან რამდენიმე შემთხვევაში ზოგიერთ ლექსთა დამთხვევაც გამოიწვია; ჩვენ შეგვეძლო მსგავსი ადგილებიც ამოგვეღო. მაგრამ მასალათა სისრულისათვის და თვით ვარიანტთა ბეჭდვის ისტორიის გათვალისწინებისათვის პირველი გზა ავირჩიეთ და ვფიქრობთ, რომ სწორადაც მოვიქცეთ.

წიგნში პირობით ძირითად სუჟეტურ ვარიანტად მიჩნეული გვაქვს. ჩვენ მიერ დამოკვეყნებული ტექსტი, რომელიც შენარწყმ ვარიანტს წარმოადგენს. მისი სუჟეტის განვითარება და მომენტთა გადმოცემა. შედარებით უფრო სრულია. მასში ლოლიკურად არის შეერთებული საკვანძო მოტივები და კავშირები. ამის განო. ბუნებრივია, რომ ის პირველ რიგში მოვათავსეთ. პროზაული და პოეტური ვარიანტების ქვემოთ ნაჩვენები განრიგება ჩვენ შეგნებულად გამოვიმუშავეთ. ამას საფუძვლად შემდეგი მოსაზრება დაედვა: თავდაპირველად „ტარიგ-ლიანი“ პროზითი გადმოცემის სახით უნდა არსებულებოდა, ვიდრე ის პოეტურად გარდაიქმნებოდა და ლექსად ჩამოყალიბდებოდა.

მეორე ნაწილში წარმოდგენილი მასალები შოთა რუსთველსა და მის „ვეფხისტყაოსანს“ შეეხება. მკითხველი აქვე იპოვის შოთას ცნობილ გამგრძელებელთა რამდენიმე ლექსსაც, ისინი ამ წიგნში იმისთვის შევიტანეთ, რომ მკითხველს საშუალება ჰქონოდა ხელთაწერებზე მუშაობის გარეშე, ეწარმოებია დაკვირვება შოთა რუსთველის, კოლექტიური ავტორისა და განგრძელებელთა ურთიერთობაზე. ამ შრომას დაბოლოს დართული აქვს დიალექტოლოგიური ლექსიკონი

და საძიებლები, რომლებიც დაინტერესებულ პირთ უფრო გაუადვილებს მუშაობას.

ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში, სამეგრელოს და სვანეთის ჩათვლით „ხალხური ვეფხის-ტყაოსნის“ სხვა ვარიანტებიც არსებობს. მათი ჩაწერა და გამოქვეყნება ჩვენ ჯერ ვერ მოვასწარიტ. დაკვირვებული მკითხველი თვით მოიგონებს იმ პირებს, რომელთაგანაც ასეთი რამ სმენიატ. ამის გამო ჩვენი თხოვნა იქნება მკითხველისადმი, გაგვიწიოს დახმარება და მოგვაწოდოს ცნობები თუ სად, ვინ იცის „ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი“, როგორ იწყება ის, ან და თვითონ ჩასწეროს ვარიანტები, გადმოსცეს მთქმელის მოკლე ბიოგრაფია და თავის ვინაობასთან ერთად გადმოგვიგზავნოს შემდეგი მისამართით: ტფილისი 9. ბარნოვის ქ. მე-3 ჩ. № 5, მ. ი. ჩიქოვანს.

ჩვენ ყველა მნიშვნელოვან ცნობებსა და შენიშვნებს სიამოვნებით მივიღებტ და ანგარიშს გაუწევტ შემდეგ გამოცემაში. ამ უკანასკნელს თან დაერთვის მიღებულ შენიშვნათა მოკლე მიმოხილვა.

მიხ. ჩიქოვანი.

წინასიტყვაობა მეორე გამოცემისათვის

ჩვენი დროის ფოლკლორი ორი დიდი შენაკადისაგან შესდგება: ერთაა ოქტომბრის რევოლუციის წინადროინდელი, ხოლო მეორე, მის შემდეგ შექმნილი და ჩამოყალიბებული. რევოლუციის შემდეგ მომხდარმა სოციალურმა ცვლილებებმა თავისი მხატვრული გამოსახულება ჰპოვეს ხალხურ შემოქმედებაში. წარმოიშვა ახალი ეპოსი, ახალი ზეპირსიტყვიერება, რომელსაც საბჭოთა ფოლკლორი ეწოდება.

საბჭოთა ფოლკლორის შექმნამ და განვითარებამ საბოლოოდ გაანადგურა ე. წ. „ფოლკლორის სიკვდილის“ თეორია. მკვლევართა ერთი ნაწილი ფიქრობდა, რომ ფოლკლორი თანდათან ისპობა და უკლასო სოციალისტურ საზოგადოებაში მას ადგილი აღარ ექნებატ. ჩვენის აზრით მოვლენათა განვითარების დიალექტიკა ამის საწინააღმდეგოს ამტკიცებს. კლასობრივ განსხვავებათა მოსპობა არ უარყოფს ხალხური შემოქმედების, — ფოლკლორის არსებობას. ამ საფუძვრზე მას მხოლოდ სხვაგვარი გამოვლინება და საზოგადოებრივი ფუნქცია ენიჭება. „ჩვენში, — ამბობდა ამხ. სტალინი საბჭოების საგანგებო

მე-8 ყრილობაზე, — ძირითადად უკვე განხორციელებულია კომუნიზმის პირველი ფაზა, — სოციალიზმი“. ეხლა საკითხი ისმება, შემცირდა თუ არა, ამ შემთხვევაში, საბჭოთა ფოლკლორის როლი და რა ნიშნულება? არა, სრულებითაც არა. პირიქით, ის დღითიდღე იზრდება და მტკიცდება. ხალხური შემოქმედების შედეგები ჩვენს თვალწინ იქნებიან. მათი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა შეუდარებლად დიდია. ისტორიულად საზოგადოებრივი ცხოვრების ყოველ საფეხურს შესაფერისი ზეპირსიტყვიერება შეუქმნია, ასევე სოციალიზმის ეპოქაში თავისებური. ხარისხობრივად და თვისობრივად განსხვავებული ფოლკლორი იქნება.

უკლასო სოციალისტურ საზოგადოებაში ფოლკლორი კვლავ იარსებებს, მაგრამ არა იმ სახით, როგორითაც აქამდე. შრომის ახალი განაწილება და ადამიანის ბუნებასთან განსხვავებული დამოკიდებულება ახალ ეპოსს წარმოშობს. ამ შემთხვევაში ჩვენ კარლ მარქსის და ფრიდრიხ ენგელსის სიტყვები გვახსენდება: „კომუნისტურ საზოგადოებაში არ იარსებებენ მხატვრები, არამედ იქნებიან განვითარებული ადამიანები, რომლებიც სხვასთან ერთად მხატვრობასაც ეწევიან“ (Die deutsche Ideologie, 1933, გვ. 373). მსგავსად ამისა, მომავალში არ იქნებიან ფოლკლორის სპეციალური მატარებელი ადამიანები, არამედ ისეთი პირები, რომლებიც თავიანთ ძირითად სამუშაოსთან ერთად, შეასრულებენ ხალხური შემოქმედების მატარებელ — გადამცემთა როლსაც.

საბჭოთა ფოლკლორის არსებობამ და განვითარებამ მტვრად აქცია მეორე ანტიმეცნიერული შეხედულებაც, როპლის მიხედვით მშრომელი ხალხი თვითონ კი არ ჰქმნის ფოლკლორს, არამედ სხვისგან, არისტოკრატიული წრეებისაგან სესხულობს და მას გარდაჰქმნის. ესაა ფაშისტური „სწავლულების“ უკანასკნელი „აღმოჩენა“. ეს რეაქციონერი შეხედულებები მოცემული აქვს ჰანს ნაუმანს თავის Primitive Gemeinschaftskultur-ში¹ და სხვ.

ნაუმანის დებულებებია: Volkslied ist gesunkene Kunstdichtung, და Das Volk produziert nicht, es reproduziert. მაშასადამე, ხალხური სიმღერა ანუ ლექსი არის ძირს დაშვებული ხელოვნებითი (პოეტური) სიმღერა ან ლექსი; ხალხი კი არ ჰქმნის, არამედ სხვის შენაქმნს პირდაპირ გამოიღებს; მიჰბადებს. აქ ხალხის შემოქმედების უარყოფასთან ერთად, წამოყენებულია ფოლკლორისტიკის მთელი რეაქციონერი გზაც. ნაუმანმა და მისმა ფაშისტ თანამოაზრე-

¹ ვინაიდან დასახელებული შრომა ტფილისში ვერ ვიშოვეთ, ესარგებლობთ რუსული წყაროებიდან.

ებმა ხალხური შემოქმედება მთლიანად მწერლობას დაუქვემდებარეს, ფოლკლორული ძეგლები მშრომელ ხალხში ზევიდან გადავიდნენ, ძირს დაეშვნენ; გაბატონებული არისტოკრატიიდან („gesunkenes Kulturgut“), ე. ი. უკანასკნელის მხატვრული მწერლობიდან, წიგნიდანო. ამის მიხედვით მთელი ფოლკლორი ფეოდალთა კლასის შემოქმედებად ცხადდება, ხოლო მშრომელი მასები მის მატარებლად, რომლის მხატვრული გემოვნება დიდად ჩამორჩება პირველისას. ხალხი, მშრომელი მასები მიმბაძველიაო, ის მხოლოდ reproduziert.

ამ რეაქციონური შეხედულებების სათავე ცნობილ „სესხებათა თეორიაში“ უნდა ვეძიოთ. თუ ამ „თეორიის“ მიხედვით აღიარებული იყო ერთი უნივერსალური შემოქმედებით დაჯილდოებული ნაცია, ეხლა ნაუმანის ყალიბის „სწავლულებმა“ ის ჩრდილოეთის რასის ერთ ნაციაში გადაიტანეს, და ამ ნაციის გაბატონებულ ფენას, უმაღლეს კლასს მიაკუთვნეს. ფოლკლორისტიკაში ეს ურეაქციონერული მიმდინარეობა რასული „თეორიით“ იკვებება, რომელიც ფაშისტური გერმანიის სახელმძღვანელო „პრინციპს“ წარმოადგენს.

მარქსიზმ-ლენინიზმი ქვას ქვაზე აღარ სტოვებს სულთმობრძა ბურჟუაზიის შეხედულებიდან. ჩვენი გაგებით ფოლკლორი მშრომელთა შემოქმედების ნამდვილი სახეა. ეს აზრი ჯერ კიდევ ადრე იშვიათი სიცხადით ჩამოყალიბებული იყო საბჭოთა ლიტერატურის კლასიკოსის მაქსიმ გორკის მიერ: „ხალხი მარტო ის ძალა როდია, რომელიც ჰქმნის ყველა მატერიალურ ღირებულებას. იგი სულიერ ღირებულებათა ერთადერთი და უშრეტი წყაროა; იგი შემოქმედების დროის, სილამაზისა და გენიალობის მიხედვით პირველი ფილოსოფოსი და პოეტია, რომელმაც შექმნა ყველა დიდი პოემა, დედამიწის ყველა ტრაგედია და უდიდესი მთაგანი—მსოფლიო კულტურის ისტორია“ („პრავედა“, № 2-7, 1936 წ.).

გორკის სიტყვებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის. დიდი მწერალი ყველაზედ უკეთ იცნობდა მასების შემოქმედებას და თვითონვე ჰქმნიდა კლასიკურ ძეგლებს ხალხის ცხოვრებაზე, მის გასაქირსა და სიხარულზე.

ამ სახელმძღვანელო პრინციპებით ვუდგებით და ვუდგებოდით ჩვენ „ხალხური ვეფხის-ტყაოსნის“ შესწავლას. სხვა გზა არ არსებობს. ჩვენ თავიდანვე გარკვეული გზით მივიდოდით ფოლკლორულ ძეგლებთან და არასოდეს არ ვემყარებოდით თვითდინების პრინციპს. ხალხურ ვარიანტებს განვიხილავთ, როგორც მასების შემოქმედების საუკეთესო ნიმუშს და ამ შემთხვევაში პრიორიტეტს არ ვაკუთვნებთ გაბატონებული კლასის, ფეოდალური არისტოკრატიის შემოქმედ-

ბას. საკითხის ისტორიულმა შესწავლამ ღრმად დაგვარწმუნა წამოყენებული დებულების სისწორეში, და ამით ერთხელ კიდევ ნათელი გახდა, იმ მკვლევართა შეხედულებების უსათუქვლობა, რომლებიც საბოლოო ანგარიშში ძალაუწებლივით ხალხს ართმევდნენ ფოლკლორული შემოქმედების უნარს.

პირველ გამოცემის წინასიტყვაობაში ჩვენ მკითხველებს დავპირდით, რომ მომავალ გამოცემას „თან დაერთვის მიღებულ შენიშვნათა მოკლე მიმოხილვა-თქო“ (XV გვ.). აქ, სწორედ ამ დანაპირების შესრულება დავისახეთ მიზნად. „ხალხური ვეფხის-ტყაოსნის“ გამოცვლის შემდეგ ჩვენ რამდენიმე წერილი და შენიშვნა მივიღეთ, როგორც საქართველოს რაიონებიდან, ისე მოსკოვ-ლენინგრაიდან. წერილებში ლაპარაკია წიგნში აღძრულ საკითხებზე; ზოგი გვეთანხმება, ზოგიც დამატებით ცნობებსა და საკითხების გაშლას მოითხოვს. ჩვენ გადავწყვიტეთ გვეპასუხნა არა პერსონალურად, არამედ ამოგვეკრიფა წამოკრილ კითხვებიდან უმთავრესი და მათ შესახებ გვესაუბრა. ასეც მოვიქცით.

1. პირველი შენიშვნა შეეხება „იაფეტურ ეპოსსა“ და მის არსებობას (გვ. 16—18). ამაზე ჩვენ ძლიერ მოკლედ შევჩერდით და აღვნიშნეთ მხოლოდ როგორც დადგენილი თეორიული დებულება. მთელი სისრულით მისი გადმოცემა არც ეხლა შეგვიძლია უადგილობის გამო; მკითხველებს მიუთითებთ უმთავრეს წყაროებზე, სადაც ისინი იპოვიან ამომწურავ პასუხს. რაში მდგომარეობს და საიდან მომდინარეობს იაფეტური ეპოსი? ამ საგანზე ლაპარაკის დროს, მხედველობაში გვაქვს ხალხური შემოქმედების უძველესი საფეხური, რომელშიაც პალეონტოლოგიური კვლევით შესაძლებელი ხდება ერთგვარი კანონზომიერების დადგენა, არა მარტო ერთი რომელიმე ქვეყნის მიმართ, არამედ რამდენიმესათვის. „იაფეტური ეპოსი“ იაფეტელ ხალხთა შემოქმედება არის, რომელმაც დროთა განმავლობაში დიდი ცვლილებები განიცადა. აკად. ნ. მარრმა იაფეტურ სისტემაში მრავალი ენა მოათავსა, და სავსებით სამართლიანადაც. ამ ენებზე არსებულმა ფოლკლორმა და ლიტერატურამ განვითარების რამდენიმე საფეხური გაიარა. იაფეტურ ეპოსში, მარრისვე სიტყვებით, შედის არა ყოველგვარი ფოლკლორი, არამედ მისი განსაზღვრული ნაწილი. ეს უკანასკნელი კი ხალხური შემოქმედების ერთგვარ საერთაშორისო ფონდს წარმოადგენს. მოუსმინოთ თვით აკად. ნ. მარრს: „У нас истинником общим для творений иранского, кавказского и бретонского, единственных на этих столь отдаленных групп от друга пунктах наметился яфетический эпос, на-

родное сказание о стихиях доисторического или космического содержания, составляющее единый фонд первоначального населения Европы и Передней Азии“ (Из поездки к европейским яфетидам, ЯС, III, 47).

ფოლკლორულ შემოქმედების ეს პერიოდი, ძლიერ შორეულ წარსულს ეკუთვნის, რომლის დროსაც დამწერლობაზე ლაპარაკიც არ შეიძლება. ამ ხანის შესახებ ბურჟუაზიული სწავლულებიც ხშირად მიუჯობებდნენ, მაგრამ მათთვის საბოლოოდ გაუგებარი დარჩა მოვლენათა განვითარების დედაარსი (იქვე).

6. მარტი ადარებს ამ პერიოდის აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ხალხურ შემოქმედებას და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ აქ გავლენა—სესხებაზე ლაპარაკიც არ შეიძლება (გვ. 48—49). სწორედ, საზოგადოებრივი ცხოვრების ამ საფეხურს უკავშირებთ ჩვენ „სესხებათა თეორიის“ უარყოფასა და შეუსაბამობას (გვ. 17, 18, 37).

რაც შეეხება მომდევნო ხანას, აქ საზოგადოებრივი ურთიერთობანი ბაზისთან ერთად იცვლება. ტომთა შორის გარკვეული კავშირი მყარდება, იწყება დაახლოვება და შეჯახება, მწვავე კლასობრივი დიფერენციაცია და სხვ., ამ ნიადაგზე იცვლება ხალხური შემოქმედების ძველი ნორმები, ხდება სხვადასხვა ტომობრივ ჯგუფთა დაკავშირება და მათი ფოლკლორული შეჯვარდინება. ცხოვრების გართულებამ, საერთაშორისო კავშირის წარმოშობამ შესაძლებელი გახადა ზოგიერთი რამის სესხებაც, მაგრამ არა ბრმა მიმბაძველობით ფორმებში, არამედ საკუთარ შემოქმედებითი გადამუშავების საფუძველზე.

იაფეტური ეპოსის რაობაზე გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა აგრეთვე აკად. ნ. მარტის შრომა „იშთარი“ (რჩ. თხზ. 3 ტ., რუს.).

2. მეორე ზენიშენა უფრო ლიტერატურათმეტყველების საკითხებს შეეხება, ვინემ ფოლკლორისტიკას. ესაა არჩილის დამოკიდებულება რუსთველთან და მისი „გაბაასების“ შეფასება (გვ. 6). ისტორიული გადმოცემები გვიჩვენებენ, რომ შოთას შესახებ ერთმანეთის საწინააღმდეგო შეხედულებები არსებობდნენ. ეს უკანასკნელი ზოგჯერ „ვეფხისტყაოსნის“ მიმართ საბედისწერო ხასიათსაც იღებდა.

იმის დასადასტურებლად, რომ შოთას შესახებ დავა არსებობდა, ჩვენ არჩილის (1647—1713) „რუსთველისა და თეიმურაზის გაბაასებაზე“ მიუთითებ. რუსთველის მაქებარი პოეტი მის თანამედროვეთა შეხედულებების ერთგვარ რეგისტრაციას იძლევა. არჩილი თვითონვე ახასიათებს „გაბაასებას“: „... მათ მელექსეთ შედარება მრავალჯერ მასმოდა მე მეფეს არჩილს... ამბავი თვით მნახავთა და თან-ნაახლთ

მის ყმათ ქართველთა და კახთაგან მსმენოდა, და არა ხოტბა, არამედ მართალი, რამეთუ ათორმეტ წელ კახეთს ვმეფობდი; მისნა დაზრდილნი და ნამსახურნი დარბაისელნი გვერთს მახლდენ, მე ვჰკითხავდი ნაქმარსა მეფისასა და მიამბობდეს... განსაკუთრებით დამახასიათებელია არჩილის შემდეგი სიტყვები: „სხვას ზღაპრულს ამბავს ესევ მართალი ამბავი ვარჩიე გასალექსავად“, „ბეერისაგან უმცირესი ვთქვი“, „და თქვენ გაარჩიეთ უმჯობესი“ „და ვინ რომელი აღირჩიოს, ის ქნას“ (ე. თაყაიშვილი, Опис., II, გვ. 141—142.).

1898 წ. აკაკი წერეთელი ამ საკითხზე სწერდა: „მეფე არჩილ თავის თხოვლელაში მოლექსობაში აჯიბრებს ერთმანეთს რუსთველს და თეიმურაზ პირველს, იმ თეიმურაზს, რომელიც, მართალია, კარგი პოეტთაგანი იყო, მაგრამ რუსთველის აჩრდილათაც არ ჩავარდებოდა. ამ ორ პოეტს განზრახ აბაასებს ერთმანეთთან და ძლევას არჩენს მეფე თეიმურაზს და ამ უპირატესობას აძლევს, ანტონ კათალიკოსისა არ იყოს, არა მისთვის, რომ რუსთველის ლექსთაწყობას სხვისი ვისიმე ჯობდეს, არა, საგანს უწუნებს“ (კრებ. VI, გვ. 23). ამაზე მეტი ჩვენ არა გვითქვამს.

არჩილის გარდა სხვა მოწმეებიც მოგვეპოვება, რომლებიც უჩვენებენ, რომ არამც თუ მე-17 საუკუნეში, არამედ უფრო ადრეც სხვადასხვა ნაირად აფასებდნენ დიდ შოთას, ზოგი მას კანონად აცხადებდა, ზოგი კი საწინააღმდეგო გზას მიჰყვებოდა. თითოეულ შეფასებას პოლიტიკურ-იდეოლოგიური სარჩული ედო.

ჩვენ აქ რამდენიმე ისტორიულ ცნობაზე მიუთითებთ. მხოლოდ კრიტიკული მიმართულებიდან: 1. პოეტი სერაპიონ საბაშვილი (მე-15-16 საუკუნე) სანაძლეს სდებს რუსთველთან, მასთან შეჯიბრებას ჰბედავს (შაჰ-ნამე, II, გვ. 90; ცნობები მოხსენებულ პირთა შესახებ გაბნეულია სხვადასხვა მკვლევართა შრომებში, ჩვენ უმთავრესად ვსარგებლობდით: პროფ. კ. კეკელიძის, ქართ. ლიტ. ისტორიის მე-2 ტ., აგრეთვე „სახ. უნივერსიტეტის შრომებით“, ტ. მე-3, ტ. რუხაძე, „აღორძინების პერიოდის მწერლობის ცნობები შოთა რუსთველსა და „ვეფხისტყაოსანზე“). 2. თეიმურაზ პირველი შოთას შესახებ „მაჯამაში“ სწერდა: „ლექსი ჩემი ჯობს გვარად და ტკბილად სასმენად ყურისა“... (თეიმურაზ I-ლი, აღ. ბარამიძისა და გ. ჯაქობიას რედ., გვ. 125). 3. პოეტი ფეშანგი კრიტიკულად უყურებს „ვეფხისტყაოსანში“ მოთხრობილ ამბებს და არ სჯერა „მოკორილი ამბები“. 4. თეიმურაზ მე-2 აკრიტიკებდა რა შოთა რუსთველს, მიუთითებდა რომ მის მიერ აღწერილი ამბები არ არის ისტორიული სინამდვილე, და რატომ ფარავს ავტორი სივრცით გაკეთებულსო. 5. უცნობი ავტორი უხე-

შად მიმართავს შოთას და მას ლექსის მჩმახველს უწოდებს (შაჰნავაზიანი). 6. დასასრულ, მოუთითებთ ანტონ კათოლიკოსის (1719—1788) შემადარწუნებელ მოქმედებაზე, რომელმაც „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი ნაბეჭდი გამოცემის ნაწილი ცეცხლში დააწვევინა და ნაწილიც ბტკვარში გადააყრევინა. აღარას ვამბობთ ტიმოთე გაბაშვილის შესახებ, რომლის თქმითაც რუსთველი: „ეს იყო მთქმელი ლექსთა ბოროტთა, რომელმან ასწავა ქართველთა სიწმინდისა წილ ბოროტი ბილწება და განჰრყუნა ქრისტიანობა“.

მაშასადამე, ჩვენი მოსაზრება შოთა რუსთველისა და აღორძინების ხანის მოღვაწეთა ურთიერთობის შესახებ კვლავ ძალაში რჩება. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ არჩილს ჩვენ არ მივაწერთ, თითქოს ის გოდნობდა „ვეფხისტყაოსნის“ ხალხურობას, რომ მისი აზრით პოემის სათაგეები ხალხურ შემოქმედებაში ძევს. ამის საბუთი ჩვენ არა გვქონია, და არც რაიზე საამისო გვითქვამს.

ა. ასეთივე ხასიათისაა მესამე საკითხი, ის გოეთეს შეფასებას შეეხება (გვ. ა). ჩვენ კვლავ იმ აზრს ვიზიარებთ და განმარტებისათვის მსურველთ შეუძლიათ წაიკითხონ ენგელსის შენიშვნები გოეთეს შესახებ, აგრეთვე მარქსისა და ენგელსის თხზ. კრებ. (რუსულად): ტ. V, გვ. 6—7, 114, 133, 156; II ტ.: XXI, და სხვ., დამატებით Лит. Наследство-ის № 4-6-ში მოთავსებული წერილები.

4. მეოთხე კითხვა ჩვენს მიერ ჩაწერილ ვარიანტს შეეხება (გვ. 71—99). ბიბლიოგრაფიულ შენიშვნებთან ერთად აქ შემდეგ გარემოებაზე უნდა ზიუთითოთ. წერილის ავტორს „აღმოუჩენია“, რომ ამ ვარიანტსა და ადრე დაბეჭდილთა შორის თანხვედნილობა არსებობს. მართლაც, „ტარიელიანიში“ მოიპოვება ისეთი ადგილები, რომლებიც ცნობილ ჩამწერთა ვარიანტებში არის. მაგრამ კითხვა ისმება, ამ მხრივ „ტარიელიანი“ გამონაკლისია, თუ კიდეც აქვს მსგავს შემთხვევებს ადგილი? ამ კითხვაზე დადებითი პასუხი უნდა გავცეთ; ის გამონაკლისს არ წარმოადგენს. ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ ყველა ვარიანტები ერთმანეთს მრავალ რამეში ემთხვევიან, ზოგჯერ სიტყვა-სიტყვით იმეორებენ. და სწორედ ამის გამო ეწოდებათ მათ „ვარიანტები“. საილუსტრაციოდ შეგვიძლია დავასახელოთ ნახევარი საუკუნის წინ ჩაწერილი და გამოქვეყნებული მასალები. მაგ. დ. ზიზანაშვილის მიერ ჩაწერილი და 1888 წელს გამოქვეყნებული (გვ. 203—216) და ს. მერკვილაძის მიერ 1891 წ. დაბეჭდილი ვარიანტები (გვ. 217—222). მათ შორის მრავალი შეხვედრაა, 80-მდე სტრიქონი სიტყვა-სიტყვით ემთხვევა ერთი მეორისას. ასეთივეა თ. რაზიკაშვილის ჩაწერილი და 1890 წელს გამოქვეყნებული ვარიანტიც (გვ. 185—192), იმ გან-

ახვევებით, რომ თანხედენილობა აქ უფრო გაღრმავებულია. მათ შორის საერთოა 50-მდე სტრიქონი, ფაბულა და სუჟეტი ხომ ანგარიშში ჩასათვლელი არაა, და ა. შ. მაშასადამე, თითოეული ვარიანტი მეტ-ნაკლები ზომით იმეორებს დანარჩენს. მაგრამ ეს არავითარ შემთხვევაში ეჭვს არ იწვევს; თითოეულს ცალკე ერთი რალაც თავისებურება მაინც ახასიათებს, და ამის გამო ისინი ჩვენთვის დიდი მნიშვნელობის მქონენი არიან.

მსგავსი მდგომარეობა გვაქვს „ტარიელიანში“. მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ აქ შედარებით მეტია თანხედენილობა. რა არის ამის მიზეზი? პირველ ყოვლისა ის ჩაწერილია პროფესიონალურ მთქმელთაგან, რომლებიც ხშირად იუმჯობესებენ თავიანთ რეპერტუარს; მეორე, ის წარმოადგენს სხვადასხვა მთქმელთაგან გაგონილის ლიტერატურულ რედაქციას (იხ. გვ. 261). ოისთვის იყო ეს საჭირო? ჩვენს წინ მრავალი დაქუცმაცებული და სხვადასხვა ხასიათის ვარიანტებია. ლიტერატურული მოსახრებით შესაძლებელია ერთი გენეტიური შტოს ვარიანტებისაგან მთლიანის შექმნა, რომელიც ტარიელის ზღაპრის ყველა თანმიმდევარ თვისებებს უნდა შეიცავდეს. ჩვენი ცდაც სწორედ ამ მიზნით იყო მიმართული, სხვებისაგან იმ განსხვავებით, რომ საფუძვლად ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი მთქმელები ავიყვანეთ.

არის თუ არა მსგავსი შემთხვევები ფოლკლორისტიკაში? არის. სანიმუშოდ შეიძლება მარტო „ტრისტან და იზოლდა“ დაგვესახელებია, რომელიც ბელიემ მრავალ სხვადასხვა ვარიანტთა შეჯერების საფუძველზე მოგვცა. ასეთივეა „კალევალა“, საქართველოში ს. გორგაძის, პ. მირიანაშვილის ცდები და სხვ., და, ბოლოს, თითოეული ხალხური ეპიური ნაწარმოები რამდენიმე მთქმელის ორგანიულ შეერთებას წარმოადგენს.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ მეორე გარემოება. მკვლევარის წინაშე სხვა ხასიათის პრობლემაც ისმება. როგორი სახე ჰქონდა „ტარიელიანს“ „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერამდე? როგორი იყო სუჟეტურად და მხატვრულად ის „ამბავი“, რომელიც შოთას ხელის-ხელ საგომანებ ქმნილებას წინ უსწრებდა? ამ შემთხვევაში საჭიროა ვარიანტების გაცხრილვა, სტადიალურად ახალ შენაბატთა ჩამოკვეთა და პირობითად „უძველესი“ ვარიანტების მიღება, რომლებიც შესაძლებელია, რამდენადმე დამოუკიდებელი სახითაც არსებობდნენ რუსთაველის დროის ფეოდალურ საქართველოში. ეს ისტორიული ძიების ერთი მომენტი, და მის გადაწყვეტას ახლო მომავალში უნდა ველოდეთ.

5. ორიოდ სიტყვა მე-5 შეკითხვაზე, რომელიც ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევის ისტორიას შეეხება (გვ. 54—55). ამ საკითხ-

ზე ალ. ხახანაშვილამდე და შემდეგაც სწერდნენ, მაგრამ მასავით გაბედულად არავის წამოუყენებია ხალხურობის თეორია. ამის გამო ჩვენ მას მივიჩნევთ ამ თეორიის დამწყებად. (ასეთივე შეხედულების არიან: პროფ. მოსე ჯანაშვილი, პროფ. იუსტ. აბულაძე და პროფ. კ. კეკელიძე).

1888 წ. „ივერიის“ 52 ნომრის მოწინავეში ა. ნა-ლი (ალ. ნანეი-შვილი) ეხებოდა „ვეფხისტყაოსნის“ გავრცელების საკითხს, და სხვა-თა შორის ერთერთ საბუთად ზეპირნაწყევტებსაც ასახელებდა. ჩვენთვის საყურადღებოა ავტორის შემდეგი მოსაზრება: „ის გარე-მოება, რომ ხალხში დაცულია ზეპირი „ვეფხისტყაოსანი“; მრავალს სალიტერატურო, საკრიტიკო საგნებს დაჰბადავს ჩვენს მწერლობა-ში; შესაძლოა ის აზრიც დაჰბადოს, რომ რუსთაველის წინადაც არ-სებობდა ხალხში ლექსად ან ამბად „ვეფხისტყაოსანი“ და ჩხოლოდ რუსთველმა შექპრიბა, გაალაზათიანა და გაასალაშინა ხალხის გად-მონაცემიო, მაგრამ ის უფრო საფიქრებელია, რომ რუსთაველის ნა-წერი გავრცელდა და ჩაინერგა ხალხის გულში“.

დასასრულ, რამდენიმე სიტყვა ამ გამოცემის შესახებ.

დიდი ხანი არ გასულა მას აქეთ, რაც პირველი გამოცემა გამო-ვიდა. ეს იყო აგვისტოს ბოლო რაიზებში. წიგნი რამდენიმე დღე-ში უკვე აღარ იშოვებოდა. მალე გადაწყდა მეორე გამოცემის სა-კითხი. ის მოკლე დრო, რომელიც მე მეძლეოდა მისი მომზადები-სათვის, სრულებით არ იყო საკმარისი ჩემი გეგმის განსაორციე-ლებლად, რომლის მიხედვითაც ვაპირებდი ახალ გამოცემას. თუ ეს უკანასკნელი ასე მალე იქნებოდა, არ ვფიქრობდი. ამის გამო იშულებ-ბული გავცდი დაგეგმილიყოფილიყავი ზოგიერთი შესწორებებით, რომლებიც დაკავშირებულნი იყვნენ ან არა ზუსტ ფორმული-ობას-თან, ან და ბეჭდვის ტექნიკურ მხარეებთან. პირველი გამოცემის ბეჭდვისას ლენინგრადში ვიმყოფებოდი და საშუალება არ მქონდა უშუალოდ თვალყური მედევნებია წიგნისათვის, რამაც თავისებური გავლენა მოახდინა მასზე. ეს უკანასკნელი ტექნიკური მიზეზების გამო მთლიანად ვერც ამ გამოცემაში ავიციდინეთ თავიდან.

ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ დიდი პრობლემაა. მისი გადაწყვე-ტა ხანგრძლივ დაკვირვებას მოითხოვს. პირველი გამოცემის შემდეგ ჩვენ კვლავ ახალი ტექსტები დაგვიგროვდა, დავამთავრეთ მე-8 თავ-ში აღნიშნულ საკითხებზე მუშაობა, შევადგინეთ „ტარიელის“ გავრცელების რუკა და სხვ., ყველა ამათი აქ შეტანა სიდიდის გამო შეუძლებელი აღმოჩნდა, რის გამო მხოლოდ უმთავრესი ვარიანტები დაურთეთ დამატების სახით.

მიხ. ჩიქოვანი.

შოთა რუსთაელის „ვეფხისტყაოსანი“ და ხალხური ზემოქმედება

I

მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში ჩახედული ადამიანი ადვილად შეამჩნევს, რომ არსებობენ ისეთი წარმოებები და მათი შემოქმედნი, რომელთა მიმართ საზოგადოებრივი ყურადღება მიუხედავად ეპოქალური სიშორისა, არასოდეს არ ნელდება, პირიქით, ყოველ ახალ მიჯნაზე ისინი კლასთა წორის აზრთა კიდილს იწვევენ და სადაო პრობლემებად იქცევიან.

კლასთა ბრძოლის თითოეული საფეხური ახალ წარმოდგენებს ქმნის. ეს წარმოდგენები და იდეები იმისდა მიხედვით იცვლებიან, თუ რომელი კლასი აღწევს პევემონიას და ვის ხელში არის ეკონომიური ცხოვრების საკე. ისტორიის სარბიელზე გამოსული ახალი კლასი ყოველთვის გადააფასებს წინამორბედის კულტურულ-ისტორიულ მემკვიდრეობას. ამ პროცესში პირველ ადგილს სწორედ ხელოვნების ის უკვდავი ნიმუშები იკერენ, რომელთა გვერდის ავლა ან სამაგიეროს შექმნა მოკლე დროში, არამც თუ მომდევნო თაობას ძალუძს, არამედ ზოგჯერ თვით მთელი საუკუნეებისათვის გაუნადგებელ ვალდებულებად რჩება. ჰომერი და დანტე, შექსპირი და გოეთე ამ რიგის მწერლების ტიპური წარმომადგენლები არიან. შოთა რუსთაელი თავისი მხატვრული ისტატობით, ნოვატორობით, იდეურ-ფილოსოფიურ სიღრმითა და ეპოქალობით ამ ოთხეულის გვერდით დგას. საერთაშორისო ლიტერატურაში ძნელად-და იპოვით უფრო შესანიშნავს, მრავალმხრივსა და მსოფლიო პრობლემებით დატვირთულ მწერლებსა და პოეტებს.

თითოეული მათგანი ხელოვნებაში განსაზღვრულ საფეხურს წარმოადგენს, და მაშასადამე, სტადიალურად ამსახველი არიან მათდროინდელი საზოგადოებრივ-საწარმოო ურთიერთობისა. ჰომერი იმ ეპოქის შვილია, რომელსაც კარლ მარქსმა ადამიანთა კულტურის ნორმალური ბავშვობის ეპოქა უწოდა. კომუნიზმის ფუძემდებელმა კლასიკური სიცხადით ჩამოაყალიბა ის მსოფლიო ხასიათი, რომლითაც ჰომერი და საერთოდ მთელი ანტიური კულტურა ძვირფასია კაცობრიობისათვის. რით არის შესანიშნავი და უკვდავი ანტიური კულტურა? „მამაკაცი ხელახლად ბავშვად ვერ იქცევა, წინააღმდეგ

წემთხვევაში გაბავშვდება. მაგრამ განა მას არ ახარებს ბავშვის გულუბრყვილობა, განა თვით იგი არ უნდა მიისწრაფოდეს, რომ უმაღლეს საფეხურზე გადმოსცეს მისი ნამდილი არსება, და განა ბავშვის ბუნებაში სიცოცხლეს არ მიიღებს ყოველ ეპოქაში მისი საკუთარი ხასიათი თავისი ქვეშარიტი პუნებრივი სახით? კაცობრიობის საზოგადოებრივ ბავშვობას როდესაც იგი უღმშვენიერესად გაიშალა, რატომ არ უნდა ჰქონდეს ჩვენთვის მარადიული მიმზიდველობა, როგორც განუშეორებელ საფეხურს? არიან გაუწვრთნელი ბავშვები და ნაადრევად ჰქვიანი ბავშვები. ძველ ხალხთაგან ბევრნი ამ კატეგორიას ეკუთვნიან. ბერძნები ნორმალური ბავშვები იყვნენ. ჩვენთვის მათი ხელოვნების მომხიბლველობა არ ეწინააღმდეგება განუვითარებელ საზოგადოებრივ საფეხურს, რომელზედაც იგი აღმოცენდა¹.

მარქსის მეცნიერული მსჯელობა შესაძლებელია განვაზოგადოთ და გავავრცელოთ „ღვთაებრივი კომედიის“, „ოტელოს“, „ფაუსტი-სა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ მიმართაც. ხელოვნების ეს უკვდავი ნიმუშები, ჩვენი დროის ადამიანისათვისაც ისეთივე ძვირფასი სულიერი საუნჯეა, როგორც წინა ეპოქების ადამიანებისათვის იყვნენ. ისინი შეიცავენ ხელოვნების უკვდავ მარცვლებს, რომელსა მეოხებით მათი გავლენა არ მცირდება. ზოგჯერ უფრო ღრმა და აქტიურ მომქმედიც ხდება ვინმე ადრე.

ამ ფონზე იშლება კლასიკური მემკვიდრეობის შესწავლისა და ათვისების პრობლემა. ჰომერი ბერძნული ლიტერატურის სარკვე; ეს ის ბერაა, რომელიც ყოველი სიტყვის წარმოთქმის დროს გვესმის! ანტიკური კულტურის შესწავლის გარეშე შეუძლებელია ახალი ევროპული ლიტერატურის და ფილოსოფიის საფუძვლიანი გაგება. დანტე აღორძინების ხანის დედაბოძია, გოეთე *Sturm und Drang*-ის ეპოქის გენიაა. ზოლო შოთა რუსთველი აღორძინების ხანის საწყისებისა და აღმოსავლურ-დასავლური კულტურის თავისებური სინიოეზია, ფეოდალური არისტოკრატის იდეოლოგიაში გადატეხილი.

თუ ზემოდ დასახელებულ მწერლებს ერმანეთს შევადარებთ, აშკარა გახდება ის ფილოსოფიურ-იდეოლოგიური სიშორე, რომელიც მათ შორის არსებობს. თითოეული მათგანი ცალკე ტიპია შორსმყოფი ეპოქებისაგან წარმონასხვი და პოტენციალურად შემცვლელი იმ

¹ კარლ მარქსი, პოლიტიკური ეკონ. კრიტიკისათვის, თარგმანი გ. ქიქოძის, სახელგამი, 1932 წ., გვ. 36. ხახი ჩვენია მ. ჩ.

საერთო საკაცობრიო თვისებათა, რომელნიც ერთი თაობიდან მეორეს გადაეცემიან და დროთა განმავლობაში კვალწარუშლელად რჩებიან. განსხვავებათა გვერდით არსებობს მგზავსებანი და საერთო ხასიათები, ამ საერთო ხაზებით ისინი ერთმანეთს ემთხვევიან ან ერთმანეთს გადაჰყვებიან. პირველ საერთო და მთავარ თვისებათ ის მოვლენა უნდა ჩაითვალოს, რომ როგორც ჰომერი, ისე დანტე, შექსპირი, გოეთე და შოთა რუსთველი თავისი ეპოქის ყველაზედ უკეთესი ამსახველი, იდეოლოგი და მოაზროვნენი არიან. ეს ერთობლივი მხარე საფუძვრებს ჰქმნის ლიტერატურასა და ხელოვნების ისტორიაში.

აქედან გამომდინარე, ჩვენ ვფიქრობთ, ბევრი ლაპარაკი არ დაგვჭირდება იმის ნათელსაყოფად, თუ რა კოლოსალური მნიშვნელობა აქვს ამ კორიფეების შესწავლას უკლასო სოციალისტური კულტურის შექმნისათვის. საილუსტრაციოდ მხოლოდ ორიოდ ფაქტს დავასახელებთ, რომელთა მიხედვითაც ადვილი იქნება დასკვნის გაკეთება.

გოეთე, რომელიც არა მარტო გერმანული მწერლობის მწვერვალი არის, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთ მონბლანთანგან წარმოადგენს, — გარდაცვალებიდან ასი წლის თავზედაც დაუსრულებელი დავის საგნადაა ქცეული. დღეს ფაშისტურ გერმანიაში რამდენიმე მიმდინარეობა არსებობს „ფაუსტისა“ და „ახალგაზრდა ვერტერის“ ავტორის დაფასებაში. ბურჟუაზია პოეტის დიდ ბუნებაში თავის იდეოლოგიის ვიწრო მატარებელს ჰხედავს, მისი წარმოდგენით პოეტი საბოლოოდ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მტრად დარჩა. ბურჟუაზიისათვის, როგორც სცენიდან ჩამომავალ კლასისათვის, გოეთეს შემოქმედების სწორედ ეს, არა გადამწყვეტი ხასიათის მხარეებია მთავარი და არა ის რევოლუციონური როლი, რომელიც გოეთემ ითამაშა ევროპის ლიტერატურაში. გოეთე შეუდარებელი მხატვარი არის, ის გენიალური მოაზროვნეა. პოეტი ახალ იდეებს ქადაგებს, პროგრესის მებაიარაბტრე და ადამიანის სულიერად ამშაღლებელი ძალის მქონე არის. მასში ორაზროვნება ბუდობს, მოქანავეა, მაგრამ საბოლოო ანგარიშში მაინც იმარჯვებს ადამიანური შრომის პრინციპი. რა შეუდარებელი ოსტატობით გადმოგვცემს გოეთე თავის ფილოსოფიას! რა ბუნებრივი სილალით და კრძალვით გვამცნობს დიდი პოეტი თავის შეხედულებას! გოეთე უბრალოდ, ფინიასთან საუბრისას გადმოშლის თავის რწმენას, ამ ერთი შეხედვით უბრალო მომენტში, მაგრამ უაღრესად მნიშვნელოვან და საპასუხისმგებლო გარემოში ასწორებს ახალ აღთქმას. პოეტი სტოვებს საუკუნეების რწმენასა, და ტრადიციას, და ახალ რწმენასა და მსოფლგაგე-

ბას ქადაგებს. აი, ფაუსტი თავის სამოსწავლო ოთახშია და ხელთ-
ახალი ალექსანდრე:

შიგა სწერია, რომ „პირველად იყო აქ სიტყვა“.
უკვე შეეჩერდი! ბუნდოვანი რამ აზრი ითქვა.
არ შემოიძლიან, რომ მე დავრჩე სიტყვის ამარად-
მე უნდა ვთარგმნო ეს ადგილი ალბად სხვაგვარად.
თუ სწორედ მესმის სულის აზრი და შთაგონება,
უნდა ეწეროს, რომ „პირველად იყო გონება“,
დაფიქრდი კარგა, ჩაუკვირდი ამ პირველ სტრიქონს,
ნუ ააჩქარებ შენ მაგ კალამს მისი თარგმნის დროს! |
ნუთუ გონებამ ყველა შექმნა, ყველას დასძალა?
უნდა ეწეროს, რომ „პირველად შეიქმნა ძალა“
მაგრამ, როდესაც დავაპირე ხელის მოწერა,
გულმა დამიწყო მოუსვენრად მაშინვე ძგერა.
მე მშველის სული! დახმარებას ვხედავ კვლავ აქ მე
და ვწერ თამამად, რომ „პირველად იყო თვით
საქმე“¹.

გოეთემ დაანგრია საუკუნეებისაგან შექმნილი თეოლოგიური
შენობა. მან საფუძველი გამოაცალა ღვთისმეტყველებასა და ახალი
ფილოსოფიის მქადაგებლად იქცა.

სწორედ, ამისათვისაა ის ძვირფასი სოციალიზმის მშენებელი კლასი-
სისათვის, ამის გამო ღირსეულად აფასებს მას მარქსი და ენგელსი.

შოთა რუსთველის შემოქმედებაც ისტორიულად კამათის საგნად
იყო ქცეული. მეთორმეტე საუკუნედან მოყოლებული ეს დავა დღემ-
დეც არ დამცხრალა. კამათი სერიოზული იყო. ის ზოგჯერ გადამ-
წყვეტ ხასიათსაც იღებდა, რომელზედაც დამოკიდებული უნდა, ყო-
ფილიყო თვით „ვეფხისტყაოსანის“ შემონახვის საკითხიც. ამის
უტყუარი ცნობები მარტო ცალკეულ ტრაქტატების სახით არ მო-
ღწეულა ჩვენამდე; მწვავე კლასობრივმა ბრძოლამ და აზროა შეური-
გებლობამ შოთა რუსთველის პოემა-რომანის ძირითად ტექსტზედაც
გავლენა იქონია. „ვეფხისტყაოსანის“ გადამწერლებსა და რედა-
ქტორ-კომენტატორებს თავისებური გაგება შეჰქონდათ პოემის ნაწი-
ლებში, რის მეოხებითაც დღეს ასე ძნელია ნამდვილი შოთასეული

¹ იოჰან ვოლფგანგ გიოტე, ფაუსტი, თარგმანი გერმ. დ. ონიან-
შვილის, სახელგამი, 1927 წ., გვ. 63—64; ხაზგასმა ჩვენია. მ. ჩ.

ტექსტის დადგენა,¹ ერთ-ერთი უცნობი რედაქტორ-კომენტატორის „წინასიტყვაობაში“ ვკითხულობთ:

პირველ: თავი: დასაწყისი: ნათქვამია: იგ: სპარსულად
უკმოზენ: ვეფხისტყაოსნობითა: არას: შეიქს: კორცსა: სულად
საეროა: არ: ახსენებს: სამებასა: ერთარსულად
არას: გვარგებს: საუკუნოს: რა: დღე: იქნას: აღსასრულად²

ამ ჟამად ძნელი არ არის იმის მიხედვრა თუ რომელი საზოგადოებრივი ფენის იდეოლოგიის გამომხატველია ეს სიტყვები. ქრისტიანური რელიგიის მქადაგებელი სასულიერო წოდება „ვეფხისტყაოსანში“ თავის მოწინააღმდეგეს ხედავდა. ბერ-ხუცები აფრთხილებდნენ მკითხველებს: საეროა და სულს არაფერს არგებსო! ალბად, ასეთი არა ერთი და ორი მკაცრი განაჩენი გამოუტანეს „ხელის-ხელ საგომანებ“ კმნილებას ბნელეთის მოციქულებმა. მაგრამ ის მაინც გადარჩენილა „ვით მარგალიტი ობოლი“ და არ გამქრალა. „ვეფხისტყაოსანმა“ გაუძლო ჟამთა სიავეს. ეს უაღრესად საყურადღებო მოვლენაა,

¹ დაწვრილებით, კლასთა ბრძოლა ძველ ქართულ ტექსტებში, განხილული აქვს აკად. ნიკო მარს თავის მრავალრიცხოვან ფილოლოგიურ-ენათმეცნიერულ შრომებში, სანიმუშოდ აქ დავასახელებთ ერთ-ერთ უკანასკნელ შრომათაგანს: Борьба классов в грузинских версиях евангельского текста (Н. Я. Марр, Избр. работы, 3 т. გვ. 351-358). ამ ლირსშესანიშნავ გამოკვლევაში თვითზე შავით (ჩვენი ფილოლოგების საყურადღებო!) სწვრია: „В разночтениях, да и в целых версиях, наконец, вне всякого спора, резюльтат жестокой борьбы различных социальных групп, с одной стороны — феодалов, с другой — торгового военно-служилого люда, построенного также по подобию соответственной общей социальной структуры эпохи феодализма...“ (დას. თხზ. გვ. 352.). „ვეფხისტყაოსნის“ ვარიანტებშიც ანალოგიურ მოვლენასთან გვაქვს საქმე, მაგრამ მისი ამ თვალზედვით განხილვა ჯერ არავეს მოუცია.

² მსგავსად სხვა ხელნაწერებისა [წ. კ. გ. ს. № 4758; № 2829 და სხვ.], ასე იკითხება მეცნიერებათა საკავშირო აკადემიის ისტორიულ-არქეოლოგიურ ინსტიტუტის არქივში მ. ს. ვორონცოვის კოლექციაში აღმოჩენილ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერში, რომელიც გადაწერილი უნდა იყოს მე-17 საუკ. 50-ახ წლებში. ეს ხელნაწერი მეტად საინტერესოა. შეიცავს 190 ფურცელს და არის in folio 36X26 სმ. როგორც პ. ლ. იოსელიანი გადმოგვცემს („მიმოხილვა...“ შენიშვნა, 1852 წ.) ის შემკული ყოფილა შოთა რუსთველის პორტრეტით. მიიღინარე წლის იანვარში ჩვენ შოთას სურათის ძიებით დაინტერესებული (ამის შესახებ აგრეთვე კერძო წერილში ტფილისიდან მწერდა ჩვენი მშობლიური ენის ცნობილი მკვლევარი პროფ. აკაკი შანიძე), ვმუშაობდი აღნიშნულ არქივში, მაგრამ იმ ხელნაწერებში, რომელიც მე დავამუშავე, ეს სურათი ვერ ვიპოვე. საერთოდ მ. ს. ვორონცოვის კოლექცია კავკასიოლოგისათვის და კერძოდ ქართულელისათვის დიდმნიშვნელოვანია. სხვათა შორის მე იქ ვიპოვე ორი საინ-

რომლის მიზეზი თვით ამ თხზულებაში უნდა ვეძიოთ და არა სხვაგან.

მე-17 საუკუნეში შოთა რუსთველის შეფასებაში გარდაცხა ხდება. მწერლობაში „ირყევა“ შოთას ავტორიტეტი. იწყება რუსთველის ლიტერატურული კრიტიკა. თავად-აზნაურობის იდეოლოგი არჩილი თავის ცნობილ პოემაში „გაბაასება მეფის თეიმურაზისა და რუსთაველისა“ დაექვევებულია შოთა რუსთველის შემოქმედებით ხერხების ვარგისიანობაში. ის ბრალს სდებს შოთას, თითქო „ვეფხისტყაოსანში“ „ტყული სწერია“ და არჩილს გენიალური პოეტი შეჰყავს უსწორო „ბრძოლაში“ თეიმურაზ მეორესთან. თვით ის ფაქტი, რომ არჩილმა დაუშვა შოთასთან თეიმურაზის „გაბაასება“, იმის მომასწავებელია, რომ თავად-აზნაურობის იდეოლოგსა და ნაციონალურ მიმდინარეობის დამწყებს ქართულ მწერლობაში, არ ჰქონდა სწორი-საკმაო გაგება შოთა რუსთველის ღრმა პოეტურ-ფილოსოფიური შემოქმედებისა. ამას თვით არჩილიც აღიარებს:

მე მოვახსენებ მეფეს და

რუსთველს წინაშე მჯდომარსა:

ვცდილვართ და სრულ ვერ მიმხვდარვართ

თქვენ სიბრძნით მოსაგონარსა,

ლარიბთა ლექსთა შეწყობას

ბრძენთაგან მოსაწონარსა.

„გაბაასების“ ავტორი შოთა რუსთველს „მომაკვდინებელ ბრალდებას“ უყენებს, „ლარიბთა ლექსთა შეწყობას“ აბრალებს, რომელიც უსამართლოდ ყოფილა თურმე აქამდე ბრძენთაგან მოწონებული. ამასთან დაკავშირებით ერთი ფრიად საყურადღებო დასკვნაც გამო-

ტერესო ხელნაწერი: 1. Рассказ К. И. Орбеляни, Показание прапорщика князя Орбеляни, находившегося с 1842 году в плену у Шамхия. კ. ი. ორბელიანის ამ ხელნაწერის მცირე ნაწილი დაბეჭდილი არის (Кавказ, 1849 წ. №№ 1-5). ხელნაწერში უაღრესად საინტერესო ცნობებია შამილის სამხედრო საქმიანობისა, ადგილმყოფობისა და ხალხთან დამოკიდებულების შესახებ და 2. Каталог груз. книг находившихся в кабинете Его Светлости Князя Михаила Семеновича Воронцова в г. Тифлисе, составленный первого мая 1853 года. ვორონცოვის ბიბლიოთეკის ერთი ნაწილი ინს-ტის არქივში არ იმყოფება. ის დარჩენილია უშუალოდ მეცნიერებათა აკადემიის განკარგულებაში. ამ უკანასკნელთა სათაურების გადათვალიერებიდან ჩანს, რომ მათში ქართული მასალები უნდა იყოს. პირადათ მე მათზე მუშაობა დროის უქონლობის გამო ვეღარ შევსძელი. დაწყებულ მუშაობას ისევ განვახლებ მიმდ. წ. (1935) ოქტომბერ—დეკემბერში ლენინგრადში.

მიმდინარეობს: მე-17 საუკუნიდან მოყოლებული (და უფრო ზღრე !);
თავად-აზნაურობას, როგორც წარმავალ კლასს, აღარ შეუძლია
ღირსეულად შეაფასოს, აღიქვას ხელოვნების კლასიკური ნიმუშები
და მისგან ზურგშექცეული თავისებურ ძიებას აწარმოებს.

თეიმურაზი არჩილის სახით შოთას პირდაპირ მიმართავს:

სჯობს გამიტყდე, ჩამომეხსნა,
თვარემ მოგვერი თვალთა ნამას,
არ თუ მჯობდე, ვერც შედრები,
დავიფიცავ ჩემსა ნამას.

მწვავე რეაქცია წარბს ვერ უხრის გენიალურ პოეტს. პოეტი
დარწმუნებულია, რომ მისი იდეები და სახეები მარტო ზედა ფენებ-
ში არ ცოცხლობს; მას მარტო ერთი რომელიმე კუთხე კი არ
იკნობს, არამედ ის მთელი ერის საკუთრებაა და „ყველგან გაქუხს“.
შოთამ ამავე დროს იცის, თეიმურაზი გაბატონებული კლასის
წარმომადგენელია, რომ:

თქვენ ბატონობა შეგშვენის,
მეცმა ვარ შესაფერია.

შოთა დაბალი წოდებიდან არის გამოსული, მაგრამ იდეებითა
და შემოქმედებით პოტენციით იმისთანა „ვერსად ჰპოვონ, სულ
ხმელეთი მოიარონ“, ბატონი დაბლა დგას ყმაზე. ყმა არ თავილობს
თავის ყმობას, რადგინ:

საქართველო სავესე არის,
ჩემი წიგნი ყველგან გაქუხს;
ვის ლხინი აქვს, მას უბნობენ,
ანუ გული ვისაც უწუხს.
მზიარულად წაიკითხვენ,
მასზედ თვალნი არვის უწუხს.

თეიმურაზი და მასთან არჩილიც დაექვედებული არიან შოთას
ამ გვარ რწმენაში. მათი აზრით „ვეფხისტყაოსანი“ აღარ არის
ხალხის გამტაცებელი, მკითხველმა გვერდი შეაქცია მას. აი, რას
ეუბნება მეთორმეტე პასუხში მოკამათე შოთას:

მართალია შენი წიგნი
კარგი იყო აქამდისა,
ახლა ჩემმა დააჰარბა,
ამად ცრემლი ჩამოგდისა.

არჩილი უფრო შემადრწუნებელ ცნობებსაც იძლევა:

მაჰარე ლამეს გაანათებს,
მერმე ჰფარავს შუქი მხისა,
ჩემმა წიგნმა დააჰარბა,
შენს წიგნს ვინც სწერს ცუდათ ზისა.

ადვილი შესაძლებელია თეიმურაზის პირით თქმული არჩილის სიტყვები არ არიან სიმართლეს მოკლებული. ჩვენ გვგონია, რომ არჩილი მართალი არის ღრრის განსაზღვრულ მონაკვეთში. კლასთა ბრძოლის გამწვავებას, ეკლესიის ანტირუსთველურ კამპანიასა და თავად-აზნაურობის თეიმურაზ-არჩილისეულ შეხედულებებს „ვეფხისტყაოსანზე“, შეიძლება მართლაც გამოეწვია ხალხში ისეთი მიმდინარეობა, რომ შოთა რუსთველის გადამწერლები და გამავრცელებლები უფრო ნაკლები პატივითა და სახელით სარგებლობდნენ, ვინემ თეიმურაზის „ვარდ-ბულბულიანის“ პოპულარიზატორები. მოულოდნელი არაფერია. პრესპექტივა დაკარგულ კლასს თავისი ბატონი უფრო მოსწონს, ამიტომ „შენს წიგნს, ვინც სწერს, ცუდათ ზისა“ ე. ი. „ვეფხისტყაოსანის“ გადამწერლების შრომა არ არის დაფასებული და ისინი ამ ხელობით თავს ველარ ირჩენენ. თეიმურაზი დაურიდებლად ეუბნება პოეტს: ჩემოდნად შენ ვინ ჩაგადგებს? ამ ამბით შეწუხებულ შოთას თათქო მხოლოდ ერთი გზა დარჩენია საპასუხოდ:

მეფევ, არ იყო სათქმელი
წიგნის წახდენა თქვენგანა,
ჯავრითა ბრძანებ მაგ სიტყვას,
თვარა არ იცი შენ განა?!
მე ეგ მერჩივა მაგ სიტყვას,
თავს გადმოგეკრა დავანა,
თქვენგან არ იყო სათქმელი,
არ მიკვირს უქკუოთაგანა.

არჩილ მეფე ორქოფია თავის დასკვნაში. ის ორ პოეტთა შორის არჩევანს მკითხველის ანაბრად სთოებს, თუმცა საერთო ტენდენციით. შოთას მხარეზეა და აზრს რუსთველის გასამარჯვებლად ანგითარებს.

თუმცა უხვია თეიმურაზ,
მაგრამ სიბრძნეს კი არ გასცემს,
ერკინება რუსთველს მედგრად,
შეიტყვეთ თუ ვინ დასცემს.

არჩილი აკრიტიკებს შოთას შემოკმედებით პრაქტიკას. მისი აზრით მიუღებელია შოთასეული სუჟეტი, „ვეფხისტყაოსანი“ ზღა-

პრულია და „მოკორილი“. არჩილი ებრძვის სხვა ქვეყნებიდან შემოტანილ თემატიკას. ის მწერლობიდან ირანული მოტივების გაძეგვას მოითხოვს. არჩილი ისტორიულ-ნაციონალურ გზას ადგია, მისთვის მიუღებელია არამც თუ ნასესხები თემა და სუჟეტი, არამედ უცხო სიტყვაც კი. არჩილი თავის საქებრად ამბობს: „მითქვამს ქართულის ენითა, სხვა ენა არ ურევია“.

ჩვენი ყურადღება უფრო შორეულ წარსულზე შევაჩერეთ, სახელდობრ მე-17 საუკ. ლიტერატურულ განწყობაზე შოთა რუსთველის მიმართ. მკაცრი მასალების მითითება მრავლად შეიძლება. უკანასკნელი ორი საუკუნიდანაც, განსაკუთრებით გასული საუკ. მიწურულიდან უკანასკნელ დრომდეც კი, როდესაც „ვეფხისტყაოსნის“ საკითხი უთანხმოების საკითხს წარმოადგენდა მებრძოლ პარტიათა შორის და გარკვევით ჩამოყალიბდა ნაციონალისტური მიმდინარეობა რუსთველმცოდნეობაში.

აქედან აშკარად ჩანს ის დიდი კულტურულ-ისტორიული მნიშვნელობა, რომელიც აქვს ისეთი ბუმბერაზი ადამიანების შემოქმედების ღირსეულ შესწავლას, როგორიც შოთა რუსთველია. შოთა ქართული კულტურის ჰომერია, ისე როგორც გოეთე გერმანულისა, მაგრამ ეს გარემოება ხელს არ უშლის, არც ერთს და არც მეორეს, ერთსადამავე დროს იყვნენ როგორც ნაციონალური კულტურის დიდი წარმომადგენლები, ისე მსოფლიო ლიტერატურის კორიფეებიც.

ჩვენს მიერ ზემოთ უკვე აღნიშნული იყო რამდენიმე უმნიშვნელოვანესი პრობლემა, რომლებიც ერთგვარად ისმებიან, როგორც ჰომერის, ისე დანტეს, შექსპირის, გოეთეს და შოთა რუსთველის შემოქმედების განხილვის დროს. ჩვენი სპეციალური საკვლევი საკითხი სწორედ ამ ასპექტში იქნება დასმული და შესაძლებლობის ფარგლებში გადაწყვეტილი.

რუსთველოლოგიას დიდი ხნის ისტორია აქვს. ბევრი მწერლისა და ისტორიკოსის კალამი შეჰხებია შოთას შემოქმედებას. საქართველოს კულტურისა და ისტორიის თითქმის ყველა ხელშესახებში მკვლევარი, გაკვრით თუ გულდასმით მისდგომია „ვეფხისტყაოსანს“, მასთან დაკავშირებულ საკითხთა კომპლექსს. „ვეფხისტყაოსნის“ პირველ კომენტატორ-რედაქტორთაგან მოყოლებული თითოეული მკვლევარი ცდილობდა ასეთუისე სიცხადე შეეტანა, როგორც შოთა რუსთველის პიროვნების ვინაობის გამორკვევაში, ისე პოეზი-რომანის სუფეცის ახსნაში. მაგრამ საბოლოო შეთანხმება დღემდეც არ არის მიღწეული. ცხადია, ეს გარემოება კიდევ უფრო ართულებს მდგომარეობას და ზოგჯერ, შედარებით ადვილად გადასაწყვეტი საკითხი, დაუსრულებელ დავის საგნად იქცევა!

ჩვენ არც საშუალება და არც მიზანი გვაქვს შევეხოთ ცალკე რუსთველისტთა შეხედულებებს. ამ შრომისათვის ამგვარი საკიროება არ არსებობს, და ამდენად ჩვენ აქ აღვნიშნავთ ხალხურ „ვეფხისტყაოსანთან“ დაკავშირებულ მთავარ პრობლემებს, და ბოლოს მკითხველებს გაუზიარებთ იმ მოსაზრებას, რომელთა მიხედვითაც ჩვენ უუღბებით რუსთველოლოგიის გვერდაუვლელ საკითხებს.

რუსთველოლოგიაში დღემდე წარმოებული მუშაობა შემდეგ საკითხთა რიგს არ გასცილებია: 1. „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი-მისი ვინაობა; გვარი და სახელი, ბიოგრაფია; 2. შოთა რუსთველის ფილოსოფიურ-რელიგიური შეხედულებანი; 3. „ვეფხისტყაოსნის“ სუფეცი: ნასესხებია თუ არა ის?; 4. ტექსტის: შესავლისა და დაბოლოების ტაეპთა საკითხი. როგორც ჩანს დასმული საკითხების ციკლი ოდნავადაც ვერ ამოსწურავს საკვლევ ობიექტს. ეს ობიექტი შეუდარებლათ დიდია და მრავალფეროვანი, ვინემ მასზე წარმოებული მუშაობა. მიუხედავად იმისა, რომ მკვლევართა გარკვეული ჯგუფი საკმაო დასაბუთებულ შეხედულებებს იძლეოდნენ, მაინც რუსთველოლოგიის ძირითადი საკითხები ახლებურ დასმას, გაღრმავებასა და გადაწყვეტას მოითხოვენ, ამით რა თქმა უნდა ჩვენ სრულებითაც არ ვამცირებთ რუსთველის ცნობილ მკვლევართა ღვაწლს; მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ დღეს ისინიც საკითხის ასე დაყენების მომხრენი არიან და არა ისე, როგორც მაგალითად ხუთი-ათი წლის წინად ხდებოდა. ამას კარნახობს ის გაზრდილი იდეურ-ფილოსოფიური დონე.

რომელიც ახალი სოციალისტური კულტურის მშენებლობის ეპოქას ახასიათებს ჩვენს დროში.

განა შეიძლება დღეს ადამიანი დაკმაყოფილდეს მხოლოდ ავტორის პიროვნების ძიებით, ან ეპილოგისა და პროლოგის ახსნით, ან პოეტ-რომანის სუჟეტის უბრალო მოწაფური მოყოლით? პასუხი აშკარაა. თითოეულ აღნიშნულ საკითხს ექვემდებარება დიდი მნიშვნელობა: აქვს, მაგრამ ამით, რაც მთავარია „ვეფხისტყაოსანში“ მაინც არ არის გაგებული და გადმოშლილი. სად არის შოთა რუსთველის პოეტური ოსტატობა, მისი პოეტიკა, მისი სტილი და მისი ენა? სადაა პოეტის ფილოსოფიური იდეების გაშლა, მისი მორალური ესტეტიკური შეხედულებანი, მისი დამოკიდებულება სიკვდილ-სიცოცხლესთან, ყოველდღიურ ცხოვრებასთან? ვინ იკვლია პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთობის პრობლემა „ვეფხისტყაოსანში“, ვინ გამოაკვლია ხალხური-კოლექტიური „ვეფხისტყაოსნისა“ და ინდივიდუალური პოემა-რომანის ურთიერთობის საკითხი? ვინ იკვლია ამ შესანიშნავი ნაწარმოების შედარებით-ისტორიული კულტურული არე და სხვა მრავალი, რომელთა გარეშე თვით რუსთველოლოგიის არსებობა, როგორც ლიტერატურათმცოდნეობის დისციპლინისა შეგძლებელია? ჩვენი მიზანი და ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ რაც შეიძლება მტკიცე საფუძველზე დამკვიდრდეს და განაგრდეს ქართული ლიტერატურათმცოდნეობის ეს მეტად შესანიშნავი დარგი-რუსთველოლოგია.

შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ რუსთველის მემკვიდრეობის ღირსეული შესწავლა შესაძლებელი იყოს მარტო ქართული კულტურის ჩარჩოებში. არა, ეს შეუძლებელია. ჩვენ ვამტკიცებთ: რუსთველოლოგიის ვერც ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა ვერ გადაწყდება გამოთიშულად, მისი მსოფლიო-ლიტერატურის ასპექტში განუხილველად. რუსთველის პიროვნება აღმოსავლეთის მუსულმანურ—წარმართულ და დასავლეთ ევროპის ქრისტიანულ კულტურის უღელტეხილთანაა აღმართული და ეს მთები ორივე კალთებით შეერთებული არიან მის გიგანტ ფიგურასთან. რუსთველი არაა ვიწრო ნაციონალური მოვლენა, ის ვერ ეტევა ერის ფარგლებში; როგორც რუსთველი, არ განისაზღვრება მარტო მე-12 საუკუნით და „ვეფხისტყაოსანი“ არ დარჩენილა მარტო ამ საუკუნის საყვარელ კმნილებათ, ისე, შოთა რუსთველის მნიშვნელობა არ განისაზღვრება მარტო საქართველოთი და მისი უახლოესი აღმოსავლეთით. „ვეფხისტყაოსანი“ კულტურული კაცობრიობისათვის ისეთივე ძვირფასი ხელის-ხელ საგოგ-

მანები მარგალიტია, როგორც „ილიადა“ და „ოდისეა“, „ლეთაებრივი კომედია“, შექსპირის ტრაგედიები და „ფაუსტი“.

მაგრამ თუ კი დღემდე შოთა რუსთველის ადგილი მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში მაინც გაურკვეველი და ნაკლებად ცნობილია, ამის მიზეზი მხოლოდ ის დაპყრობითი შოვინიზმი იყო, რომელსაც მიმართავდა მეფის რუსეთი პატარა ეროვნებებთან დამოკიდებულებაში.

ამ მიზეზებთა რიგიდან მე არ ვრიცხავ თვით მკვლევართა დიდი უმრავლესობის (თითქმის, მხოლოდ აკად. ნ. მარრის გამოკლებით ყველა!) კარჩაკეტილ, ვიწრო მიდგომასაც ეპოქის ამ უდიდესი მწერლისადმი. კელევის კარ-ჩაკეტილობამ, მისმა მხარევიწრო სარბიელმა და შემცდარმა მეთოდმა ხელი შეუწყო ზოგ აბსურდულ შეხედულებათა გავრცელებას, რომლებიც ჯერ კიდევ ცოცხლობს საზოგადოების განსაზღვრულ ნაწილში.

აქამდე აღძრულ საკითხებზე რუსთველოლოგიაში ჩვენ უკანასკნელ სიტყვად მიგვაჩნია აწ განსვენებული დიდი მეცნიერისა და ფილოსოფოსის, ენათმეცნიერისა და არქეოლოგის, ლიტერატორისა და ისტორიკოსის, ეთნოგრაფისა და ფოლკლორისტის აკ. ნ. მარრის ბოლოდროინდელი შეხედულებანი შოთა რუსთველისა და მისი „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ. ნიკო მარრი ნახევარი საუკუნის მანძილზე მეცნიერული მზრუნველობით თავს დასტრიალებდა „ობოლ ნარგალიტს“ და შეუდარებელი ნიჭითა და ინტუიციით იკვლევდა მას. ნ. მარრის შეხედულებებმა ევოლუციაცა და რევოლუციაც განიცადეს, მათი სრული—სინთეტური სახე ჩამოყალიბებულია უკანასკნელი დროის ნაშრომში¹. რადგანაც დღემდე ქართულ ენაზე არ მოიპოვება ეს შესანიშნავი წიგნი, ამიტომ იძულებული ვარ მკითხველის ინტერესის თვალსაზრისით, შესაფერისი ადგილები მოვიტანო მთლიანად.

1. უცნობი „ვინმე მესხი ანუ მესხი“ განცალკევებით დგას ქართულ ლიტერატურაში და არ წარმოადგენს ფეოდალური, გაბატონებული კლასის წერილობითი ლიტერატურის ევოლუციურ განვითარების შედეგს. მეტეორივით მოვლენილი „ვინმე მესხის“ დიდებული ნაწარმოები დამოუკიდებელია, მას არ გააჩნია არავითარი წერილობითი წინამძღვრები.

2. შოთასაგან ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ ორმა ძეგლმა: თამარის საქებრად დაწერილმა „ვეფხისტყაოსანმა“¹ და თამარისავე და მისი ქმრის დავით ოსისადმი მიძღვნილმა „ოდეზმა“².

3. დროთა განმავლობაში ტექსტმა ცვლილებები განიცადა. ტექსტის ცვლა ისეთი შესამჩნევი იყო, რომ მისი კომენტატორ-განმარტებელთა მეოხებით „ვეფხისტყაოსანი“ და „ოდეზი“ ეროვნულად დაშორდნენ, რომ შემდეგ დროინდელ მკვლევარებს საბაბი მიეცათ ამტკიცონ: ეპიური პოემის ავტორი შოთაა, ხოლო ოდეზის-ჩახრუხაძე.

4. შოთა ანუ რუსთაველი მეღეჟსე განსაზღვრული სოციალური წრის იდეოლოგი და თავისი დროის რევოლუციონერი არის. შოთა ხშირად მიმართავს ძველ ტოტემურ-კოსმიური პირველყოფილ აზროვნების სახეებს, რომლებიც კიდევ განაგრძობენ არსებობას მატერიალური გადანაშთების სახით: 'ქალი—ხელისუფალი', 'დიასახლისი', და სხვა. თამარის რუსული გაფორმებაა: 'amar, (ა—k), 'kamar' ← 'kamar', 'ავრორა'; 'შე'; დავითის—'თვე', 'Лун' ჯერ კიდევ არა 'მთვარე'.

5. შოთა მარტო პოეტი, ლექსის მწერალი არ არის; მეღეჟსეცაა, მომღერალიც, მსახიობიც (певец) და სახელგანთქმული, მთქმელ-მომღერალთა ამხანაგობის წევრიც.

6. „ვეფხისტყაოსანი“ ავტორმა ააშენა ქართულ საფუძველზე, რომელშიდაც შემონახულია წინანსტორიული საფეხურების გადანაშთები. სესხებისა და გავლენების თეორია ჩავარდა, საფუძველი გამოეცალა. ეს მით უმეტეს ნათელი გახდება მაშინ, როდესაც საფუძვლიანად შევისწავლით ქართულ ნიადაგზე აღმოცენებულ კულტურულ ძალებს, მათ განვითარებასა და სიძლიერეს.³

ასეთია მოკლეთ შოთა რუსთაველის საკითხი ლიტერატურის ისტორიკოსის და ფილოლოგის თვალსაზრისით.

¹ დაწვრილებით ნ. მარტი, Древнегрузинские описцы (XII в.); I Певец Давида Строителя, II. Певец Тамары, Тексты и Раз. т. IV, 1902 წ.

² ნ. მარტი, Вступительные и закл. строфы...; Тексты и Раз., кн. XII, 1910 წ.

³ ნ. მარტი, Грузинский язык, 'კრბ. язык и история, Л. 1936, I. გვ. 36.

პრავალ სხვა ლიტერატურულ ნაწარმოებთა მსგავსად „ვეფხისტყაოსანიც“ არ არის იზოლაციური მოვლენა. ლიტერატურის ისტორია მართო ერთ გოეთეს „ფაუსტს“ არ იცნობს. არსებობს რამდენიმე „ფაუსტი“, როგორც ინდივიდუალური ლიტერატურული ნაწარმოები, ისე ხალხური-კოლექტიური შემოქმედების ნაყოფი. დაახლოებით ასეთივეა „ვეფხისტყაოსნის“ ბედიც. ჩვენში უკვე მერვე საუკუნეა, რაც პარალელურად ორი „ვეფხისტყაოსანი“ არსებობს; თითოეული მათგანი დამოუკიდებელი სახის მატარებელია და საერთო სუბეტურ მოტივთა გვერდით. ფრიად მნიშვნელოვან განსხვავებებსაც შეიცავენ. ის ფაქტი, რომ ჩვენამდე მოღწეულია, როგორც ინდივიდუალური პოეტური პოემა-რომანი, ისე ზეპირსიტყვაობითი ზღაპარი-რომანი, ჩვენს წინაშე საკითხს აყენებს: როგორ უნდა მიუდგეთ მათ, რა ხერხებითა და მეთოდით შეგვიძლია მათი ურთიერთობის სწორი ანალიზის მოხდენა? საკვლევი ობიექტი არ წარმოადგენს მართო ფოლკლორულ მასალას, ან მართო პოეტურ-ლიტერატურულ ნაწარმოებს; ჩვენ ერთსადიმივე დროს საქმე გვაქვს, როგორც პირველი ტიპის. ისე მეორე ტიპის ობიექტთან, ამავე დროს მკვლევარის წინაშე მესამე ხასიათის ამოცანაც დგება; რა ურთიერთობაა მათ შორის, რომელი უფრო ადრინდელი მოვლენაა და რა ცვლილებები მომხდარა ისტორიულად მათ დამოუკიდებულებაში; რა ცვლილებები განიცადა, როგორც პირველმა, ისე მეორემ და როგორი ხასიათისაა ისინი?

ფოლკლორისტიკას, მსგავსად სხვა მეცნიერებებისა, კვლევის საკუთარი მეთოდი და საშუალებანი გააჩნია. ხალხური სიტყვიერების, ხალხური შემოქმედების მკვლევარის მუშაობა ახლო დგას ლიტერატურის ისტორიკოსის მუშაობასთან. მათი მეთოდები ბევრ რამეში თანხვედნილიცაა. და ზოგჯერ უკანასკნელიდან ნასესხები ხერხებიც მკვიდრდებოდა ფოლკლორისტიკაში. ამის საილუსტრაციოთ საკმარისია ფორმალისტურ მეთოდზე მიუთითოთ. ფორმალისტები ლიტერატურას განიხილავდნ დამოუკიდებლათ, როგორც იზოლაციუქმნილ მოვლენას. მათი შეხედულებით ლიტერატურა დასრულებული სახითაა მოცემული, ის არ განიცდის ცვალებადობას. და არ ემორჩილება დინამიკის კანონებს, ისე როგორც სხვა ზედნაშენი კატეგორიები. ფორმალისტების კონცეპციით ლიტერატურა და აგრეთვე ფოლ-

კლორიც, არა ზედნაშენობრივი მოვლენებია¹. როგორც სახელწოდება გვიჩვენებს, ამ მეთოდისთვის მთავარი არის ფორმა და არა შინაარსი. ფორმა თვითმომქმედი დამოუკიდებელი კატეგორიაა. ზოგჯერაც ამტკიცებენ, რომ ხალხური შემოქმედების ძეგლთა ფორმა იცვლება, მაგრამ განსაზღვრულ მომენტამდე, შემდეგ კი განვითარება სწყდება. ამ მომენტიდან მოცემული შინაარსის გაქვევებულ ფორმაში ჩაქედვა ხდება, და მისი „გარღვევა აღარ შეიძლება“ თუ-რმე. აქ ზეპირად აღიარებულია ფორმის მარადიულობა, მისი ყოვლის გამძლე სტატიურობა. ამგვარ შიშველ ფორმალისმს არავითარი კავშირი არა აქვს საკითხის მატერიალისტურ-დიალექტურ გაგებასთან.

ამ „შეხედულებათა“ ანტითეზას წარმოადგენს კომუნისტ-მეცნიერი ნიკო მარრის სწავლება ფოლკლორისტიკის ძირითად საკითხების შესახებ. იაფეტიდოლოგიური პალეონტოლოგიის მახედვით ფოლკლორი ისე, როგორც ლიტერატურა იდეოლოგიური ზედნაშენია რელიგიის, ფილოსოფიისა და ხელოვნების მსგავსად. ის არ არის დასრულებული ან დამოუკიდებელი მოვლენა. ფოლკლორს თავისი განვითარების გრძელი ისტორია აქვს. ეს განვითარება არაა თვითმომქმედი და იზოლაციური. ფოლკლორის სტადიალური განვითარება მთლიანად განსაზღვრულია საზოგადოებრივი ყოფით, საზოგადოებრივი ურთიერთობისა და სამეურნეო ფორმათა განვითარებით.

იაფეტიდოლოგიური პალეონტოლოგია დიალექტურ-მატერიალისტურ მეთოდის კონკრეტიზაციას წარმოადგენს მეცნიერების განსაზღვრულ სფეროში. ის ისევე მისაღები და გამოსადეგია ფოლკლორისტიკისათვის, როგორც ენათმეცნიერებისათვის. მარრის მიდგომა ხალხური შემოქმედებისადმი ისტორიულია; ნამდვილი ისტორიზმი არის მისი ამოსავალი წერტილი. საზოგადოების განვითარების შესაბამისად მისი საშუალებით ჩვენ ხალხურ შემოქმედებაში ვამჩნევთ სხვადასხვა საფეხურებს. წარმოშობის მიხედვით ფოლკლორი წინ უსწრებს ლიტერატურას, მარრის სწავლების თანახმად ის პირველყოფილი საზოგადოების ლიტერატურა და ხელოვნება არის². მაგრამ აქედან სრულებით არ გამომდინარაობს ისეთი დასკვნა, თითქო ლიტერატურის ე. ი. ახალი მოვლენის წარმოშობით მოისპო ძველი, ან მას არ ჰქონდეს საკუთარი ისტორია კლასობრივ საზოგადოებაში. ფოლკლორს მდიდარი წარსული აქვს. ის შეიცავს არა მარტო წინა

¹ კრ. Тристан и Исольда, Труды ИЯМ, АН СССР, II т., 33-4.

² ნ. მარ რი, Из беседы с преподавателями русского языка, ჟურ. Языки и Литература, № 1, 1935 წ.

კლასობრივ ეპოქებს; კოსმიურსა და მითოლოგიურ აზროვნების სტადიებს, აზამედ კლასობრივ საზოგადოებასაც ე. ი. ასახავს ლოგიკური აზროვნების საფეხურსაც.

მაშასადამე, ჩვენ დავასკვნით: ხალხური. შემოქმედება, ანუ ის, რასაც ფოლკლორს უწოდებთ, პირველ-ყოფილი საზოგადოების ლიტერატურაა, მისი მწერლობა, კულტურა და ხელოვნება. ის გადანაშთის სახით განაგრძობს არსებობას ჩვენს პერიოდშიც; ამავე დროს ისტორიულად მას ერთვის ახალი ნაკადი, რასაც „თანამედროვე“ ანუ კლასთა ბრძოლების ხანის ფოლკლორი ეწოდება. ფოლკლორული შემოქმედება არ შეწყვეტილა, ის კვლავ განაგრძობს არსებობას. საბჭოთა ქვეყნის მშრომელმა მასებმა შეჰქმნეს ახალი, ძველისაგან განსხვავებული ზეპირსიტყვიერება. ამით ერთხელ კიდევ დამტკიცდა, რომ ფოლკლორი მშრომელი მასების შემოქმედების ნაყოფია და მიუხედავად საკუთრებას წარმოადგენს.

ფოლკლორული მოტივები, სუჟეტები სხვადასხვა ფორმაციებში სხვადასხვაგვარ ლიტერატურულ გაფორმებას ღებულობენ. ფეოდალიზმის ეპოქის ლიტერატურული სუჟეტები თავისებურ რაინდული-სიყვარულის ასპექტში გაფორმებულნი, ადრინდელ ფოლკლორულ წინამორბედთ ემყარებიან, და თუმცა შეუმჩნევლად, მაგრამ შინაგანად მაინც ატარებენ პირველყოფილი აზროვნების გადანაშთებს, მითოლოგიურ—კოსმიური აზროვნების შორეულ ანარეკლს.

ამ თვალსაზრისის მეოხებით შესაძლებელია „ნასესხებთა თეორიის“ დაერთი ხალხის მეორეზე „გავლენის“ უმართებულო თეორიის უკუგდება. პირველიცა და მეორეც ანტიმატერიალისტური თეორიებია, რომლებსაც საბოლოო ანგარიშში მიეყევართ წინარე ერისა და წინარე სამშობლოს არსებობის აღიარებამდე.

მარამა ნათელჰყო, რომ არსებობს ლინგვისტურ და ფოლკლორულ მოვლენათა ერთგვარი საერთაშორისო ფონდი, განვითარების ადრინდელ საფეხურზე შენაქნნი, რომელიც გვევლინება ევროპისა და წინა აზიის უძველეს მოსახლეობის მემკვიდრეობით გადმონაცემის სახით. თუ დღეს საქართველოში, ან რომელიმე სხვა ნაციონალურ ერთეულებში გვხვდება თანხვედნილი სუჟეტი—თქმულება, ყოველ შემთხვევაში, ის არ არის ნასესხები, ან სხვისი გავლენით წარმოშობილი მოვლენა, აზამედ თითოეულ ამ რაიონში თანაბარმა სამეურნეო-საზოგადოებრივმა პირობებმა, ერთ დროს მსგავსი ზედნაშენობრივი მოვლენები შეჰქმნეს. „Никто ни у кого, ни запад у востока, ни восток у запада не брал в этом культурном творчестве ничего, все бралось в каждом районе из своих недр“.

своих этнических залежей общего субстрата всего населения Европы и Передней Азии“¹. ნ. მარას აქ ნათლად აქვს დახასიათებული გარკვეული ისტორიული პროცესი, რომელიც შეეფერება ადამიანთა საზოგადოების ადრინდელ ხანას.

თუ ფოლკლორული მოვლენები სტადიალური ხასიათისაა, მაშასადამე, მაშინ ამათუიმ სუჟეტის ვარიანტებმა უნდა გვიჩვენონ განვითარების სტადიები; გამოამჟღავნონ საზოგადოებრივი ყოფისა და შეგნების არა ერთი საფეხური, არამედ რამდენიმე, ერთმანეთისაგან განსხვავებული. მართლაც, როგორც ქვემოთ „ვეფხისტყაოსნის“, „ამირანისა“ და „ტრისტან და იზოლდას“ მაგალითებზე დავინახავთ, ეს დებულება სრულ კემარიტებას წარმოადგენს. ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ მრავალრიცხოვანი ვარიანტები, რომელნიც ამ წიგნშია მოთავსებული, არაა ერთი რომელიმე ეპოქის წარმონაქმნი, ისინი საზოგადოებრივი ყოფის სხვადასხვა საფეხურებს ასახავენ: ნაწილი წინ უსწრებდა შოთას გენიალურ ნაწარმოებს, ნაწილიც იმავე ხნისაა, ხოლო ზოგიერთმა მათგანმა კი, პირდაპირ ლიტერატურული ძეგლის მიხედვით იცვალეს პირვანდელი სახე.

დამახასიათებელია „ტრისტან და იზოლდას“ შესწავლის ისტორია. ბერჟუაზიულმა მეცმიერებამ ვერ შესძლო მისი რეალური წარსულის აღდგენა. დასავლეთ ევროპის მკვლევართა აბაოლუტური უმრავლესობა დიდი ხნის განმავლობაში ამ რომანის არქეტიპის ძიებით იყო გატაცებული. რადგან დღეს არც ერთ ენაზე, წერილობითი სახით არ არსებობს მსგავსი რამ, ამიტომ მათი დასკვნაც ასეთია: რომანის დაწერილი არქეტიპი დაკარგულია, მაგრამ ერთ დროს ის უნდა არსებულყო, რომლის გავლენითაც შეიქმნა დღემდე შემონახული მრავალი ათეული ვარიანტი.

მის შემდეგ, რაც დამტკიცებულ იქნა „იაფეტური ეპოსის“ არსებობა, შესაძლებელი გახდა „ტრისტან და იზოლდას“ სწორი მეცნიერული კვლევა. იაფეტურ ეპოსში, ნ. მარას განმარტებით, შედის ხალხური შემოქმედების ისეთი ნიმუშები, რომლებმაც ჩვენამდე შემოინახეს წინაისტორიული ან კოსმიური სტადიის შინაარსის გადნაშთები² და იაფეტელთა შემოქმედებას წარმოადგენს; ასეთებია „ტრისტან და იზოლდა“, „ამირანი“, „ეთერი“ და სხვ. ჩვენი აზრით, ამ ძეგლთა ჯგუფს მიეკუთვნება ხალხური „ვეფხისტყაოსანიც“.

¹ ნ. მარაი, Из поездки к европейским яфетидологам, I. გვ. 49.

² იქვე, გვ. 47.

რადგან მასში მრავლადაა წეწონახული ბუნების სტიქიურ ძალთა კულტი და კოსმიური აზროვნების დამახასიათებელი ნიშნები.

კვლევის ბურჟუაზიულ თვალსაზრისით სოციალურ-გენეტიური კავშირი არ შეიძლება არსებობდეს „ტრისტანისა და იზოლდას“ ოქმულების, „ილიადას“, „ამირანის“, „ეთერისა“ და „შაჰ-ნამეს“ სუჟეტ-მოტივთა შორის. ბურჟუაზიული მკვლევარი „ამირანში“ მონათილეს სუჟეტს დაინახავს და თანხედენილ მიმენტებს სესხების ან ვაელენის მოშველიებით ახსნის. მათთვის მთავარია მსგავსება. ანალოგია და მნიშვნელობას მოკლებულია განსხვავება, ორი ნიმუშის ერთმანეთისაგან დამაშორებელი ელემენტები. ჩვენ საქმეს სხვაგვარად წარმოვიდგენთ. მსგავსი მოვლენები და ნათესაური სიახლოვენი გვიჩვენებს ბაზისის ერთგვარობას. ხოლო განსხვავება კი გვიჩვენებს ცვლილებებს, რომელიც სუჟეტმა ისტორიულად განიცადა სათანადო საწარმოო-ეკონომიურ პირობების ცვლასთან ერთად.

„ტრისტან და იზოლდას“ სუჟეტის პალეონტოლოგიურმა ანალიზმა ფართო გზა გახსნა შემდგომი გაბედული მუშაობის წარმოებისათვის ანალოგიურ ძეგლებზედაც. ტრისტანის ამბავი მეტაფორულ, გარდაქმნილი სახით. შემონახული მწკრივის: „შზე“ და „წყალი“ || „ქვესკნელი“-ის სახეცვლილებაა. ფეოდალურ-რაინდული რომანის გმირი ქალი იზოლდა იგივე „წყალია“, ხოლო შეუწინებელი ლეონარდის ობიექტი ტრისტანი „შზე“ რძე-ცეცხლი. მისი ქართული პროტოტიპი არის „მზეთუნახავი“ ანუ „შზე-ქალი“¹.

საერთოდ, იაფეტური წარმოშობის ეპოსის საკითხი ახალია. პირველად მის შესახებ ნ. მარრის მიერ 1923 წელს იქნა წამოყენებული გარკვეული მოსაზრება, რომელიც შემდეგში უფრო გამრავალმეტყველდა. დიდი მეცნიერის ხელმძღვანელობით ჩატარებულმა მუშაობამ დაამტკიცა, რომ ევროპელ ხალხთა შემოქმედების ძეგლებს იაფეტურ კავასიაში და ირანში მრავალმეტყველი გენეტიური პარალელები მოეპოვებათ. ახლო მდგომი პარალელები, რომლებიც გვხვდება ტრისტანის ამბავსა, „ილიადასა“, „შაჰ-ნამესა“ და „ამირანს“ შორის, მკვლევარის წინაშე დიდ პრობლემებს აყენებს. ესაა მათი წარმოშობისა და ადრინდელ ურთიერთობათა პრობლემა. ჩვენ სავსებით სწორად მიგვაჩნია ის შეხედულება, რომლის მიხედვითაც ისინი მომდინარეობენ ევროპისა და აზიის წინა მოსახლეობის საერთო

¹ დაწვრთვებით ამ საკითხების შესახებ არსებობს სპეციალური კრებული: „Тристан и Исоolda, Труды ИЯМ, АН СССР, II, Л., 1932.

სუბსტრატიდან...¹ ტრისტანის გენეტი ურად ნათესავი პარალელები თანაბარ, ნათესავ სოციალურ გარემოში შეიქმნა და არა რაიმე სხვა მოვლენათა გამო. საკითხი ნათელია. ერთხელ მეცნიერულად გარკვეული გზა დღე და დღე მკვიდრდება, მაგრდება და მტკიცდება. ათი წლის განმავლობაში წარმოებულმა შეუნელებელმა მუშაობამ გააღრმავა და გაამაგრა მარრის პრინციპული ხასიათის ზოგადი თეორეტიული დებულებები.

იაფეტური ეპოსის ჰორიზონტი შეუდარებლად ფართოა. სუჟეტის პალეონტოლოგია გვიჩვენებს სუჟეტის წარმოშობა-განვითარების რთულ პროცესს და, მზის სინათლეზე გამოაქვს მისი განვითარების ისტორია, და თანმიმდევრობით წინ გვიშლის, საზოგადოებრივი განვითარების მრავალსაფეხურიან კიბეს, რომლის ყოველი საფეხური ხასიათდება წინამაელისაგან განსხვავებული აზროვნებითა და მსოფლშემეცნებით.

რაკი ნათელია სუჟეტის პირველდაწყებითი კოსმიური მსოფლშემეცნების საფეხურზე წარმოშობა, შემდეგ ადვილია მისი განვითარების გზის დადგენა. დასრულებული სახის ნაწარმოებიდან, ამ შემთხვევაში ფეოდალურ-რაინდული სასიყვარულო რომანიდან, ღრმად ვეშვებით ვერტიკალურ სივრცეში და მივდივართ დედათ-მთავრული აფრეერაზიის ღმერთებამდე. ჩვენი გზა ჰორიზონტალურ სივრციდან ვერტიკალურ სივრცეში გადადის და შეუცდომლად მიგვაქანებს სუჟეტის პირველდაწყებით სათავეებისაკენ.

ყველა ეს გარემოებანი გამორიცხული არ არის ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ შესწავლის პრობლემიდან. ჩვენი პირველი ცდა სწორედ ამ მხრივ იქნება მიმართული, და მკითხველი ნუ გაგვიწყდება თუ ზოგჯერ ამ პატარა ნარკვევში იპოვის ჩვენი საზოგადოებრივი აზრის ერთ ნაწილისათვის მიუღებელ დებულებებს. ამას ჩვენ ჩავდივართ არა რაიმე კერძო მოსაზრებით, არამედ ობიექტიური რეალობის კარნახით. ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევის ეს გზა სწორია. მას ჯერ ისტორია არ აქვს და ჩვენი ამოცანაც იმაში მდგომარეობს, რომ შეუქმნათ მას ასეთი ისტორია და ტრადიცია.

¹ ბ. მაროი, Из поездки к европейским яфетидам, ЯС, ტ. III.

ახლა შევეცადოთ წინა თავში წამოყენებული თეორეტიული დებულებების დამტკიცებას. ძირითადი თეზისი მოკლედ ასე შეიძლება ჩამოყალიბდეს: ხალხური-კოლექტიური შემოქმედების საუკეთესო ნიმუშები: „ტრისტან და იზოლდა“, „ამირანი“ და „ეთერი“, სხვა მრავალ კავკასიურ ზღაპრებთან ერთად, წარმოდგენენ გენეტიურად მონათესავე სუფეტებს და ზოგჯერ ერთიმეორის სტადიალურ სახეცვლილებასაც. ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ სუფეტიც მათ რიგს მიეკუთვნება, რომელიც საგმირო-მითოლოგიური ამბიდან გადაიქცა ფეოდალური ეპოქის ტიპიურ სასიყვარულო რომანად.

თუ „ტრისტან და იზოლდას“ შევადარებთ ქართულ „ეთერიანს“, მათ შორის მრავალ საერთო მოტივებსა და შტრიხებს აღმოვაჩენთ. რომელთა წარმოშობა, შეუძლებელია ახსნილ იქნეს ნასესხობის ან გავლენათა თეორიების დახმარებით. ქალ-ვაჟის თავბრუდამხვევი სიყვარულის მოტივი, რაც ასე ძლიერ გავრცელებულია საერთაშორისო ფოლკლორში, ანათესავენს არა მარტო ტრისტანს აბესალომთან, ან იზოლდას ეთერთან. არამედ ტრისტანს-ტარიელთან, ამირანთან, ავთანდილთან, რამინთან; ხოლო იზოლდას ეთერთან, ნესტან-დარეჯანთან და ვისოსთან.

საქმის ნამდვილი ვითარების წარმოსადგენათ პირველყოველისა რამდენიმე ანალოგიურ მოტივს მივაქციოთ ყურადღება.

1. აბესალომისა და ეთერის მსგავსად, ტრისტანსა და იზოლდას ერთმანეთი თავდავიწყებით უყვართ. მათი დაშორება სიკვდილის გარდა, არაფერს შეუძლია. სიყვარული კოსმიური ძალის შემცველია, რომლის გადალახვა ადამიანს არ ძალუძს!

2. დასნეულებული აბესალომის (ტრისტანისაც) განკურნება მხოლოდ საყვარელი ეთერის (იზოლდას) ნახვითაა შესაძლებელი, რომელიც მერმანს (მარკოზს) ჰყავს ციხე-დარბაზში. ეთერი (იზოლდაც) მოჯის, მაგრამ აბესალომს (ტრისტანს) ველარას შევლის. რომანის დასასრული ტრაგიკულია.

„შევიდა კარებში [ეთერი], გადმობრუნდა აბესალომი და იმ წამს სული დაღია. ეთერიც მივიდა და დაეკონა...“¹

ჯელტებისაგან მემკვიდრეობის სახით ევროპიელთადმი ნაანდერძევი რომანში „ეთერიანის“ ეს მოტივი, სრული თანხედენილობითაა გადმოცემული. თითქო ორივე შედეგრი ერთ ავტორის ქმნილებაა, სადაც ხელოვანს შიგ განგებ ჩაუქსოვია საერთო დეტალები. განსაკვიფრებელი მართო მოტივის თანხედენილობა კი არ არის, არამედ ათვით პროცესის ერთგვარობა და დეტალების დამთხვევა.

„ზღვაზე ქარი გაძლიერდა და აფრას დაჰბერა, ხომალდი ნავთსადგურში შევიდა და ოქროსთმიანი იზოლდა ნაპირზე გადმოვიდა, ქუჩებში მოთქმისა და ზარების ხმა მოესმა. იმ ქვეყნის მცხოვრებლებს ჰკითხა, რას ნიშნავდა ეს ზარების რეკა და ტირილი.

ერთმა მოხუცმა უთხრა:

„ქალბატონო დიდი გლოვის დღე დაგვიდგა. ჩვენი წრფელი, გულადი ტრისტანი აღარ გვყავს. იგი უხვი იყო ღარიბ-ღატაკისათვის, მოწყალე გაჰქირებულთათვის, ეს უდიდესი უბედურებაა, რომელიც ოდესმე ჩვენს ქვეყანას თავს დასტყდომია“.

იზოლდა უსმენს, სიტყვის თქმას ველარ ახერხებს, სასახლისკენ გარბის საკინძახსნილი...

„აღმოსავლეთისკენ მობრუნდა [იზოლდა] და ღმერთს შეევედრა. შემდეგ ცხედარს სუდარა ოდნავ გადახადა, გვერდით მოუწვა, პირისახე და ტუჩები დაუჟოცნა და მოეხვია“...¹

ოკეანეთა ტალღების მეზობლობაში გაზრდილ იზოლდას მოქმედება განსაკვიფრებლად ჰგავს ფშაველი თუ ქართლელი ოზლის შემდეგ კი ნადედოფლარ ეთერის მოქმედებას. მათი ყოველი ნაბიჯი თავბრუდამხვევი სიყვარულით არის შეპირობებული, არც ერთი მათგანი თავის სიცოცხლეზე აღარ ფიქრობს, რაკი მათი საყვარელი არსებანი განუჟურნავი აღმოჩნდნენ.

3. აქედან გამომდინარეობს რომანის ტრაგიკული დაბოლოების ერთობლობაც. სიყვარული ტრაგედიით იქცევა. იზოლდა და ეთერი ტრისტანისა და აბესალომის ცხედარს ცოცხლები აღარ სცილდებიან. რომანში ადამიანების გარდა მცენარეებიც მონაწილეობენ, ისინი სიმბოლიურად, ალეგორიული სახით გამოხატავენ ადამიანთა ურთიერთ განწყობილებას. ტრისტანის საფლავეზე კეთილშობილი მწვანე ხე იზრდება და წვერით იზოლდას საფლავეში ერჭობა. ანალოგიური მოვლენაა მოცემული ქართულ ლეგენდაშიც..

¹ წიგნი ტრისტანისა და იზოლდასი, გერ. ქიქოძის თარგმანი, სახელგამი 1924 წ., გვ. 178.

აბესალომს და ეთერსა
 მიწამსაც მიაყრიანო,
 მათ საფლავს ია და ვარდი
 ფოთოლსამაც გადაჰშლიანო.
 მათ თავით ცივი წყაროა,
 შიგ ოქროს თასი დგიანო,
 შამაველ გამაველ მგზავრნი
 შენდობას ეტყუდიანო.
 ...ინდოეთიდან დაბრუნდა
 მურმანი ომ გადახდილი,
 თავ დაიმარხა ცოცხლადვე,
 რა სცნა ეთერის სიკვდილი.
 ორგულ ვეზირის საფლავზე
 ეკალნიმც იქნებიანო,
 ვირნიმცა მოსძოვდიანო,
 ლეკვნიმცა იყეფდიანო.
 ია და ვარდი რა ურთერთ
 მოხვევენად იხრებიანო,
 ეკალნარიმცა გაჩნდების
 და შუა იყოფდიანო¹.

იმავე მოტივი „ტრისტან და იზოლდაში“ ქიდი ოსტატობით და ხოლოვნებით არის გადმოცემული².

....ლამით ტრისტანის საფლავზე მწვანე ტოტი გამოვიდა, ხშირი ფოთოლი და სურნელოვანი ყვავილები მოისხა, სამლოცველოს ზევიდან გადაუარა და: იზოლდას საფლავში ჩაერქო. იმ ქვეყნის ადამიანებმა შტო მოსკრეს, მეორე დღეს ხელახლა აღორძინდა, ისევ მწვანე, ისევ აყვავებული, ისევ ნორჩი და კვლავ ქერა იზოლდას საფლავში ჩაეშვა, სამჯერ მოინდომეს მისი ამოგდება, მაგრამ ამაოდ. ბოლოს ეს სასწაული მეფე მარკოზს უამბეს: მეფემ აკრძალა ტოტის მოქრა.“ (179—180).

4. რამდენიმე სახეცვლილებით, მაგრამ მაინც საერთო გადანაშთის ფორმითაა შემონახული ტრისტანის საშინელი, განუკურნებული წყულეებით შეპყრობა, რომლის ნიადაგზედაც მას მიატოვებენ უძვირფასესი მეგობრებიც კი. ასეთივეა მეფისტოფელური მურმანის ჯადო-

¹ აბესალომ და ეთერი, პ. მირიანი შვილის ვარიანტი, ტფილისი 1927 წ. გვ. 48.

² ამავე საკითხზე სპეციალურად იხ. პროფ. კ: დონდუა, Абесалом и Этер, კრ. Тристан и Исоolda, II, გვ. 175—76.

ქრული მოქმედება. ეთერი განუჟურნებელი ხდება და ამ ნიადაგზე აბესალოში უღალატებს, სხვას გადასცემს.

ჩამოთვლილი ანალოგიების საფუძველზე ძნელი არაა დასკვნის გამოყვანა: „ეთერი“ იაფეტური ეპოსის ციკლის რომანია, რომელშიაც საგმირო ეპოსის გადანაშთები უფრო ნაკლები დოზითაა შემონახული, ვიდრე „ტრისტანსა და იზოლდაში“, სადაც გმირობას, სხვადასხვა დევ-გმირებთან და ურჩხულებთან ბრძოლას მეორე ხარისხიანი ადგილი როდი უჭირავს. „ეთერში“ პირიქით ხდება. გმირობა, თავ-გადასაველური რაინდობა უკანა რიგშია მოთავსებული, სამაგიეროდ მთავარი ადგილი უჭირავს სასიყვარულო სანტიმენტალიზმსა და „შორით კვდომას“.

ამის გამო შემკდარი იყო ალ. ხახანაშვილი, როცა თავის „ნარკვევებში“ „ეთერიანს“ საგმირო ეპოსის შემოქმედებით ნიშუშად სთვლიდა¹. „ეთერიანის“ სუჟეტის გაფორმებისა და განვითარების გზები, აგრეთვე შეყვარებულთა დაპირდაპირების მომენტები სულ სხვადასხვანაირია, ამასთანავე არავითარ: მსგავსება არაა თვით გმირობა ბიოგრაფიულ მოტივთა შორის, ეთერი დაბალი წოდების წარმომადგენელია, ის აბესალომს მოუთხრობს რომ ის არის:

...კაცო კანჭში ჩასახული,
შარა გზაზე დაგდებული,
ორბის კლანჭით ალებული,
ხის კენწეროზე კვებული!..

ეთერის ჩასახვის-დაბადების მოტივი განცალკევებით დგას. ჯერ-ჯერობით ჩვენ ანალოგიური თქმულება არ გვგულებს. აბესალომის პიროვნებაც არაა ტრისტანისებური, ის უფრო სანტიმენტალურ რაინდს ჰგავს, ვინემ მებრძოლ გმირსა და აქტიურ ტრისტანს. მიუხედავად ამ განსხვავებებისა, ჩვენი დებულება მაინც ძალაში რჩება. მაშასადამე, „ეთერის“ სუჟეტი ახლო დგას „ტრისტანისა და იზოლდას“ სუჟეტთან, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ რომელიმე მათგანს მეორისაგან ესესხებიოს რაიმე. არა. მსგავსება და თანაბარება სოციალ-ეკონომიურმა პირობებმა წარმოშვეს ანალოგიური მოტივები ერთმანეთისაგან დაშორებულ რაიონებში; განსხვავებულმა აზროვნებამ და მსოფლშეგრძნებამ კი მათ განვითარების გრძელ მანძილზე მისცათ სხვადასხვანაირი მხატვრული გაფორმება და ყალიბი.

ახლა თეზისის მეორე ნაწილის განხილვაზე გადავიდეთ.

¹ А. Хаканов, Очерки по истории Грузинской словесности, М. 1895 г. вып. I, гл. 52.

კავკასია ეთნოგრაფიულ-ლინგვისტური მოზაიკა არის. არსად დედამიწის ზურგზე არ მოიპოვება, ისეთი პატარა კუთხე, სადაც ამდენი ლინგვისტური სიმდიდრე იყოს. ორ ზღვას შუა გადაჭიმულ თეთრწვერა ქედის კალთები თავშესაფარს აძლევს რამდენიმე ათეულ ნაციონალურ და ტომობრივ ერთეულს. მათი ენა, ზნე-ჩვეულება, რწმენა და ტრადიცია ერთმანეთისაგან ისე განსხვავდება, თითქო ისინი ერთი მერიისაგან ასეული კილომეტრებით იყვნენ დაცილებულნი. მთიანეთი თითქო დამოუკიდებელ სამყაროს წარმოადგენს ბარისგან. მთის ზნე-ჩვეულებანი უმრავლეს შემთხვევაში უცხოა ბარისათვის და პირიქით. ერთიდაიგივე აღმინისტრაციულ რაიონში ზემავალი მთა და ბარი საკვირველ ცნობებს გვაწვდიან ადამიანთა წარსულის შესახებ. მთაში შემონახულია უძველესი ხანის გადანაშთები, არა მარტო საგვარეულო პერიოდისა, არამედ უფრო ძველისაც. ენობრივი მასალები, ხალხური შემოქმედების ნიმუშები, საკულტო რწმენანი, ტანსაცმელი, სამკაულები, ჭურჭლეულობა, შორეულ წარსულს ამხელენ. მათი მეოხებით გადავდივართ კოსმიურ და მითოლოგიური აზროვნების პერიოდში, გზას ვიკვლევთ პირველყოფილ უკლასო „ოჯახში“, პირველ საწარმოო კოლექტივში. ამ შესანიშნავ მოგზაურობის დროს განცვიფრებული ხარო, ნუთუ? ნუთუ, ყოველგვარი წერილობითი წყაროების გარეშე შეგვიძლია ასე შორს წასვლა ვერტიკალურ სივრცეში? ნუთუ, ასეთი სასწაულებრივი ძალა შესწევთ მატერიალური კულტურის ნაშთებს? მართლა რეალურია ამნაირი პალეონტოლოგიური გათხრები?

მთელ კავკასიაში, ხოლო კერძოთ საქართველოში მსგავსი მოვლენები მასიური ხასიათისაა. მთიანეთმა უძველესი ხანის დამახასიათებელი ნიშნები შეინარჩუნა, იმ დროს როცა მისი მეზობელი ბარის რაიონები განვითარების მაღალ საფეხურზე არიან ასული და ველარ იძლევიან თავიანთ წარსულის შესახებ შესაფერ ცნობებს. მატერიალური კულტურის ანალოგიურ მოვლენებს ამჟღავნებს ფოლკლორული მასალები. ფშავში ან ხევსურეთში ჩაწერილი „ამირანი“, „ეთერი“, ან „ტარიელის ზღაპარი“ ბართან შედარებით დიდათ განსხვავებული არის. მთაში არსებული ვარიანტები ზოგჯერ ერთი საფეხურით მაინც წინ უსწრებენ ქართლ-კახურსა და იმერულ-გურულს. მთიულურ ვარიანტებში მრავლადაა კოსმიური და მითიური აზროვნ.

ნების ნიშნები, მაშინ როცა ბარი უკვე ლოგიკურ აზროვნებაზე მოგვითითებს.

ამ მხრივ ერთმანეთისგან არ განირჩევიან „ეთერი“, „ტარიელის ზღაპარი“ და „როსტომი“. ქართული ამირანის ვერსიებში ტრისტანის ანალოგიები გვხვდება, მაგრამ სხვა საზოგადოებრივ ყოფაში გაფორმებული და ჩამოყალიბებული.

ოქროსთმიანი იზოლდას საძებნად წასული ტრისტანი მრავალსაგმირო საქმეებს ჩაიდენს. გოლიათი მორხოტის დამარცხების შემდეგ ურჩხულს ებრძვის. ურჩხულის სიკვდილი ოქროსთმიანი ქალწულის დაუფლების პირობაა. ბრძოლა იწყება. გმირი აღელვებულია.

„მხეცი ახლოვდება. მას ბრანგვის თავი ჰქონდა, ნაკვერჩხალსავეთ წითელი თვალები, ორი რქა შუბლზე, გრძელი და ბანჯგვლიანი ყურები, ლომის თათები, გველის კუდი და ბასილისკოსებური ქაცვიანი ტანი“.

კელტური მითოლოგიის ჩიადაგზე შექმნილი ურჩხული იმ გველვეშაპების პროტოტიპია, რომლებიც ასე დამახასიათებელი არიან ქართულ ზღაპრებისათვის; ისინი ხან წყალს ყარაულობენ, ხან მზეთუნახავს იცავენ და მძებნელ გმირს წინ ელობებიან. ამირანის ბაყბაყდეთან ბრძოლა ტრისტანის ურჩხულთან ბრძოლის პარალელია.

ამირან დევი შეიბნენ

მიწას გაჰქონდა გრიალი.

ამირანის ბრძოლის სიმძლავრე „მიწის გრიალითა“ გადმოცემული. ამის მსგავსად:

„[ტრისტანმა] მახვილი ამოიღო, მოუქნია და თავში ჩასცა, მაგრამ კანიც კი ვერ დაუზიანა. მხეცმა შემოკვრა იგრძნო, ფარს ბრკეალები შემოჰკრა, შიგ ჩაარქო და ჩამოჰგლიჯა. მკერდგაღელილმა ტრისტანმა „ფერდებში კიდევ ისე ძლიერად ჩასცა მახვილი, რომ ჰაერი შეინძრა“.

ამირანი მიწას აგრიალებს, ტრისტანის მახვილის ცემით ჰაერი იძვრის, როგორც გრიალის დროს.

საგმირო-მითიური მოტივები: დევებთან ბრძოლა, გველვეშაპთა დახოცვა, გმირებთან შეგება, სასწაულთმოქმედი წამლები ორივე თქმულებაში თანხვდენილია, მხოლოდ თავისებური იდეოლოგიური ვარიაციებით.

მზე-ქალი იზოლდა ამირანის დედას, ნადირობის ქალღმერთს მოგვაგონებს. იზოლდას მთავარი ატრიბუტი ოქროს თმაა. ოქროს თმა კი კოსმიურად მზის სხივები არის. ამირან-დარეჯანის ძის დედასაც სხივებრი თმები ჰქონდა.

„გამოქვაბულში ნადირობის ქალ-ლმერთი დალი იწვა. ტანთ არაფერი ეცვა და მზესავით ნათელ სახეს ოქროს მოკლე თმები უმშვენებდა. ეტყობოდა თმები წაჭრილი ჰქონდა, რადგან ისეთივე გრძელი ოქროს ნაწნავები იქვე ეყრა“. (ამირანი).

ქალ-ლმერთი დალი მონადირემ შეაქდინა, ვნებათა ღელვანი დაიკმაყოფილა და ოქროს თმებიც დასჭრა. ამირანის გაჩენა ზურაბის გაჩენას ჰგავს „როსტომიანიდან“, მაგრამ ჩვენი ყურადღება ახლა ხომ ტრისტანისკენა მიქცეული!

„მშვენიერი იზოლდე, ოქროსთმიანი ქალწული. მშვენიერი როგორც დილის ცისკარი“.

მსგავსება საერთო პროცესის ერთი მომენტატაგანია. მსგავსების გვერდით მკვლევარისათვის განსაკუთრებით ყურადღების ღირსია განსხვავებანი, რომელიც სუუეტებს ან, გმირთა შორისაა. ამ შემთხვევაში, ეს ორი ქალი, ერთმანეთისაგან ისეა დაშორებული; როგორც ცა დედამიწისაგან. დალი ნადირობის ქალ-ლმერთია, უკვე განაყოფიერებული და სასიკვდილოთ განწირული. ის აღარაა სიყვარულის საგანი. განაყოფიერების იდეა, უჩვეულო გმირის დაბადების მოტივი ჩრდილავს სიყვარულს. ამ ამბის სუუეტური სქემა იქნება: „შეერთება“-„განაყოფიერება“ → „სიკვდილი“. იზოლდა პირიქით, ცისკრის მაგვარი ქალწულია, რომელიც მალე დაუშორებელი სიყვარულის საგნათ იქცევა. მისი მოტივია: „ბრძოლა“ → „სასიყვარულო შეერთება“. ეს ხომ ნარტო ტრისტანსა და იზოლდაში არ გვაქვს. კოლხურ ეპოსში იასონის შეერთება მედეასთან ურჩხულის სიკვდილითა და ოქროს თმის მოპოვებითაა შეპირობებული. ასეთივეა კრიტულ ეპოსშიც: მინოსი რომ შეუერთდეს პროტრიდას, ამისთვის საჭიროა უზარმაზარი წხამიანი გველის სიკვდილი. როგორც ვხედავთ ეს მოტივი საერთაშორისო ხასიათისაა და თითქმის ყველა ქვეყნის ეპოსში მოიპოვება. იგივე გვხვდება „ვეფხისტყაოსანშიც“.

საკვირველი სიცხადით წარმოგვიდგება თვალწინ ხალხური „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ტრისტან და იზოლდას“ მსგავსება, თუ კი მათ ერთმანეთს შევადარებთ. მსგავსება დიდია, არა მარტო მოტივთა ერთიანობაში, არამედ პოეტური შემოქმედების სპეციფიურ დეტალებშიც—მხატვრულ ხორცშესხმაში. მაგრამ უფრო დიდია განსხვავებანი, რომლებიც იმაზე მიგვითითებს, თუ რა გზა გაიარა სუუეტებმა თანაბარ სოციალურ პირობებიდან გამოსვლის შემდეგ.

გავყვეთ ფაქტიურ მასალებს:

1. წყალი. წყლის ძალის წარმოდგენა ორივე რომანისათვის თანაბარია. ლერწამ-დარეჯანი, პარალელურად შოთა რუსთველის ნესტან-დარეჯანი, კილობანში ჩაჰკეტეს და წყალში ჩააგდეს. ასეთივე მდგომარეობაა ტრისტანთანაც, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ქართულ ფოლკლორში ქალია წყლის „კერძი“, ხოლო კელტურში ვაჟი.

დაკლიტეს [კილობანი]. ზღვაში ჩააგდეს,

წყალს მისცეს დაძალებითა.

ზღვამ იბრალა, არ ჩანთქა

წაიღო ქანქანებითა...

წყალი ადამიანს იბრალებს. ეხმარება მოგზაურობაში და ახალ თავგადასავალისათვის ამზადებს.

ტრისტანი ავითაა, მისი განკურნება შეუძლებელია და ევეღრება მეფეს:

„მე მინდა ზღვაში შეეცურო... მე მინდა, რომ ტალღებმა შორს წამიყვანონ მარტოდ-მარტო. მაგრამ საით? ეს არ ვიცი, მხოლოდ შეიძლება ისეთ ქვეყანაში მოვხვდე, სადაც ჩემი მკურნალი აღმოჩნდება“.

მარკოზ მეფე შეიწყალებს გმირის თხოვნას. ბედის ანაბარად დაგდებული ტრისტანი უაფროა და უნიჭო ნაეში მხოლოდ ქნარს ჩაიყოლებს და უიარაღო თავისი ქვეყნის ნაპირებს მოშორდება.

„შვიდ დღესა და შვიდ ღამეს ზღვა ნავს ნაზად არწევდა, ხანდახან ტრისტანი სევდის გასაქარვებლად ქნარს აჟღერებდა, ბოლოს მოულოდნელად უცნობ ნაპირს მიუახლოვდა“.

ტრისტანი ოქროსთმიანი იზოლდას ქვეყანაში აღმოჩნდება და მისი ხელით განიკურნება. „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით ეს მოტივი ასე არის წარმოდგენილი: 'წყალი' — 'მოტაცება', ტრისტანში კი სხვანაირად: 'წყალი' — 'განკურნება'. ლერწამ-დარეჯანის წყლით მოგზაურობა თუ ცურვა, შესაძლებელია შევადაროთ აგრეთვე წყლიდან ამომავალ აფროდიტას ან ზღვის ტალღებში მობანავე არტემიდასა და ევროპას — ანტიური მითოლოგიიდან, მაგრამ ეს შორს წაგვიყვანდა.

2. ორივე მოთხრობის გმირები ეძებენ საყვარელ ქალებს. 'ძებნა' → 'საყვარელი არსება' || 'ქალი'. ტარიელი თავის მზე-ქალს; ხოლო ტრისტანი პირველად თავის მეფისათვის, მაგრამ სიყვარულის ძალა მას ოქროსთმიან ქალწულთან დააკავშირებს. ძიება ბედნიერად მთავრდება. გმირები მიზანს აღწევენ.

3. ლერწამ-დარეჯანსა და იზოლდას პირობით ნიშნად ბეჭდები აქვთ. ბეჭდის მეოხებით შეყვარებულები ახერხებენ ერთმანეთის ნახვასა და ზრახვების გაგებას.

ზღვიდან გამორიყულ ლერწამ-დარეჯანს ქაჯები დაეპატრონებინან. ამ ქვეყნის მონადირეები შენიშნავენ და ისრების სროლას დაუწყებენ.

„როცა მონადირეებმა ისრები სტყორცნეს, ლერწამ-დარეჯანი უცბათ შექრთა და ხელიდან ოქროს ბეჭედი გადაუვარდა“¹.

„ავთანდილმა საჩქაროდ ამოიღო წერილი და ბეჭედი და ორივე ტარიელს მისცა, შენმა ლერწამ-დარეჯანმა გამოგიგზავნაო“. მეორე გადმოცემის მიხედვით ოქროს ბეჭედი ლერწამ-დარეჯანს თინე აქვს წამოცმული და იმით იცნობს მას ქაჯეთს მისული ავთანდილი. ანალოგიური მოვლენა გვაქვს კელტურ რომანშიც. ტრისტანი და იზოლდა შეთანხმდებიან:

„მეგობარო,—ეუბნება ქალი ვაჟს, ერთი მწვანე იასპის ბეჭედი მაქვს, წაიღე ჩემი სიყვარულის სამახსოვროდ და თითხე გაიკეთე, თუ ოდესმე შენგან მოციქული მომივიდა, არას დაუჯერებ სანამ ამ ბეჭედს არ მაჩვენებს. მაგრამ თუ კი ბეჭედს დავინახავ, არავითარ ძალას, არავითარ მეფურ განკარგულებას არ შეეგებები და შენს სურვილს შევასრულებ, ჰრძნული იქნება ის თუ გიჟური“ (104).

ბეჭდის მოტივი ქართული ზღაპრების დამახასიათებელი მოტივი არის. ის ძლიერ გავრცელებულია. საკმარისია თვალი გადაავლოთ თ. რაზიკაშვილის მიერ შეკრებილ ზღაპრებს, რომ ამაში აშკარად დარწმუნდეთ.² მაგალითისთვის მოვიგონოთ „ზღაპარი ტიტველი მგლისა“, რომ თქმული ნათელი გახდეს. ხელმწიფის ვაჟიშვილი ტიტველი მგლის შეკმას მზეთუნახავმა³ გადაარჩინა და კოშკში შეიფარა. ქალმა ვაჟს ყველა ოთახების გასაღებები მისცა, გარდა ერთისა, რომელშიაც ოქროს კაბა ეკიდა. ხელმწიფის ვაჟმა გასაღები მოიპარა, ოთახი ჩუმად გააღო და ოქროს კაბა გაფრინდა. ვაჟს უბედურება ეწვია. ქალი გაიტაცეს. გაცეცხლებული ვაჟი მზეთუნახავის საქმრო მეფეს მებაღედ დაუდგება. საბოლოოდ... საგანგებოთ მოყვანილ საზამთროში ჩასდებს ბეჭედს და გაუგზავნის მოსაქითხად, იმ თხოვნით

¹ იქ, სადაც სპეციალურად არაა მითითებული ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ ვარიანტებზე, ციტატები ამოღებულია ჩვენ მიერ ჩაწერილ და ძირითადად მიჩნეულ ტექსტიდან.

² თ. რაზიკაშვილი, ხალხური ზღაპრები, შეკრებილი კახეთსა და ფშავში, ტფილისი, 1909 წ. გვ. 225; აგრეთვე „ძვ. საქართველო“ გვ. 21—30.

³ დაწვრილებით მზეთუნახავის შესახებ იხ. საინტერესო წერილი კრებულში Тристиан и Исольда Труды Инс. Языка и Мышления, изд. АН СССР. Л. 1932 წ., მ. გ. წერეთლისა „Женский образ мжеунаха в Грузинских сказках“.

რომ საზამთრო პირადათ ქალმა უნდა გასკრას საკუთარი ხელით. მზექალი ნახავს ბექედს და ამ ნიადაგზე ახერხებს გაქცევას ვაჟთან ერთად¹.

4. სიკვდილის პირზე მისული ტრისტანი, ტარიელი და ამირანი სასწაულებრივი მოქმედებით განიკურნებიან. ტრისტანი იზოლდას დახმარებით, ტარიელი ავთანდილისა, ამირანი კი ყამარის მზრუნველობით. დავიწყით ტრისტანისა და იზოლდას მაგალითიდან. საერთო სქემა ასეთია: 'ავადმყოფობა, || 'სიკვდილი'—'განკურნება'—'აღდგომა'.. ზღვიდან გამორიყული ტრისტანი იზოლდასთან შიყავთ.

„[იზოლდამ] იცოდა თერიაკი, მხოლოდ მას შეეძლო ტრისტანის გადარჩენა“... „ორმოცი დღის შემდეგ ოქროსთმიანმა იზოლდამ ავადმყოფი თითქმის სულ განკურნა“.

მეორეთაც იმავე ქალწულის ხელით იკურნება ჩვენი გმირი:

„როცა დედოფალი საჭურველს ხდიდა [ტრისტანს], ხამლიდან ურჩხულის გესლიანი ენა გადმოვარდა. მაშინ ირლანდიის დედოფალმა დაქრილი რაინდი ბალახის შემწეობით მოასულ იერა“ (36).

ორ ზღვას შორის აღმოცენებულ სუფეცის მიხედვით ტარიელს თავისი ძმადგაფიცული ავთანდილი გადაარჩენს:

„ავთანდილ, სული ჩამიდგი, ღეთისაგან ჩაბარებული“..ო.

ეუბნება მადლობის ნიშნად ტარიელ ამისთვის თავდადებულ გმირს.

„...მეტი საშუალება აღარაფერი იყო, ავთანდილმა მოკლულ ღოგს მკერდი გაუბო, ამოიღო პეშვით თხილი სისხლი, გაუღელა ტარიელს მკერდი და ზედ დაასხა... ტარიელს გააფროლა და ცნობაზე მოვიდა“.

თბილი სისხლით მკურნალობის მოტივი იშვიათი მოვლენაა ზღაპრებში. ეს გადმოცემა „ტარიელის ზღაპარში“ ანუ „ტარიელიანში“ ორჯერ გვხვდება. „ქაიხოსრო ხელმწიფეში“ სისხლის გამაცოცხლებელი ძალის მქონეობა პირველყოფილი სახითაა გადმოცემული. უშუალო ბედზე მიყრდნობით ისარს გასტყორცნის, იმ იმედით, რომ მისგან მოკლული ცხოველის სისხლი სასწაულმოქმედი იქნება.

¹ ასეთივე ვარიანტს თუ პარალელურ გადმოცემას წარმოადგენს „სასწაულმოქმედი პერანგი“, რომელიც გარჩეული აქვს პროფ. ი. ფრანკ-კამენეცკის თავის საყურადღებო წერილში „Грузинская параллель к древне-египетской повести о двух братьях“ (Мф. сборник, IV, გვ. 39—71). ფოლკლორისა და პირველყოფილი აზროვნების ცნობილი მკვლევარი პროფ. ფრანკ-კამენეცკი ამ წერილში დამაჯერებლად ამტკიცებს მშვენიერი ქალწულის, მზეთუნახავის მითოლოგიურ წარმოშობას და მას სიყვარულის ღმერთის იშთარის შემდეგდროინდელ მოდიფიკაციად თვლის.

„ღმერთო, თუ გაცოცხლება უწერია ტარიელს, მე გვექნევ ზეცაში ისარს და რამე სურვილი ისარმა მოკლას ზეცაში და იმის სისხლმა მოარჩინოს ტარიელიო. გვექნია ისარი. ცაში მოკლა თებზე და ჩამუარდა. იმის სისხლი წაუსვა და მორჩა ტარიელი“.

ეს მომენტი ხალხური მითოლოგიის საუკეთესო ნიმუშია. ძველთა ძველი რწმენა აქ ნათლადაა წარმოდგენილი და ცხადია, ის დიდი ხნით ადრე არსებობდა, ვინემ შოთა თავის გენიალურ თხზულებას შეჰქმნიდა.

ადამიანის გამაცოცხლებელი ძალა მარტო ცხოველის სისხლს კი არ აქვს, არამედ ცრემლსაც შესწევს ასეთი სასწაულმოქმედების უნარი.

„ავთანდილმა თვალისგან ცრემლი მოიწუწა და ტარიელს დააპკურა, ტარიელი გაცოცხლდა“.

ცრემლი, იგივე წყალია.¹ ქართული ზღაპრებიდან ვის არ ჰმენია „უკვდავების წყაროს“ შესახებ. „ვეფხისტყაოსანში“ მოცემული სისხლითა და ცრემლით მკურნალობა „უკვდავების წყაროს“ ახალ საფეხურებრივი მოდიფიკაციაა. ფეოდალურ ეპოქაში ძველი მითოლოგიური მოტივი ახალ სახეს იღებს; წყლის მაგიერ სისხლი ან ცრემლი გვხვდება. ადრინდელ ხანაში კი პირდაპირ წყალია სასწაულმოქმედი. მაგალითისათვის იშთარს მოვიშველიებთ. ქვესენელში ჩასული იშთარი საშინელი სენით ავადმყოფდება და სასიკვდილოთ გამზადებულს უკვდავების წყაროს საშუალებით თამუზა გადაარჩენს.

შოთა რუსთველი ხალხური სუჟეტის პოეტურ გადამუშავების დროს არ გაურბის მანამდე არსებულ მოტივებს, მას ვერ აშინებს წატი გამოყენება და თავის ნაწარმოებში შეტანა. ზოგჯერ, შოთა უცვლელი სახითაც სტოვებს ისეთ მითოლოგიურ მოტივებს, რომლებიც სრულებით არ შეეფერებიან მე-12 საუკ. სინამდვილეს, მაგრამ ყველაფერი ეს ისეთი ოსტატობითაა შესრულებული, რომ მკითხველი დატყვევებულია ხელოვანის მიერ და ვეღარ ამჩნევს წინა ეპოქების გადანაშთებს. ამას ადასტურებს თუნდაც ის ფაქტიც, რომ ადამიანის ცრემლის სასწაულ-მოქმედის მოტივი თითქმის თანაბარ მოცულობითაა, როგორც შოთასეულ, ისე ხალხურ „ვეფხისტყაოსან-“

¹ წყლისა და მისი სემანტიკური მწკრივების შესახებ იხ. ნ. მარჩის სხვადასხვა შრომები. კერძოდ 'ცრემლი'—'თვალის წყალი' იგივე 'კურცხლი' გარჩეული აქვს „В типике ли ист. маг. культуры“, გვ. 136; აგრეთვე Ист. рар.: 3 ტ. 316 გვ. და სხვ. სპეციალურ შრომებში.

ში“. აი, როგორ გაუსხივოსნებია პოეტს მითიური მოტივი:

ყმა სახელდებით უყვიის,
 ლამის სიტყვითა კრთობასა;
 ვერა ასმინა, გარდიჭრა,
 ძმა გამოაჩენს ძმობასა.

(929, c—d.)

ტარიელი უგრძნობლად გდია, „სიკვდილსაა მიახლოებული“. ავთანდილის ყოველი ცდა უშედეგოა; ვერც დახილი, ვერც სხვა რამე სკრის. მაშინ ავთანდილი მაგიური ძალის მქონე თავისსავე ცრემლს მიმართავს. ის „ხელითა ცრემლსა უწურავს“, რომ ამ უკანასკნელი საშუალებით იქნებ მაინც რამე იღონოს. მართლაც, ადამიანის ცრემლი აღადგენს მკვდარს.

ცრემლი მოსწურნა თვალთაგან,
 ცოტადრე, მოაცნობილა,
 მაშინლა იცნა, აიკრა [ტარიელი],
 მოეჭდო, მოემშობილა [ავთანდილს].

(931, B—C.)

შოთა არ არის ხალხის უბრალო მიმდევარი. პოეტი მანამდე არსებულ ზეპირსიტყვიერ გადმოცემებს მორჩილი თვალთა კი არ უყურებს, არამედ მასში ჰხედავს შემოქმედებითი აღმაფრენის გამომწვევ მიზეზს, რომ ღრდ ხელიგნებამდე აიყვანოს უბრალო მოტივიც კი. შოთა შეუდარებლად მაღლა დგას თავის ეპოქაზე. პოეტი თითქო კავკასიონის მწვერვალზეა ასული და თავისკენ ეზიდება ხეებში ჩაყრილ, ჩახერგილ მარგალიტებს, რომ იქიდან უფრო გამოჩნდეს, ყველას თვალი მიუწვდეს და მით ადამიანის დაღვრემილი სახე გააშუქოს.

მითიურ-კოსმიური გადანაშთები საფუძვლად ედება ფეოდალურ სუფეტებს. ძველი მითიური სახეების, ღმერთების და ღვთების ადგილს ახალი გაბატონებული კლასის წარმომადგენლები იჭერენ; ამბის განვითარება, ინტრიგა კი ძველივე რჩება. მიწიერი გმირების ბედი მსგავსია მათი მითოლოგიურ წინასახეობისა. ამ ნიადაგზე აშკარად ჩანს ის დამოკიდებულება, რომელიც მხატვრულ შემოქმედებას აქვს მისგან საფეხურობრივად ძლიერ შორს მდგომი მითთაშემოქმედებასთან (Мифотворчества). რამდენადაც ინდივიდუალური შემოქმედება ემყარება ხალხურ ფანტაზიას, ფოლკლორს, ხოლო ამ უკანასკნელში შეუცნობელად ასახულია უძველესი ხანის მითოსი, იმდენად კლასიკური მწერლობის წინამძღვარს მითოლოგია წარმოა-

დგენს. ამ გარემოებას ჩვენ ვამჩნევთ არა მარტო საქართველოში, არამედ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნების ლიტერატურაშიაც. ჯერ კიდევ ადრე, ეს მოვლენა აღნიშნული იყო კარლ მარქსის მიერ ბერძნული ლიტერატურის მიმართ:

...„ბერძნული მითოლოგია“ შეადგენდა ბერძნული ხელოვნების არა-მარტო არსენალს, არამედ მის / ნიადაგსაც... ბერძნული ხელოვნება გულისხმობს ბერძნულ მითოლოგიას, ე. ი. ბუნებასა და საზოგადოებრივ ფორმებსაც, რომელმაც უკვე მიიღო შეუცნობლად ხელოვნების წესით გადამუშავება ხალხის ფანტაზიის მიერ. ეს არის მისი მასალა“¹.

ამ განზოგადოების შემდეგ კვლავ კონკრეტულ მასალებს დაუბრუნდეთ. ჩვენს მიერ აღნიშნული მოტივების ანალოგიას ამირანიც იძლევა, იმ განსხვავებით, რომ აქ უკვდავების წამალი მცენარეა და არა თხიერი ნივთიერება.

ომ გადახდილი ამირანი ძმებს ეძებს. დიდი ვაივაგლახის. შემდეგ იპოვის დახოცილთა გვამებს. გმირი შეწუხებულია და თავის მოკვლას გადასწყვეტს. უარყოფს სიყვარლს.

უძმოსა, უმაჰისძმოსა
ამირანს თავი მოეკლა.

საყვარელი უზის ამირანის ცხედარს და სწუხს, გამოუვალ მდგომარეობაშია ქალი. არც მამა, არც ძმა და აღარც საყვარელი.

„ზის და ტირის ყამარი. იმის ცრემლები ზღვას ერთვიან... ამირანი კი გდია უწეშელო... უცებ გამოძვრება ერთი თავგი და დაუწყებს ამირანის სისხლს ლოკვას. მოუვა გული ყამარს, გაიძრობს ქოშს ფეხიდან, დაჰკრავს თავში თავგს და იქვე მოჰკლავს. თავგის სიკვდილზე გამოვარდება იმისი დედა და დაუწყებს ჩხუბს და გინებას ყამარს... გაიქცა [დედა თავგი], მიირბინ-მოირბინა, იპოვნა რა უაც ერთი ბალახი, მოიტანა, წაუსვა შვილს, გააცოცხლა და კისერში კინჩის ცემით გააქანა სოროში. ადგა ყამარიც, მოძებნა იგივე ბალახი, იპოვნა, მოიტანა, წაუვა ამირანს და გააცოცხლა... გააცოცხლეს ბადრიც, უსუპიც და ოთხნივე წამოვიდნენ სახლში“.

ჩვენ მიერ უკვე მოხსენებულ „ტიტველი მგლის ზღაპარში“ ამის განსაცვიფრებელ პარალელს ვხდებით. მეფის შვილი მწყემსებმა

¹ კარლ მარქსი, პოლ. ეკ. კრიტიკისთვის. გვ. 35. შდრ. პროფ. ი. ფრანკ-კამენეცი, Итоги коллективной работы, კრ. Тристан и Исохьяда, ტ. II გვ. 266.

ყოღმოკრილი იპოვეს სასახლეში. შეწუხებულნი დადიან დიდებულად მორთულ ოთახებში. ერთგან მოულოდნელად წკეპლების საუბარს მოუსმენენ. თეთრი, წითელი და შავი წკეპლები ერთმანეთში ამბობენ: თუ ვინმე მე ჩამომიღებს და მკედარს დამარტყამს, მკედარი გაცოცხლდებო. სიხარულით მოისმინეს მწყემსებმა საბედისწერო საუბარი. მართლაც, მეფის ძე გაცოცხლეს, რომელიც ამირანის არ იყოს, დიდხანს მიძინაო, ამბობს.

ანალოგიური ზოვლენა გვაქვს მოცემული ერთერთ ეგვიპტურ ზღაპარში, სადაც წყნელების მაგიერ ფოთლები საუბრობენ. საინტერესოა ამ ზღაპრების შედარებითი გენეტიური შესწავლა, მაგრამ აქ მისთვის ცოტა ადვილი გვაქვს.

ბალახით განკურნების გადმოცემა ახლაც ცოცხლობს ხალხში. ლეჩხუმში ერთი ხნერი კაცი მარწმუნებდა, რომ „თავის წამლობა ცხოველებმაც კარგათ იციან. დაუკვირდით ძალს: როცა მუცელი ასტკივდება მაშინვე მინდორში გაიქცევა, მოძებნის ერთგვარ ბალახს, შექამს და თავს მოირჩენს“. სოფლად გავრცელებულია აგრეთვე ე. წ. „კარაბადინი“, ე. ი. მკურნალობის წიგნი, რომელიც უმთავრესად ბალახეულობის მოხმარებას ემყარება. სამკურნალო მცენარეების გამოძებნაში ხალხი ზოგჯერ არც ტყუილდება. ამის გამო ვასაკვირი არ არის თუ უძველეს ეპოქაში შესაფერი ადგილი უჭირავს სასწაულ-მოქმედ მცენარეებს.

ამრიგად, მტკიცდება, რომ მარტო ტრისტანის რომანი არ არის აგებული სემანტიკურ მწყრივებზე. ამ რეალში შემოდის „ეთერი“ „ამირანი“ და „ვეფხის-ტყაოსანი“. სემანტიკური სქემის ძირითადი ელემენტები, რომლებმაც არა ერთი გზის ტრანსფორმაცია განიცადეს, შემდეგია: 'ბრძოლა'—'სიკვდილი'—'განკურნება' და 'სასიყვარულო შეერთება'. ამ ფორმულის გამოვლინება სხვადასხვა ზღაპრებში სხვადასხვანაირია. ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ გარემოშია სუვეტი, რა საწარმოო ბაზაზეა აგებული ადამიანთა ურთიერთობა და მათი ცნობიერება.

4. ორივე რომანის მიხედვით ფრინველები ამბის მიმტანის როლს ასრულებენ. მარკოზ მეფეს ორი მერცხალი მოუტანს ოქროს თმებს, ტარიელს კი მტრედი ბარათს მიუქროლებს.

„ზღვის მხრით გაღებულ ფანჯარაში ჭიკჭიკით ორი მერცხალი შემოფრინდა... ნისკარტიდან ქალის გრძელი თმა გაუჟვარდათ, აბრეშუმის ძაფსავით ნაზი და მზის სხივებსავით ბრწყინვალე“.

მარკოზი გადასწყვეტს ცოლად ის ქალი შეირთოს, ვისაც შერცხლებისაგან დანატოვები თმები ეკუთვნის.

ზღაპრებში ფრინველები ადამიანთა სურვილებს ასრულებენ. ამბავი მიაქვთ, გზებს უჩვენებენ ¹, მათი ხმა სიმბოლური ნიშანია და სხვ. იაფეტურ ფოლკლორში მდიდრადაა წარმოდგენილი ცხოველთა და მცენარეთა სამეფო, ამ მხრივ „ვეფხისტყაოსანიც“ არ არის გამონაკლისი.

ლერწამ-დარეჯანი მტრედს გაატანს სასწრაფო წერილს ტარიელთან.

დილა აღრიან მობრძანდა,

იგი ნაზარდი შროშანი;

ბროწეულით ამოვსილი

პირსა მზე ბალახ-სოსანი.

ხშირათ ცხოველები განაგებენ ადამიანების ბედს; შველიან მათ და სიკვდილისაგან გადაარჩენენ. პატარა ზღაპარი „წიქარა“ ² ამის საუკეთესო ნიმუშია. ხარი ადამიანის დამცველია, ღორი მტერი, მათ შორის შეურიგებელი ბრძოლა სწარმოებს, კეთილი და ბოროტი სულების მსგავსად.

5. ზოგჯერ ტრისტანის თვისებები ჰგავს არა ტარფელისას, არამედ ავთანდილისას, ან პირუკუ. ეს მოტივის განშტოების, დიფერენცირების ნაყოფია. ტრისტანი ტყეში ცხოვრობს და ნადირის ხორცით ირჩენს თავს.

„ტრისტანი საუცხოვო მოისრე იყო, შველს წააწყდა და მოჰკლა. გორნევაღმა ფიჩხი დააგროვა, ტალკვესი ჩამოჰკრა და ცეცხლი დაანთო ნანადირევის მოსახარშავად. ტრისტანმა ხის შტოები მოსკრა, ქოხი გააკეთა და ფოთლებით დახურა, იზოლდამ მიწა ბალახით დაჰფარა“ (82).

ავთანდილიც ტყეში მოქმედებს და მუხის ტოტს მოიშველიებს. განსხვავება მათ ფუნქციაშია, ერთგან საშენი მასალაა, მეორეგან კი თავდაცვის საშუალება. ეს ფუნქციონალური განსხვავება საყურადღებოა, რადგან იმას გვიჩვენებს, რომ ერთსადაიმაცე საფეხურზე წარმოშობილმა მოვლენებმა შემდეგ სხვადასხვანაირი სახე მიიღეს, ფუნქცია გამოიცვალეს.

¹ დაინტერესებულ მკითხველს ეს უფრო დაწვრილებით შეუძლია გაიცნოს ცნობილი ეგვიპტოლოგის აკად. ვასილი სტრუვეს ნარკვევი: „Иштар—Исольда в древневосточной мифологии“ (კრ. Тристан и Исольда), სადაც გარჩეულია უძველესი ხანის პაპირუსზე დაწერილი გადმოცემა ასტარტის შესახებ.

² თ. რაზიკაშვილი, ხალხური ზღაპრები, კახეთსა და ქართლში შეკრებილი, გვ. 58.

ნახტომსა შეელსა ფერდსა ჰკრა [ავთანდილმა]
ისარი ორბის ფრთიანი,...
ჩამოხტა მუხის ძირასა

ცეცხლი დაანთო ძლიერი.

აქამდე მოტივთა ერთობლიობის აღნიშვნის დროს უმთავრესად „ტარიელის“ მიემართავდით, ახლა შოთა რუსთველის პოემა-რომანიც მოვიშველიოთ.

6. იზოლდა, თინათინი და ვისო მიჯნურებთან შეხვედრისას შიშველ ტანს ძვირფასი ბეწვეულით, ყარყუმით იმოსვენ.

მამის მწუხარებისაგან შეპყრობილი თინათინი თავის მიჯნურ ავთანდილს იბარებს.

გაძრცილსა ტანსა ემოსნეს
ყარყუმნი უსაპირონი,
ებურნეს მოშლით რიდენი,
ფასის თქმად გასაჰირონი

(130, a-B.) ¹.

ჩვენ აღარ გამოუდგებით შესაფერი ადგილების მოტანას ვისრა-ზიანიდან და ტრისტანის რომანიდან. ამ თხზულებათა ფაბულისა და სუჟეტის ერთობლიობის შემთხვევები ზემოთაც მრავალჯერ იყო ნაჩვენები.

ჩვენ ერთობლიობის ყველა შემთხვევები არ აღგვინიშნავს. დაკვირვებული მკითხველი თვითონ იპოვის ასეთს, ამიტომ აქ წერტილს დავსვამთ. „ტარიელის“ ურთიერთობის საკითხს „შაჰ-ნამესთან“ ანუ ქართულ „როსტომიანთან“ ქვემოთ შევხებით, ახლა კი განსხვავებებზე შევჩერდეთ. განსხვავებებს ისე, როგორც ჯოველთვის, ახლაც დიდი მნიშვნელობა აქვს კელტურისა და ქართული ეპოსის შედარებისას.

პირველ და მთავარ განსხვავებას, რომელიც თვალში ეცემა მკვლევარს, რომანის ფინალი, ამბის დასასრული წარმოადგენს. ტრისტანისა და იზოლდას სიყვარული ისე, როგორც აბესალომისა და ეთერის, სიკვდილით სრულდება. რომანი ტრაგედიით იქცევა. მათი სქემატიური ფორმულა იქნება: 'ორთა სიყვარული' → 'ვაჟის სიკვდილი' || 'ავადყოფობა' → 'განკურნება' → 'სასიყვარულო შეერთება' → 'სიკვდი-

¹ შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, კ. ჰიკინაძის რედაქციით, შენიშვნებითა და გამოკვლევით. გამოც. „ფედერაცია“. 1934 წ. გვ. 18, აქაც და სხვაგანაც ციტატები ამ გამოცემის მიხედვითაა მოტანილი, ფრჩხილებში ჩასმული ციფრები მიუთითებს სტროფებსა და სტრიქონებზე.

ლი. „ვეფხისტყაოსანი“ და „ამირანი“ არ ემორჩილებიან ამ სქემას—ტრაგედია მათგან გამორიცხულია. მათი სქემა: 'ორთა სიყვარული' → 'ვაჟის სიკვდილი' || 'ავადმყოფობა' → 'განკურნება' → 'საქორწილო შეერთება'.

ამირანში პირველი ფორმულის კვალი აშკარად ჩანს, ხოლო ხალხურ „ვეფხისტყაოსანში“ ის თითქმის გამქრალია, გარდა ერთი ვარიანტისა (იხ. ძირითადი ტექსტი). ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის ამბავი საქორწილო შეერთებით მთავრდება. მაგრამ ტრაგედიის დასასრული ავთანდილის სიკვდილში უნდა ვეძიოთ. თუ დაუშვებთ, რომ ავთანდილის ეს ლექსი ტარიელს შეეხებოდა, მაშინ ფორმულა: საერთოა და უცვლელად არის შენარჩუნებული ხალხის მიერ. მაგრამ დღევანდელი, ძირითად სუვეტად მიჩნეული ვარიანტითაც არ შევლება რამე, ტრაგედიის კვალი მაინც დაცულია და ამ ნიადაგზე არ ირლვევა ის კანონზომიერი კავშირი, რომელიც მას სხვა ეპოსთან აქვს.

მეორე მხრივ, სიყვარულის მოტივშიაც უნდა დავინახოთ განსხვავება. ტრისტანისა და იზოლდას შორის პირველი შუამავალი „სიყვარულის სამსალაა“, მაგიური ძალის მქონე წამალი, რომელიც „ტარიელიანისათვის“ უცხოა. წამალი წყლად მიიჩნიეს და შესვეს, რომელიც მარკოზ მეფეს უნდა დაეღია ქორწინების ღამეს.

„ეს გრძნეულ ბალახზე დაყენებული ღვინოა, რომელმაც თქვენ გაგყვინათ, ეს სიყვარულის სამსალაა, რომელიც თქვენმა დედამ მომბაბარა, იზოლდავ მხოლოდ მარკოზ მეფეს უნდა დაეღია იგი“ (47).

ტარიელისა და ლერწამ-დარეჯანის სიყვარული ბუნებრივია. მათ შორის მაგიური ძილა არ მოქმედობს.

„სიყვარულის წამლის“ მოტივი დღესაც განაგრძობს არსებობას ზოგან. ის მარტო ზღაპრული ელემენტი არ არის. ამ მხრივ საინტერესოა ლეჩხუმური გადმოცემა. აქაური ახალგაზრდობის ერთ ნაწილს სჯერა „სიყვარულის წამალი“, მისი ხელოვნური გამოწვევა მოპირდაპირე სქესში. გაზაფხულობით ლეჩხუმში მოფრინდება პატარა ჩიტი „ბოლოქანქარა“, აქაური ტერმინოლოგიით კი „თოხიტარა“, რომელსაც ღელის პირებში უყვარს ყოფნა. ახალგაზრდამ (ქალია ის თუ ვაჟი) ეს ჩიტი ჩუმად უნდა მოკლას, ამოაცალოს ტვინი, დაწვას, გააკეთოს ფხვნილი და თავის სატრფოს შეუმჩნევლად შეაფრქვიოს.

ჩიტის დამწვარ ტვინს ისეთი ძალა აქვს, რომ ქალი ვაჟს, ან ვაჟი ქალს შეიყვარებს სიკვდილის დღემდე.

ამ გადმოცემის შესრულებას მრავალჯერ ცდილა ჩემი თაობის ახალგაზრდობა, მაგრამ არც ერთ მათგანს ეს გრძნეული ჩიტი არ მოუკლავს. მოხუცები წამლად სხვასაც ასახელებენ, ბალახს, და განსაკუთრებული თვალთ შეხედვას. როგორც ვხედავთ, უძველეს კელტურ გადმოცემაში შემონახულია ისეთი მოტივები, რომლებიც დღესაც განაგრძობენ მყოფობას იაფეტურ კავკასიაში.

სად უნდა ვეძიოთ ყველა ამ ერთობლიობათა და განსხვავებათა გასაღები? როგორ ავხსნათ ისინი? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემა ორნაირად შეიძლება: 1. ან იაფეტურმა კავკასიამ ისესხა ზემო აღნიშნული სუჟეტები დასავლეთიდან, ან პირიქით, იაფეტური მოსახლეობიდან ის გადაიტანეს, თავის სულიერ კულტურაში გადანერგეს ინდოევროპელებმა.

2. არც ერთსა და არც მეორეს ერთმანეთისაგან არ უსესხებიან ისინი. არსებობს „საერთო ფონდი“, რომელიც საერთო სოც-ეკონომიურ პირობების დროსაა შექმნილი და ყველა ქვეყნებში მოიპოვება.

ჩვენ ამ უკანასკნელი გზის მომხრე ვართ. ჩვენ არ ვიზიარებთ მოხეტიალე სუჟეტების თეორიას, რომლის მიხედვითაც ბოლოსდაბოლოს უნდა ვალიაოთ პრე-ხალხის არსებობა, მისი უნივერსალური შემოქმედებითი უნარიანობა და გამომგონებლობა, ხოლო დანარჩენ მრავალ ასეულ და ათასეულ ტომობრივ და ნაციონალურ ერთეულებს ხელოვნურად ჩამოვაცალეთ, წავართვათ ის, რაც მათ სინამდვილეში შეუქმნიათ საკაცობრიო კულტურისათვის.

მსგავსება და ერთობლიობა არის არა იმაში, რომ ფეოდალურ-რაინდულმა საქართველომ ისესხა სუჟეტები ფეოდალურ-რაინდული ევროპიდან, ან აღმოსავლეთიდან, არამედ იმაში, რომ ორივე ქვეყანაში თანაბარი ეკონომიური და საზოგადოებრივი პირობები არსებობდა და ამ ერთგვარმა პირობებმა წარმოშვეს იდენტური ზედ-ნაშენობრივი მოვლენები. ადრე არსებული სხვადასხვა სუჟეტები თანაბარ პირობებში ერთნაირ მხატვრულ—იდეოლოგიურ გაფორმებას ღებულობდნენ; ხოლო მათ შორის არსებული განსხვავებანი გვიჩვენებს, რომ მსგავსმა სუჟეტებმა გაიარეს არა თანაბარი პირობებიც და შემდეგ საფეხურზე ისინი გარდაიქმნენ, „სხვად იქცნენ“.

მაშასადამე, ფოლკლორული სუჟეტების მსგავსება და ნათესაობა სოციალური ნათესაობა და მსგავსებაა, ისე, როგორც პირველის სხვაობა, მეორის სხვანაირმდგომარეობაზე მიგვითითებს და პირიქით.

VI

ქართული კულტურის უძვირფასესი ძეგლი მარტო დასავლეთ ევროპის საშუალო საუკუნოებრივ თუ აღმოსავლეთის ეპოსთანაც. ირანული ზეპირი და მწერლობითი თხზულებანი ჩვენში აღრიდანვე გავრცელებული იყვნენ ცნობილი თარგმანების სახით. გავრცელების თარგმანითი ხასიათი არ გამოორიცხავს ზეპირსიტყვაობით გავრცელების შესაძლებლობას. ზოგიერთი ცნობილი თხზულებანი ზეპირსიტყვაობით უფრო ადრე უნდა შემოსულიყვნენ ჩვენში, ვიდრე ისინი ითარგმნებოდნენ ქართულს ენაზე. ამის საილუსტრაციო მაგალითად ჩვენ ამირან-დარეჯანიანი მიგვაჩნია.¹ თქმულება ამირანზე ძლიერ პოპულარული თქმულებაა. ის თავის შემოქმედებით ლუწელში გადაუხარშავს არა ერთ და ორ ერს, თითოეულ მათგანს საკუთარი სახე, თავისებური კოლორიტი და ფორმა მიუცია მისთვის. ამისათვის საკმარისია თუნდაც მარტო ოსური ამირანის² შედარება ქართულ ვერსიებთან, სეანურ, სომხურ და სხვა პროტოტიპებსა და ვერსიებს რომ თავი დავანებოთ.

ქართულად ორგვარი ამირანი არსებობს, მწიგნობრული „ამირან-დარეჯანიანი“ და ხალხური „ამირანი“. პირველი, როგორც აკად. ნ. მარაშა დაამტკიცა და პროფ. კ. ქეკელიძემ განავრცო ირანულიდან ნათარგმნი არის.³

ჩვენ ამ უმად არავითარი საბუთი არ გვაქვს, არ დაუჯეროთ „ვეფხისტყაოსნის“ ეპილოგის ავტორს, სადაც ლაპარაკია.

ამირან დარეჯანისძე

მოსეს უქია ხონელსა.

მწიგნობრული ამირან-დარეჯანიანი უთუოდ მოსე ხონელის სახელთან არის დაკავშირებული და მისი უარყოფა არც საჭიროა.

¹ ამ წიგნის პირველი გამოცემა უკვე დიდი ხნით ადრე სტამბაში იყო გადაცემული, როდესაც ლენინგრადში მივიღე ჟურ. „საბჭოთა ხელოვნების“ მე-3 ნომერი (1936 წ.), სადაც მოთავსებულ იყო პროფ. ი. უ. ს. აბულაძის საყურადღებო პოლემიკური წერილი: „ამირან-დარეჯანიანის წარმოშობის საკითხისათვის“. ირანული ლიტერატურის საუკეთესო მცოდნე პროფ. ი. აბულაძემ საკითხზე შეზღუდვად დებულებას აყენებს, ის სწერს: „ამირან-დარეჯანიანში ჩვენ გვაქვს უძველესი ქართული პროზაული ნაწარმოები, რომელიც ზეპირი გზით შემოკრილა მაჰმადიანურ-ირანული სამყაროდან.“ გვ. 46, ხაზი ჩვენია, მ. ჩ.

² Амран, გამოც. Academia, M. Л. 1932 წ.

³ პროფ. კ. ქეკელიძე, ქართული ლიტ. ისტორია, II ტ., გვ. 53.

მები, რომელთა გარკვევის გარეშე ღირებულებას მოკლებულია საერთოდ ამირან-დარეჯანიანის მეცნიერული შესწავლა. ამით ჩვენ „მცირე“ წინააღმდეგობის ბილიკს ვადგებით. ეს კი იმ გზას მოგვაგონებს, რომლითაც შიკრიკმა ამირანი, ბადრი და უსუპი ატარა. ეს გზა არაა სწორი გზა. მასზე მავალი ბოლოსდაბოლოს იძულებული გახდება უსუპის სიტყვები გაიმეოროს:

ვერ გაგიგია, ამირან
არ გამარჯვების ნიშანი?
მესამედ იქვე მოვედიო,
გუშინ რომ დავკარ ისარი!

მწიგნობრული სუფეტის გახალხურების ე. ი. ზეპირსიტყვაობაში სახეცვლილებით გადასვლის თეორია არაა პროფ. კეკელიძის ორიგინალური აზრი. ეს თეორია საერთოდ ძლიერ გავრცელებულია ბურჟუაზიულ ევროპეისტიკაში. საილუსტრაციოდ საკმარისი იქნება თუ მრუთითებთ Bédier-ის ცნობილ ორტომიან შრომაზე ტრისტან და იზოლდას შესახებ¹. ბედიეს თეორიით ტრისტანის რომანის ფრანგულ, ინგლისურ, გერმანულ, სკანდინავურ, ჩეხურ, იტალურ და სხვა ენებზე არსებულ ვარიანტებს საფუძვლად უძველესი ფრანგული არქეტიპი (archétype), დაწერილი რომანი უძევს. ყველა დანარჩენი ვერსიები სესხება-გავლენათა საშუალებით გავრცელებულან დანარჩენ ენებზე მე-12 საუკუნიდან მოყოლებული. ბედიეს თეორიის წინააღმდეგ მიმართულია ახალი იათეტიდოლოგიური კვლევა ტრისტან და იზოლდას პრობლემის ირგვლივ. პალეონტოლოგიური მეთოდი ააშკარავებს მწიგნობრული არქეტიპის ფიქტიურობას. მარის დამაჯერებელი მტკიცებით ტრისტანი, სიყვარულის ღმერთის იშთარის (ამ უკანასკნელის არქეტიპული გზაა: ‘ცა—წყალი’) კელტური გამოვლინება, გამოცხადება არის, და აქვს ირანული და სომხური პარალელები². სომხური თქმულება სართენიკის შესახებ (**h*+სარ+თენ-იკ), ხოლო ირანული ვისო (*Wi*→*sa*→**Wi*-sar, შდრ. *bt Wtar bi*-sar,**Wi*-sal) ტრისტან და იზოლდას დამოუკიდებელ პარალელებს წარმოადგენენ³. ბედიეს თეორიის წინააღმდეგ დასავლეთ ევროპაშიაც გაისმის ხმა. კელემინი ექვის თვალთ უყურებს ბედი-

¹ Le roman de Tristan par Thomas, publié par J. Bédier, 1902—1905 წწ.

² Н. Я. Мapp, Извр. paбoтa, т. 3. გვ. 350, საერთოდ კი იქვე მთლიანად „Иштaрь“.

³ იქვე.

ეს სისტემას¹, ხოლო W. Goltner²-ი და Fr. Ranke³ მოითხოვენ შესწორებას; აკრიტიკებენ რა ბედიეს სისტემას, პარალელურად იძლევიან ძველი სქემის სხვაგვარ მოდიფიკაციას. უკანასკნელთა გაუბედავი კრიტიკა უფრო გაღრმავებული და გაშლილი სახით წარმოდგენილია კელემინის შრომაში.⁴

ჩვენში კიდევ არსებობს ძველი, ბურჟუაზიულ-ფეოდალურ იდეოლოგიის ნიადაგზე აღმოცენებული იდეალისტური შეხედულება ფოლკლორისტიკისა და ეთნოგრაფიის საკითხებზე. ისეთი ფართოდ გავრცელებული სუჟეტების ახსნა, როგორიც არის ამირანი, ეთერი, ან ტრისტანი—შეუძლებელია სესხებისა და გავლენათა თეორიების საშუალებით. ქართული ფოლკლორისტიკა პირველდაგროვებით პროცესშია, ის ჯერჯერობით მხოლოდ თავისთავად არსებობს და არა თავისთვის. როდესაც ხალხური სიტყვიერების კვლევა მარქსისტულ ლენინურ სიმაღლეზე ავა, მაშინ უფრო ნათელი იქნება აღნიშნულ ტრადიციულ შეხედულებათა უსაფუძვლობა.

ჩვენ ზემოთ პარალელები გავავლეთ ქართულ და ევროპულ ეპოსს შორის. თვალსაჩინო მაგალითების დახმარებით მივაგენით იმ ძაფებს, რომლებითაც შეერთებული არიან ეს ორი სხვადასხვა კულტურულ-ისტორიული წარსულის მქონე ქვეყნების მხატვრულ კოლექტიური შემოქმედება. ახლა, იაფეტურ კავკასიისა და პრომეთეულ ევროპის დაპირდაპირებიდან გადავიდეთ იაფეტურ საქართველოსა და ერან-თურანის ეპოსის ურთიერთობის საკითხთა განხილვაზე. ძირითადი ობიექტი, ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ უეჭველად ისევ ხელთ გვექნება, ხოლო საპირისპირო თხზულებების სახით „როსტომიანს“ შემოვიტანთ, რომლის სახელითაც ცნობილია ფირდოუსის „შაჰ-ნამეს“ ქართული ვერსიები.

როსტომიანზე ლაპარაკის დროს, მხედველობაში გვაქვს არა მწიგნობრული ვერსიები, არამედ ხალხური გადმოცემა, რომელიც უფრო ადრინდელ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ქართულ მწერლობაში, ვინემ ყველაზე ადრინდელი და ჩვენამდე მოუღწეველი კედელაურის პროზაული ვერსია. კედელაურის მოღვაწეობა კი პროფ. კ. კეკელიძის აზრით მე-15 საუკ. ადრინდელ ხანას უნდა ეკუთვნოდეს.⁵ „როსტომიანის“ პოპულარობა ჩვენში შეუდარებლად დიდი ყოფილა,

¹ J. Kelemina, *Gechiehhce der Tristansage*, 1925 წელი.

² M. Goether, *Tristan und Isolde in der Dichtungen des Mittelalters und der neuen Zeit*, 1907 წ.

³ Fr. Ranke, *Tristan und Isolde*, 1925 წ.

⁴ სპეციალურად ამის შესახებ: A. A. Смирнов, *Тристан и Исоolda по кельмским источникам*, კრ. Тр. и Ис., II ტ. გვ. 17—36.

⁵ პროფ. კ. კეკელიძე, ქართ. ლიტ. ისტორია. II ტ. გვ. 63.

მას ნაციონალური ნაწარმოების ხასიათი მიუღია და ხალხის ყოფა-ცხოვრებაში ჩაწნულა. ამის მაჩვენებელი ისიცაა, რომ არ დარჩენილა „როსტომიანის“ არც ერთი გმირის სახელი, რომელიც ხმარებაში არ შემოსულიყოს და დღესაც არ განაგრძობდეს არსებობას: როსტომი, მანიყამი, ზურაბი, გივი, ბეჟანი და სხვ.

ამ ორი გადმოცემის მსგავსება ნათლად გამოსკვივის იმ საერთო მოტივებიდან, რომლებსაც ახლა ჩამოვთვლით:

1. ტარიელი კოკლმონას შეხედება, ესაუბრება და დახმარებას უწევს წყალზე გასვლის დროს. როსტომს კბილი ასტიკვდება და გამწარებული გმირი ჯავრს კოკლ დევზე იყრის.

2. ხალხის გადმოცემით ტარიელმა, როგორც დევგმირმა ჟამით-ჟამამდე ძილი იცოდა და სანამ გაღვიძების დრო არ მოუწევდა, მანამ ვერავენ გამოაღვიძებდა. იმ დროსაც, როცა მეფის ლაშქარი შემოადგა და ისრები დაუშინეს, ტარიელს ეძინა ნაზად-წამოხურულს და ვერაფერმა ვერ გამოაღვიძა. რაში პატრონის განსაცდელს ჰხედავდა, ტიროდა და ტორებსა სცემდა, მაგრამ რაკი ვერ გამოაღვიძა თავისი პატრონი, მაშინ დასწვდა ტარიელს და ცალი თითი მოაკვნითა; ეგებ ამით მაინც გამოვაღვიძოვო.

ჩაეწოდა თით მოკვნითა,

ოქროს თითი მოებმოლა ¹.

ჟამით-ჟამამდე მძინარე გმირის გაღვიძებისათვის ერთი პირობაა საჭირო: თითის მოკვნითა. „როსტომიანში“ შავ არაბსაც მსგავსი ჩვეულება აქვს: „მე შენ ვერ გამოაღვიძებ, რამდენიც უნდა მიყვირო. სანამ ფეხის გულში ხანჯალს არ ჩამცემო“ ².

ასე აფრთხილებს არაბი როსტომს. ლეგენდარულ პირობას როსტომი შეასრულებს და შავი არაბიც გაიღვიძებს წითელი არაბის გამოჩენისთანავე.

როსტომს, ისე როგორც ნესტან-დარეჯანსა და ტრისტანს წყლის სტიქია არ ენებს. ბუნების სტიქიური ძალები ადამიანს შემწეობასა და დახმარებას უწევენ.

„გაიქცა როსტომი და ჩაეარდა ზღვაში. უნდა თავი დაეხრჩო, მაგრამ ზღვამ პირი შეიკრა და აღარ ჩაუშვა ძირსა. იყო შიგ როსტომი, არც იხრჩობოდა და არც ნაპირზედ გამოდიოდა“ ³.

¹ ლიტერატურული მემკვიდრეობა, მიხეილ ჩიქოვანი „ხალხური ვეფხის ტყაოსანი“, გვ. 219.

² ს. გორგაძე, ჩვენი ძვ. მწერლობა და ხალხური პოეზია, გვ. 48. ან თ. რაჭიკაშვილი, ხ. ზღაპრები, ქართლში შეკრებილი, გვ. 244.

³ იქვე, გვ. 55.

ამის შესაბამის პარალელებს ზემოთ უკვე მოყვანილი იყო, ამიტომ აქ აღარ გავიმეორებთ.

4. მანიქა როსტომს, თინათინი ავთანდილს და ლერწამ-დარეჯანი ტარიელს ერთგულების ფიცს აძლევენ. ორივე რომანში ფიცი შეყვარებულთა შემაერთებელ ძაფად გვევლინება. ფიცი ქალ-ვაჟთა ნდობას აძლიერებს.

მანიქას ფიცი:

უშენოდ ღებრთმა ნუ მომცეს
სიცოცხლე ქვეყანაზედა,
მომცეს და ისევ წამართვას
ერთ წამიერა ხანზედა!

ლერწამ-დარეჯანის ფიცი:

თუ შენს თავს მომაშორებენ [ტარიელ],
თავს ჩამოვიბამ თოკზედა;
წვეალ და გადავარდები,
დიდსა მალალსა კლდეზედა!

თინათინის ფიცი:

ღმერთი რისხავდეს: თინასა,
თორმეტი რჯული ხატისა;
უნდოდეს შენს მეტი ქმარი,
მეტი ვინ ჰყავდეს გულისა!

ფიცის მოტივი საერთო მარტო ამ ორ თქმულების შორის კი არ არის, ამ მოტივით ისინი სხვა ლეგენდებსაც უკავშირდებიან. „აბესალომ და ეთერი“ ანუ „ეთერიანში“ ფიცი შეყვარებულთა გულის დამამშვიდებელია, ფიცი შეყვარებულთა პირობას წარმოადგენს. მანიქას, ლერწამ-დარეჯანისა და თინათინის პარალელურად ეთერის სიტყვას მოვიყვანოთ, რომელიც თავის თანამოძმეთაგან მით განსხვავდება, რომ მასში სოფლის მეურნეობისა და კოსმიური ძალების უფრო მეტი კულტივაციაა.

ამ პურმა და ამ მარილმა,
ამ ღვინომა ვაზისამა,
სახნისმა და საკვეთელმა
გაწეულმა ხარისამა;
ამ წყალმა და ამ წისქვილმა
ზედ მოფენილმა მზისამა.
შენს მეტი არავინ მინდა,
ფიცმა რა ჰქნას ქალისამა¹.

¹ აბესალომ და ეთერი (ხალხური თქმულება), ტფილისი, 1927 წელი.

ხალხურ რომანებში მარტო ქალები როდი ეფიცებიან ერთგულებას ჯაშუებს, ფიცის იღება უფრო მაღალ საგნობრივად არის გაგებული. ფიცი ურყევია, მისი შერყვნა დაუშვებელია, ფიცის გატეხა ვაჟკაცობისა და საერთოდ ადამიანობის უარყოფას ნიშნავს. ვაჟებიც მიმართავენ ფიცს: იმერეთის მეფის მსახურები — თ. სახოკიას ვარიანტის მიხედვით, ფიცს აძლევენ ტარიელს, რომ ისინი არ გააშხელენ, თუ ცოცხალი ირემი ვინ მოიყვანა მეფის კარზე; ავთანდილი ტარიელს ძმად შეეფიცება და სხვა. ეს გარემოება იმას მოწმობს, რომ კოლექტიურმა „ვეფხისტყაოსანმა“, არა მარტო ფეოდალური ეპოქის დამახასიათებელი იდეოლოგიური და ყოფითი გადანაშთები შეშლინა, არამედ უფრო ძველი, საგვარეულო წყობის ურთიერთობის უტყუარი საბუთებიც.

ფიცის რწმენა ყოფითი მოვლენა იყო იათეტურ კავკასიაში. ფიცი დღესაც ცოცხლობს საქართველოს მთიან ადგილებში: ფშაგბესურეთში, ხევში, მთიულეთში, ზემო რაქასა და აფხაზეთში. აბა, ვის არ გაახსენდება ფიცის შეურყეველი ძალა ალექსანდრე ყაზბეგის შესანიშნავ თხუზულებებიდან, ყველაფერი ეს ზღაპრული ელემენტიცაა და რეალური მოვლენაც.

5. „ვეფხისტყაოსანში“ კიდობნის აშენების მოტივი ბიბლიური წარმოშობისაა. მისი გამოყენება შემთხვევითი არ არის. საქართველოს მემკვიდრეები „ქართლის ცხოვრებიდან“ სხვა მოტივთა გარდა, ამის შესახებაც მკერმეტყველ ცნობებს გვაწვდიან. ლეკებისაგან შევიწროებულმა დავით აღმაშენებელმა დარუბანდის (ახლანდელი დერბენდი) ასაღებად თავისი ჯარი ვაჭრების ტანსაცმელში გამოწყობილი კიდობნების საშუალებით გადაიყვანა კასპიის ზღვაზე.

„მოაყვანინა [დავითმა] ათასი ცხენი, ათასივე მათი წინამძღოლი, გააკეთებინა ორი ათასი კიდობანი და თითოში ჩასვა თითო შეიარაღებული ქართველი“¹.

დ. ხიზანიშვილის მიერ ჩაწერილ თიანეთურ ვარიანტში ვკითხულობთ:

ხუროთ კიდობან ააგეს,
ქებითა, არაკებითა,
შიგ ჩასვეს ნესტან-დარეჯან
შიშვლად ნაშობი დედისა.

კიდობანი ძველთა ძველი მოვლენაა. მომდევნო ხანაში მისი ადგილი ნაგმა დაიკირა. ტრისტანი ნავით მოგზაურობს.

¹ დავით აღმაშენებელი და დარუბანდის კარები (ლეგენდა).

„ტრისტანი მარკოზ მეფეს იმდენ ხანს ემუდარებოდა, რომ ბოლოს თანხმობა მიიღო. მან იგი ჩასვა უიალქნო და უნიჩბო ნაეში, ტრისტანმა მხოლოდ თავისი ქნარის წაღება მოისურვა“.

კიღობნისა და ნავის პარალელურად ქართულ ზღაპრებში ზღვებზე მიმოსვლის სხვა საშუალებებიც გვხვდება. „ოქროსთმიანი ვაჟი“ გადმოგვცემს, რომ სახლის ბოძში დამალული ქალი გასცურავს ზღვას¹. ამის ანალოგიასა თუ არქეტიპს ვხვდებით ეგვიპტურ ზღაპრებში. ეს უკანასკნელნი უფრო ლიტერატურულად გადამუშავებულნი შემონახენ ჩვენამდე, ვინემ თავდაპირველი სახით.

შოთა რუსთველმა კიღობნის მოტივი ოსტატურად გამოიყენა და მაღალპოეტურ სამოსელში გააძვია.

წამოდგეს ორნი მონანი,
პირითა მით ქაჯებითა,
მათ კიღობანი მოიღეს
ეუბნეს არ აჯებითა,
მას შიგან ჩასვეს იგი მზე,
ჰგავს იქმნა დარაჯებითა.

(623, b-c-d.).

6. როსტომს მანიქას მოსამსახურე გოგო ნახავს და გაკვირდება მისი სილამაზით. ქაჯეთის ციხეში დატყვევებულ ლერწამ-დარეჯანსაც მოსამსახურე გოგო ჰყავს, რომელიც ავთანდილს პირველად დაინახავს და თავის ქალბატონს მოახსენებს. მოსამსახურე გოგოს მოტივი ორივე რომანში საერთოა.

7. სასიხარულო ამბის გაგებაზე ორივე რომანის გმირები იცინიან. როსტომი სარკეში ჩახედვისას, ხოლო ლერწამ-დარეჯანი ავთანდილის მოსვლის დროს. სიცილი კოსმიური აზროვნების მიხედვით იგივე სიხარულია.

დასასრულ, შეეჩერდეთ ერთსაყურადღებო დეტალზე, რომელსაც ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ სტადიალურ განსაზღვრის დროს არსებითი მნიშვნელობა აქვს. ესაა „აკვანში დანიშვნის“ მოტივი ანუ გადმოცემა დაბადებამდე ან აკვანში მწოლიარე ყრმათა მშობლების ფიცდება, მათი შვილების ქორწინების შესახებ.

ერთ-ერთი არქაული ტიპის ვარიანტში ჩვენ ვკითხულობთ:

„მირსა და იმის ხელმწიფეს დიდხანს შვილი არ ეყოლათ,
ეგონათ, უძეოთ გადავეგებით და მემკვიდრე არ დაგვრჩებაო“.

¹ ძველი საქართველო, მე-4 ტ., ნაწ. II, გვ. 76.

შაგრამ ბოლოს ღმერთმა ორივეს მოჰხედა. მაშინ ხემწიფემა და შირიმ ერთმანეთს სიტყვა მისცეს: თუ ერთ ჩვენთაგანს ბიჭი ეყოლოს და მეორეს-ქალი, მაშინ ქალი ვაჟს შევრთოთო; ხოლო ქალები გვეყოლოს ორივეს, ორივენი დებსავით დავზარდოთ და ძმებს შევრთოთო; თუ ორივეს ვაჟები გვეყოლა, ძმები უნდა იყვნენ ერთგულები, როგორც ჩვენ ვიყავითო“.

პირობაშეკრულ მეფესა და მის მსახურ ვეზირს შეილები შეეძინათ; პირველს ქალი, მეორეს ვაჟი. როგორც შემდეგ ირკვევა, ეს პირობა საბედისწეროა, ხელმწიფე პირობას არღვევს. ტარიელი იძულებულია საყვარლის გამოხსნისათვის ძალას მიმართოს.

„აკვანში დანიშნის“ მოტივის სოციალური გენეზისი საინტერესო პრობლემაა. მისი ფესვები საგვარეულო წყობაში უნდა ვეძიოთ. მშობლები სრული გამგებლობის უფლებებით სარგებლობენ, შეილების ბედი წინასწარ წყდება მშობლების (უწინ იქნებ გვარის უფროსის) ნება-სურვილების მიხედვით.

ახალი თაობის უუფლებობა ოქტომბრის რევოლუციამდე ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა ჩვენში. მშობლები ქალიშვილს „ათხოვებდნენ“ არა გასათხოვარის სურვილების მიხედვით, არამედ მშობლების ნებისად. სიტყვა „გათხოვება“ უდავოდ ძველისძველ ჩვეულებაზე მიუთითებს. ქალი თვით კი არ „თხოვდება“, არამედ მას „ათხოვებენ“

„ტარიელიანმა-მისი სტადილობის გამოსარკვევად ერთი საუკეთესო დოკუმენტატაგანი შემოგვინახა. დიდი მნიშვნელობა აქვს ვარიანტებს, რომლებიც საზოგადოებრივი წყობის სხვადასხვა მხარეებს გვიჩვენებენ. თიანური ვარიანტი რომანის კვანძს წინა ფეოდალურ ტრადიციას აგებს. „აკვანში დანიშნით“ იწყება პირველი რეალური ურთიერთობა ტარიელისა მის ხელმწიფესთან. მეფე არ იცავს ტრადიციას. ის შეურაცყოფად იღებს წოდებრივად, სოციალურად არა თანასწორის მოთხოვნას. „ტარიელიანში“ ეს მოტივი არ არის შემთხვევითი. ის აღრინდელ ხანაში, სანამ მწიგნობრულის ძლიერი გავლენა იქნებოდა, უფრო გავრცელებული უნდა ყოფილიყო. „აკვანში დანიშნის“ მოტივის გაჩენა საგვარეულო წყობის დროინდელია, ხოლო მისი ამგვარი იდეოლოგიური გაფორმება, მხოლოდ ფეოდალიზმში იყო შესაძლებელი, ამიტომ სუჟეტის ძირითად მოტივთა სიძველე ამბის მითოლოგიური მხარე და მისი მიმართება დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეპოსთან, გვარწმუნებს, რომ ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ უფრო აღრინდელი მოვლენაა, ვინემ შოთა რუსთველის პოემა-რომანი.

დღეს არც ერთი მკვლევარი არ იქნება ისეთი, რომელსაც ზნე-ჩვეულებათა შორეული წარსული არ სჯერაედეს. კულტურულ-ისტორიული დონის მიხედვით დაბალ საფეხურზე მდგომმა ტომებმა გაქვავებული გადანაშთების სახით, ისეთი ჩვეულებანი შეინახეს, რომლებიც ერთი ან ორი, ზოგჯერ რამდენიმე საფეხურით წინ უსწრებდნენ იმ სოციალურ გარემოცვას, რომელშიც ისინი ახლა განაგრძობენ რუდიმენტების სახით არსებობას. დავასახელოთ რამდენიმე ყოფითი მაგალითი.

ოქტომბრის რევოლუციამდე აკვანში ბავშვის დანიშვნა სვანეთში და ზემო რაჭაში მასიური მოვლენა იყო. ერთი საგვარეულოს წარმომადგენლები უთანხმდებოდნენ მეორისას, პირობის დადების შემდეგ, ისინი „მოყვრებად“ ითვლებოდნენ და ერთმანეთში ისე ურთიერთობდნენ, როგორც სიძის ან რძლის სახლობანი. ამ ჩვეულებას ბევრჯერ სისხლის ღვრაც მოჰყოლია. ზოგჯერ, ადრე ბედგადაწყვეტილი ქალ-ვაჟნი წინ აღუდგებოდნენ მშობლების სურვილებს. მაშინ გუშინდელი „მოყვრები“ დღევანდელ „მოსისხლეებად“ იქცეოდნენ და სისხლის ალებით ემუქრებოდნენ ერთმანეთს. სისხლის ალების შიში აკვანში დანიშვნის განუყრელი მომენტთაგანია. არც ისე შორეულ წარსულში, სულ შეიდიოდე წლინ წინ, ქვემო სვანეთში ადგილი ჰქონდა ამ ნიადაგზე აღმოცენებულ მკვლელობას. აკვანში დანიშნულმა ვაჟმა ხანჯლით აჰკუწა სასიმაპრო, რადგანაც მისმა „ურჩმა“ ქალიშვილმა, უარი განაცხადა არასასურველ ქორწინებაზე და თავისი სურვილის მიხედვით აირჩია საქმრო. ტრადიციის დამცველი სასიძო ქორწინების დღეს შეხვდა სასიმაპროს და მოჰკლა.

მაგრამ ეს ჩვეულება მარტო სვანური ან რაჭული მოვლენა არ არის. ის თურმე დიდხანს არსებობდა ლეჩხუმსა და სამეგრელოშიც. დღესაც სოფ. ცხუქუშერში (ლეჩხუმი) რამდენიმე მოხუც ქალს დაგისახელებენ, რომლებიც ამ გვარად გაუთხოვებიან. თვით ამ სტრიქონების ავტორის პრეტენზია აკვანში დანიშვნით გამოუთხოვებიან სამეგრელოს დადიანებს ლეჩხუმში.

მე-17 საუკ. მოგზაური შარდენი აღმოსავლეთ საქართველოს შესახებ სწერს:... ვისაც ლამაზი ქალები ჰყავთ [ცდილობენ], რაც შეიძლება ადრე გაათხოვონ. მეტადრე ღარიბი ხალხი ადრე ათხოვებს ქალებს და ხანდისხან აკვანშივე ნიშნავს“¹ როგორც ჩანს აღმოს.

¹ შარდენი, მოგზაურობა საქართველოში, თარგმ. ვასილ ბარნოჯის სახელგამი, 1935 წ. გვ. 89.

კუთხეებმა ეს ჩვეულება ბოლო დრომდე ვერ შემოინახეს, მსგავსად დასავლ. საქართველოსი. ცნობილ ფრანგ ვაჭარსა და მოგზაურს ამ მოვლენის ახსნაში ვერ დავეთანხმებით. მოსახლეობა, განსაკუთრებით ლარიბები, შვილებს აკვანში მარტო ბატონების შიშით კი არ ნიშნავდნენ, არამედ ასეთი ტრადიცია, წესდებულება არსებობდა და მისი გადალახვა ძნელი იყო.

აკვანში დანიშნა მხოლოდ თიანეთურ ვარიანტში გვხვდება. ეს გარემოება სხვებთან ერთად იმას ამტკიცებს, რომ აქ მოთავსებული ვარიანტები ერთ ეპოქაში არ შექმნილან. ნაწილი შოთას ეპოქამდე არსებობდა (ხევსურული და თიანეთური ვარიანტების ძირითადი სუფე-ტური ჩონჩხი), ნაწილი შოთა რუსთველის თანამედროვე მხატვრულ იდეოლოგიური გაფორმებისა არის (ქართლური ვარიანტები), ზოგი კი მწიგნობრული და ხალხური სუფელების თავისებური შერწყმა-შერთების ნიადაგზე წარმოიშვენ და განვითარდნენ.

ჩვენს მოსაზრებას ისიც ადასტურებს, რომ აკვანში დანიშნის მოტივი მარტო იაფეტური სუფეტის მქონე „ვეფხისტყაოსანში“ არ გვხვდება. უძველესი ხანის ირანული ლიტერატურის ძეგლებიც გვაწვდიან საამისო ცნობებს. საილუსტრაციო მაგალითად „ვისრამიანს“ დავასახელებთ, რომელიც ფალაური ენიდან ირანულზე გადმოუკეთებია ფახრ-უდდინ გორგანელს 1048 წელს. მოხუცი შაჰი მოაბადი თავის მოკეთე მშვენიერ მოხუც შაჰროს სთხოვს, რომ მისი ქალი მას მიათხოვოს. „ბედი ჩემი და წალმართი მაშინ უფრო სანატრელი იქნების, რა „შენისა გუარისა, შენებრივე მზე, ჩემსა სრასა შინა ნათობდეს“. აღრაბაგანის ხელმწიფის თხოვნაზე „პასუხად ეგრე არქუა შაჰრო მშვენიერმან:

—ჰე კელმწიფეთა უკელმწიფესო! შენისა სიძობისაგან უკეთესი ჩვენ არა წაგუეციდების, თუმცა ღმერთი მწყალობდა და ასულ მესუა; გარნა, შენმან მზემან, მე ასულ არა მივის, და თუმცა მესუა, მოგახსენებდი. აქამდინ მე ქალი არა მიშობია და თუ აწ მომეცეს, უღონოდ თქვენ მოგახსენებ¹.

შერმე შაჰი მოაბად აფიცა:

—შემომფიცე, რომელ თუ ასული მოგეცეს, ჩემგან ვიდრე არავის შერთოვო.

მათითა სიფიცითა ყარანის ცოლმან და ვიროს დედამან მტკიცედ ესე შეჰფიცა:

¹ სხვა ვარიანტი: „უღონოდ თქვენ მოგცემ ცოლად“.

შაჰროს ქმარი ყარან იყო. მაგრამ შაჰრო უფრო გუარიანი იყო, ყარანისაგან. ჯიმშედ მეფე, რომელ ადამს აქეთ მეხუთე კელმწიფე ყოფილა შაჰრო მისი ნატამალი იყო.

მუშკი ვარდისა წყლითა შეზილეს და მით საფიცი წიგნი დაწერეს და პაემანი შეუქნეს ერთმანეთსა: „შაჰროს ასული მიეტეს, — შაჰი-მოაბადის ცოლი იყოს“.

ნახელა თუ რა ჭირი ნახეს ორთავე: მან უშობელი შეირთო, და დედამან უშობელი გაათხოვა¹. უშობელთა დანიშნის მაჩვენებელია აგრეთვე მცირეწლოვანთა დანიშნაც. ამის ცოცხალ მოწმეებს მრავლად შეხედებით თითქმის ყველა კუთხეებში. ლეჩხუმში დიალექტოლოგიურ მუშაობის დროს, სოფ. ტეიშს გავიცანი 105 წლის მოხუცი პავლე ბანძალაძე, რომელსაც ცოლი ექვსი წლისას მოუყვანეს თურმე. „რო შემოყვანეს იქინე [სასიმაშროსას] დედიასთან წამოყვანეთქვა იმას ვტიროდი, და ქალის ქე რა ვიცოდი. თორმეტი წელიწადი მყავდა სახში უგვირგვინო“, მიამბობდა მოხუცი. მაშასადამე, „აკვანში დანიშნა“ ჩვენში ისტორიული რეალობა იყო და მისი გადანაშთები დღესაც არსებობს იაფეთურ კავკასიაში.

ყველა ზემო თქმულიდან სულ მცირე სამი დასკვნა მაინც გამომდინარეობს: 1. „ვეფხისტყაოსნის“ სუჟეტი, ე. ი. თქმულება „ტარიელანისა“ უფრო ადრე არსებობდა, ვიდრე შოთა რუსთველი შექმნიდა თავის სწორუპოვარ პოემა-რომანს, 2. ზეპირ და მწიგნობრულ თხზულებებს სუჟეტურად მრავალი საერთო მომენტები აქვთ, როგორც აღმოსავლეთის, ისე დასავლეთის ეპოსთან, 3. ეს თანხვედნილობა და ერთობლიობა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ეპოსთან წარმოიშვა არა სესხება-გავლენათა მიზეზით, არამედ იმ საერთო ეკონომიურ-სოციალური პირობების წყალობით, რომელშიაც სამივე ქვეყნის ისტორიული განვითარება მიმდინარეობდა ერთ დროს.

¹ ვისრამიანი, ი. კავკაზიძის, პ. უმიკაშვილის და ალ. სარაჯიშვილის რედ., 1884 წ. გვ. 7-8.

XII

კოლექტიურ შემოქმედებითი ნიმუშების ურთიერთ დაპირისპირების შემდეგ, გადავიდეთ ისეთ თხზულებათა განხილვაზე, რომლებსაც წინ უსწრებდა ზეპირი თქმულებანი ან სიმღერა-რაპსოდიები. ამ ხასიათის წარმოებითა ჯგუფიდან ჩვენი თემისათვის საკმარისია ორ-სამი მაგალითის დასახელება. უპირველესად ანტიურლიტერატურას უნდა მივმართოთ, გადავფურცლოთ ისეთი შესანიშნავი ეპოპეია, როგორიცაა „ილიადა“ და „ოდისეა“.

მსოფლიო ლიტერატურაში ძნელია სხვა ისეთი მრავალმხრივი პოეტური ქმნილების მოძებნა, როგორიც ჰომეროს პოემა-რომანებია. ჰომეროს ლექსი მრავალმხრივია, თავისუფალი და ლალი. მას რუპინის¹ სამართლიანი შედარების არ იყოს, ჰომეროს პოეზია, ხან მთის აწყვეტილ მდინარეს მიაგავს, ნაპირებიდან გადმოსვლას რომ ლამობს, ანგრევს ხილებს, ჰგლეჯს ნაპირებს და უზარმაზარ ლოდთა ხეტიაში ძლევამოსილების პოეზიას ჰქმნის; ხან კიდევ მშვიდსა და წყნარ ყელმოღერებულ გედს მიაგავს. რომელიც ცის კამარიდან ძირს ეშვება და დედამიწას მოახლოებული, კვლავ ფრთას ფრთას ჰკრავს და ლაქვარდოვან სივრცეში შეიკურდება.

ამჟამად ჩვენს მიზანს არ შეადგენს „ილიადა“ და „ოდისეას“ ლიტერატურულ-ფილოსოფიური დახასიათება. ჩვენთვის უმთავრესად საინტერესოა მათი წარმოშობა-ყალიბობის პრობლემა და მათი ურთიერთობა ძველი საბერძნეთის ეპიკურ პოეზიასთან.

მე-18 საუკ-მდე მეცნიერებაში ჰომეროს განიხილავდნენ, როგორც რეალურ ადამიანს და მისი ავტორობით ცნობილ თხზულებებსაც სთვლიდნენ ერთი გენიალური ავტორის ინდივიდუალურ ქმნილებად. მაგრამ მდგომარეობა იცვლება, როცა 1715 წელს გამოქვეყნდა უკვე გარდაცვლილი ავტორის d' Aubignac-ის თხზულება: „Conjectures academiques ou dissertation sur l'Illiade“. დ'ობინიაკით იწყება ჰომეროს, როგორც რეალურად არსებული პიროვნების უარყოფა. მე-18 საუკ. ბოლო ხანებში დ'ობინიაკის შეხედულებებმა ფართო გასავალი ჰპოვეს. ფრიდრიხ ვოლფმა სწორედ ეს ავტორი

¹ Фойгт. Возрождение классической древности или первый век гуманизма, I და II ტ.

ჯახიხადა საფუძვლად თავის Prolegomena ad Homerum-ის წერის დროს¹. ახლა გაბედულად იქნა წამოყენებული დებულებები: ჰომერი არ არსებობდა, იყო მხოლოდ ხალხური სიმღერები-რაპსოდიები, რომლებიც ვიღაც უცნობმა რედაქტორმა შეკრიბა და კრებულის სახე მისცაო. „ილიადას“ კომპოზიციური გაერთიანება, შეკრება მოხდა არა უგვიანეს პიზიტრატეს დროისაო.

ატყდა მწვავე კამათი. ვოლფიანელთა წინააღმდეგ ლაშქრობაში მონაწილეობა მიიღეს თვით გოეტე და შილერმა, მაგრამ საკითხის ამოწურვას მაინც ბოლო არ უჩანდა. ის ღღესაც სადაო საკითხად რჩება და გადაუწყვეტელია ბიზანტიოლოგიაში. ჰომერის პრობლემის შესახებ მრავალი მიმდინარეობები წარმოიშვა: მათ შორის აღსანიშნავია კრისტალიზაციის თეორია ვოლფიანელ ჰერმანისა და უნიტარების თეორია; ნიტცშის, კირხჰოფის და სხვათა შეხედულებები. საერთო დავის შედეგად, საკითხის საბოლოო გადაჭრამდე, დროებით მიღწეულ იქნა შედარებითი შეთანხმება. ამ საერთო აზრის თანახმად ჰომერის თხზულებებს საფუძვლად ხალხური კოლექტიური სიტყვიერება უძევს².

„ილიადა“ და „ოდისეა“ არ არის მარტო ერთი ინდივიდუალური შემოქმედების ნაყოფი. უმრავლეს მკვლევართა აზრით ჰომერმა გამოიყენა მანამდე არსებული რაპსოდიები, გენიალურად გადაამუშავა ისინი და კომპოზიციურ მთლიანობაში მოიყვანა.

აქედან, უპირველესი დასკვნათგანნი ასეთი იქნება: ხალხური პოეზია უძველესი დროიდან იზიდავდა თავისკენ სახელოვან პოეტებსა და მხატვრებს. კოლექტიური ავტორი აძლევდა თემას, სუჟეტსა და ხალისს დიდ მწერლებს. ინდივიდუალურ შემოქმედებითი პრიზმაში გადატეხილი დიდი თხზულებანი ყოველთვის წარმოადგენენ დასრულებულს, კომპოზიციურად გაერთიანებულს, პოეტურად სრულყოფილ ხელოვნების ნიმუშებს, ვიდრე მათი ზეპირსიტყვაობითი პროტოტიპები.

ანტიური სამყაროდან თუ განათლების ხანაში გადმოვალთ, აქაც, მეცნიერებისა და ფილოსოფიის, ხელოვნებისა და ლიტერატურის უდიდეს გაქანების პერიოდში, ანალოგიურ მოვლენებს ვიპოვით. ლესინგის „ნათან ბრძენს“, შექსპირის ტრაგედიებს, გოე-

¹ დაწვრილებით ამის შესახებ ქართულად იხ. გრ. წერეთელი, ბერძნული ლიტ. ისტორია, I ტ., გვ. 55.

² შდრ. წინამძღვარებული სტატიები გენედიჩის თარგმანის უკანასკნელი გამოცემისა, Гомер, Илиада, გამომც. Academia, 1935 წ.

თეს „ფაუსტს“ საფუძვლად ზეპირსიტყვიერი გადმოცემები ედება. ეს ლეგენდები და გადმოცემები საუკუნეების განმავლობაში გადამუშავდებოდნენ, ითხზებოდნენ სხვადასხვა ავტორთა მიერ, მაგრამ დასრულებული სახე მაინც ვერ მიეღოთ.

საშუალო საუკუნეებიდან მოყოლებული მწიგნობრული და ზეპირი მხატვრული ლიტერატურის საყვარელ საგანს ებრაელის ტიპი წარმოადგენდა. მის დახატვას განსაკუთრებული სიყვარულით ცდილობდნენ მწერლები და პოეტები, სახალხო მგოსნები და მხატვრები. ლესინგმა „ნათან ბრძენის“ სუჟეტი ძველი გადმოცემიდან აიღო. მაგრამ არა იმ სახით, როგორც ეს ხალხში არსებობდა, არამედ სხვაგვარად, თავისებური გაგებით. ლესინგისათვის საინტერესო არ აღმოჩნდა ყველაფერი რაც „ნათან ბრძენს“ წინ უსწრებდა. მან „მთლიანიდან“ ნაწილი აიღო, ის რაც გერმანული ლიტერატურის საკუთარ ფეხებზე დამყენებლის იდეოლოგიას შეეფერებოდა. პოეტმა ისარგებლა მანამდე არსებულის იმ მომენტებით, რომლებიც ყველაზედ უფრო ეგუებოდნენ მისი კლასის მსოფლმხედველობას. ამ მხრივ მართალია კუნო ფიშერი როცა ამბობს: „Он [Лессинг] взял, черту народного сказания, которая ему была нужна по духу“¹. „ნათან ბრძენის“ ფორმა ძველი დარჩა, იდეა კი გამოიცვალა. პოეტმა მოინდომა ძველ ფორმაში მოეცა ჰუმანიური იდეებისა და ქეშმარიტებისათვის მებრძოლი ადამიანი. ამ ნიადაგზე „ნათან ბრძენში“ ხშირია ფორმისა და შინაარსის კიდილი. ძველი ხალხური არაკის ფორმა ვერ იტევს მე-18 საუკუნეებს. ბურჟუაზიის მისწრაფებებისათვის ვიწრო და შემზღუდავი აღმოჩნდა მასზე ადრე არსებულ ფორმაციების მიერ შემუშავებული ფორმები. ეს კარგად იცოდა ლესინგმა, მაგრამ მაინც ლეგენდარულ სუჟეტს მიმართა. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ გერმანული ლიტერატურის ამ პერიოდს „ნათან ბრძენის“ სწორედ ამგვარი სახე შეეფერებოდა და არა სხვანაირი. დიდებულმა შექსპირმაც სცადა მოხეტილ ებრაელის ტიპის გამოყვანა „ვენეციელ ვაჭარში“² შეილოკი, შეიძლება ითქვას, თავისი თაობის ყველაზედ უკეთესი წარმომადგენელი იყო ევროპის სცენაზე.

ლესინგის მსგავსად ხალხურ სიტყვიერებას მიმართა „ლეღვისა და შეტევის“ (Sturm und Drang) პერიოდის ყველაზედ დიდმა წარმომადგენელმაც. გოეთემ ფაუსტი ხალხის გულიდან ამოიკითხა. გრძელუფაუსტის ლეგენდა რამდენიმე საუკუნით ადრე იყო

¹ К у н о Ф и ш е р, Лессинг, как преобразователь немецкой литературы, М., 1882 г., გვ. 68.

ცნობილი, სანამ მისი სრულყოფილი დაიბადებოდა. ლიტერატურაში ცნობილია ერთგვარი მარადიული ხასიათის გმირები და ტიპები, რომლებიც ყოველ ახალ პირობებში სახე შეცვლილი მოგვევლინებიან ხოლმე. ამათ რიცხვს ეკუთვნის გულთმისანი ფაუსტიც, ისე როგორც პოეტების საყვარელი გმირი დონჟუანი. ორივეს შესახებ ასზე მეტი ნაწარმოები შექმნილა მათი გენიალური ავტორების გამოჩენამდე.

აღორძინების ხანის ერთი უძირითადესი ნიშანი ის არის, რომ კრიტიკული აზროვნება ბრძოლას უცხადებს ტრადიციასა და სარწმუნოებას. ამოძაღალი ბურჟუაზია ყოველ კუნჭულში, ყველა ფრონტზე უტევს საშუალო საუკ. კარჩაკეტილობას, ცრუკლასიციზმსა და ადამიანის შეზღუდვას. ფაუსტიც ახალ ტანსაცმელში გამოწყობილი გამოდის. ის მაძიებელიცაა და ბრძენი ფილოსოფოსიც, ღრმა სულიერი წინააღმდეგობების მატარებელი და გაორებული ადამიანიც. ამ ხაზებში აქანდაკებს გოეთე ფაუსტს, აჰყავს ის ხელოვნების უმაღლეს მწვერვალზე, რომელზედაც ის არ აუყვანიათ არც მარლოს, არც მიულერს და არც ლესინგს.

საყურადღებო მოვლენაა ფაუსტის სუჟეტის წარმოშობა. ის, მსგავსად ტრისტანისა, ტარიელიანის, ილიადას, ამირანის და ეთერის სუჟეტებისა, იდეოლოგიური ზედნაშენია. სუჟეტი უპირველეს ყოვლისა მსოფლმხედველობრივი მოვლენაა. მისი ყალიბობა, განვითარება და გაფორმება მოცემულ ეპოქის კონკრეტულ სოც-ეკონომიურ პირობებს ექვემდებარება. ფაუსტის თემა და სუჟეტი თვითნებური მოვლენა არ არის. ჯერ ლეგენდათ, ხოლო შემდეგ მწიგნობრულ სუჟეტად „ფაუსტი“ იქცა იდეოლოგიური მოთხოვნების ნიადაგზე; თქმულების ასეთი განვითარება და არა სხვაგვარი, თავისთავად მსოფლმხედველობას წარმოადგენს გაღმოდებულს რეალური ცხოვრებიდან.

როგორც ვხედავთ, დიდი გოეთეს „ფაუსტის“ თემა და სუჟეტი ლეგენდარული არის, კოლექტიური შემოქმედების ნაყოფია. მაგრამ ამით იოტის. ოდენადაც არ მცირდება პოეტის შემოქმედების ბუმბერაზული სახე. განა ვინმეს აზრად მოუვა, უსაყვედუროს პოეტს, რატომ მიმართა მან მრავალ გზით ნაწვალბ სუჟეტსა და „ხელისხელ საგოგმანებ“ საგნად აქცია ის? გოეთეს ენციკლოპედიურმა ცოდნამ, ფილოსოფიამ, რელიგიამ, ბუნების მეტყველებამ, ხელოვნებამ, ფოლკლორმა, სხვადასხვა ქვეყნებში მოგზაურობამ და პოლიტიკურმა მოღვაწეობამ თავისი უმაღლესი გამოხატულება „ფაუსტში“ ჰპოვეს. პოეტმა კონდესაციური წესით ყველაფერი აქ მოათავსა და მარადიული ქეშმარიტების მარგალიტებით შემკული თხზულება შექმნა.

ჰომერის, შექსპირის, ლესინგისა და გოეთეს ანალოგიური მოვლენაა შოთა რუსთველი. როგორც მსოფლიო ლიტერატურის ამ კორიფეებმა ისარგებლეს ფოლკლორით, ისე შოთა რუსთველმაც გენიალურად გამოიყენა ხალხური „ტარიელის ზღაპარი“. არსებული თემა და სუჟეტი მხატვრულად იმდენად გარდაქმნა, რომ მთლიანად დაუკარგა პირვანდელი სახე და ძვირფას მძივებად ააგო. ნეოპლატონიურმა თვალხედვამ და ფეოდალური არისტოკრატიის მოთხოვნილებებმა შოთას უკარნახა „ტარიელის ზღაპარი“ სწორედ ისე გარდაექმნა და „საგოგმანები“ ეყო, როგორც ეს მის „ვეფხისტყაოსანში“ არის მოცემული.

შოთა რუსთველისა და ხალხური შემოქმედების ამგვარი ურთიერთობის საკითხი ახალი არ არის, ის ჩვენზე ადრე იყო აღნიშნული. ამ შეხედულების ყველაზედ უფრო გარკვეული მატარებელი ა. ხახანაშვილი იყო. 1890 წელს „ივერიის“ № 25-ში ხახანაშვილმა მკვეთრად წამოაყენა „ვეფხისტყაოსნის“ სუჟეტის ხალხურობის პრობლემა. მის წერილში „ხალხში დარჩენილი „ტარიელის ამბავი“ და შოთას „ვეფხისტყაოსანი“, ჩვენ ვკითხულობთ: „ნაწყვეტი ლექსები ხალხისა გარდაქმნილია ლიტერატურულ პოემად. პოეტს შეუტანია კაცის ამამალლებელი და განმასპეტაკებელი გრძნობა სიყვარულისა, თავიდან ბოლომდე გაუტარებია ეს აზრი და ამით შეუერთებია დაწყვეტილი საერო ლექსები. შოთას გაუმშენიერებია ხალხური პოემა ფილოსოფიურის მოსაზრებით, მეტყველის ენით, პოეტურის აღმაფრენით“.

იგივე მოსაზრება აქვს განმეორებული ა. ხახანაშვილს თავის „ქართული სიტყვიერების ისტორიის ნარკვევებში“¹. ავტორს დებულების დასამტკიცებლად ძლიერ მცირე და გაუშლელი საბუთები მოჰყავს. ცხადია, ამგვარმა დაუსაბუთებელმა მოსაზრებამ, და ისიც შოთა რუსთველის მიმართ, მწვავე რეაქცია გამოიწვია მაშინდელ ქართველ ინტელიგენციაში. ქართველმა საზოგადოებრიობამ მაშინ ამაში შოთას პიროვნების დამცირება დაინახა. როგორ, შოთამ ხალხური სუჟეტი გამოიყენა! მოკამათედ მწარე პოლემიკური ტონით ჩვენი სახელოვანი პოეტი ვაჟა-ფშაველამ გამოვიდა. ვაჟამ ფელეტონით უპასუხა: „ორიოდე სიტყვა პასუხად ბ-ნ ა. ხახანაშვილს“². ვაჟა ხახანაშვილს აბრალებდა, რომ ის „წინასწარი შედგენილი აზრით“ მიუდგა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ სუჟეტი „ლიტერატურული ჩამომავლობის“ არის და არა ხალხური. მოკამათე პოეტი

¹ А. Х а х а н о в, Очерки по истории грузинской словесности. II т. 1897 წელი, გვ. 263.

² „ივერია“, № 39, 1890 წ.

მკერმეტყველური ტონით სწერდა: „როგორ? ნაწყვეტი ლექსები იყო და მერე ამ ლექსებს აზრი არათუ არაა, არამედ ამაღლებს რომ არ იყოს, სასაცილო იქნებოდა. რჩება საწყალ შოთას მარტო ბურთი და მოედანი გმირების ტანისამოსის, პიროსნახის, აბჯარ-აფქრისა, და ამის გამოსატყვის ხომ აზრი არაა ჰქვია. აქ რა-ღა შეუშია „ჩემო კარგო აღმაფრენა პოეტური?! გამოვიდა, რომ რუს-თველს მარტო ერთმანეთზე ნიუკოწიწებია ეს ლექსები. მეუქუჩებია ერთად, როგორც ეხლა აგროვებენ ბევრი სახალხო ლექსებს“. ვაჟა-საც თავის დასაცავად ორი-სამი ფორმალური მომენტის გარდა საბუთი არ მოუყვანია. დისკუსიაში, ჩვენის აზრით, არც ერთი მხარე არ აღმოჩნდა თავის სიმალლეს. ორივეს აკლდა საკითხისადმი სწორი მეთოდოლოგიური მიდგომა, მასალების სიმრავლე და დამა-ჯერებლობა. ა. ხახანაშვილი შედარებით-ლიტერატურულ მეთოდით მუშაობდა, ხოლო ვაჟა ფორმალურ შედარებას იცავდა, არსებითად ორივე იდეალისტურ კონცეპტიაზე იჯგნენ და შორს იყვნენ მოვლენის ნამდვილ მატერიალისტურ-დიალექტურ გაგებიდან.

ვაჟა-ფშაველას შეუძლებლად მიაჩნია „ვეფხისტყაოსნის“ ამბის ხალხური წარმოშობის შესახებ საკითხის დასმა. მას არათუ მიაჩნია მსოფლიო ლიტერატურულ ფაქტებზე მითითება. მისთვის უმნიშვნელოა ის. თუ ფაუსტი, ჰამლეტი, ტარტიუფი, დონჟუანი, ნათან ბოძენი საუკუნეებით ადრე არსებობდნენ ლეგენდების სახით, სანამ ისინი ინდივიდუალურ შემოქმედების საგნად იქცეოდნენ. ერთი მხრივ ვაჟა მართალია. ჰომეროსე და სხვა მწერლებზე მითითება, არ არის დამამტკიცებელი საბუთი, ის მხოლოდ საილუსტრაციო მასალაა. ეს მარტო იმას გვიჩვენებს, რომ ხალხური სუჟეტების დამუშავება ახალი მოვლენა არ არის მწერლობაში და შოთა რუსთველიც შესაძლებელია ისე მოქცეულიყო, როგორც თავის დროზე მოიქცნენ ჰომერი, შექსპირი, ლესინგი და გოეთე. საკითხის გადასაწყვეტათ საჭირო იყო რეალურ მასალებზე დაყრდნობა, ეს კი ორივე მხარეს აკლდა.

ვაჟასთვის მოწინააღმდეგეს შეეძლო თავის საწინააღმდეგო პრაქტიკაზე მივითითებია. „გველის მკამელი“, „სტუმარ-მასპინძელი“ და სხვა შესანიშნავი პოემები სათავეებს ხალხიდან იღებენ. მაგრამ ეს ერთი წუთითაც არავის აფიქრებინებს, თითქოს ამით ვაჟას პოეტურ შემოქმედებას ჩრდილი აღგებოდეს. განა ვაჟა-ფშაველა თავის თავს ამცირებდა, როდესაც მკითხველ საზოგადოებას მოუთხრობდა თავისი პოეტური პრაქტიკის შესახებ? ცხადია, რომ არა. მე-19 საუკუნის ქართული მწერლობა ამის შესანიშნავ მაგალითებს გვაძლევს.

ლიტერატურულ სუჟეტის „გამოგონებაში“ მწერალი ყოველთვის ზელმძღვანელობს რეალური ყოფით ან ლეგენდარული პარალელით. გმირის სახე ვილაცას ჰგავს. ხასიათი ნაცნობი ადამიანის არის. პოეტი და მწერალი რეალური ცხოვრების სუჟეტის გარეშე არ არსებობს და არც შეიძლება არსებულისა. ასეთი მდგომარეობა უნდა წარმოვიდგინოთ შოთა რუსთველის დროისათვისაც, მხოლოდ სხვა გვარი გარემოცვითა და მოვლენათა სხვანაირი მიმართებით. შოთას „ვეფხისტყაოსნის“ სუჟეტის შესაქმნელად რამდენიმე შესაძლებლობა ჰქონდა და ერთერთი უნდა აერჩია.

1. პირველი შესაძლებლობა არის ხალხში არსებული არაკის გამოყენება./ მისი პოეტური გარდაქმნა და სრულყოფა.

2. შესაძლებელი იყო პოეტს ცხოვრების სინამდვილით ესარგებლა, ამოეკრიფა ხასიათები და დამოუკიდებლად შეექმნა უკვდავი ტიპები.

3. და მესამე გზა, როგორც ეპილოგი მიუთითებს, პოეტს შეეძლო ესარგებლებია სხვა ენებზე არსებული ლიტერატურული წყაროებით.

ჩვენამდე მოღწეული წყაროებისა და ცნობების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, უნდა ვაღიაროთ, რომ შოთა რუსთველმა პირველი გზა აირჩია. ამის მიხედვით მეტი ნათელი ეფინება შოთას პიროვნებას, ვინემ დანარჩენი ორი გზის გაყოლით. პირველის დამტკიცებისათვის უფრო მდიდარი, ხელშესახები მასალებიც მოგვეპოვება.

იმ საბუთების გარდა, რომელიც „ტარიელის ზღაპარში“ მოგვეპოვება, ჩვენ კიდევ სხვა წყაროებიც გაგვაჩნია. ეს საბუთები თვით შოთას ნაწარმოებში არის მოცემული. დღემდე სადისკუსიო პრობლემის ცნობილი ადგილი პირდაპირ ამბობს, რომ „ამბავი“ ქართული არ არის, რომ ის შოთას არ გამოუგონია.

ესე ამბავი სპარსული,
ქართულად ნათარგმანები,
ვით მარგალიტი ობოლი,
ხელის-ხელ საგოგმანები;
ვპოვე და ლექსად გარდავთქვი,
საქმე ვქმენ საქოკმანები.

(9, a-b-c.).

ამ სტრიქონების ავტორი საჯაროდ აღიარებს: 1. „ვეფხისტყაოსნის“ სუჟეტი, „ამბავი“-მოთხრობა ქართული კი არაა, არამედ ირანული, 2. ირანული ამბავი შოთამ სთარგმნა, გადმოაქართულა, 3. „ესე ამბავი“, „ხელის-ხელ საგოგმანები“ მარგალიტით შესანიშნავი იყო, 4. პოეტმა მოიწონა „ამბავი“ და მისი მაღალ ხელოვნებით გარდა-

ქმნას შეუდგა. ამით მან საქმე ქნა „საქოქმანები“, საყოყმანო, ჩასაფიქრებელი, მდგომარეობის ნამდვილ ვითარების გაგებისათვის.

ამ სტრიქონების გაგებაში რამდენიმე შეხედულება არსებობს. ჩვენ არც ერთი მათგანი არ მიგვაჩნია საკმაოდ დასაბუთებულათ და გადაწყვეტილად. არსებობს აზრი, თითქო აღნიშნული სტრიქონები შოთას არ ეკუთვნის¹. მიუხედავად ასეთი საექვო მდგომარეობისა, ჩვენ მაინც შეგვიძლია ის ერთ-ერთ დამამტკიცებელ საბუთად მივიღოთ. პირველყოვლისა უნდა დაუშვათ, რომ ის შოთასეულია, და თუ ეს ასე არ არის, მაშინ მისი ჩამრთველი აღრინდელი ხანის მოღვაწე უნდა იყოს; ყოველ შემთხვევაში არა უგვიანეს აღორძინების ხანისა. ამას ისიც ადასტურებს, რომ სადაო ადგილები, თითქმის გამოუქლებლივ გვხვდება „ვეფხისტყაოსნის“ აღრინდელ ხელნაწერებში, რომლებიც კი დღემდე მკვლევარის განკარგულებაში ყოფილა. რა შემთხვევაში შეეძლო გამგრძელებელ-კომენტატორს პოემაში ამგვარი შინაარსის ტაეპის ჩართვა? გამგრძელებელ პოეტს ეს მხოლოდ ორ შემთხვევაში შეეძლო: 1. უცნობ ავტორს ხელთ უნდა ჰქონებოდა ირანულ-სპარსული ორიგინალი, რომელმაც ჩვენამდე ვერ მოაღწია, ანდა 2. უნდა არსებულებო მეტად გავრცელებული ზეპირი გადმოცემა „ამბის“ უცხოურობის შესახებ. ორივე შემთხვევაში ფაქტის აღნიშვნა სწორია, მაგრამ ახსნა შემცდარი. „ეს ამბავი სპარსული“ არ არის ირანული, არც არაბული, არც ინდური წარმოშობის: ის შოთას არსაიდან უსესხებია, არც გადმოუქართულებია, არამედ თვით საქართველოში არსებობდა, ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი და ის გამოიყენა.

თუ კი ამ ექვიანობას გვერდს შეუვლით და ვალიარებთ, რომ პროლოგის ავტორი შოთაა, მაშინ საკითხი უფრო მკვიდრ ნიადაგზე დგება და ადვილი ასახსნელიცაა. სირთულე მხოლოდ ერთი საკითხის გარკვევაში მდგომარეობს: რა აიძულებდა ავტორს ეთქვა ჩემს შიერ გამოყენებული „ამბავი“ ქართული კი არ არის, არაქედ ირანულიო, რატომ გვაწვდის პოეტი ამგვარ ცნობას? ამის ახსნა ჯერჯერობით არ შეგვიძლია, მკვლევარის განკარგულებაში საამისო საბუთები არაფერია. ზოლო სანამ ასეთს მოკიბოვებდეთ, შესაძლებელია პირობითი დაშვების მიღება: ხალხში ფართოდ გავრცელებული სუჟეტები არსებობდა და მაშინდელ საზოგადოებას ისინი ირანული წარმოშობისად მიაჩნდა. ირანულ მწერლობასთან ქართულ კულტურულ წრეებს ახლო კავშირი ჰქონდათ. შესაძლებელია, მართლაც არსებობდა და ამ ენაზე „ტარიელის ზღაპრის“ მსგავსი რამ და ამის გამო „ვეფხისტყა-

¹ პროფ. კ. კეკელიძე, ქართ. ლიტ. ისტორია, II ტ., გვ. 112-113.

ოსნის“ ქართული ვერსიაც ირანულად მიიჩნიეს. ასეთი დაშვება არ ეწინააღმდეგება მე-12 საუკ. განვითარების დონეს: პირიქით, შეიძლება ამას მთელი კატეგორიულობით ამტკიცებდნენ მაშინ. აქ გასაკვირი არაფერია. კემშარიტება შედარებითი ხასიათისაა. ის არ არის აბსოლუტური. ერთ ეპოქაში კემშარიტებათ მიჩნეული დებულება, მეორეში უმართებლოა. მეცნიერების განვითარება, ფილოსოფიური აზროვნების ახალი საფეხური ამის სრულ შესაძლებლობას იძლევა.

შოთა რუსთველი უკან არ რჩება ცხოვრებას. ის გენიალურად გადმოგვცემს თანამედროვეობის სურათს. პოეტი დგას ეპოქის მეცნიერულ-ფილოსოფიური მსოფლგაგების სიმაღლეზე და მოვლენათა მიმდინარეობას გადმოგვცემს, იმ განწყობით, რომელიც მისი კლასისათვის მისაღებია.

ამ ზოგადი თეორიული საკითხების გარკვევის შემდეგ, გადავიდეთ შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ტარიელიანის“ შედარებით დახასიათებაზე.

VIII

შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ „ტარიელიანთან“ დაპირდაპირებისას საკვლევ საკითხებს წარმოადგენს: 1. პოემა-რომანის გმირთა დახასიათება, 2. მომქმედ პირთა ნათესაური ფარგალი, 3. მათ შორის არსებული სუფეტური პარალელები, 4. ისტორიულ-გეოგრაფიული სარჩული, 5. ორივე ნაწარმოების მხატვრული გაფორმება, 6. ხალხური და შოთასეული „ვეფხისტყაოსნის“ ენა, 7. ხალხური „ტარიელიანის“ მითოლოგია და სხვ.

ყველა ამ საკითხების კონკრეტულ განხილვას ჩვენ აქ ვერ გამოუდგებით. ეს უფრო სპეციალური მუშაობის საქმეა და აქ, ზოგად მიმოხილვის ხასიათის მქონე წერილში, მათი მთელი სიღრმით წარმოდგენა შეუძლებელია. მათი დეტალური შესწავლა მომავლის საქმეა. უნდა ვითქვით, რომ ახლო მომავალში გამოჩნდებიან ამ საქმის ენტუზიასტები და კოლექტიური შრომით შესრულებული იქნება ეს ფრიად ღირსშესანიშნავი ამოცანა.

მაგრამ, მკითხველმა რომ მიახლოებული წარმოდგენა მაინც იქონიოს საქმის ვითარებაზე, ამისათვის შეგვხვებით რამდენიმე მათგანს, და არა იმ თანმიმდევრობით, როგორც ეს ამ თავის დასაწყისშია მოხსენებული. დავიწყით გმირთა ნათესაური ურთიერთობის საკითხის განხილვიდან.

შოთას „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარ მომქმედ გმირთა შორის არავითარი ნათესაური კავშირი არ არის. ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი ერთმანეთისათვის უცნობი პირები არიან, ისე, როგორც თინათინი და ნესტან-დარეჯანი.

რუსთველისეული ტარიელი სარიდან მეფის შვილია. სარიდანი ინდოეთის ერთმედიმეფეთაგანია.

მამა-ჩემი ჯდა მეშვიდე,
მეფე მებრძოლთა მზარავი;
სარიდან ერქვა სახელი,
მტერთა სრვად დაუფარავი.

(343, a-b.).

სარიდანი ძლიერი მეფეა, მას მტერი უბრალოდ ვერაფერს უბედავს. განცხრომაში მყოფი მეფე თავს ნადირობით ირთობს.

ვერვინ ჰქადრებდა წყენასა
ვერც ცხადი, ვერცა მპარავი.

ნადირობდის და იშვებდის,
საწუთრო-გაუმწარავი.

(343, c-d.).

ბოლოს მტერთან ბრძოლაში სახელგანთქმული მეფე გადასწყვეტს:
— წავალ და მეფესა ფარსადანს შევეწყნარები“. ფარსადანი მფარ-
ველობის მაძიებელს სიამოვნებით მიიღებს და უხვადაც დაასაჩუქრებს.

ერთი სამეფო, საკარგ-ყმო,
უბოძა ამილბარობა.

თვით ამილბარსა ინდოეთს
აქვს ამირ-სპასალარობა.

(348, a-b.).

ტარიელი მეფის კარზე იზრდება. სპასალარმა ვაჟიშვილი მეფეს
მისცა აღსაზრდელად. მეფემაც პირობა დაუდვა: „შვილად გაეზრდი,
თვით ჩემივე გვარი არსა“. ყმაწვილი იზრდება და რაინდის სახეს
ღებულობს. ხუთი წლის უკვე გაშლილ ვარდსა ჰგავს, მოწიფულობი-
ნას კი ლომს დაემსგავსა.

მეფემან და ღედოფალმან
მიმიყვანეს შვილად მათად.
საპატრონოდ მზრდიდეს სრულთა
ლაშქართა და ქვეყანათად,
ბრძენთა მიმცეს სასწავლებლად
ხელმწიფეთა ქცევა-ქმნათად,
მოვიწიფე, დავემსგავსე
მზესა თვალად, ლომსა ნაკეთად.

(351, a-b-c-d.).

მამის თანამდებობის დამკერ ტარიელს შეუყვარდა მეფის ერთად-
ერთი ასული ნესტან-დარეჯანი. ქალ-ვაჟის მაღალ გრძნობიე-
რი სიყვარულის დახასიათება და გადმოცემა შოთას თუ ძალუძს.
ნესტან-დარეჯანი ზღაპრული მზექალის, მზეთუნახავის პროტოტიპია.

შვიდისა წლისა შეიქმნა
ქალი წყნარი და ცნობილი,
მთვარისა მსგავსი, მზისაგან
შვენებით არ შეფლობილი.

(360, b-c.).

მისთა წამწამთა ნიაფი ჰქრის,
ვითა ქარი არავი.

(1585, c.)

სასიყვარულო თავგადასავალის გასწვრივ დახასიათებულია ფარსა-
დანი, დავარი და სხვა მეორე ხარისხოვანი გმირები.

ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის პარალელურ სუჟეტს „ვეფხისტყაოსანში“ ავთანდილისა და თინათინის სიყვარულის ამბავი წარმოადგენს.

ავთანდილი ამირ-სპასალარის ძეა. როგორც ტარიელი, ისიც არის „საროსა მგობნი ნაზარდი, მსგავსი მზისა და მთვარისა“.

თინათინი მამისერთა ქალიშვილია როსტევენ მეფის და სპასპეტს უყვარს. როსტევენი და ფარსადანი უძეონი არიან.

სხვა ძე არ ესეა მეფესა,
მართ ოდენ მარტო ასული;
სოფლისა მნათი მნათობი,
მზისაცა დასთა დასული.

(35, a-b.).

ორი პარალელური სუჟეტის შემაერთებელ ხიდად პოეტს ვეფხისტყაოსანი გმირის ძიების მოტივი გამოუყენებია. ამასთან არის დაკავშირებული ფრიდონი, ფატმანი, ჩაშნაგირი, და მეკობრეებთან ბრძოლა.

ფრიდონი შემთხვევით უმეგობრდება უცნობ ტარიელსა და ავთანდილს. თვითონ კი მათ მეფეთა სწორი მეფეა.

მულაზანზარის ქალაქი
ახლოს მე მაქვსო რომელი,
ნურადინ-ფრიდონ სახელ მძეს,
მეფე ვარ მუნა მჯდომელი.

(643, a-b.).

ასმათი ნესტან-დარეჯანის მსახური და ტარიელის განუყრელი, უერთგულესი მეგობარი არის, რომელიც ველად გაჭრილ გმირს თან მიჰყვება და მის ჭირვარამს იზიარებს.

ფატმანი და სხვა მეორე ხარისხოვანი პერსონები, თითქმის არც კი გვხვდება უძველეს გადმოცემებში, ისინი შემაერთებელ რგოლებს წარმოადგენენ პოემაში, მათ ლეგენდის მიხედვით მოხუცი დედაბერის, პურის მცხობელი ქაჯის ქალებისა და სხვათა ადგილები უჭირავთ.

მაშასადამე, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“ ორი პარალელური ხაზი ვიხარდება. პირველია: ფარსადან მეფე, მისი ასული ნესტან-დარეჯანი, უკანასკნელის აღმზრდელი ხოლო პირველის და დეარაი, და ნესტან-დარეჯანის მიჯნური, ტარიელი. ქალ-ვაჟის სამიჯნურო თავგადასავალი პოემა-რომანის ძირითად ღერძს წარმოადგენს, რომელსაც ერთის მხრით ავთანდილ-თინათინის ამბავი უპირდაპირადება; მეორე მხრით კი ახალ მოტივთა მთელი გალერეია იშლება.

მეორეა: როსტევან მეფე; მეფის ასული თინათინი და მისი მიჯნური სპასპეტი. ავთანდილი. ავთანდილ-თინათინის სიყვარულის ამბავი დამოუკიდებელ სუჟეტს წარმოადგენს, რომელზედაც პოეტს შეეძლო ცალკე ნაწარმოები შეექმნა¹.

ერთი ხაზის გმირთა ნათესაობა დასაშვებია, ხოლო ისინი მეორესთან უცნობის დამოკიდებულებაში არიან. პირველი და მეორე ხაზის სუჟეტის გმირები ერთმანეთს რაინდული წესით უმეგობრდებიან და მათ სისხლით ნათესაობა არ აკავშირებთ. ასეთია შოთას პოეტური პრინციპი.

რომანის გმირთა ნათესაურ-გენეალოგიური კავშირი სულ საწინააღმდეგო სახითაა წარმოდგენილი გადმოცემებში. „ტარიელის ზღაპრის“ ვარიანტები ამ საკითხში ერთმანეთს არ ეთანხმებიან: 1. ერთი გადმოცემის მიხედვით ტარიელი, ფრიდონი და ავთანდილი ძმები არიან (სოლოლაშვილისა და სახოკიას მიერ ჩაწერილი ვარიანტები), 2. მეორე გადმოგვცენს, რომ ტარიელი ვეზირ მირის შვილია, ავთანდილი მისი ბიძაშვილი არის, ხოლო ფრიდონი ტარიელის მამის ძმად შეფიცული (დ. ხიზანაშვილის ვარიანტი), 3. ტარიელი და ავთანდილი ვეზირები არიან, თავიანთ მეფეთა ასულებზე შეყვარებულნი, ფრიდონი ტარიელის ბიძაა, ასმათი კი მამიდა (ჩვენს მიერ ჩაწერილი აღმ. ვარიანტები); 4. ტარიელი ქაიხოსრო მეფის მოურავია, უშკური და ხოჯა მეფის მსახურები არიან. ტარიელი, უშკური და ხოჯა ერთმანეთთან უნათესაონი არიან. ამ სამეულის შექმნაში აქარული ვარიანტი შეტად თავისებურია. უშკური თითქმის ავთანდილია, ხოლო ხოჯა, მღვდელი თუ მფლობელ-მეპატრონე ფრიდონის როლს ასრულებს (ჯ. ნოლაიდელის მიერ ჩაწერილი ვარიანტი). 5. ტარიელ ვეფხოსანი მეფეა, ავთანდილი (თქმულებაში ეს სახელი სრულებით არ იხსენიება, მის ადგილზე „ხენწიფის ნაშვილებია“ ნახსენები) ხელმწიფის ნაშვილები არის. ფრიდონის მაგიერ ტარიელის ძმობილი, მეგობარი დიდი დევია; ხოლო ასმათი დობილათ არის წარმოდგენილი. ნესტანდარეჯანიც მზეთუნახავის სახით არის ცნობილი, თინათინი კი „ხენწიფის ქალიშვილის“ სახელით, მთავარი გმირები ერთმანეთის მიმართ სის-

¹ ცალკე მოსაზრების სახით შეიძლება დაუშვათ, რომ შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ ორი დამოუკიდებელი პოემა-რომანის შეერთებას წარმოადგენს. პირველია „ავთანდილის ამბავი“ ანუ „ავთანდილიანი“, ხოლო მეორე „ტარიელის ზღაპარი“ ანუ „ტარიელიანი“, ამის შესახებ ჯერ დასაბუთებული აზრი არავის გამოუთქვამს. არავის არ მიუტყევია ამ გარემოებისათვის ჯეროვანი ყურადღება. ჩვენს დასაბუთებულ აზრს მკითხველს შემდგომი წარმოდგენით, ახლა მხოლოდ საკითხის დასმისათვის შევნიშნეთ.

ხლათ კავშირში არ იმყოფებიან (ჩვენ მიერ ჩაწერილი ლეჩხუმური ვარიანტი). აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ამ გადმოცემის მიხედვით, რომანის მთავარ ხაზს ხელმწიფის ნაშვილების თავგადასავალი წარმოადგენს, ტარიელის ამბავს კი მეორე ადგილი უჭირავს. ამითაც ლეჩხუმური გადმოცემა განსხვავდება სხვებისაგან.

შოთა რუსთველმა, როგორც ირკვევა ლეგენდაში არსებული ნათესაური ბადე დაშალა და მის ნაცვლად ახალი უკეთესი ამოჭარგა. ეს ოპერაცია აუცილებელი იყო ისეთი დიდი ნაწარმოებისათვის. რომლის მიზანსაც ორი დიდი სახელმწიფოს მესვეურთა ყოფის გადმოცემა შეადგენდა. შოთამ დაუმთავრებელი, მოუწყობელი და ფარლალა 'ქობის ადგილზე, შესანიშნავი ზენობა აავო, რომლის თვალწარმტაცი სიმშვენიერენი ტალღებისებურად ერთმანეთს მისდევნ და ერთი უკვდავი მონუმენტის სახეს ჰქმნიან.

პოეტმა ხალხური გადმოცემის გადამუშავების დროს პოემა-რომანში ბევრი ისეთი მომენტი შეიტანა, რომელიც გადმოცემაში არ არსებობდა. ზოგ შემთხვევაშიც ხალხი და შოთა ერთმანეთს ემთხვევიან დეტალების გადმოცემაში. ძირითად განმასხვავებლად მითოლოგიუ გადანაშთთა შემდეგ აქ, მსუბუქი სტილი წარმოგვიდგება. შოთას ენა და სტილი ფეოდალური მწერლობის კლასიკური ენა და სტილია. შოთას სტილი შედარებით უცვლელია. წერილობითმა წყაროებმა ის პირველადი სახით შემოგვინახეს. სხვაგვარი მდგომარეობა გვაქვს ზეპირსიტყვაობაში. ფოლკლორული მასალები სანამ დაფიქსირდებოდნ ასეული და ათასეული წლების განმავლობაში უწერელად გადაეცემიან თაობიდან თაობას. ამ პროცესში ლექსები და მოთხრობები იცვლებიან. შინაარსი ახალ გაფორმებას ღებულპს. ლიტერატურული ფორმა ეფარდება იმ კულტურულ-საზოგადოებრივ გარემოს, რომელშიდაც ეს მეტამარფოზა ხდება. ფოლკლორი გამოირჩევა თავისი სადასიტყვაობითა და მარტივი სუფეტებით. „ტარიელის ზღაპრის“ დღევანდელი ლექსები ჩვენის აზრით არ არიან თავდაპირველი სახისანი. ლექსები-რაპსოდიები, რომლებსაც თავის დროზე მღეროდნ და გადმოსცემდნ, ჩვენამდე აღარ მოღწეულან. ისინი შეიცვალენ, სხვა სიტყვიერი მასალით აშენდნ და ისე გადმოგვეცენ. მხოლოდ ლექსებმა მეტრი და მოტივი შეინარჩუნეს, რომლითაც ისინი დაკავშირებულნი არიან მთლიან ნაწარმოებთან.

ამჟამად შოთასეულ თხზულებასა და „ტარიელიანს“ შორის მრავალი საერთო ადგილებია. ზოგჯერ შეხვედრები ისეთი ხასიათისაა, რომ ძალდაუტანებლად ადამიანი წიგნის გავლენას აღიარებს. ეს იმ გარემოებით უნდა აიხსნას, რომ უკანასკნელ საუკუნეებში „ტა-

რიელიანი“ უფრო დაუახლოვდა „ვეფხის-ტყაოსანს“, ვინემ ეს აღრე არსებობდა. „ტარიელიანის“ გარდაქმნა შოთას „ვეფხის-ტყაოსნის“ ხაზით წავიდა და ამ ნიადაგზე გაჩნდნენ ის საერთო მხატვრული დეტალები, რომელიც ხალხურშია და მწიგნობრულ გავლენას ამჟღავნებს. „ვეფხის-ტყაოსნის“ დიდმა პოპულარობამ და მაღალ-ხელოვნებამ, თითქმის შთანთქა ძველი გადმოცემა; ზოგჯერ განდევნა, აღმოფხვრა, ზოგჯერ კი დაიმსგავსა და დაიქვემდებარა. ცნობილი ფაქტია, რომ შოთას პოემა საქართველოს ყველა კუთხეებში ზეპირად იცოდნენ და იციან. ისიც ვიცით, რომ „ვეფხის-ტყაოსანი“ სამზითვო საგანს წარმოადგენდა. ლეჩხუმში ამას წინად სპეციალური ლექსიც ჩაეწერე ამის შესახებ, რომელიც ასე იწყება:

ქალი მყავდა მშვენიერი
თავმორთული, კაოსანი,
გავათხოვე, გავატანე
ჩემი ვეფხვის-ტყაოსანი...

„ვეფხის-ტყაოსნის“ მთქმელების ერთი ნაწილი¹ წერა-კითხვის მცოდნენი იყვნენ, რომელიც პოემას პირდაპირ წიგნიდან სწავლობდნენ და იზეპირებდნენ, მეორე ნაწილი კი წ/კ უცოდინარებისაგან შესდგებოდა და გაგონილის საშუალებით იმასსოვრებდნენ პოემა-რომანს. ამ უკანასკნელთა დიდი უმრავლესობა „ტარიელის ზღაპარს“ იცნობდა და არა „ვეფხის-ტყაოსანს“. მაგრამ მთქმელები არ იყვნენ იზოლაცია კმნილნი, ისინი ისმენდნენ მწიგნობრულსაც და ვინაიდან შოთას გენიალური პოემა ბევრად მაღლა იდგა ხალხურზე, თავიანთ ლექსებს შოთას მიხედვით გარდაქმნიდნენ ხოლმე და ისე ავრცელებდნენ. მარტო ამითაც არ აიხსნება მსგავსება. ზოგჯერ შოთაც პირდაპირ იღებს ხალხურ მოტივს, ხელოვნების უმაღლეს მწვერვალზე აჰყავს ის და ამ ნიადაგზეც ჩნდება საერთო მოტივი.

ამ მოვლენების გათვალისწინების შემდეგ ადვილი გასაგები იქნება თუ რატომ გვხვდება ორივე ნაწარმოებში ასე ახლო მდგომი მოტივები და მხატვრული დეტალები.

1. თითქმის ყველა ვარიანტებში მოიპოვება „უცხო ყმის“ ნახეა კოკლი მონისაგან. ეს მოტივი შოთასაც აქვს გამოყენებული, მაგრამ სულ სხვა სახით. „ვეფხის-ტყაოსანში“ კოკლი მონა კი არ ნახულობს ვეფხს ს ტყაოსან გმარს, არამედ არაბთა მეფე, თავისი სანადირო ამალით. პოეტს ეს პოემის შესანიშნავი ნაწილი ასე აქვს დასათაურებული: „ნახეა არაბთა მეფისაგან მის ყმისა ვეფხის ტყაოსნისა“.

აბა, ვის არ მოაგონდება შოთას ბრწყინვალე სტრიქონები, როცა მწარე ფიქრებით შეცპარობილი ტარიელი წყლის პირას ზის და თავის მიჯნურზე ოცნებობს.

ნახეს უცხო მოყმე ვინმე,
ჯდა მტირალი წყლისა პირსა,
შავი ცხენი სადავითა
ჰყუდა ლომსა და ვითა გმირსა.
ხშირად ესხა მარგალიტი
ლაგამ-აბჯარ-უნაგირსა,
კრემლსა ვარდი დაეთრთვილა,
გულსა, მდულრად ანატირსა.

(87, a-b-c-d).

„ტარიელიანი“ (ე. ი. ხალხური გადმოცემა) მხატვრულ გაფორმებისას ამ ადგილში ფეხდაფეხ შოთას მისდევს. დეტალები საერთოა, მდგომარეობაც ერთგვარია.

ერთი მოყმე წყლისა პირსა,
ნამტირალი ჰგევანდა გმირსა.
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი აიფარა პირსა.
დიდი ველი დაენამა,
იმის კრემლსა დანადინსა.
დაერთვილა ვარდი ვარდსა,
ჰგევანდა მისგან ანატირსა.
ხელთ ექიდა შავი რაში,
ისიც ჩანდა ნიაფ-ქრისა.
ტურფად ესხდა მარგალიტი,
ლახტი-ლაგამ-უნაგირსა.
ნეკა თითზე მათრახ ეცვა,
შეცვარული შვიდსა რიგსა.

შოთას გავლენა აქ აშკარაა. მთელი თავიდან ამოკრებილია გმირის დამახასიათებელი ნიშნები და ერთად არის თავმოყრილი: შესახედაობა, ტანსაცმელი, იარაღი, ცხენი, ცხენის მორთულობა და სხვ. ხალხური ლექსი მსუბუქია, ადვილი დასამახსოვრებელი და წარმოსათქმელად იოლი.

2. ანალოგიური, მაგრამ უფრო შორეული თანხედენილობა გვაქვს ლომ-ვეფხის ბრძოლის მოტივის გამოყენებისას. შოთა მხეცთა მეფეების შემადრწუნებელ კიდილს შემდეგრივად გადმოგვცემს:

ერთი ლომი, ერთი ვეფხი
შეკრბეს, ერთად შეიყარნეს!

(966, b.)-

შეიყარნეს და შეიბნეს,
იბრძოდეს გამწარებულნი.

(967, c.)-

გამორიდნა ვეფხმან გული,—
დედათამცა გამორიდნეს;
ლომი მედგრად გაეკიდა,
იგი ვერვინ დაამშვიდნეს.

(968, c-d.)

ტარიელი დაჩაგრულის მხარეზე დგას და ვეფხს გამოესარჩლება. გმირი მხეცთა მეფეს შეუტევეს, როგორც ტრისტანი ურჩხულს და მოჰკლავს. ტარიელი ვეფხს ხელით დაიჭერს, მზრუნველი ხელით ახლოს მიიზიდავს და კოცნას დაუპირებს: „მის გამო კოცნა მომინდა, ვინ მწევას ცეცხლითა ცხელითა“, მაგრამ მხეცს არ ძალუძს ადამიანს მალალმგრძნობელობაში მიჰყვეს.

გავგულისდი, მოვიქნიევე,
ვკარ მიწასა, დავაწყვიდე.

(971, b).

„ტარიელიანი“ შოთას არ მისდევს ლომ-ვეფხის დახოცვის მიზეზის ახსნაში, ტარიელი ლომს მოკლავს. იმის გამო, რომ მასზედ უძლური ვეფხი მოკლა.

ლომსა და ვეფხსა შევესწარ,
იბრძვიან გამწარებულნი,
ლომი რად მოჰკლავს მაგ ვეფხვსა,
ეგ სიყრმით დაშავებული?, და ა. შ.

ლექსი არქაულია, ტარიელის ლომთან ბრძოლა მითიური დევ-გმირების ურჩხულებთან ბრძოლას ჰგავს. ტრისტანი და ამირანი გაგონდებათ ამ დროს. ამირანი ცხრა დღეს ეომება ყამარის მამას. ტარიელი კი მეოთხე დღეს სძლევს ლომს. ამ შემთხვევაშიც „ტარიელიანი“ სულდგმულობს მითოსი და უძველესი ხანის ეპოსი.

მითოლოგია „ტარიელიანიში“ საკმაოდ დიდი დოზით არის მოცემული. შოთა რუსთველიც არ არის თავისუფალი მითოსისაგან. ქაიხოსრო მეფის შესახები თქმულება ცხრა ძმა დევთან ბრძოლაზე მოგვითხრობს:

„ტარიელმა ბევრი იარა თუ პაწაი, გადაიქრა ერთ ველ ქვეყანაში (უეცაო ქვეყანაში). ტარიელმა ველ ქვეყანაში ერთი

დიდი სახლი ნახა, რომელიც ცხრა ძმა დივის ყოფილა. საღამოს ცხრა ძმა დივი მოვიდა, და ტარიელი დახდა. დეიწყეს ჩხუბი. ტარიელმა ცხრა ძმაი დივი ყველაი დაკლა“.

ცხრა ძმა დევი ცხრათავიანი დევის შემდეგდროინდელი სახეა. ამირანი სამთავიან დევს ებრძვის. ბაყბაყ დევს სამივე თავს მოაქრის და თავებიდან სამი ჭია ამოძვრება, კიები ვეშაპებად იქცევიან და ახალ დაბრკოლებას უქმნიან გმირს. ანალოგიური მოვლენაა აქარულ ვარიანტში, იმ განსხვავებით, რომ აქ თხრობა სხვა დანიშნულებას ემსახურება. ლენხუმურ ვარიანტში ტარიელის ძმობილი „დიდი მღე-ვია“, ავთანდილის დამხმარე „მღევის ქალი“, ხოლო მზეთუნახავის მომტაცებელი „მფრინავი მღევი“. მაშასადამე, ტარიელი და ხელმწიფის ნაშვილები დევთა შორის მოქმედებენ, მათი გარემო დევების ქვეყანაა.

შოთა რუსთველისათვისაც ზრ არის უცხო მითოლოგია. „ვეფხისტყაოსანში“ მრავლად მოიპოვება მითოლოგიური და კოსმიური აზროვნების გადანაშთები. შოთა გასაკვირი ვირტუოზობით ქმნის სახეებს, რომლებშიაც კოსმიური ძალები მონაწილეობენ. პოეტის შედარებები, მეტაფორები, ალეგორიები უმთავრესად კოსმოსზე არის აგებული: მზე, მთვარე, ვარსკვლავები, ქარი, ნიაფი, ღრუბლები, წვიმა, წყალი... მისი მხატვრული სახეების განუყრელი ელემენტებია.

ზემოთ მოყვანილი დევებთან ბრძოლა, შოთა რუსთველს უფრო მარტივად აქვს გადმოცემული. ბრძოლის სურათი უკვდავი და შემო-ბოქველია თავისი სიდიადით. პოეტი ტარიელის ბრძოლას ისეთი ფერებით გვიხატავს, რომ აშკარად იგრძნობა გმირის ზეადამიანური ბუნება.

ნესტან-დარეჯანის მაძებარი ტარიელი დევების სამყოფელს მიაგ-ნებს და მის დაპყრობას მოიწადინებს. აქ ვეფხისტყაოსანი გმირის წინააღმდეგ დევების მთელი ლაშქარი მოქმედებს.

დევთა ყვირილი, ზახილი
ზეცამდის აიწეოდა,
მათითა ლახტის ცემითა
ქვეყანა შეირყეოდა.
მზე დააბნელეს მტვერითა,
ალვის შტო შეირხეოდა,
ასნი ერთ-კერძო მომიხდეს,
დავფრიწე, დაიხეოდა.

ბრძოლა შეუპოვარია. „რუდ დის სისხლისა ღვარები“. მთელოდლის ომგადახდილი ტარიელი სალამოთი ლეშისაგან გასწმენდს დევების საცხოვრებელ გამოქვაბულს და თვითონ დაბინავდება. ეს გარემოება ტარიელს დევებთან ანათესავებს. ის ნახევრად დევია, ე. ი. დევ-კაცი, მითიური არსება, და ნახევრად კაცი, ე. ი. ადამიანად გარდაქმნილი მითი. ასეთივე მითიური ელემენტია მფრინავი რაშის ყოლა. აქარულ და აღმოსავლურ ვერსიებში ცხენები მაგიური ძალის მქონენი არიან. ისინი ფრენენ, როგორც სასწაულმოქმედი ნოხები, „ათას ერთი ლამიდან“, რუსული ბილინებიდან და ქართული ზღაპრებიდან.

ყველაფერი ზემოთქმული იმას გვიმტკიცებს, რომ შოთა რუსთველს თავის გენიალური პოემა-რომანის თხზვის დროს, ხელთ ჰქონია სწორედ ეს მითოლოგიური-საგმირო „ტარიელიანი“ და არა სხვა რომელიმე „ამბავი სპარსული“.

ივლიხი-ავვისტო, 1935 წ.

ს. ცხუკუშერი—ციხისძირი.

ტ ა რ ი ე ლ ი ა ნ ი

ყო და არა იყო რა, იყო ერთი ხელმწიფე, რომელსაც ჰყავდა ერთი ვეზირი, სახელად ტარიელი. ხელმწიფემ თავის გაზრდილ ტარიელს მთელი ქვეყნის ვეზირობა ჩააბარა. ტარიელი ძლიერ ლამაზი და ახოვანი კაცი იყო. მისი ყველას ეშინოდა: დევები და ქაჯები მის წინ ქედს იხრიდნენ და თაყვანს სცემდნენ. ხელმწიფესაც ღიდად მოსწონდა თავისი ძლიერი და შესახედავი ვეზირი და ამაყობდა.

ხელმწიფეს ვაჟიშვილი არ ჰყავდა. ჰყავდა მარტოკა ერთი ქალიშვილი, რომელიც რაც იზრდებოდა, მით უფრო მზეს ედარებოდა. მეფის ქალს სახელად ლერწამ-დარეჯანი ეთქვა. ლერწამ-დარეჯანი მზეთუნახავი იყო. ღამით ისე ანათებდა, როგორც ცის მნათობი. მეფის ქალი ტარიელთან ერთად იზრდებოდა. ქალ-ვაჟი ერთად შეზრდილნი იყვნენ და ერთმანეთის უკეთესი არაფერი ჰყავდათ. როცა ლერწამ-დარეჯანი დაქალდა, უძეო მეფემ თავისი ქალიშვილის გათხოვება მოინდომა.

ლერწამ-დარეჯანის შერთვა ბევრს ედვა გულში, მის მოტაცებასაც ბევრი ღამობდა, მაგრამ ტარიელის შიშით, აბა, ვინ რას გაჰბედავდა! მეფემ ბევრი არჩია, არჩია და ბოლოს გადასწყვეტეს, რომ სასიძოთ ზვარასან მეფის შვილი მოიწვიონ. მეფიონმა თავისი სურვილი აასრულა, ზვარასან მეფის შვილი მოიწვიეს და საქორწილოდ შეემზადნენ.

ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი მიჯნურები იყვნენ, სიტყვა ჰქონდათ ერთმანეთისთვის მიცემული. როცა ლერწამ-დარეჯანმა გაიგო,

სხვაზე მათხოვებენო, იმ წამსვე მიჯნურთან მტრელი აფრინა ამბის
შესატყობინებლად. ტარიელი ამ დროს ხატაეთის მეფეს ებრძოდა.

დილას აღრიან მიბრძანდა
იგი ნაზარდი შროშანი;
ბროწეულით ამოვსილი,
პირსა მხე ბალახ-სოსანი.
— ყმაწვილო, შენ ცოლი გინდა,
კარგი და პატიოსანი.
დილით ჰგვანდეს ალვის ხესა,
სალამოთი—დილის მზესა.
ნეტავი შენსა სატრფოსა,
შენს მკლავზედ მწოლიარესა!
იჯდე, ადგე და წამოდი,
ან თუ იდგე, აღარ დაჯდე.

ტარიელმა, როგორც კი გეიგო ეს ფირცხელი ამბავი, ხანი არ
დაუყოვნებია. საჩქაროდ აიბარგა და მეფის კარს მივიდა. სასიძო,
ხეარასან მეფის შვილი მოსულიყო, თავისი ჯარით ქალაქთან დაბანა-
კებულიყო და მეფის სიტყვას უცდიდა. ამ ამბის შემტყობი ტარიელი
ლერწამ-დარეჯანთან მიეარდა, ეგონა, ჩემმა მიჯნურმა გული იცვალა
და მიღალატაო. მაშინ ლომგული ტარიელი თავის მიჯნურს ეუბნება:

რისთვის გამგზავნეს ხატაეთს,
ომები ამატებინე.
ომები ბევრი ავტეხე,
ვადინე სისხლის ღვარები.
შენი ტყუილი თათბირი,
შეიქნა დაკარგულები!
მიოხარი,—წაველ ხატაეთს,
ხმალ და ხმალ დაკიდებული.
დავლა ბევრი მოგიტანე,
ჯორ-აქლემ აკიდებული.
ტყვეები ბევრი მოვრეკე,
ერთმანეთს აკინძულები.
რათ მინდა თავი ცოცხალი,
ქალ, ჩემად არ მეგულები!

ლერწამ-დარეჯანმა მოისმინა თუ არა მიჯნურის სიტყვები, პა-
სუხად ასე უთხრა:

ტარიელ, ძლიერ მიყვარხარ,
გავზრდილვართ ერთსა ბანზედა;

თუ შენს თავს მომაშორებენ,
თავს ჩამოვიბამ თოკზედა.
წავალ და გადავარდები
დიდსა, მაღალსა კლდეზედა!

ამით გახარებულმა ტარიელმა უპასუხა:

პატარა ხანს მომიცადე,
ფეხი შევდგა კიბეზედა...
ფეხი შევდგა კიბეზედა,
იმ ჩემი მტრის რიდებზედა.
სანეფოსა ხელი მოვკრა,
დავანარცხო ქვიშაზედა.

ტარიელი დამჯავრებულ-გახარებული გამობრუნდა. შინ რომ მივიდა, ძალიან დაღამებული იყო. ცოტა შეიცადა და მერე სასიძოს სანახავად წავიდა. ბევრი ეძება, ეძება და როდის იყო, ნახა. ტარიელმა ხვარასან მეფის შვილი მოჰკლა და თავის მზეს მოახსენა, რაც თავს გადახდა.

წაველ ჯარში ჩავერიე,
ხელი ჩავიყურთურმაჯე.
სამჯურ მიუხე კარავში,
იქ სასიძო ვერა ვნახე.
ვინცა მკითხა:—რას დაეძებ,
—ცხენი დამეკარგა მაკე!
როცა ვნახე, ისე ვნახე,
თავი ბოძზე მიუნაყე.
თუ ჩემსას არ დაიჯერებ,
წამო, თუნდა შენცა ნახე.

თავის სიცოცხლეზე უძვირფასესი მიჯნურის გმირობამ ლერწამ-დარეჯანი აღატრთოვანა და უთხრა:

ობოლი გაზრდას მოელის,
ლარიბი—გამდიდრებასა;
ცისამც გახსნას დავესწრობით,
სოფლების დამყავრებასა.
მღვდელი რომ წირვად დადგება,
იკითხამს სახარებასა;
თუ ეგ სიტყვა მართალია,
ნეტამც ჩვენს გახარებასა!

ხვარასან მეფის შვილის სიკვდილის ამბავი ხელმწიფემ მორე დილით შეიტყო. განარისხებულმა მეფემ მაშინვე თავისი ვეზირი მოიხმო და შესძახა:

ტარიელ, დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბჰობინე;
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
რისთვის არ შემატყობინე?
შვიდი წლის უძრავი ხმალი,
სისხლში რად გამალბობინე?
ხვარასან მეფისა სისხლი
თავზედ რად დამადობინე?
არცა შენ მოგცემ, არც იმას,
ორთავეს დაგათმობინებ.
დავიბარებ ხუროთმოძღვარს,
კილობანს შევაკვრევენებ.
შიგ ჩაესამ ლერწამ-დარეჯანს,
წყალს მივსცემ, წავალეზინებ.
ხამ-სამ გველს თავით დაუსვამ,
თავს აღარ ავალეზინებ.

მეფემ თავისი დანაქაღნები შეასრულა. ლერწამ-დარეჯანი მართ-
ლაც კილობანში ჩაადგეს და წყალს მისცეს.

მოვიდნენ მეკიდობნენი:
შუშხი, მესხი და თათარი.
იმათ კილობან ააგეს,
შეკრული ხარატებითა.
შიგ ჩასვეს ლერწამ-დარეჯან,
ძალითა, არა ნებითა.
დაკლიტეს, ზღვაში ჩაადგეს,
წყალს მისცეს დაძალებითა.
ზღვაში იბრაღა, არ ჩანთქა,
წაიღო ქანქანებითა.
თავში რომ გველებ დაუსვეს,
მსჯელობა შექმნეს ამბითა:
შაემა გველმა სთქვა:—შევკამოთ!
წითელმ—უქშინა ავითა.
თეთრმა გველმა სთქვა:—ნუ შევკამთ,
მზე არის ტარიელისა!

ზღვას ლერწამ-დარეჯანი ებრალებოდა და კილობანს არ ძირავდა, არც აბრუნებდა. ღიდი ხეტიალისა და ცურვის შემდეგ ზღვის ტალღებმა კილობანი ფატმანის მიწაზე გარიყა. ზღვაში კილობანი უწინ ქაჯებმა დაინახეს და როგორც გრძნეულები მიხედნენ, თუ რა იყო შიგ. ქაჯებმა გამორიყული კილობანი გახსნეს, ლერწამ-დარეჯანს მიესივნენ და ღირეზე ჩამოსვეს.

ქაჯებ მზე გამოიყვანეს,
დასვეს კილობნის ღირესა.
ფატმანის მონადირეთა
დილაზე თვალი ჰკიდესა.
წავიდნენ, არ დაიშალეს,
მისცვიდნენ, არ დარიდესა.
სამოცი ჯუთის ისარი
დაჰკრეს კილობნის კლიტესა.

ფატმანის მონადირეებმა ლერწამ-დარეჯანი ქაჯებს ვერ წაართვეს. გრძნეულებმა აჯობეს და მზექალი თავიანთ ციხე-ქალაქისაკენ გაიტაცეს. როცა მონადირეებმა ისრები სტყორცნეს, ლერწამ-დარეჯანი უცფათ შეკრთა და ხელიდან ოქროს ბეჭედი გაუვარდა. ქაჯებმა ველარ მოასწრეს ძვირფასი თვლებით მოქედილი სადგდოფლო ბეჭდის აღება და ისე გაიქცნენ. მონადირეებმა ბეჭედი იპოვეს. ბევრი თათბირის შემდეგ გადასწყვიტეს, რომ ძვირფასი ნივთი ფატმანისათვის მიეტანათ და ეთქვათ მზეთუნახავის ქაჯებისაგან გატაცების ამბავი.

ვარასან მეფის ჴეილის სიკვდილის ჴემდეგ ტარიელი
მაყრებს დაეჩემა და მუქარა დაუწყოთ:

ტარიელ ხატეთიდან,
მგზავრად მოვედი დილითა.
ხმალი მრტყავ მამისეული,
წელზე ელვისა პირისა.
შინ წადით, ვაჟის მაყრებო,
მაკმარეთ გულის ტკივილსა;
თორემ ხალხს ვაყურებინებ,
თქვენი ცოლშვილის ტირილსა!

მაყრები თავთავიანთ სახლებში დაბრუნდნენ. ტარიელი სანეფოს
მაყრებს წყლის პირამდე მიჰყუდა და ხვარასან სამეფოში გადარეკა.
როცა გამობრუნდა, ჴლვის პირზე გზაში მამიდა ნახა მტირა-
ლი, ტარიელი გაოცებული დაეკითხა,—რა გატირებსო. მამიდა
ძლიერ შესწუხდა, არ უნდოდა გაემხილა ლერწამ-დარეჯანის დაკარ-
გვის ამბავი, მაგრამ როდის იყო უთხრა:—ჩემი მზექალი წყალში
გადაადგესო! ტარიელი მაშინ მიხვდა, რომ ხელმწიფემ დანაქადნი
აისრულა და თითონაც დაემუქრა.

გაიგო თუ არა ტარიელმა ლერწამ-დარეჯანის დაკარგვის ამბავი,
გაშმაგებული წავიდა საძებრად. დადიოდა ტყე-მინდორში და ჴლვის
ნაპირებზე, დღისით მიჯნურის მადებარი გმირი არ ისვენებდა; და-
ლმდებოდა თუ არა, დაბინავდებოდა, და როგორც კი გათენდებო-
და, მაშინვე ისევ გზას გაუდგებოდა. ტარიელი უფრო მეტად ჴლვის
პირებზე ეძებდა ლერწამ-დარეჯანს, რადგან ექვით იცოდა, რომ
ჴლვით უნდა ყოფილიყო მისი მზე წაყვანილი.

ტარიელ დაღონებული,
წყლის პირად იარებოდა.

მზე ჩავა,—დგება ტარიელ,
ამოვა— იარებოდა.
არცა სვამდა, არცა სკამდა,
არცა რა იამებოდა.
ვარსკვლავი ჰქონდა სასთუმლად,
დილის მზე უამებდა.

მელამღლე მზეთუნახავის მადებარი გმირი მამიდას ეუბნებოდა:

ხომ იცი, მამიდაჩემო,
გული სავესე მაქვს ჯავრითა.
იმა კიღობნის კლიტენი,
ნეტავ მაჩვენა თვალითა!
ფერ ხომ არ წაუვიდოდა,
ლერწამ-დარეჯანს ჯავრითა?!

გულდამჯავრიანებული ვაჟკაცი მუღამ იმის ფიქრში იყო, თუ როგორ გადაერჩინა განსაცთელისაგან ლერწამ-დარეჯანი და როგორმე მისი კვალისთვის მიეგნო. ტარიელმა დიდი ფიქრის უკან ერთი რამ მოიგონა: ყოველი ჯურის მხეცსა და ნადირს ერთად მოუყარა თავი და აღარსად უშვებდა. ლომ-ვეფხენი, მგელ-აფთარნი, მისი ჯოგის მოსისხლე მონაწილენი იყვნენ, ხოლო ლალი შველ-ირმები ველს უმშვენებდნენ. ტარიელმა გადასწყვიტა: მხეცები და მტაცებელნი არსად გაეშვა, და თუ წყალი ლერწამ-დარეჯანს სადმე გამოირიყავდა, არაფერი დაუშავდებოდა, ნადირი ველარ შესკამდა. დიდხანს იყო ასე გმირი ტარიელი, მაგრამ მისი მხე მაინც არსაიდან ჩნდებოდა.

ერთხელ არაბთა მეფეს ნადირის ხორცი მოენატრა: გაგზავნა მოსამსახურეები სანადიროთ. მსახურებმა მთელი ქვეყანა მოიარეს, მაგრამ ვერც შველი და ვერც ირემი ვერსად ნახეს და უკან ხელცარიელი მობრუნდნენ. როსტევან მაშინ განრისხდება და ხელმეორედ ურიცხვ ყმებს ოთხივე მხრით გააგზავნის ნადირის სანახავად. ყმებმა იარეს, იარეს და მაინც ვერაფერი ნახეს. ჟამ-გადასულს ერთმა მსახურმა შეამჩნია, რომ ყოველგვარი ნადირი ერთად ცხოვრობდა; მივიდა, მოჰკიდა ხელი ირემს და წაყვანა დაუპირა. ირემი არ წაჰყვა, მონამაც ვერაფერი მოუხერხა, მაშინ მონა ტარიელთან მივიდა და უთხრა:— როსტევან მეფემ ირმის ხორცი მოიწადინა და ერთი მომეცითო. ტარიელი მივიდა, მოჰკიდა ხელი ირემს, თითზე დაატრიალა დ მსახურს გაატანა.

ამ დროს მამიდამ უთხრა ტარიელს:—რათ მწყემსამ ამდენ მხეცებს, ლერწამ-დარეჯანს აქ ვინ მოგიყვანსო. ტარიელმა მამიდის

სიტყვაზე გაუშვა ნადირნი თავის კკუაზე და თვითონ მზეთუნახავის
საძებნელად წავიდა.

წყალო, რა უყავ ჩემი მზე,
შენ წყალო, არა გვიანო;
არც თოფი გეკერის, არც ხმალი,
არც შუბნი გეცემიანო!
ნეტამც შევიძლო დაგლიო,
გაგრეყო, გაგატიალო!

ტარიელმა ფეხით ბევრი იარა, მერე ცხენის დასაქერად ბიძამისის,
ფრიდონის ჯოგში შევიდა.

ტარიელ ჯოგში შევიდა,
იქ არჩევს უკეთესებსა.
ჰყვიროდა მისი მეჯოგე, —
—ვინახარ ფრიდონის ჯოგში,
ვინ არჩევ უკეთესებსა?!
ფრიდონ ისეთი კაცია,
ფეხით ქვას დააკვესებსა.
მტერსა ისეთსა შემოჰკრავს,
მოჰკლავს, არ დააკვნესებსა.

მწყემსების ხმაზე ფრიდონმაც ჯოგისაკენ გაიხედა. დაინახა, რომ
მის ცხენებში ვილაც ჩარეულა და იქერს.

გაჯავრდა მაშინ ფრიდონე,
მუხა მოჰგლიჯა ძირითა;
გაუსვა ხელი, გალომპრა,
მინდორს გაუდგა გმირია.
სალამოდისინ ომობდნენ,
ბიძა და ძმისა შეილია.
რა ბინდმა დაჰკრა, —ტარიელ
შეიქმნა უჩინარია!

შებინდებულზე ტარიელი გაიქცა, რადგან შეეშინდა, ბიძამ არ
მიცნოსო. ფრიდონს დიდი ხნის უნახავი ჰყავდა ძმის შეილი და ფიქ-
რადაც არ მოსვლია, თუ მთელი დღე მას ეომებოდა.

ომიდან გამობრუნებულ ტარიელს გზაზე როსტევეან მეფის კოკლო
მონა შეხვდა.

რას დადიხარ კოკლო მონავ,
რას დაიქნევ მაგ შენ ფეხსა?

შეწუხებული კოკლი მონა ტარიელს ეტყვის:

რაც რომ შენ ისა, — მეც ისა,
დამკარგავი ვარ მე ძმისა.
ჯერ მალონებს ჩემი ფეხი,
გადამსვლელი ვარ ამ წყლისა.

ტარიელს შეეებრაღა კოკლი მონა, გაიშვირა მკლავი, გადვა ხი-
დად მდინარეზე. მაშინ მონა ზედ შედგა და გაღმა გავიდა. წყალს
გაღმა გასულმა მონამ ტარიელის წინ ჩაიჩოქა და მადლობა ვედრე-
ბით გადაუხადა. ტარიელმა ხელი წამოჰკრა, ფეხზე დასვა და უთხრა:

წადი და ნურავის ეტყვი,
მხედარი ვნახე წყლის პირსა!

მივიდა თუ არა კოკლი მონა თავის პატრონთან, ყველაფერი
უამბო, — ამ საკვირველი ტარიელის ნახვა და მისი გმირული ამბავი.

ვერ მოითმინა მონამა,
მეფესა ჰკადრა სალამი:
ერთი მოყმე წყლისა პირსა,
ნამტირალი ჰგვანდა გმირსა.
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი აიფარა პირსა.
დიდი ველი დაენამა,
იმის ცრემლსა დანადინსა.
დაეთრთეილა ვარდი ვარდსა,
ჰგვანდა მისგან ანატირსა.
ხელთ ეკირა შავი რაში,
ისიც ჩანდა ნიავე-ქრისა.
ტურფად ესხდა მარგალიტი,
ლახტი-ლაგამ უნაგირსა.
ნეკა თითზე მათრახ ეცვა,
შეცვარული შვიდსა რიგსა.
წყალზე გამიწოდა ხელი,
გავხე, როგორც ხიდი ხიდსა.

მეფემ მაშინვე დაიბარა თავისი საყვარელი და გამოჩენილი ორი
გმირი: ედემი და ომარე. მათ უბძანა: — გაჰყევით ამ კოკლ მონას
და რომელ კაცსაც ეს დაგანახვებთ მინდორში, ის აქ მომიყვანეთ
საჩქაროდო.

აღექით აიყარენით,
ჩემო ედემ და ომარე.

ის კაცი აქა მომგვარეთ,
ვინ არის ველთა მდგომარე.
ელემმა და ომარემ მეფეს მორჩილებით თავი დაუქრეს და ჰყადრეს:
ბრძანება იყოს ბატონო,
შენთა ბაგეთა ბროლთაგან.
ადვილი სამსახურია,
ერთის მოყვანა ორთაგან.
რატომ თითოს არ გვითხარი,
რატომ გადახველ გონთაგან?

ელემმა და ომარემ საჩქაროდ აისხეს საჭურველი, მოიმაგრეს იარაღი, გაიყოლეს კოკლი მონა და წავიდნენ. მონამ მიიყვანა ისინი მდინარის ახლო და დაანახვა გაღმით მჯდომარე ტარიელი. ელემი და ომარე წინ წარსდგნენ და რადგან ტარიელის ახლოს ველარ მიჰბედეს, შორიდან დაუძახეს:

შენ კაცო, კაცო, ვინ ხარო,
სახელი შენი გვითხარო.
ჩვენი ბატონი გვიბრძანებს:
— ლახტიან ცხენსა მოგართმევ,
ჯარისაც თავადი ხარო.
შენ კაცო, კაცო, ვინ ხარო,
შენი სახელი გვითხარო.
ბატონ გიბრძანებს, აქ მოდი,
გულ-ჩახურული რად ხარო!

ტარიელმა მოისმინა თუ არა მათი ძახილი, შორიდან ხმა შემოუბრუნა:

თქვენს იქით ერთი კოშკია
და გარს არტყია თასები,
ახლო მობრძანდით, ყმაწვილნო,
შორით ვერ დაგეფასები!

ამ ხმაზე ელემი და ომარე გულადად გაღმა გავიდნენ, მაგრამ იმისთანა თქვენს მტერს, ტარიელმა იმათ საქმე დამართა: ელემს მათრახის წვერი მიარტყა და მინდორში ჯარასავით დაატრიალა; ომარე კი ერთი მათრახის გადანათებით ზეცას გაგზავნა. ამასობაში კოკლი მონა შორს იდგა და მეფისაკენ გაიქცა. ტარიელი იმასაც მიეწია, გამოჰკითხა ამბავი და როცა გაიგო, რომ ისინი როსტევან მეფისაგან იყვნენ გამოგზავნილნი; წააელო ხელი კოკლ მონას, ააგლიჯა ცალი ფხარი, მისცა მასვე ხელში და უთხრა: წადი, მიუტანე შენს ბატონს ამბავი და ეს შენი ფხარიც ძღვნად მიართვიო.

კოკლი მონა მოხინხილებს,
თაფში მოიცემდა ქეასა.
შენმა მზემა, ხელმწიფეო,
არას დაგეთნევი პირსა.
შენ რომ გმირნი გააგზავნე,
მოგიმშვიდნა მათრახითა:
ომარე შეჰყრა ცაშია,
ჯერაც არ მოსულა ისა,
[იმის ჩოხის ნაწლეულები
მესამეს დღეს ჩამოსცივსა!];
ელემ მინდვრად გაგვიგზავნა,
იქავე ჰყავ ჯალამბრითა.
მე რომ თხარი ამომწვადა,
ისე მომაქვს თავის მხრითა.
მითხრა: ბატონს მიუტანე,
სუფრა დაიმშვენოს მითა!

ეს ამბავი ძალიან ეწყინა მეფეს, სამძიმოდ ალაურჩა თავისი სა-
ყვარელი გმირების სიკვდილი. მაშინ ზელმწიფემ შეჰყარა დიდძალი
ჯარი და გაეშურა ტარიელისაკენ. შემოეხვია ტარიელს ირგვლივ
დიდი ლაშქარი და დაუწყეს ისრების სროლა.

აჩიელმა, როგორც დევგმირმა. ჟამით-ჟამამდე ძი-
ლი იცოდა, და სანამ გაღვიძების დრო არ მოუ-
წევდა, მანამდი ვერაინ გამოაღვიძებდა. იმ დროსაც,
როცა მეფის ლაშქარი შემოადგა და ისრები დაუშინეს, ტარიელს
ეძინა ნაბადწამოხურულს და არ ეღვიძებოდა. რაში რომ პატრონის
განსაცდელს ჰხედავდა, ტიროდა და ტორებსა სცემდა, მაგრამ რაკი
ვერ გამოაღვიძა თავისი პატრონი, მაშინ დასწვდა და ცალი თითი
მოაკვნითა: ეგებ, ამით მაინც გამოვაღვიძოვო.

თავით ბმული ქურან-რაში,
თვალეზ ცრემლეზს ჩამოჰღვრიდა.
ჩაეწოდა თით მოკვნითა,
ოქროს თითი მოვებმოდა.

თითის მოკვნეტამ ტარიელი გამოაღვიძა; დაინახა რაც ამბავი
იყო მის თავს, და ნელ-ნელა, აუჩქარებლად ადგა, ნაბდიდან ისარები
დაიბერტყა და მოეწლო თავის რაშს.

გაიღვიძა ტარიელმა,
ნელა-ნელა წამოდგესა;
უზანგოში შედგა ფეხი,
შეხტა, როგორც ელვა ცისა.

ტარიელი გაერია ლაშქარში, როგორც ქორი მტრედების გუნდ-
ში და დაუწყო ჟღერა. მკვდრის გორები დააყენა მიწაზე. უბრალო
კაცი ტარიელს ებრალებოდა; არ სურვილობდა მათთან ჩხუბს, თა-
ვადებს კი საშინლად ემტერებოდა.

გაერია მოჯარეთა,
როგორც მტრედის გუნდთა ქორი.

კაცი კაცს ჰკრა, ცხენი ცხენსა,
დაადგა მკედრებისა გორი...
არ იკადრა გლეხი-კაცი,
თავადებზე გადაფრინდა.
ზეცით წამოვიდა ორბი,
ეგეთ ჯარის სიმრავლითა.
ისარი ჰკრა ტარიელმა,
მხართა შუა სისხლი ჰდინდა.
ჩაეწვავდა, ფსრები ასკრა,
ისრის დასაკერელად მინდა!
ისრით აიღო ცხენ-კაცი,
ბურთივით დაატრიალა.
სამტროდ მოსული ჯარები,
სულ ერთად გაატიალა.

ტარიელმა მთელი ჯარი გაჟლიტა. მაშინ როსტევან მეფე ძლიერ
ჯანრისხდა:—ნუ თუ ამდენმა ჯარმა ერთი კაცი ვერ დაიჭირეთო. მე-
ფემ იხმო მდეგებთან მეომარი ავთანდილი და თვით დააპირა წასვლა.
ტარიელმა რაკი მეფე დაინახა,—ჩემს დასაჰერად მოდისო, შეებრალა
მისი მოკვლა და გაიქცა. ისე გაიქცა, რომ მისი ასავალ-დასავალი
ვერაინ გაიგო. მეფე შინ გულმჯავრიანი დაბრუნდა, სულ იმის ფიქრ-
ში იყო:—ქაჯი იყო თუ ეშმაკი, როგორ დაგვემალაო. ველარ მოი-
თმინა როსტევანმა და კვლავ ხალხი გაგზავნა უცნობი კაცის საძებნელად.
ყოველი ქვეყნა მოიარეს, მაგრამ მოამბე მაინც ვერსად ვერ ნახეს.

მეფე ყოველთვის ისე მოწყენილი იყო, რომ დანა კბილს არ უხსნიდა.

ვინც მე ყმანი დამიხოცა,
არ იქნება კაცთაგნისა.
მოდო, ვიხმო ავთანდილი,
მეომარი დეგებისა!
ჯილდო ბევრი უთავაზო,
მარგალიტი ოქრო-რგელისა.
ჩემ ყავარჯენ გაუგზავნი,
რომელიც რომ მჯობნი არი.
მივიდეს ის ტყვეთა მხსნელი,
თურქთა სალოცავი ჯვარი.
ლახტი დასცეს იმ მოყმესა,
ზეცას მიდიოდეს ჩქამი.

როსტევან მეფესაც ერთი ასული ესვა, —სახელად თინათინი ქვიოდა,
რომელზედაც ავთანდილი იყო შეყვარებული. თინათინიც ძლიერ სწუხ-

და მამის უგუწებობას. ერთხელ მეფის ქალიშვილმა უთხრა ავთან-
დილს:—თუ იმ კაცს ნახავ, შენი ვიქნები, შენს გარჯა არავის ვინ-
დომებო. უთხრა და სამი წლის ვადა მისცა.

ავთანდილმა მთელი ქვეყანა მოიარა. ბევრისაგან ბევრი სძებნა.
ტარიელი და ძლიერ სწუხდა, რომ მაინც ვერ იპოვნა და საწადელი
ვერ აღსრულა თავის მიჯნურს, და ამდენი სიარული ამოდ შერ-
ჩა. ვინც კი შემოხვდებოდა ავთანდილს წინ, ან ვისაც მიეწეოდა,
ყველას ჰკითხავდა უცხო ყმის ამბავს, მაგრამ თვალის მომკერელსაც
ვერაღის შეხვდა. ავთანდილმ ძლიერ გონიერი და ქკვიანი კაცი იყო
და იმედს მაინც არ ჰკარგავდა; რაც ხანი გადიოდა, თანდათან
უფრო ემატებოდა მხნეობა და ტარიელის ძებნის ხალისი.

ერთხელ ავთანდილი დიდ ტრიალ მინდორზე გავიდა. შორს, მინ-
დორის სივრცეში შავ ნისლივით მომავალ ჯარს მოჰკრა თვალი, რო-
მელიც თანდათან უახლოვდებოდა. ავთანდილმა გაარჩია, რომ მის-
კენ ხალხი მოდიოდა. შეფიქრიანდა:—ვაი თუ ყაჩაღები და მათი ლა-
შქარი იყოსო, და არა მავნონ რაო. მაშინვე შეატრიალა ცხენი,
მშვილდ-ისარი მოიმარჯვა და მოემხადა, ვინიცობაა მტერი იქნეს,
ჯაბნად არ შევხედო.

მინდორს დაინახა კაცი,
ჯანის-ჯან მომდინარენი.
— მაგრად იყავ ჩემო ცხენო,
აბჯარნო გამეძალენ-თ;
მტერს მოშლით ნურას შეხვდებით,
თვალში ნუ დავეჯაბნებით!

ავთანდილი მისკენ მომავალ ხალხს შეეგება. როცა მიუახლოვდა
დაინახა, რომ სამ კაცს ერთი თავგატეხილი კაცი მოჰყავს. ავთან-
დილმა „გამარჯვება“ უთხრა და იკითხა:—რითი გყავთ დასნეულე-
ბული ეგ კაციო.

— ეს ჩვენი ძმა არის, — მიუგეს იმათმა, — ტყის პირად ვნადი-
რობდით და ჩვენს ახლოს ერთმა გმირმა მოყმემ გამოიარა. ჩვენ
ძლიერ გავგიკვირდა იმისთანა გმირის ნახვა. ამ ჩვენმა ძმამ აღარ
დაგვიჯერა, უკან გამოუდგა და მისი დაჰერა მოინდომა. უცხო ყმა
უცბად ელვასავით შემობრუნდა, ერთი მათრახი შემოჰკრა და ოთხი
გვერდი ჩაუმტვრია.

ავთანდილს ეს ამბავი ეაზრა და გახარებულმა საჩქაროდ გამო-
ჰკითხათ:—საით წავიდაო. ძმებსაც გაუხარდათ, იქნებ ამან მაინც ამოი-
ყაროს ჩვენი ჯავრიო და გზა გაასწავლეს:—აი, აქითო, უთხრეს და
თითით უჩვენეს, საითაც ტარიელი წავიდა.

ავთანდილმა ამბავის თქმისათვის მადლობა გადაუხადათ ძმებ,
უსურვათ ავადმყოფის მორჩენა და წაშალიც ასწავლათ: ირმის ტვინი
წაუსვით და დაუამბესო. ავთანდილმა ისიც ასწავლათ, სადაც ღამე
გაათია და ბინა ჰქონდა.

აი იქა, იმ ხეთ ძირში,
მწვადნი უბრუნვენ ნებასო.
წყულუს ირმის ტვინი წაუსვით,
იტყვიან მოსვენებასო.
საპურყველე დანა დამრჩა,
იმ ჩემ ნადგომ ბინასაო.
ნუ დამიკარგავთ, გეთაყვა,
თქვენი სნეულის ლხენასო.

ამ ამბით გახარებულმა ავთანდილმა გააჰენა თავისი მერანი იქით,
საითაც უჩვენეს მგზავრებმა ტარიელის ნავალი გზა. ძმები კი მივიდ-
ნენ ავთანდილის ნადგომ ბანაზე, ავადმყოფს წყულულზე ირმის ტვი-
ნი დაადგეს, შეუხვიეს თავი და მოასვენეს. თვითონაც გუნებიერად
ისამხრეს და შეისვენეს. როცა აღგნენ სამთავენი დაეხვიენ ავთანდი-
ლის „საყველპურე“ დანას, მაგრამ ხეზედაც ვერ მიაყუდეს და სხვა
რალა უნდა ექნათ, იქვე დასტოვეს.

ავთანდილი გამალეხული მიაქროლებდა თავის ქურან რაშს და
გზადაგზა ყველას ეკითხებოდა ტარიელის ამბავს, ხომ არ შეგხვედ-
რიათ ასეთი და ასეთი კაციო. ერთ ადგილზე ავთანდილს ნაცნობი
ღვევი შემოეყარა. ავთანდილმა იმასაც ჰკითხა, ხომ არაფერი იცისო.

ღვევო, შენ ჩემო ძმობილო,
კარზე ვინ ჩამოგიარა?

ღვემა კოჭლობით სალამი მისცა და უთხრა:

ერთმა პირტუქსმა მოყმემა,
ცხენ ხეთქით ჩამოიარა.
ხარ-გუთანს წიხლი ამოჰკრა,
ზღვას გაღმა გაასრილა.
ლიმნი ჰქნა, კბილი აჩინა,
შუქმა მთას გადაიარა.
ნუ მისდევ, ძმაო ავთანდილ,
თუ არ სიცოცხლე კი არა.
შენ მოგკლავს, თავსაც მოიკლავს,
ბევრი სხვაც დააზიანა.
ბევრი ვსთქვით, ხმაცა არ გაგვცა,
ეგრე რამ დააჰკვიანა.

ნუ მისდევ, ძმაო ავთანდილ,
იმან დიდი გზა იარა.
გასწირა საქართველოი,
სათათრე გადაიარა.

ავთანდილმა ყური არ ათხოვა დევის ნათქვამს და უფრო მეტ-სიჩქარით გამოუდგა ტარიელს კვალდაკვალ, სამი დღედაღამე დაუსვენრად მისდია და როგორც იქნა, ერთ უდაბურ ტყის მიახლოებაში თვალი ჰკიდა. მასუკან ავთანდილს შავტაიქიანი გმირისათვის თვალი არ მოუშორებია, მალვით მისდევდა და უნდოდა ეაეგო, სად იყო. მისი ზინა. ტარიელმა ბევრი იხეტილა, იარა, იარა და ერთ გამოქვაბულის წინ შეჩერდა. ქვაბთან ვაჟს მისი მესაიდუმლე მამიდა გამოეგება და ორთავე ატირდნენ. მათი ტირილით ცა მოიღრუბლა და ქვეყანა დაჯავრიანდა. მერე ვაჟი კლდეში შევიდა, მაგრამ ისევ მალე გამობრუნდა და გზას გაუდგა, ტყეს მიეფარა.

ავთანდილმა იდროვა. ახლა თვითონ მიიქრა ქვაბთან. მამიდა ამა-საც გამოეგება, ტარიელი ეგონა, მაგრამ ძლიერ განცვიფრდა, რო-დესაც უცნობი კაცი ნახა. ავთანდილი გადმოიქრა რაშიდან, მივიდა ქა-ლთან და დაუწყო ტარიელზე საუბარი. მამიდამ პასუხი არ გასცა და უთ-ხრა:—საიდანაც მოსულხარ, იქით წადი, აქ შენი საქმე არაფერიაო. მაშინ ავთანდილმა ძალა იხმარა; დაიჭირა ქალი თმებით, ამოიღო ქვეშ და უთხრა:—თავს მოგპრი, თუ არ მითხარი იმ საკვირველი-ყმის ამბავიო. მამიდამ მწარედ გაიღიმა და ასე უპასუხა:—კარგს იზამ თუ მომკლავ, ამით შენ მე ტანჯვისაგან გამანთავისუფლებო!

ავთანდილმა ქალს ხელი უშვა, რადგან შეატყო რომ ძალით არა-ეფრი გამოვიდოდა. გავიდა გვერდზე და დანალღლიანებული დაჯდა. მაშინ მამიდამ უთხრა:—აქ ჯდომა არ შეიძლება, ტარიელი მალე და-ბრუნდება და ღცხო კაცს რომ გნახავს, შექველად მათრახით მოგა-შთობსო. ავთანდილი ფიქრს მიეცა. ბოლოს ისევ ხევწნით მიმართა. ქალს:—სამი წელიწადი მისრულდება ამ ყმის ძებნაში ვარ, ამდენ ხანს ჩემი მიჯნური არ მინახავს, ახლა მის ბინას მივაგენ და შენ კი აქედან მითხოვო!

მიჯნურობის ხსენებაზე მამიდა მოლბა.—თუ გულში მტრობა არ გიძევს, შემომფიცეო, —უთხრა ქალმა. ავთანდილმა გულახდილად შე-ჰფიცა. მაშინ მამიდამ უთხრა:—რა ექნა, ჩემო შვილო, ის ისეა გა-ხელებული თავისი საყვარელი ლერწამ-დარეჯანის დაკარგვით, რომ არავის არ ინდობს, არც ვინმეს ეკარება. მისი ფიქრი და საწადელი მარტოა იმის პოვნა და გამოხსნა, ვისგანაც მზე საწუნარია, და რომ შენი თავი ვაჩვენო, ვაი თუ მოგკლასო. ათი წელიწადი ტყე-ღრე-

ში, მინდორ-ველში, უდაბნოსა და ზღვაში მარტოკა დაიარება, კაც-სულიერს არ იკარებს და ვაი თუ შენი ცოდვა მე დამედვას თავ-ზეო. ამაზე ავთანდილმა უთხრა:—აღალი იყოს ჩემი სიცოცხლე იმის-თანა ყმისათვისო. მამილამ ავთანდილი ქვაბუნში დამალა. შებინდები-სას ტარიელიც მოვიდა. გადმოხტა ცხენიდან, მამიდა წინ შეეგება და ორთავემ ტირილი მორთეს: იტირეს, იტირეს და მათი მწუხა-რებით ხეებმა თავი დახარეს, ხოლო კლდეებმა ცრემლები ღვარეს. როცა ტირილით გული იჯერეს, ტარიელმა ცხენს ნანადირევი მო-ხსნა, მერე დიდ მუხას ხელი წაავლო, მოთხარა და შეშად დაავდო.

მამიდა ვახშმის მზადებას შეუდგა, ტარიელი კი თავჩაქინდრული ცეცხლის პირს იჯდა და ოხრავდა. მიუახლოვდა ვაჟს მამიდა-მისი და მორიდებით უთხრა: — ტარიელ, ჩემო თვალის სინათლე, რატომ სულ მარტოკა დადიხარ, ნუთუ ანდებანს ერთი ამხანაგი ვერაფერს იზოვეო. ტარიელმა თავი აიღო და უპასუხა: ვერაო. მაშინ მამილამ დააფიცა, თუ არ მოჰკლავ, მე გიშოვი ამხანაგსაო. ტარიელი დაე-თანხმა. მამილამ დამალული ავთანდილი ტარიელს წარუდგინა, ეს იქ-ნებაო. ავთანდილმა ტარიელს პირქვე სალამი მისცა. ეს ტარიელმა იწყინა:—რა ვაჯკაცის საქმეა ესაო და წამოაყენა. მივარდნენ ერთმა-ნეთს, გადაეხვივნენ და დაუწყეს ერთიმეორეს კოცნა.

შემდეგ დასხდნენ და უამბეს ერთმანეთს თავიანთი ამბავი და თავგადასავალი. ტარიელმა ცხარე ცრემლი ჰღვარა თავისი მზეთუნა-ხავის მოგონებაზე, მაგრამ მაინც ყველაფერი უამბო, რაც თავზე გადახედია ამ ათი წლის განმავლობაში. - ეს ათი წელიწადია ავთან-დილ, ვეძებ ჩემს მზეს ლერწამ-დარეჯანს, დავდივარ მთა-ბარში. ტყე-ლრეში, წყალსა და ხმელზე, მაგრამ მაინც ვერაფერი გავიგე და ვერც ვნახეო. ამით დააბოლავა ტარიელმა გულამოსკენით თავისი თავგადასავალი.

ავთანდილმა ტარიელს იმედი მისცა:—ნუ დარდობ, ძმაო, ავად იქნება თუ კარგად, ლერწამ-დარეჯანს ვნახავთ. ამიერიდან მეც შენ-თან ვიქნები. მეც დავიწყებ ძებნას და ან მოვნახავ, ან მზეთუნახავის ძებნაში თავს წავაგებო. შენ დამშვიდდი, სულ ომი და უკარიობა არას გარგებს, ამით სხვასაც ავნებ და შენს მზექალსაცაო. ორივე მიჯნურები დამშობილდნენ და ერთმანეთს შეჰფიცეს: უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე ერთმანეთის პირი ძირს არ დავავდოთო. ავთან-დილმა უთხრა:—მე ჩემს მეფესთან და თინათინთან მანამდე არ დავბრუნდები, სანამ შენს გულის გამხარებელ არსებას არ ვიპოვითო. ტარიელი ავთანდილს არ დაეთანხმა ამაზე. ახლა წადი, შეატყობი-ნე, ყველაფერი აცოლინე შენს მეფესა და მერე მოდიო. არაო.

უთხრა ავთანდილმა, მაგრამ ბოლოს მაინც ტარიელმა გადაძალა და თავისი ძმათგაფიცული გამოისტუმრა.

ავთანდილმა დიდი გზა გაიარა. როსტევენ მეფემ რომ გაიგო, ჩემი გაზრდილი ავთანდილი მოვიდაო, სიხარულით ცას ეწია, შეჰყარა თავისი ამაღა და დიდი ნადიმი გადაიხადა. ყველა ალტაცებული იყო ავთანდილის ნაამბობით და თინათინიც თავის მიჯნურს დილის მზესავით ენაზებოდა. ნადიმობის გათავების შემდეგ ავთანდილმა მეფეს გაუმელავნა,—მე ტარიელის ძმადშეფიცული ვარ და უნდა წავიდე და ლერწამ-დარეჯანის ძებნაში დავეხმაროვო. მეფე ძალიან განრისხდა, კინალამ ვეზირი, რომელმაც ეს ამბავი მოახსენა მოაშთობინა. რაკი მეფისგან თანხმობა ვერ მიიღო ავთანდილმა, გაპარვა გადასწყვიტა და მარჯვე დროს უცდიდა.

ავთანდილი ერთხელ თავის მიჯნურთან იყო და უამბობდა იმ საკვირველ გმირის ამბავს, რომელიც მან დაიძმობილა. თინათინს მოსწონდა ტარიელის თავდადება; ისიც მოსწონდა, რომ ავთანდილიც მასთან წასვლას ესწრაფებოდა, მაგრამ თან შიში ჰქონდა, ვაი თუ მიჯნური დამეკარგოსო. ავთანდილმა უთხრა თინათინს:

მე რომ ის კაცი მინახავს,
რა ღმერთმა გააძლიერა!
არაბნოს მთელი ქვეყნები,
შეჰყვა და გაატიალა.

ამაზე თინამ უპასუხა:

ბრძენი თუ ბრძენი, რა ბრძენი,
ხელი ვითა იქმს ბრძნობასა?
ეგ საუბარი მაშინ მწამს,
როცა მე ვიყო ცნობასა:

ავთანდილს ძლიერ უყვარდა ძმადშეფიცული და 'ღრმად დარწმუნებული იყო, რომ ტარიელი მართლაც დიდი ბრძენი და შეუპოვარი ადამიანი იყო.

რა ბრძენია, დიდი ბრძენი,
არა გრძნობდეს ქვეყნის ვიშსა!
ვით მამაცი მამაცურად,
კაცი რამდენს ნახავს ქირსა.
კაცი თავის გრძნობისაგან
ბოლოს ჩავარდება ქირსა
ქირსა უნდა გამაგრება,
როგორც წყალში იმ ქეიტკირსა.

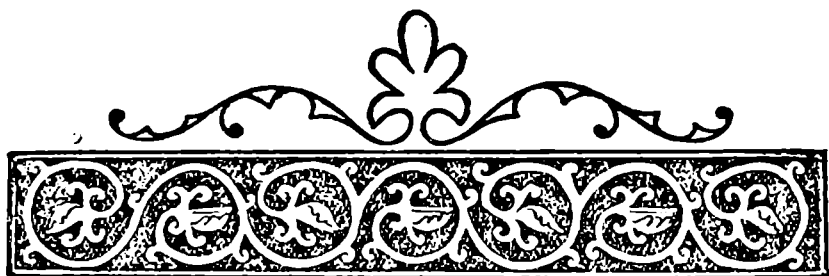
ამ სიხარულის ჟამს თინათინმა ერთხელ კიდევ შეჰფიცა ავთან-
დილს თავისი ერთგულება:

ღმერთი რისხავმდეს თინასა,
თორმეტი რჯული ხატისა;
უნდოდეს ზენს მეტი კმარი,
მეტი ვინ ჰყავდეს გულისა!

ავთანდილი გამოემშვიდობა და თავისი სახლისაკენ წავიდა. თინათინი შორიდან აღეცნებდა თვალს. ავთანდილი მაშინ გზიდან გაიპარა, დაარღვია როსტევეან მეფის ბრძანება და ტარიელთან შესახვედრად წავიდა. თინათინმა ეს გაიგო და ყვირილი მორთო.

ციხით იძახა თინამა
ავთანდილ გაიპარაო;
სამოცდა სამი ისარი,
ქარქაშში ჩაითვალაო.
შავი აქ დაკლა ვარია,
თეთრი თან წაიტანაო.

ვთანდილმა დიდი გზა გაიარა, როცა ქვაბთან მივიდა, ტარიელი შინ არ დაუხვდა. მამიდამ უთხრა:—ტარიელი მას უკან შინ ორჯერაც არ მოსულაო. მაშინ ავთანდილი გაიქრა მინდორ-ტყეში ტარიელის საძებნელად. იარა, იარა და ერთ უდაბნოს პირზე გავიდა. დაინახა, რომ შავი ტაიქი უკაცოდ დგას შამშნარებში და არ მიდის. ავთანდილს ტანმა უაზრა, ნამდვილად ტარიელის ცხენიაო და იქითკენ გაქუსლა; თანაც ძალიან შეეშინდა, ვაი თუ ტარიელს ცუდი რამე შეეშებოდა. გულაძგერებული ვაჟკაცი ცხენთან მიიქრა და იქვე დაინახა, რომ ტარიელი გულაძმა წევს უდაბნოს ბალახებს შორის: ერთი მხრით დიდი ლომი გდია მკედარი, მეორე მხრით კი საზარლად პირდაღებული მკედარი ვეფხვი. ავთანდილი მივარდა ძმათშეფიცულს, ჩასძახა ყურში, მაგრამ ვერაფერი ვერ გააგონა. მერე წყლის მოტანა იფიქრა, მაგრამ წყალი უდაბნოში აბა სად იქნებოდა! მეტი საშვალეა აღარაფერი იყო, ავთანდილმა მოკლულ ლომს მკერდი გაუპო, ამოიღო პეშვით თბილი სისხლი, გაუღელა ტარილს მკერდი და ზედ დაასხა. თბილი სისხლის შეხებაზე ტარიელს გააჟრჟოლა და ცნობაზე მოვიდა. გადაეხვიენ ერთმანეთს მეგობრები და დიდხანს ჰკოცნეს. ბოლოს ტარიელმა უამბო ავთანდილს, რაც მას უკანასკნელად შეეშებოდა.

ლომსა და ვეფხვსა შეეესწარ,
იბრძვიან გამწარებული.
ლომი რად მოჰკლამს მაგ ვეფხვსა,
ეგ სიყრმით დაშავებული?
მობრუნდა ლომი შამგბა,
დღე იყო დაღამებული.

სამი დღე ღამე ვიომეთ,
სამნივე მაისიანი;
სანამ არ გასკრა ორპირმა,
ხან იყენეს წაქცევისანი.
ღმერთი ვახსენე, შემოვკარ,
ხანჯალი გაფხანგებული.
ჩემ თვალწინ ვეფხვი მომიკლა,
მეც დავერჩი გამწარებული.
დავჯე და ბევრი ვიტირე.
წაველ, ვით დაბარებული;
ავთანდილ, სული ჩამიდგი.
ღვთისაგან ჩაბარებული!

მას აქეთ დილით ტარიელი ერთ მხარეს მიდიოდა ლერწამ-დარეჯანის საძებნელად. ხოლოთ ავთანდილი მეორე მხარეს; სალამოს კი ისევ ერთად შეიყრებოდნენ და ხვალის ავკარგზე ლაპარაკობდნენ.

ერთხელ ავთანდილი ცხრა დღე და ღამე აღარ დაბრუნებულა შინ. სულ მოიარა მთელი ღუნია. სადღაც ზღვის პირზე დაინახა, რომ ერთი ვინმე დიდი ხმით ჰკიოდა.

ზღვის პირსა როცა გამოველ,
გეზელ-ქორივით ჰკიოდა;
მე მონადირე მეგონა,
იმას თუ წყლული ჰსტკიოდა!
გულს ერქვა თეთ-ფრთა ისარი,
სისხლი ყიათა ჰკიოდა.
სისხლი ყიათად ნადენი.
დაბლა კალთებსა სდიოდა.
ტანზე კალთაად ნადენი,
ფეხზე თითეებს სდიოდა.
ფეხზე თითეებს ნადენი,
მიწის გველებურ ძვრებოდა.
მიწის გველებურ ნადენი,
ჯოჯოხეთს ჩაწითლდებოდა!

ავთანდილი ცხენიდან გადახტა, მიიქრა იმ კაცთან და გამოჰკითხა, ვინ ხარო. ამანაც უთხრა:—მე ამ ქვეყნის მეფე ვარ, სახელად ფრიდონიო. ავთანდილმა კიდევ გამოჰკითხა, რა მოგივიდა, ვინ იყო რომ ასე დაგიჯაბნაო. ფრიდონმაც უამბო:—ზღვაზე ვიყავი, მოსაზღვრე

ქვეყნის მეკობრეებმა ხელში ჩამიგდეს, ჯარი დამიხოცეს და მე ამ დღეში ჩამაგდესო. აეთანდილმა ფრიდონს ძმასავით მოუარა, კრილობა შეუხვია და დაუამა. ახლა ფრიდონმაც გამოჰკითხა თავისი მხრით, შენ ვინ ხარო. აეთანდილმა უთხრა, მე ტარიელის ამხანაგი ვარ და ლერწამ-დარეჯანს დავეძებო. ტარიელის ხსენებაზე ფრიდონი ზეზე წამოვარდა, აეთანდილს ხელი ჩასჭიდა და დაწვრილებით უნდოდა შეეტყო თავისი ძმის შვილის ამბავი, რომელიც ამდენი ხანი დაკარგულია და არაფერი ხმა ისმისო. ფრიდონმა აეთანდილს აღუთქვა, მეც დაგეხმარებითო და თავის სასახლეში გასწია მოსარჩენად. აეთანდილი მეკობრეებს გამოუდგა და ყველა დახოცა, გარდა ერთისა, ერთმა მეკობრემ ხმელეთზე გადაასწრო და ერთ მშვენიერ სახლის მახლობლად გაქრა. აეთანდილმა სასახლეს ირგვლივ შემოუარა, მაგრამ შესავალი ვერ იპოვნა. დაღამებამდე ტყეში იყო და იქიდან უთვალთვალებდა, როდის გაიღება შესავალი კარიო. მართლაც შებინდებულზე მონებმა გააღეს კარი და ერთ მშვენიერ ქალს, სახელად ფატმანს, გზა მისცეს. აეთანდილი ფატმანთან მივიდა. უთხრა მე ვაჭარი ვარ და თქვენს ქალაქში ვაჭრობის ნება მომეციო. ფატმანს ძლიერ მოეწონა აეთანდილის მოყვანილობა, კარგით, და თავის სახლში დაიბარა.

ეთანდილმა ფატმანი შეიყვარა. კარგა ხანს იყო მასთან და ბევრ რამეზე ლაპარაკობდნენ. ერთხელ ფატმანმა აეთანდილს უამბო უცნაური მზეთუნახავის ნახვის ამბავი მისი მონადირეებისაგან და თანაც ის ბეჭედი აჩვენა, რომელიც მონადირეებმა იმ ქალის ნიშნად მოართვეს. აეთანდილი მიხვდა: ის ქალი ნამდვილად ლერწამ-დარეჯანი იქნებოდაო. მაგრამ ფატმანს მაინც არაფერი გაუმხილა ჯერ. ამ ქალს ერთი გრძნეული მონა ჰყავდა და აეთანდილმა სთხოვა: ეს შენი გრძნეული მონა გავგზავნოთ ქაჯებში, იმ ქალის ამბის შესატყობადაო. კარგით, უთხრა ფატმანმა. მაშინ აეთანდილმა მონა გაანდო და დაუბარა, თუ ლერწამ-დარეჯანთან მისვლა მოახერხო, ასე უთხარი: შენი მიჯნური ტარიელი დაგეძებს, ჯერ ვერსად გაგვევო შენი ამბავი და რადგან ახლა გავიგეთ სად ხარ, მალე გაგანთავისუფლებთქო! მონა სამი დღის შემდეგ დაბრუნდა და აეთანდილს ლერწამ-დარეჯანის წერილი მოუტანა.

კოშკი დგას მარმალისო,

წვერი ცას მიუბჯენია.

ალმასის კიბე წინ უდგა,

ასელა-ჩამოსელა ძნელია.

წინ მიდგა ოქროსა სინი,
ზედ კვიცის ხორცი ჰფენია.
აღმასის დანა ზედა ძევს,
გალესილი და მკრელია.
მშიან და ვერ მიჰამია,
ღვთისაგან შეელას ველია.

ახლა ავთანდილმა ფატმანს გაუმელა: ის მზექალი ჩემი'ძმად შეფიცულის მიჯნური არისო და შენ რომ ბეჭედი გაქვს, მისიაო. წამოსვლისას ფატმანმა ავთანდილს ძვირფასი ბეჭედი აჩუქა და გახარებული ავთანდილიც ლერწამ-დარეჯანის წერილითა და ბეჭდით ტარიელისკენ გამოეშურა.

ბევრისაგან ბევრი ძებნით დაღლილ ტარიელს ერთ მთაზე ირემი მოეკლა და ნანადირებით სამხრობას აპირებდა. სადაც ნადირი მოეკლა, ცეცხლიც იქ დაენთო და შამფურებს თლიდა მცვრიანი წვადის ასაგებად. ამ დროს ავთანდილმაც მოაგნო. ტარიელი და ავთანდილი ერთმანეთს გადაეხვივნენ და რაგორც სამი წლის უნახავი ძმები, ისე მოიკითხეს ერთი მეორე. ავთანდილმა საჩქაროდ ამოიღო წერილი და ბეჭედი, და ორივე ტარიელს მისცა, შენმა ლერწამ-დარეჯანმა გამოგიგზავნაო. ლერწამ-დარეჯანის ბეჭედის დანახვაზე ტარიელი სიხარულით, მოკვდა... ავთანდილი ძლიერ შეწუხდა, ასე მალე რად ვაჩვენეო.

დაჯდა იქვე და ტირილი დაიწყო. წყალიც ბევრი ეძება, მაგრამ არსად იყო. მაშინ ავთანდილმა თვალებიდან ცრემლი მოიწურა და ტარიელს დააპყრა. ტარიელი მალე გაცოცხლდა.

წასვლისხანს ტარიელმა და ავთანდილმა ითათბირეს.

ღმერთს გეფიცები ავთანდილ,
მე მზე არ მემზეებია.
ერთი მზე მყავდა, მიყვარდა,
ქაჯნი მას მეცილეზიან.
დავდივარ გამწარებული,
რომ დავჯე, მეტირებია.
დავშავდი ქაბუკობიდან,
სიბერე მელარებია.
ლაშქარნი ზღვისა ქაჯთანი,
მოკვლასა მეპირებია!

ამაზე ავთანდილმა უთხრა:

ნუ გეშინიან, ტარიელ,
დრო მე ვიცი ქაჯებისა.
ეხლა ქორწილს ამზადებენ,
მალე გამართავენ ლხინსა.

ავთანდილი და ტარიელი ფრიდონთან წავიდნენ. გზაზე დედაბერი შეხვდათ და იმან ასწავლათ, ფრიდონს ერთი ცხენი ჰყავს, თუ იმას წაიყვანთ, გზას თითონ გაივებსო... ფრიდონს ძალიან გაუხარდა ტარიელისა და ავთანდილის ნახვა. დიდი ლხინი გადაიხადეს, შემდეგ შეიარაღდნენ და ქაჯეთის ციხისაკენ წასასვლელად მოემზადნენ. წასვლის ეამს ტარიელმა უთხრა ფრიდონს:

ცხენი მომეცი ფრიდონო,
ჩემ ცხენ ზღვაზე ვერ დადისა.

ამაზე ფრიდონმა უპასუხა:

ცხენსაც მოგცემ, ქვეც გაგყვები,
მაშ რათ გინდა შენი ბიძა?
თუნდა ცალ-რქა დაიჭირე,
თუნდა რაში, როგორც გინდა.
ერთი ცალ-რქა დაიჭირეს,
თვალ უმაღვე ნიაფ-ქრისა.
აიყარნენ და წავიდნენ,
სამნივე ქაჯეთის გზითა.

ავთანდილმა საქურველთან ერთად თოკებიც ბლომად წაიღო, ქაჯეთის ციხეში ჩასასვლელად გამომადგებაო.

საწყალი ჩემი დედ-მამა,
რა ცოდო-ჭირით მზრდიდიან;
ციხიდან ციხის წვერზედა,
თოკები გამიკიდიან.
მე ისე ფრენით გაერბოდი,
რომ თვალნიც ვერ მომკიდიან.
მე ის მეგონა, თუ მკლავენ,
იგინი თურმე მწვრთნიდიან!

თოკებზე ჯამბაზობას მიჩვეულ ავთანდილს იმედი ჰქონდა, თუ სხვა გზით ვერაფერი მოგახერხე, ამით მაინც შეეპარები ციხე-შიო. ფრიდონი, ავთანდილი და ტარიელი ჩქარა წავიდნენ. სამთავემ ზღვა ცხენებით გასცურეს.

არ მეგონა ტარიელო,
ზღვაზე ვლევა ცხენებისა...
თვალ უმაღლესს არ მოგცემდი,
ჩემი სიცუდ კაცე გითხრა!

ზღვას რომ გავედინენ, ნახეს, რომ სამი ქაჯის ქალი ციხიდან გამო-
სულარიან და წყალს იღებენ. დაღლილი მგზავრები წყაროსთან მივი-
დნენ და დაღევა მოინდომეს, მაშინ ქალებმა უთხრეს:—ამ წყალს
ნუ დაღევთ, თუ არა აქ დარჩებით და ქაჯები დაგიქერნო.

ფრიდონმა გაიკვირვა ასეთი სიტყვა და ქალებს ჰკითხა:—თქვენ
ვინ ხართ, ან წყალი სად მიგაქვთო!—ჩვენ ქაჯის ქალები ვართ,
ლერწამ-დარეჯანის გათხოვებას სამი დღე აკლია და უნდა მოვასუ-
ლიეროთ, რადგან ყოველ წამს გულს ეყრებაო. სამთავემ გამოაჭი-
თხეს ქალებს, სად რომელ ციხეში და რა ადგილზე არის თქვენი
სახსლო ლერწამ-დარეჯანო. ქალებმა უთხრეს:—აი, ეს დიდი გა-
ლავეანი რომ აკრავს, ეს არის ის ციხე. სადაც ლერწამ-დარეჯანია
და სამი დღის შემდეგ ქორწილიც იქნებაო. ტარიელმა წყალში ჩა-
უგდო ბეკედი და უთხრა ლერწამ-დარეჯანს მიუტანეთო.

ავთანდილმა უთხრა ფრიდონს:—აბა, თოკების გაგდება და ქაჯე-
თის ციხის წვერზე მოდება შენი საქმე იყოს, ხოლო ზედ გაფურცა
ჩემიო.

ფრიდონ შენისა ცდით იყოს,
გაგდება ფოკებისაო.
ზე გავლა ავთანდილისა,
როგორც მფრინავი ცისაო.

ფრიდონმა აიღო თოკები, ესროლა და მოსდო ქაჯეთის დიდი
ციხის წვერს. ავთანდილმა ღმერთი ახსენა, მუზარადი გაისწორა და
შებტა თოკზე, გრივალ-ქარივით ჩახტა ციხეში. დაუწყო ხოცვა-
ელეტა ქაჯებს, მაგრამ, რამდენსაც მოსჭრიდა თავს, იმდინი ისევ
ცოცხლდებოდა და თავი ხელახლა ებმებოდა. ავთანდილმა ბევრი
ჰომა, მაგრამ ქაჯები მაინც ვერ ამოსწყვიტა; პირიქით, ისინი უფრო
და უფრო მრავლდებოდნენ, ხოლო ავთანდილი სისხლში იძირებოდა.

მიშველე ძმაო ტარიელ,
დამჭირდა შენი გმირობა!
ავთანდილ დაესუტებულვარ,
ქაჯებს აქვთ ზე-მოველილობა.

ტარიელ მივარდა კარებს, დაღეწა მთლად, დაამსხვრია კლიტე-
ქობალაქები, შევარდა შიგ და იმანაც დაუწყაო ქაჯებს ხოცვა. ამ
დროს ფრიდონმა დაინახა, რომ ციხის თავზე ერთი დედაბერი ზის,
ჯარას უკულმა აბრუნებს და ქაჯებს აჩენს. მაშინ ფრიდონი მიხვდა
ქაჯების სიმრავლის მიზეზს და შესძახა:

ბებერო, ევ შენი ჯარა,
დაბერდა, აღარ იჯარა!
აილო, კედელს მიატყა
ბებერი გამოაჯარა.

ტარიელმა ყველას გაუსწრო წინ. ფრიდონმა და ავთანდილმა
ქაჯების სინსილაც კი აღარ გაუშვეს. როცა ზევით ციხეს შევიდნენ,
ნახეს რომ ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი ყელგადაქდობილნი კუ-
თხეში იდგნენ და ერთმანეთს ჰკოცნიდნენ.

მაშინ ტარიელმა ლერწამ-დარეჯანს გააცნო ავთანდილი და ფრი-
დონი.

ტარიელ, ფრიდონ, ავთანდილ,
ძმადშეფიცულნი არიან!

ქაჯებზე გამარჯვებული გმირები ფრიდონისას დაბრუნდნენ და
ტარიელი აქორწილეს. შემდეგ წამოვიდნენ როსტევან მეფესთან.
როსტევანი ავთანდილზე ძლიერ განრისხებული იყო, აჰის გამო ავ-
თანდილი შორს გაჩერდა და თხოვნით ტარიელი და ფრიდონი მი-
უგზავნა. მეფეს გაუხარდა, ყველა მიიღო. როსტევანმა ლხინი გა-
მართა და ავთანდილის ქორწილი გადაიხადა. ნადიმობისას საჩუქარს
ჯერ ფრიდონს, მერე ავთანდილს და შემდეგ ტარიელს მიართმევ-
დნენ. ეს ქორწილი ორმოც დღესა და ღამეს გაგრძელდა.

სუფრას ზის ავთანდილია,
ნადიმსა გაგრძელებულსა;
ცხენსა უკაზმვენ მსახურნი,
თავლაში ყელ-აღებულსა.

ქორწილისა და მზიარულების შემდეგ ყველა თავთავის ბინაზე
დაბრუნდნენ.

ქორწილის უკან ავთანდილი სანადიროდ წავიდა. გზაზე საგზალი-
შემოელია და ნანადირევის ხორცი საზრდოობდა. მოკლავდა ნა-
დირს, დაანთებდა ცეცხლს, დათლიდა შამფურებს, ააგებდა ცვრიან
წვადებს, მოიკეცებოდა თოქალთოზე და შეეჭკეოდა. ერთხელაც ავ-
თანდილს ურჯულო მტერი წამოეწია მინდოროში.

ავთანდილ გადინადირა
ქედი მალალი, ტყიანი.
ვერც ხარი მოკლა, ვერც ფური,
ვერცა ირემი რქიანი.
ნახტომსა შველსა ფერდსა ჰკრა,
ისარი, ორბის ფრთიანი.
ცხენის ტახტაზე დაჰკიდა,
ტყავ-გაუხდელი რქიანი.
ჩამოხტა მუხის ძირასა,
ცეცხლი დაანათო ძლიერი.
ქედა საგებლად მოჰხადა,
თოქალთო უნაგრიანი.
დაჯდა და თალა შამფური,
წვადი ააგო მცვრიანი.
სანამ წვადი შეიწოდა,
ლურჯას მისცა საძოვარი.
ლურჯამ კაცი დაინახა,
შორი გზიდან მომავალი.
შებტა ლურჯა, შესკიხენა
იგი. კაცი ავი არი!
დაუძაიებს მეჯინიბეს,
— ლურჯა მომგვარე ჩქარადა!
დაუძახეს მეჯინიბეს,
ცხენი მოჰგვარა სწრაფადა.
გაეზე ხელი გადუსვა,
ზედ წამოახტა მარდადა.
ვიწრონი გაარბენინა,
მინდორი უფრო ჩქარადა.
უკუ იხედა, მოსდევდენ,
ის ურჯულონი ჯარადა.
ასი ჰკრა, ასი მოჰკლა,
ერთი გადურჩა შავადა.
ერთი იმანაც ესროლა,
სისხლი წავიდა ღვარადა.
ჩამოხტა მუხის ძირასა,
ტოტნი იწოდა ფარადა.

დაჯდა, წერილი დასწერა,
ტრედს გამოაბა მხარადა:
—ეს დედაჩემსა მიმირთვი,
ველარ მოგივალ ჩქარადა.
გიყვარდა თეთრი მანდილი,
ჩემზე შელებე შავადა.
ეს ჩემი ციხე-ქალაქი,
სოფელს დაუდე შარადა.
ეგ ჩემი ქამარ-ხანჯალი,
მღვდელს მიეც საწირავადა.
თინა ქალ ისეთ კაც მიეც,
მე მჯობდეს თვალად-ტანადა.

ავთანდილი ურჯულო მტერმა მოჰკლა. მასთან ტარიელი და ფრიდონი არ იყო, თორემ ვერაფერს დააკლებდნენ.

ასე დასრულდა ეს ძველთა-ძველი ამბავი ტარიელის, ავთანდილის და ფრიდონის ცხოვრებაზე.

ჰირი იქა, ლხინი აქა,
ქატო იქა, ფქვილი აქა.
მთას ურემი ავაშენე,
წამოვიდა გორებითა;
სააქავოს მართალ ვიყვნეთ,
საიქიოს—ცხოვნებითა.
ელასა მელასა,
ქიქა მეკიდა ყელასა.
მთქმელსა და გამგონებელსა,
ლმერთი გწყალობდეს ყველასა.

შპს "საინჟინრო"

პროექტი და პოეზია

ဒဲ က က ဖိ ခ

ტარიელის ზღაპარი ¹

იყო და არა იყო რა, ღვთის უკეთისი რა იქნებოდა!

იყო შაშვი მგალობელი,
ღმერთი თქვენი მწყალობელი.
ერუსალიმი ღმერთთანა,
ღმერთის წყალობა ჩვენთანა.
ჩამოვარდა ფურცელი,
ლეკებს გაუსქდა მუცელი.

იყო ერთი ხელმწიფე ბედნიერი და გონიერი. ხელმწიფესა ჰყვანდა ერთი თავისთან დაახლოებული ვეზირი, რომელსაც სახელად ერქვა მირი.

მირისა და იმის ხელმწიფეს დიდხანს შვილი არ ეყოლათ: ეგონათ, უძეოდ გადავეგებით და მემკვიდრე არ დაგვრჩებაო, მაგრამ ბოლოს ღმერთმა ორივეს მოჰხედა. მაშინ ხელმწიფემა და მირიმ ერთმანეთს სიტყვა მისცეს. თუ ერთს ჩვენგანს ბიჭი ეყოლოს და მეორეს—ქალი, მაშინ ქალი ვაჟს შევრთოთო; ხოლო თუ ქალები გვეყოლოს ორივეს, ორივენი დებსავით უნდა დავზარდოთ და ძმებს შევრთოთ; თუ ორივეს ვაჟები გვეყოლა, ძმები უნდა იყვნენ ერთგულები, როგორც ჩვენ ვიყავითო.

მოვიდა ჟამი, დაებადა ხელმწიფის ცოლს ქალი და ვეზირის ცოლს—ვაჟი. ქალს სახელად დაარქვეს ნესტორ-დარეჯანი, ხოლო ვაჟს — ტარიელი. როცა ტარიელი და დარეჯანი ცამეტის წლისანი შეიქმნენ, მაშინ ტარიელს დედ-მამა დაეხოცა და დარჩა მხოლოდ ერთი მამიდა. ტარიელი გაიზარდა ლამაზი, კკვიანი და მხნე მეომარი; ამისთვის მეფემ ტარიელს მამის ადგილი უბოძა. ლამაზი გაიზარდა დარეჯანიცა.

როცა ქალ-ვაჟი „თავს მოვიდნენ“, ესე იგი სრული წლოვანები გახდნენ, ტარიელმა, მამის ანდერძისამებრ, თავის მეფეს ქალი სთხოვა ცოლად, მაგრამ მეფემ უარი უთხრა. არ იკადრა თავისი ქალი ვეზირისათვის მიეთხოვებინა. ამაზე ლაპარაკი იყო მათ შორის მხოლოდ გაკვრით, რადგან არ შეიძლებოდა ტარიელს პირდაპირ გაეხედნა ხელმწიფისთვის ქალის თხოვნა. ხელმწიფე თავის ქალსაც ატყობდა ტარიელის სიყვარულსა და მოინდომა, რომ როგორმე ერთმანეთისაგან გაეშორებინა. ხატაველები ტარიელის მამისა და მისის გვარის მოსისხლე მტრები იყვნენ. ხელმწიფემ უბრძანა ტარიელს: — შენ ეხლავე ხატავეთს წადი, მამის ცხენი წაიყვანე, მისივე იარაღი წაიღე და

ხატაველებისაგან ბევარად აიღე: ოცი ლიტრა ოქრო, ოცდაათი ლიტრა ვერცხლი და სხვადასხვა ძვირფასი ნივთიულობაო. მეფეს იმედი ჰქონდა, რომ ხატაველები მოჰკლენ ტარიელსაო, რადგან მირის ცხენ-ძარაღს იცნობენ და თავის ვინაობას არც თვით ტარიელი დაჰმაღავსო. არ დაჰმაღავს იმიტომ, რომ არც კი იცის, თუ ხატაველები და იმისი მამა მოსისხლე მტრები იყვნენო.

ტარიელი არ ეურჩა მეფის ბრძანებას. წავიდა ხატავეთს თავისის მამის ცხენითა და იმისისვე იარაღით შექურვილი. როდესაც ტარიელი ლაშქრით ხატავეთს მივიდა, მეფემ იდროვა და ნესტორ-დარეჯანი სხვაზე დანიშნა. ის-ის იყო ქორწილს ამზადებდნენ და ქალს წაყვანას უპირებდნენ, როდესაც ტარიელი დაბრუნდა ხატავეთიდან გამარჯვებული, თან მოიტანა ბაჟად აღებული ოქრო-ვერცხლი და ძვირფასი ნივთიულობა და მთავრად მეფეს. სასახლეში ნახა, რომ ქორწილია, ურიცხვი სტუმრებია მოწვეული და ქორწილის შესაფერისი ღვინოცა აქვსთ გამართული, მაგრამ პატარძალი-კი ჯერ არ გამოუყვანიათ. მეფე და იმისი მხლებლები ჩამოაჰყიდებიან ქალსა, რომ სადღეოდოვლო ტანისამოსი ჩაიცვიო, მაგრამ ის უარზე დგა, არც ტანისამოსს იცვამს, არც ყაბულია გათხოვებაზე. სწორედ იმ დროს შედის იმათთან ტარიელი, როდესაც ქალს ატყუებენ, რომ ტარიელი ხატაველთ მოუკლავთო. ტარიელი მიხვდა, როგორც იყო საქმე, და ამბის დაწვრილებით შესატყობად მამიდასთან გაეშურა. მამიდისაგან შეიტყო. რომ მეფეს ნესტორ-დარეჯანის გათხოვება მტკიცედ გადაუწყვეტია. ტარიელი მოვიდა მეფესთან და მოახსენა:

ბატონ, ხატავეთს გამგზავნე,
ბევრა ამალებინე;
სისხლი ქინქლაველთ მეფისა
თავზე მე დამალებინე!
ქალი დარეჯან სხვას მიეც,
შური ჩამალებინე.

ამაზე მეფემ უპასუხა:

ტარიელ, დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბჰობინე;
თუ ჩემი ქალი გინდოდა,
რატომ არ შემატყობინე?

როცა დაინახა ქალმა ტარიელი, მოეგება და უთხრა:

— თუნდა მიღე (ესეიგი დად მიმიღეო), თუნდა მექმარე, შენის მეტის ნურავის ხელში ჩამაგდებო.

ტარიელმა უპასუხა:

— და-კი მე ლმერთმა არ მომცა, მაგრამ ცოლად-კი შენი თავი
ჯერ ლმერთმა მომცა, მერე მამიშენისა და მამიჩემის აღაჟმამა. ამოი-
ლო ხმალი, დაემუქრა მეფიონს და უთხრა:

ტარიელ ხატათიდან
მგზავრად მოვედი დილითა;
ხმალი მარტყავ მამისეული,
წელზედ ელვისა პირისა.
შინ წადით, ვაჟის მაყრებო,
მაკმარეთ გულის ტკივილსა;
თორემ ხალხს ვაყურებიან
თქვენის ცოლ-შვილის ტირილსა.

ვაჟის მაყრები დარწმუნდნენ, რომ ტარიელთან ძალით ვერათერს
გააწყობდნენ, და დაბრუნდნენ შინ ხელცარიელები. მეფეს ამ დროს
ეძინა. ტარიელი აღარ დაერიდა, მივიდა იმასთან, გააღვიძა და
უთხრა:

თუ ძილი გეძინებოდა,
თავი დაგედო რად ასე?
თუ გულში გედვა ლალატი,
შემატყობინე რად არე?

ამაზე ტარიელს ხელმწიფემ უბასუხა გამარჯვებულმა:

მართალსა, შვილო ტარიელ,
ლალატსა გაგაგებინებ;
არც მაგათ მივსცემ, არც სხვათა,
შენაც ხელს აგალებინებ.
ქაჯუეთელსა ხუროებს
კილობანს შევაკვრევიანებ;
შიგ ჩავსომ ნესტორ-დარეჯანს,
ზღვას მივცემ წავალებინებ.

დალამდა ის დღე. ტარიელი მამიდასთან წავიდა, ხოლო მეფემ
ღამე მოუწოდა ხუროებს. გააკეთებინა კილობანი, შიგ გატიტვლებუ-
ლი ნესტორ-დარეჯანი ჩასვა და თანვე ჩაუსო კილობანში სამი მწი-
ვანი გველი: ერთი თეთრი, ერთი წითელი და ერთი შავი.

ხუროთ კილობან ააგეს,
ქებიტა, არაკებიტა.
შიგ ჩასვეს ნესტორ-დარეჯან
შიშვლად ნაშობი დედისა.
შიგ სამი გველი ჩაუსვეს
ჯავრით, არ შანანებიტა.

შავმა გველმა სთქვა: —შაექამოთ!

წითელმა —შემოქშენითა;

თეთრმა გველმა სთქვა: ნუ შეეკამოთ —

ტარიელისა მზევითა.

ჩასვეს თუ არა ნესტორ-დარეჯანი კილობანში, აიღეს და ზღვაში გადაუშვეს. ზღვაში ქაჯები მოცვიდნენ, ამოიყვანეს დარეჯანი კილობნიდანა და მოიტაცეს. ტარიელმა დეინახა, როცა ქაჯებმა დარეჯანი მოიტაცეს, მაგრამ ზღვაში ვერ მიეშველა, დაბრუნდა მამიდასთან და უთხრა:

ცხრა ქაჯთა მონადირეთა,

მზე ჩაავლიეს ნავითა;

ტარიელმ ცხენი შეეკმაზე,

წარტმა გავბედე ძალითა.

წყალმა ამყარა აბჯარი,

დაფრჩი უშტოო ხე ვითა;

შუბნიდ ჩაჩქანნი ზღვას მიეცენ,

მოვბრუნდი მარტო ხმალითა.

ხო იცი, მამიდავ ჩემო,

გული სავსე მაქვს ჯავრითა.

ქაჯუეთისა ციხენი

ნეტავ მაჩვენა თვალითა:

ფერ ხომ არ წაუვიდოდა

ნესტორ-დარეჯანს ჯავრითა!

ადგა ტარიელი და წავიდა. რა ზღვაშიაც ქაჯები ნახა, სულ იმ ზღვის პირ-პირ იარებოდა თავისი რაშითა და მწარედ სტიროდა. იმისი ცრემლი მიწას ჰნამავდა, ერთ ადგილას ცრემლის მდინარე წყალს მიემატა და ზედ გადებული ხიდი წაიღო. ეს მოხდა სხვის სახელმწიფოში. ხელმწიფეს იმ დროს ნადიმი ჰქონდა გამართული და ერთი კოჭლი მონა იმ ხელმწიფემ ტარიელის სამშობლოში გაჰგზავნა დასაპატიჟებლად, მაგრამ იმ ქვეყანაში ვერაფერ იპოვა გარდა ტარიელის მამიდასი და ტარიელის მამის ძმად ნაფიცების ფრიდონისა. ხელმწიფე თავის ერთიერთ სხვის ქვეყანაში გაქცეულიყო. კოჭლი მონა მივიდა წყლის პირას, რომელიც იქვე ზღვას ერთვის, და რო სცნა, რომ ხიდი აღარა სდევს, წყალს წაუღიაო, დაუძახა ტარიელს: —ცხენი მათხოვე, რომ წყალში გამოვიდეთ. ტარიელი ამ დროს წამოწოლილი იყო და ტირილისაგან დაქანცულს ჩასძინებოდა. ცხენის აღვირის ტარი ხელით ეჭირა მაგრა; მონას ძახილმა ძლივს გააღვიძა ტარიელი, მაგრამ ცხენი არ ათხოვა. გაშალა მკლა-

ვი, წყალზე გადო ხიდივით, კოკლმა მონამ ზედ გაიარა ტარიელის
მკლავზედ მშვიდობიანად, მივიდა თავის ხელმწიფესთან და მოახსენა:

ერთი კაცი ზღვისა პირსა
ნამტირალსა ჰგვანდა გმირსა;
ზღვის კიდენი შეეთრთვილნეს
ცრემლსა იმისა ნატირსა.
ხელთ ეჭირა თავის რაში,
მკვიდრად დაემაგრა გმირსა;
უხდებოდა მარგალიტი
იმის ცხენის უნაგირსა.
ცხენი ვთხოვე, არ მათხოვა,
წყალი მაილიკებს ძირსა;
თავის მკლავი გამოშალა,
გადო, როგორც ხიდი ხისა,
ზედ გამოვედ უვნებლად.
გვარი ვკითხე, არ მასწავლა,
ნულამც მიეცემა ღზინსა.
სახელი სთქვა ტარიელი,
გაბრუნდიო მკადრა პირსა.

ამ სახელმწიფოში სცხოვრობდა ტარიელის დედის ძმა ავთანდი-
ლი, მეფესთან ისევე მიღებული, როგორც ტარიელის მამა იყო თა-
ვის მეფესთან. ავთანდილის გარდა ამ ხელმწიფესა ჰყვანდა კიდევ
ორი კაცი თითო ათას-ათასად დაფასებული, სახელად ედემ და
ომარე. მეფემ რა მოისმინა კოკლი მონის მოხსენება, უთხრა თავის
კაცებს:

ადექით, აიყარენით,
ძმანო ედემ და ომარე;
ის კაცი აქ მომიყვანეთ,
ვინ არის ველთა მდგომარე.

ედემმა და ომარემ მოახსენეს მეფეს:

ბრძანება იყოს ბატონო,
შენთა ბაგეთა ბროლთაგან;
ადვილი სამსახურია
ერთის მოყვანა ორთაგან.

წავიდენ და წაიყვანეს კოკლი მონაც გზის მაჩვენებლად. რა მიუა-
ზღოვდნენ და დაინახეს ტარიელი, გაოცებულნი დარჩნენ: თავის
დღეში არ ენახათ ისეთი მშვენიერი ახალგაზრდა, როგორიც იყო
ტარიელი. ახლო მისვლა ვერ გაბედეს და შორიდან დაუძახეს:

შენ კაცო, კაცო, ვინ ხარო,
შენი სახელი გვითხარო.
ბატონ გიბრძანებს, აქ მოდი,
გულ-ჩახერული ნუ ხარო!

გაიღვიძა ტარიელმა და დაინახა, რომ გარშემო ვილაც კაცები
მოსდგომოდნენ სამტერო იარაღით შექურდილები და ახლო მისე-
ვლას ვერ ჰბედავდნენ, მაშინ ტარიელმა დაუძახა:

ლარის მინდორზე სურებსა
გარშემო უდგა თასები...
ახლო მოდექით, მიჯნურნო,
შორით არ დაგეფასები.

ტარიელის საყვედურისაგან ეღმესა და ომარეს შერცხვათ და
ამის გამო არ შეიძლებოდა, რომ არ შეჰბზოდნენ. მისციევდნენ ტა-
რიელსა, მაგრამ ტარიელმა ისეთი დღე დააყენა, რომ მტრისაგანაც
შესაბრალისად გახადა. ერთს მათგანს ფეხებზედ ხელი მოავლო, ცი-
სავე შეისროლა, მეორეს ბარძაყი მოსწყეცა, კოჭლ მონას კისერზე
გადაჰკიდა და უთხრა: წადი, შენს ბატონს მიაართვი, სტუმრებისა-
თვის გამოადგებაო. კოჭლი მონა მეფესთან წავიდა და რა მიახლოვ-
და იმ ალაგს, სადაც მეფე იყო, მეფის მსახურთ დაინახეს, მიეგებნენ,
გამოჰკითხეს უცნაური გზირის ამბავი. კოჭლმა მონამ დაწვრილებით
უამბო, რაც უბედურება დამართა ტარიელმა. მზლებლები წავიდნენ
და მოახსენეს მეფეს:

კოჭლი მონა მოხინჩილებს,
თავში მოიშენდა ქვასა.
ელემ ცისაკ გაგვიგზავნა,
ჯერეთ არ მოსულა ცითა,
იმის ჩოხის ნაგლეჯები
მესამეს დღეს ჩაშოდისა.
ომარე მინდორთ გაგვიკრა,
ბრუნავს როგორც ჯარა ხისა...

ხელმწიფეს ამ დროს ნადიმი ჰქონდა და, როდესაც თავისი რჩეუ-
ლი მეომრების ასეთი უბედურება შეიტყო, დაშალა ლხინი.

მეფემ თასნი გადაღვარნა,
ალარ არი ამ თასთ სმისა.
ვინც მე ყმანი დამიხოცა,
არ იქნება კაცთაგნისა!
სად მყავს აეთანდილი,
მეომარი დევებისა?

ჯილდო ბევრი უთავაზო,
მარგალიტი ოქრო-რელისა,
ჩემ ყავარჯენ გაუგზავნი,
რომელიც რომ მჯობი არი.
მოვიდეს ის ტყვეთა მხსნელი,
თურქთაც სალოცავი ჯვარი;
ლახტი დასცეს ტარიელსა,
ზეცას მიდიოდეს ჩქარნი.

ავთანდილი წარსდგა მეფის წინაშე და მოახსენა: მე მზად გახ-
ლავარო. მეფემ აუხსნა თავის მწუნეარების ამბავი, უბრძანა, რომ ტა-
რიელი უეჭველად შეეპყრა და მიეყვანა მასთან. იმავე დღეს ავთან-
დილმა ბრძანება გასცა, რომ მეორე დღისათვის ჯარი მოემზადებინათ.

ტარიელი სულა ტიროდა. იქამდის დაოსდებოდა, რომ ბოლოს
„ერთის თვის ძილს“ დაიძინებდა. როდესაც ავთანდილი მივიდა ტა-
რიელთან ჯარით, ამ დროს იმას „თვის ძილი“ ეძინა. ჯარები შო-
რი-ახლოს დააყენეს და დაუწყეს იქიდან ისრების სროლა ასე, რომ
მირტყმული ისრები ტარიელს აასხეს ნაბადზედ, რომელიც ძილის
დროს ეხურა, მაგრამ სხეულამდე ვერც ერთმა ისარმა ვერ უწივა.
ტარიელი არ ინძრეოდა და ამის გამო ექვი აიღეს, იქნება მკედარი
იყოსო, მაგრამ ახლოს მაინც ვერ მისწონეს, რადგან ასე ფიქრობ-
დნენ: შეიძლება ცოცხალი იყოს, ახლო მიგვიტყუოს, წამოგვიხტეს
და დაგვაზიანოსო. ამის გამო გააფრინეს ორბი იმ განზრახვით, რომ
თუ მკედარია, ზედ დაჯდება და კამას დაუწყებსო, ხოლო თუ ცოც-
ხალია, არ მიიკარება და ამ ნაირად ტარიელი ჩვენს ახლო მიტყუე-
ბას ვერ მოახერხებსო. ორბი გაფრინდა და, დიდხანს თავს დასტრია-
ლებდა ტარიელს მალლიდან, მაგრამ ახლოს-კი ვერ გაუბედა მისვლა.

რა ნახა ტარიელის რაშმა, რამ იმის პატრონს ისრებს ესვრიან
და ეომებიანო, დაუწყო მიწას ფეხით თხრა და ააბეჭა ის ალაგი, სა-
დაც ტარიელს ეძინა, რომ ტარიელი ბეჭიდან გადმოვარდნილიყო და
გაჰღვიძებოდა. მართლა ასე მოხდა. გაღვიძებულმა ტარიელმა წინ-
დაწინ მალა ფრინავი ორბი დაინახა, ესროლა ისარი, ორბი მოჰკლა
და ჩამოაგდო მიწაზედ. ორბს ისრისათვის ფრთები ააძრო და ხურ-
ჯინში ჩააწყო. მერე მიიხედ-მოიხედა და დაინახა, რომ გარშემო
ჯარი შემორტყმია. გარისხდა ტარიელი, გამოუნასკვა ცხენს ძუა, წეჯ-
და მარდად ცხენზედ და უთხრა: ამ ქვეყანაში ერთი დედის ძმა მყავს.
სახელად ავთანდილი, იმას ნიშანი აქვს შუბლსედ ერთი ვარსკვლავი,
იმას-კი ტოტს ნუ ახლებ, ხოლო სხვა ჯარზედ-კი ნება გვაქვსო. ამო-
იღო ხმალი, შეეარდა ჯარში, მრავალი დახოცა, მაგრამ დედის ძმას

ავთანდილს-კი არაფერი დაუშავა; მხოლოდ ასე უთხრა, რომ თუ დედის ძმა არ იყო ჩემი, მაშინ შენც იმ დღეს დაგაყენებდი, რაც შენს ჯარს დაეყენეო. გაიგო თუ არა ავთანდილმა, რომ ტარიელი მისი დისწული ყოფილა, გამობრუნდა მაშინვე, მოვიდა შინ და ცოლს უთხრა:—ტარიელი, რომელმაც მე ლაშქარი თითქმის სულ ამომიწყვიტა, ჩემი დისწული ყოფილა, ჯავრისგან ჩაქცეებული იყო და დევთ უბნისაკენ წავიდაო. საშიშოა ვაი თუ დევებმა მოჰკლანო. ცოლმა უთხრა ავთანდილს: რაკი ისეთ საფრთხიან ადგილისაკენ წავიდა, იქ, საცა დევთ უბანია, შენც მოვალე ხარ შორიახლო მაინც გაჰყვე და, თუ რამე დევებმა დაუშავეს, მიეშველეო. ავთანდილს ცოლის რჩევა არ მოეწონა, ეკვში შევიდა: იმას ეგონა, რომ ჩემი ცოლი სახლიდან გამიტყუებსო და თვითონ კუროებს გაიჩენსო. ამისთვის უთხრა:

ჰაი, შე ბოზო თინათინ,
ცელქო და აუგიანო!
უწყალ-ულდაროდ წისქვილნი,
მთაზე ვის აუგიანო?
მოყვარეების ¹ გულისთვის,
სახლნი ვის წაუგიანო?

ამ საყვედრზე თინათინმა ასეთი პასუხი მისცა ავთანდილს:

ხატი რისხავდეს თინათინს,
ღმერთი ყოველთა რჯულისა;
თუ შენს მეტ მე ვინ მინდოდეს,
ან მყავდეს ვინმე გულისა.
მაგრამ წესია მოძებნა
კაცისა დაკარგულისა.
გულს ვერ მაცინებ, ავთანდილ,
არ შევალ მეზობლისასა;
თუ შევალ, ისევ გამოვალ
როგორც ქალი ძმისასა.

ავთანდილმა დაუჯერა თინათინსა, აიღო შვილდისარი და გამო-
ულდა ტარიელს ცხენით.

ციხით თინათინმ იძახა:
ავთანდილ გაიპარაო,
სამოცდასამი ისარი
ქარქაშში ჩაიტანაო.

¹ საყვარელი, ჩამწერის შენიშვნა, მ. ჩ.

ტარიელმა დევთ უბანზე გაიარა, დევების ნახნაევებზედ.—მაგ ნახნაევებზედ ნუ მიდიხარ, ნუ აფუქებო, მაგრამ ტარიელმა ყური არ უგდო. ერთმა გუთნის დედამ არ დაიშალა, შაება ტარიელსა. ტარიელმა წიხლი დასცა დევს და თოფივით გატყვრა დევი. ამაზე დიდი ხნის გაუცინარს ტარიელს გაეცინა და იმის კბილების შუქმა მაღლა მთას უწია; მერე წინ შაეჩება დევების ხარ-გუთანი. ტარიელმა ფეხი ამოკრა. და შორს გაისროლა. ტარიელმა დევთ უბანი მშვიდობიანად გაიარა. ავთანდილი შორი-ახლო მიჰყევოდა, მაგრამ დევთ უბნის საზღვარზე მაინც ვერ მიეწია. ავთანდილს ერთი ძმობილი დევი ჰყვანდა და იმას ჰკითხა:

დევო შენ ჩემო ძმობილო,
კარზე ვინ ჩამოგიარა?

დევმა უპასუხა:

ერთმა პირ-ტუქსმა მოყმემა,
ცხენ-ხეთქით ჩამაიარა;
ხარ-გუთანს წიხლი ამაჰკრა,
ზღვას გაღმა გაასრილა.
ბებერსა წიხლი დაგვიცა,
კ.... გააგრილა:
ჩარდახსა წიხლი დაგვიცა,
კუნელმა ამაიარა:
ლბინი¹ ქნა, კბილი აჩინა,
შუქმა მთა გადაიარა!
ნუ მისდევ, ძმაო ავთანდილ,
თვარ შენ სიციოცხლე კი არა,
შენც მოგკლავს, თავსაც მაიკლავს,
ბევრი სხვა დააზიანა!
ბევრი ვთქვით, ხმაცა არ გაგვცა,
ეგრე რამ დააჰკვიანა.

ავთანდილმა დევების თხოვნა და ლაპარაკი არ შეისმინა, კელავ გამოეკიდა ტარიელს. გზაზედ ერთს ალაგას სამი ძმა იდგა, გამეღელ-გამომეღელს ატყვევებდნენ, იარაღს ართმევდნენ და ტანისამოსსა ჰხდიდნენ. ჰყარაულობდნენ გზას ჯერ-ჯერობით და ტარიელის გავლის დროს უმცროსის ძმის ჯერი იყო გზის დარაჯობა. ეს უმცროსი ძმა სხვა ძმებზე უფრო ღონიერი იყო. რაკი ტარიელი დაინახა, სხვა ძმებს უთხრა: წავალ, შევიპყრობ, იარაღი და ტყვე თქვენა და იმისი რაში მეო. სხვა მცველებმა თანხმობა გამოუცხადეს გამბედავს ძმას.

¹ ლიმილი.

იგი მიეგება ტარიელსა და გზაზედ წინ გადაუდგა. ტარიელმა ცხენი აარიდა და გაცდენა დაუპირა, მაგრამ გზის მცველმა არ გაუშვა; მაშინ ტარიელი ჩამოხტა ცხენიდან, მებაჟე დაიჭირა, ფეხზე ხელი მოაქლო, მეორე ფეხზედ ფეხი დაადგა და შუაზედ გახია, გადააგდო გზის პირსა და გასწია. როცა ტარიელი და გზის მცველი ამ ამბავში იყვნენ, ავთანდილი შორი-ახლოს მისულიყო ტარიელთანა, ტყეში შველი მოეკლა, ცეცხლი დაენიო და წვადსა სწვავდა სამის შამფურით: ერთი შამფური თხილისა გაეცეთებინა, ერთი-ასკილისა და ერთიც-დუდგულისა. პურის ჭამას აპირებდა. ტარიელმა როდესაც ერთი მებაჟე მოჰკლა, ცოტა რამ მანძილი გაიარა და ახლა დანარჩენი ორი ძმა შეება და გაუმართეს ომი, მაგრამ ტარიელმა ორივე ცოცხლები დასტოვა და ისე დააღწია თავი იმათგან, რადგან მათ ტარიელის სიმძლავრე სცნეს და თვითონაც შეეშინდათ. ტარიელი, რომ გასცილდა, ახლა ავთანდილი დაინახეს და იმის შესაპყრობად გაეშურნენ ორივენი. ავთანდილმა ეს ამბავი შალე შენიშნა, მაშინვე შეჯდა ცხენზედ, მაგრამ, რადგან ძალიან ჰშიოდა, მწვადიანს შამფურს წაეტანა ასაღებად: ჯერ დუდგულისასა, მერე ასკილისასა, მაგრამ ორივე გაუტყდა, ბოლოს თხილის აიღო და შექამა. ხოლო ასკილი და დუდგულა დასწყევლა და დასწყევლა აგრეთვე ის ადამიანიც, რომელიც ამ ხეების შამფურებს იხმარებს. ამის გამო დედამიწის ზურგზედ ასკილისა და დუდგულის შამფურს არავინ არ ხმარობს, ავთანდილის დაწყევლილიაო. ავთანდილსაც შეებრაღა გზის მცველები არ დახოცა, ცხენი გააჰენა და ისე მოარიდა თავი. რა დარწმუნდა, რომ ტარიელის გზასა და სიარულს დასასრული არა აქვსო, შორიდან დაუძახა:

შავი ხარ და შავად მიხვალ,
შავად რასმე დაბურვილხარ;
სად ძისდიხათ, მაინც მითხარ,
რატომ შინ არ მიბრუნვილხარ?

ტარიელმა უპასუხა:

თეთრი ხარ და თეთრად ზიხარ,
თეთრად რასმე მოკაზმულხარ;
იქით წადი, აქ ნუ მოხვალ,
თორემ დღეზედ გასწურვილხარ.
ჯერ შენ მოგკლავ, მერე ცხენსა,
თუ აქით არ გაბრუნვილხარ.

ჯავრისაგან გონება-შიხდილი ტარიელი მაშინ-ღა მოვიდა გონზედ... დაბრუნდა იმ ალაგას, სადაც მამიდა ჰყვანდა და უთხრა:— ჩემის.

დედის ძმის ავთანდილის მსგავსი ვილაც მომდევს, მე სანადიროდ წავალ და შენ შინ დაუხედი. ბანზე დაჯექი, მატყლს რთვა დაუწყე და როცა მოვიდეს, სახლში შემოვიდეს, ეგ ნართის გორგალი, რომელიც შენ დაგირთავს, ბანიდან ჩაავდე; თუ მოერია და იმისი ისევ ბანზედ ამოტანა შესძლო, მაშინ უეჭველად ავთანდილი იქნება. შინ დააბრუნე, ნუ გაუშვებ სხვაგან, მეც მოვალ ნადირობიდან და ერთმანეთს ვინახულებთო. წავიდა ტარიელი ტყეში სანადიროდ, ნახა რომ ქორს ერთი შროშანი დაუკერია და უნდა წაიღოს, ესროლა ისარი და მიარტყა ქორსა. ქორი მოჰკლა, შროშანი ცოცხალ-მკვდარი კალთაში გამოხვია. ავიდა ერთ მთაზე და ნახა, რომ ერთს ვეფხესა და ლომს გაცხარებული ომი აქვთ, ის ის არის ლომმა უნდა სძლიოს ვეფხესა და მოჰკლას. ტარიელმა ხანჯალი იშიშვლა, შეუტია ლომსა და ვეფხეი გააშვებინა, მაგრამ ახლა ლომი ტარიელს შაება. ტარიელმა ძლია და შუაზედ გასკრა ხანჯლით.

ლომსა და ვეფხესა გახდია (ჩხუბი)

ჩადიან გამწარებულნი.

ლომი რად მოჰკლავს მაგ ვეფხესა,

ეგ სიყრმით დაშაებულნი?

მობრუნდა ლომი, შაება,

დღე იყო დაღამებული.

სამი დღე-ღამე ვიომეთ

სამნივე მაისისანი;

სანამ არ გასკრა ორპირმა,

ხან იყვნეს წაქცევისანი.

ღმერთი ვახსენე, შემოვკარ

ხანჯარი გაფხაგებული;

კალთაში შროშან მომიკვდა,

მეც დავრჩი გამწარებული.

დავჯე და ბევრი ვიტირე,

წაველ ვით დაბარებული;

შროშანმა სული ჩაიდგა,

ღეთისაგან ჩაბარებული.

რაკი შროშანი გაუცოცხლდა ტარიელს, მაშინვე გაუშვა თავისუფლად. წამოვიდა შინ. ავთანდილი იქ დაუხედა, იცნეს და მოიკითხეს ერთმანეთი. ტარიელმა ყოველი თავისი თავგადასავალი ავთანდილს დაწვრილებით მოუთხრა, ავთანდილმა ბევრი დასცინა. ტარიელს-კი იმისი დასაცილი არ მოსწონდა და უთხრა:

ღმერთს გეფიცები, ავთანდილ,
მე არ მეცინებიან:

ერთი მზე მყვანდა, მიყვარდა,
ქაჯნი მას მეცილებიან.

დავდივარ განწარებული,
რომ დაეჯდე, მეტირნებიან.

დავშავდი კაბუკობიდან,
სიბერენ შეღირებიან.

ლაშქარნი ზღვისა ქაჯთანი
მოკვლასა მეპირებიან.

ამაზე ტარიელს ავთანდილმა უპასუხა:

ნუ გეშინიან, ტარიელ,

დრო მე ვიცი ქაჯებისა;

ეხლა ქორწილს ამხადებენ,

ქაჯნი გამარჯვენ ლხინსა.

ცხენი მომე, ტარიელ,

ჩემ ცხენ ზღვაზედ ვერ დადისა.

ტარიელმა თავისი ცხენი-კი არ მისცა ავთანდილსა და ფრიდონსა
სთხოვა ცხენი: „ცხენი მომეც, ჩემო ბიძაო“. რადგან ფრიდონი ტა-
რიელის მამასთან ძმად იყო გაფიცული, ამიტომ არამც თუ ცხენი
მისცა, თვითონაც თან გაჰყვა საშველად.

ცხენსაც მოგცემ, კიც გაგყვები,

მაშ რათ გინდა თავის ბიძა?

თუნდ ცალა-რქა დაიჭირე,

თუნდა რაში, როგორც გინდა.

ერთ ცალა-რქა დაიჭირეს,

თვალთუმალე ნიავეჭრისა;

აიყარნენ და წავიდნენ,

სამნივე ქაჯუეთის გზითა.

ფრიდონმა სთქვა:

არ მეგონა, ავთანდილო,

ზღვაზედ ვლევა ცხენებისა;

თვალთ უმაღლეს არ მოგცემდი,

ჩემი სიცუდ-კაცე გითხრა!

ფრიდონს ცხენი დაუყარდა და უკან დაბრუნდა, ავთანდილი და
ტარიელი კი წავიდნენ ორნი, მივიდნენ ქაჯეთის ციხესთან. ციხე
იყო მაღალი და მიუდგომელს კლდეზე აშენებული. ციხის მახლობ-
ლად თონეში ორი ქალი ლავაშს აკრავდა, ტარიელსა და ავთანდილს

თბილი ლავაში უთავაზეს; ორივენი თონეს ახლოვე ჩამოსხდნენ და ლავაშს ჭამა დაუწყეს. ციხიდან სიმღერა ისმოდა და ამის გამო ჰკითხეს პურის მცხობელ დედაკაცებს:—რა ამბავია ციხეში, რატომ მღერიანო? დედაკაცებმა უპასუხეს:—ქაჯებმა ერთი მზეთუნახავი ქალი მოიყვანეს, სახელად ნესტორ-დარეჯანი და იმისი ქორწილი აქვთო. მაშინ დედაკაცებს სთხოვეს ორთავემ: შედით ერთ-ერთი ციხეში და შეიტყვეთ რა ამბავიაო. ერთი დედაკაცი შევიდა და რომ გამოვიდა, უთხრა ტარიელსა და ავთანდილსა:—ეხლა ნეფე-დედოფალს საჩუქარს აძლევენო. კარები ციხეს რკინისა ჰქონდა ყოველ მხრითა, და შიგნიდან ყველა კარები რკინის ურდულებით მაგრა ჩაკეტილები იყო. გარეშე კაცს არ უშვებდნენ ციხეში, ხოლო დედაკაცებს-კი ნება ჰქონდათ, რადგან მათი პურის მცხობლები ისინი იყვნენ. შესვლა არ შეიძლებოდა არას გზითა. ამის გამო ტარიელმა განიზრახა, რომ ციხეს უნდა მივადგე და გარედან ნგრევა დაუწყოვო, მაგრამ ავთანდილმა დაუშალა. მოხსნა ცხენს თოკი და სთქვა:

საწყალნი ჩემ დედ-მამანი
სალალებითა მხრდიდიან;
ციხითა ციხის წვერზედა,
თოკები გამიკიდიან.
მე ის მეგონა — კი თუ მკვლენ,
თურმე-კი მასწავლიდიან.
ისე გავიდი თოკზედა,
თვალნიც-კი ვერ¹ მამიკიდიან;
იქ მდგომი ჩემი სწორები
ჩემს ცდასა დანატრიდიან.

ციხეს მალლა პატარა სანათური ჰქონდა, გააბა თოკი, ავიდა და სანათურიდან ციხეში გადავიდა. თან ჩაიყოლა ტარიელის ბეჭედი. ავთანდილი სტუმრებში ისე გაერია, როგორც მიწვეული. საჩუქრის მიცემა იმასაც მიერგო და ტარიელის ბეჭედი „გადაულოცა“. ნესტორ-დარეჯანმა ბეჭედი იცნო და მაშინვე ჰკითხა ავთანდილს, ამ ბეჭდის პატრონი სად არისო. ავთანდილმა უპასუხა: — ციხეს გარეთ არისო. გახარებული ქალი მსწრაფლად წამოხტა და კარებისაკენ გაექანა, მაგრამ საიდგან გავიდიოდა, კარები ცხრავე რკინისა იყო და კლიტით დაკლიტულები. რაკი გზიგეს ქაჯებმა, რომ ავთანდილი იმათთან საკეთილად მოსული არ არის, დაეხვივნენ; ზოგი იარაღით ეომებოდა, ზოგნი წურბელასავით სისხლსა სწოვდნენ. ავთანდილმა იმდენი ქაჯები დახოცა, რომ მთელი ციხე ივსებოდა სისხლის გუბეთი,

¹ ვერ-ის მაგიერ დ. ზიზანაშვილის ტექსტში „ვერ“ სწერია, ჩვენ ეს კორექტურულ შეცდომად მივიჩნიეთ და გავასწორეთ. მ. ჩ.

მაგრამ ქაჯების რიცხვი-კი მაინც არ მცირდებოდა. მაშინ შეამჩნია, რომ ციხის ბურჯზე მალა ერთი ბებერი ზის, სტვირს უკრავს და თან ფეტვს გადმოჰყრის ციხეშია. ყველა ფეტვის მარცვალ ქაჯათ იქცევა და ავთანდილს ეომება. ავთანდილმა ის ბებერი ისრით მოჰკლა. მასუკან ქაჯების რიცხვი აღარ მაჰულობდა, რადგან ფეტვის შეწყვეტასთან ქაჯების რიცხვის მაჰებაც შესწყდა. მაგრამ რაც ცოცხალი ქაჯები იყვნენ, ისინი კიდევ იბრძოდნენ და ომს მაინც ბოლო არ უჩანდა. თუ სულ ამოსწყეცამდა, მაშინ, იფიქრა, ციხე სისხლით იქამდე აივსება, მე და ნესტორ-დარეჯანიც ორნივე სისხლში დავიხრჩებიო. ამისთვის ტარიელს დაუძახა, საჭირო ხარ, მიშველეო.

მიშვილე, ძმაო ტარიელ,
დამჭირდა შინი გმირობა;
დამათახსირეს ქაჯებმა,
ჩემზედ აქვთ ზედმოვლილობა.

ტარიელი ამ დროს ციხის მახლობლად ზღვაზე იყო, მივიდა მალე და ციხის კარებს მიაწვა.

ტარიელმა სთქვა:—რა არის,
ეს ციხე ვისეულია?
ცხრა კარი, კლიტე რკინისა,
სულ ჩემგან დანგრეულია.
ტარიელ გასაჰკირშია
სუ - გ'ი დაჩეულია;
დარეჯნის ქაჯთად მიმცემი
სულითამც დაწყევლილია!

ტარიელმა და ავთანდილმა ქაჯები ამოსწყვიტეს, გატეხეს ქაჯთა ციხეცა და გაანთავისუფლეს ქაჯთაგან ტყვედ შეპყრობილი ნესტორ-დარეჯანი. ტარიელი და ნესტორ-დარეჯანი დაქორწილდნენ და ცხოვრეს ბედნიერად.

ქირი იქა, ლხინა აქა,
ქატო იქა, ფქვილი აქა..
მთას ურემი ავაშენე
ბარს წავიდა გორებითა,
სააქაოს მართალ ვიყვნეთ
საიქიოს—ცხონებითა.
ელასა, მეოასა,
ქაჰა მეკიდა ყელასა,
მთქმელსა და მაყორებელსა
ჯვარი გვეწეროს ყველასა.

შეფხილ-ტყაოსნის ზღაპარი³

იყო და არა იყო რა, იყო ერთი უწინდებური დიდი გმირი კაცი, სახელად ტარიელი. ჰყავდა ცოლად მეტათ შვენიერი მზეთუნახავი, სახელად მზექალი. ისეთი ლამაზი იყო ტარიელის მზექალი, რომ ლამე-ბნელაში ანათებდა და აშუქებდა, როგორც ლამპარი, როგორც ცის მნათობი და მიტომაც ეძახოდნენ მზექალს.

ტარიელი უდიერი ღონიერი იყო და ქვეყანაზე არაფერი არ უმაგრდებოდა, ყველა ღონიერ დევს ეშინოდა და ერიდებოდა მისი. მუდამ სანადიროთ დადიოდა. დილით წავიდოდა, საღამოთი მიჰქონდა ცალ მხარზე მოკლული ირემი და ცალზე — შეშად დიდი, ჭზარ-მაზარი ხე. ტარიელი აიღებდა თავის დიდ ქვაბს, შედგამდა ნანადირევის მოსახარშავათ, დაავლებდა ხელს იმ უხარმაზარ ხესა, დაანარცხებდა დედამიწაზე და სულ ლუკმალუკმათ აქცევდა 'შეშათ!..

ბევრს ეღვა გულში მოტაცება ტარიელის მზექალისა, მაგრამ ტარიელის შიშით ვერავინ ბედავდა. ყველაზე უფრო შურდათ ქალი ტარიელისათვის ქაჯებსა და მაცილებს (ეშმაკებს). ყოველ დღე და ყოველ წამს იმის საცადში იყვნენ მაცილები, რომ ეშოვნათ დრო და მზექალი მოეტაცნათ და თავიანთის წაეყვანათ. ერთხელ, როცა ტარიელი სანადიროთ იყო წასული, მოვიდნენ მზექალთან მაცილები და თან მოიტანეს ერთი ახალ გაკეთებული კიდობანი. მაცილები იმ სახით მოვიდნენ მზექალთან როგორც ხორციელი ადამიანები და როგორც ტარიელის ერთგული მონები. მოახსენეს ტარიელის მზექალს: კიდობანი მოგართვით ტანისამოსის შესანახად და მოგეწონებათ თუ არა — აბა, ნახეთო. როცა მზექალმა ნახა კიდობანი და მოეწონა, მაცილებმა უთხრეს: „აბა შიგაც შებრძანდით და დაათვალიერეთ, სინათლე ხომ არსად გადისო?“ მზექალს არ ეგონა, თუ მაცილები არიან და ოინს მიზამენ, მიღალატებენო. შევიდა კიდობანში თუ არა მზექალი, მაცილებმა მაშინვე დახურეს კიდობანი, ოთხივე-კუთხივე დააზეს და მოიტაცეს. მოვიდნენ ზღვასთან და მისცენ წყალს.

დასხდიან მეკიდობნენი
იმბარ-ამბარი და უმბარნი.

იმათ კილობან ააგეს
ქებითა-არა ქებითა,
შიგ ქალი შესვეს, მზექალი,
ძალითა განა ნებითა!

მზექალი შეაგდეს ქაჯებმა აღელვებულ და აზვირთებულ წყალში. ზღვამ შეიბრაღა მზექალი, დაწწარდა და კილობანი მალღა-მალღა. ქანქანით წაიღო. წინ ნესტან-დარეჯანს გადაელობნენ, გაებადნენ გველები. შავმა გველმა თქვა, შეეკამოთო, მაგრამ წითელმა გველმა შეუტია, უქშინა და დაუშალა; თეთრმა გველმაც მხარი დაუჭირა წითელს და თქვა:—ცის მნათობია ქვეყნათ მოვლინებული, და ნუ შეეკამოთ, ნურას გაეუბედავთო.

ქაჯებ მხე წყალში შააგდეს,
წყალს მისცეს ღვან-ღვარებითა;
წყალმა იბრაღა, იწყალა,
გაიგდო ქანქანებითა.
წყალში რო გველებ დაუხვდეს,
ბადე-ბადეს აქვს გაბმითა;
შავმა გველ უთხრა:—შეეკამოთ!
წითელ უშქინა ავითა;
თეთრმა გველ უთხრა:—ნუ შეეკამო
ხმელთ მნათობარი მოკიდა!

ბევრი ცურვისა და ზღვაში ხეტიალის შემდეგ, ქაჯებმა გაიტანეს კილობანი ნაპირზე ფასმანის მიწაზე. გაჰოიყვანეს ნესტან-დარეჯანი და კილობნის ღრუზე, საძირკველზე ჩამოსვეს. ამ ღროს დაინახეს ფასმანის მონადირეებმა. მოჰკიდეს ფვალი თუ არა შევნიერ მზექალს, მაშინვე ჩაუბნენ და დაუწყეს ომი. ქაჯებმა შეაცურეს კილობანი ზღვაში. მონადირენი კი დევ არ მოეშვენ და სამას-სამოცი ისარი ჰკრეს კილობნის ღირესა.

ქაჯთა მზე გამოიყვანეს,
დასვეს კილობნის ღირესა.
ფასმანის მონადირეთა
ღირეზე თვალი ჰკიდესა,
ჩაეიჯნენ, არ დაიშალეს,
მისწივნეს, არ დარიდესა.
სამას-სამოცი ისარი
ზე ჰკრეს კილობნის ღირესა.

მონადირეებმა ბევრი ეცადეს, მაგრამ ვერ დაიხსნეს მზექალი და წაიყვანეს ისევ ქაჯებმა. მიიყვანეს ქაჯებმა ქაჯეთის ციხეში და დამალეს იქ მზეთუნახავი. გაიგო თუ არა გმირმა ტარიელმა თავისი მზექალის დაკარგვა, გაშმაგებული შედგდა თავის რაშზე და წავიდა საძებრად. დადიოდა ტყე-მინდორში და ზღვის პირებში. დღისით ტარიელი არ დაისვენებდა ხოლმე, ხოლო დაღამდებოდა თუ არა, მაშინვე დაიბინავებდა და, როგორც კი გათენდებოდა და ამოვიდოდა მზე, ტარიელიც მაშინვე შეუდგებოდა მგზავრობას და ძებნას. უფრო ზღვის პირებზე ეძებდა ტარიელი, რადგანაც ეპყვით იცოდა, რომ ზღვისაქენ უნდა ყოფილიყო მისი მზე წაყვანილი.

ტარიელ, მზის მამებარი,
ზღვის ნაპირთ იარებოდა.
მზე ჩახდა, — დადგა ტარიელ,
ამოხდა -- იარებოდა.
მასკელავი ჰქონდა ლოგინათ,
მთვარე გულს ეფარებოდა.

ერთ დღეს ტარიელი მიადგა ერთ მდინარეს, სადაც ერთი კოჭლი მონა დაინახა. მონა მიდი-მოდიოდა წყლის კიდეებზე და ტიროდა.

— რა გატირებსო, — ჰკითხა ტარიელმა კოჭლ-მონას.

— ისა ბატონო, რომ ბატონთან ვარ დაბარებული და ამ მდინარეზე ხიდი არ არის, ისე ვერ გავედი და არ ვიცი რაღა ექნაო. ტარიელს შეებრალა კოჭლი მონა, გაიშვირა მკლავი და გადვა ხიდათ მდინარეზე. მონა შედგა ზედ და გავიდა.

მივიდა თუ არა თავის პატრონთან კოჭლი მონა, მის ნაზირეზირებს უამბო ამ საკვირველი გმირის, ტარიელის ნახვა და მისი ამბავი. ყველა ეს ნაზირ-ეზირებმა მოახსენეს თავის ბატონს (მეფეს). მეფემ მაშინვე დაიბარა თავისი საყვარელი და გამოჩენილი ორი გმირი, ადენ და ომარე, და უბრძანა: გაჰყევით კოჭლ-მონას და რომელ კაცსაც ეს დაგანახებესთ მინდორში, ის მომიყვანეთო, ან სახელი და გვარი მომიგეთო.

ადექ და მოემზადენით
ჩემო ადენ და ომარე,
ის კაცი აქა მომგვარეთ.
ვინ იყოს მინდორთ მდგომარე!

ადენმა და ომარემ მორჩილებით თავი დაუკრეს თავის მეფეს და მოახსენეს: — სახელის და გვარის გაგება და მისი ვინაობის, ოღონდ

თქვენი ბრძანება იყოს, თორემ ორი კაცისაგან ერთი კაცის მოყვანა
ძლიერ ადვილი სამსახურიაო.

ბრძანება იყოს ბატონო,
შენთა ბაგეთა ბროლთაგან,
ადვილი სამსახურია
ერთის მოყვანა ორთაგან!

ადენმა და ომარემ შეისხეს საქურველი-იარაღი, გამოიყოლეს
კოკლი მონა და წავიდნენ. კოკლმა მონამ მიიყვანა მდინარის ახლო
და დაანახვა გაღმით ტარიელი, ადენ და ომარე წადგნენ წინ და
დაუძახეს ტარიელს:

ბიკო, ვინა ხარ, ვინ იყავ,
მარტო მინდორში მდგომარე?
ბატონ გიბარებს აქ მოდი,
ან სახელ-გვარი მიბარე!

ტარიელმა მოისმინა თუ არა მათი ძახილი, შემოუძახა: — თუ კარგი
ბიკები ხართ, მადედან ნუ-კი ყვირით, ახლოს მობრძანდით და აქ
გამიცანით ვინცა ვარ; აქ გაცნობებთ ჩემ თავს და ჩემ მკლავის
ლონეს, აბა შორით რას დამაფასებთო.

მინდორში ოქროს კოშკი დგას,
გარშემო — ვერცხლის თასები,
ახლოს მოდექით, მოსრულნო,
შორით არ დავიფასებთ!

ამ ხმაზე ადენ და ომარე გავარდნ გულადათ გაღმა, მაგრამ
მისთანა თქვენს მტერს, ტარიელმა იმით საქმე დამართა. ადენს
ერთი მათრახის წვერი მოარტყა და სულ ჯარასავით აატრიალა
მინდორში. ომარე ერთი მათრახის გადანათებით ზეცას გაგზავნა,
კოკლი მონა კი შორს იყო და გამოიქცა ბატონისკენ, მაგრამ ტა-
რიელი მოეწია, გამოჰკითხა ამბავი და, რომ გაიგო ბატონისაგან იყვენ
გამოგზავნილნიო, წაველო ხელი კოკლ მონას, ააგლიჯა ცალი მხარი,
მისცა მასვე ხელში და უთხრა: — წადი, მიუტანე შენს ბატონს ამბავი
და ეგ შენი მხარიც სუფრის მისამატათ, შესაახლებლათ — მიართვიო.

მოვიდოდა კოკლი მონა,
თავში მოიცემდა ქვითა,
ბატონ შენი საყვარელი
მოგიმშვიდნა მათრახითა!

ადენს შემოჰკრა მათრახი,
მინდორს ბრუნავს ჯარა ვითა.
ომარე ზეცას წალალა,
ჯერაც არ მოსულა ცითა,
მე რო მხარი ამომწვავდა,
ისე მომაქვს თავის მხრითა.
მიტხრა: ბატონს მიუტანე,
სუფრა შაიხლოს მითაჰ

ეს ამბავი ძლიერ ეწყინა მეფეს და სამძიმოთ დაურჩა თავისი საყვარელი ორი გმირის სიკვდილი. მაშინვე შეჰყარა დიდი ჯარი და გამოეშურა ტარიელისაკენ. შემოახვია მწოლარე ტარიელს დიდი ლაშქარი და დაუწყო ისრის სროლა სეტყვა-წვიმასავით.

ეგე იწყინა ბატონმა,
ნეტათ დიდსა ჯარებს ჰყრიდა;
შამოეხვია გარშამო,
ჩალათ ისარს მიაყრიდა.

ტარიელმა, როგორც დიდმა გმირმა, ჟამით-ჟამამდე ძლიერ მაგარი ძილი იცოდა, და, სანამ გაღვიძების ჟამი არ მოუვიდოდა, მანამ ვერაინ ვერ გამოალავიძებდა და გონს ვერ ჩააგდებდა. იმ დროს, როცა მეფე შემოადგა დიდი ჯარით და დაუშინა ჩალასავით ისარი, ტარიელს ეძინა ნაზად-წახურულს და ვერაფერმა ვერ გამოალავიძა. რაში რომ ტარიელის განსაცდელს ხედავდა, ტიროდა და ტოტსა სცემდა, მაგრამ, რომ ველარ გამოალავიძა თავისი პატრონი, მაშინ რაში დასწვდა ტარიელს და ცალი თითი მოაკენიტა: ეგებო, ამით მაინც გამოვალავიძოვო.

თავით ბმული ცხენი-რაში,
თვალეზთ ცრემლებს ჩამოჰყრიდა;
ჩაეწოდა თით მოკენიტა,
ოქროს თითი მოებმოდა.

თითის მოკენეტამ ტარიელი გამოალავიძა; დაინახა, რაც ამბავი იყო, ნელ-ნელა აუჩქარებლად წამოდგა, გადაიბერტყა ნაბდიდან ისარნი და მოველო თავისს რაშს.

გაიღვიძა ტარიელმა,
ნელა-ნელა წამოდგესა;
ფეხი შედგა უზანგოში,
არ შეშინდა ამოდ ჯდესა.

მაშინ გაერია ამ ურდო და ურიცხვ ხატაველთა ლაშქართა ჯარ-
ში როგორც ქორი მტრედის გუნდში, და დაუწყო ჟღერა. კაცი
კაცს ჰკრა, ცხენი-ცხენსა და მკედლის გორები დააყენა წამზე. გლეხი
კაცი ტარიელს ებრალებოდა და არ კადრულობდა მათთან ომს,
დიდკაცებს და თავადებს-კი ჟღერდა საშინლათ.

გაერია ხატაველთა;
როგორც მტრედის გუნდთა ქორი,
კაცი-კაცს ჰკრა, ცხენი ცხენსა,
დადგა მაგაების გორი!
არ იკადრა გლეხი კაცი,
თავადებზე გადავიდა.
ზეცით წამოვიდა ორბი:
ეგეთ ჯარით სიმრავლითა;
ბოძალი ჰკრა ტარიელმა,
მხართა შუა სისხლი სდინდა,
ჩაეწვავდა, მხრები დასკრა,
ბოძლის დასაკერელათ მინდა.

ტარიელი ომში ერთ მშვენიერს გაჟეჟაც-ჰაბუკს შეხვდა, რომელ-
საც შესძახა:

—მე შენ არ მოგკლავ, იმიტომ რომ თვალები ჩემ ბიძაშვილს
გიგავსო და გამობრუნდა. ჰაბუკი შეკრთა და ტარიელს ვერაფერი
ვერ უთხრა, ვერაფერი ვერ შეჰბედა. ამ შეღერებულ ჰაბუკს ერქვა
ავთანდილი და იყო მართლა ტარიელის ბიძაშვილი (შინში), მაგრამ,
რადგანაც ტარიელს პატარა დაეტოვებინა შინ და მას აქეთ აღარ
ენახათ ერთმანეთი, ავთანდილსაც დავიწყებოდა ტარიელის სახე და
ვერ იცნო ომში. როცა ავთანდილი შინ მოვიდა, ყველა ომის ამ-
ბავი უამბო თავის მშვენიერს და კეკლუც ცოლს—თინას. მთელი
ჯარი ამოგიწყვიტა იმ ვილაც საკვირველმა გმირმა და, როცა
ჩემზედ აიღო ლახტი და უნდა მოვეკალ, ჩამოიღო და მითხრა: მე
შენ არ მოგკლავ, რადგანაც ჩემ შინშ ავთანდილს ჰგევხარო.!

—ეგებ შენი დაკარგული ბიძაშვილი-ტარიელი იყო!..—შეჰკიე-
ლა თინათინმა;—რატომ არ გამოჰკითხე, ვინ იყო და ვინ არა, განა
ეგრე წამოსვლა გეკადრებოდა? თუ ჩემი სიყვარული გაქვს და ან
შენი ბიძაშვილის, ტარიელის პატივის-ცემა, ეხლად-ეხლავე ადექი
და სძებნე, საცა იყოს ის გმირი, ეგებ ტარიელი იყოს და როგორ-
მე ეწამლე და მოეხმარე გასაქირში.

ამ მკაცრი ბრძანების წინადადებაზე, რაღაც ეპკები შემოეხვია ავთანდილს გულზე. დაიწყო თავის უმანკო თინათინზე ეპკიანობა: ეს მე მიტომ მითხოვს ასე უცბათ სახლიდან, რომ ალბათ კურო, საყვარელი ჰყავსო და ჩემი თავიდან მოშორება უნდაო.

—ადეკ, ავთანდილ, ნულარ აყოენებ, წადი, მოსძებნე, ნახე ის გმირი და, თუნდაც ტარიელიც არ იყოს, კარგია: მადლია უცხო, დაკარგული და გადახვეწილი მოყმის მონახვა და შველაო, —უთხრა თინათინმა. ამ თქმაზე ველარ მოითმინა ეპკით საესე აღელვებულმა ავთანდილმა, აემღვრა გული და საშინელი სიტყვებით შეამყო თავისი უმანკო და შვენიერი თინათინი:

ბოზო, რას ამბობ დიაცო,

არჯალო, აუგიანო!

უწყლო, ულარო წისქვილი

მთაში ვის აუგიანო?!

მაყვარების გულისთვის

ქმარი ვის გადუგდიანო?!

თინათინი დიდათ შეაწუხა ამ უსამართლო ცილისწამებამ და მტკიცე ფიციტ შეჰფიცა ავთანდილს თავის უმანკობაზე: —ლმერთმა და ყოველმა ხატმა მრისხნოს, თუ თინათინს შენს მეტი ქმარი უნდოდეს და ან მოეწონოს, თუნდა ათასჯერ შენზე უკეთესიც ნახოს თუნდა ზეციდან ჩამოსულიო. მე გითხარი და გთხოვე, რომ ტარიელი მოგეძებნა, გეპოვნა უთუოდ ის გმირი, ვინც იყო, ტარიელიც რომ არ იყოს, მაინც კარგია უცხო მოყმის შველა და შემწეობა მეთქი.

ლმერთი რისხავდეს თინასა,

ხატი ყოველთა წმინდისა;

ქმარი უნდოდეს შენს მეტი,

ათას სხვა ჰყავდეს გულისა.

მოძებნა მაინც კარგია

მოყმისა დაკარგულისა.

დაიჯერა ავთანდილმა თავისი შვენიერი თინას ფიცი და რჩევა და იმ ლამესე გამოეწყო სამგზავროთ. საგზალიც მოიმიზადა, ისარიც ბლომად ჩაიწყო ქარქაშში და გასწია კიდეც უნათლიე ტარიელის საძებნელათ. შემდეგ მოგროვდენ ავთანდილის ჯარი და კარის კბენი; მოიყარეს თავი და იახლენ ავთანდილს შინ. მაგრამ ციხიდან თინათინი გადმოდგა და გამოუცხადა მათ საყვარელი პატრონის წასვლა, სადღაც გაპარვა.

ციხით იძახა თინამა
ავთანდილ გაიპარაო,
სამოც და სამი ისარი
ქარქაშში ჩაითვალაო.
შავი აქ დაკლა ვარია,
თეთრი თან წაიტანაო.

ავთანდილმა ბევრისგან ბევრი სძებნა ტარიელი და ძლიერ სწუხდა, რომ ვერ იპოვა და საწადელი ვერ აუსრულდა, ხოლო ამდენი სიარული ამაოთ შერჩა. ვინც-კი შემოხვდებოდა ავთანდილს წინ, ან ვისაც მიეწეოდა, ყველას ჰკითხავდა ტარიელის ამბავს, მაგრამ თვალის მომკერელსაც-კი ვერავის შეხვდა. ავთანდილი როგორც გულთმისანი, გონიერი და ჰკვიანი კაცი, იმედს არ ჰქარგავდა ტარიელის ნახვისას და რაც ხანი გადიოდა, თანდათან უფრო ემატებოდა მხნეობა და ხალისი ტარიელის ძებნისა.

ავთანდილს საგზალი მალე გამოეღია და საზრდოობდა ნანადირევით. საცა მოშივდებოდა იქვე ინადირება, დაანთებდა ცეცხლს, დათლიდა შამფურებს, შეწვავდა მცვრიან მწვადებს, მოიკეცდა თოქალთოზე და შეექცეოდა.

ავთანდილ გადინადირა
ქედი მალალი ტყიან.
ვერც ხარი მოკლა, ვერც ფური,
ვერცა ბოჩოლა რქიანი.
ირემს ჰკრა გამოფრენილსა
ისარი ორბის ფრთიანი.
დაჰკიდა ცხენის ტახტაზე
ტყავ-გაუხდელი რქიანი.
ჩავიდა ბურილ ძირშია,
ცეცხლი დაანთო პრიალი.
სადგომი ბინა დაუხვდა
ჰყანტიან-ჰაობიანი.
ქვეთა საგებლათ მოჰხადა
თოქალთო უნაგრიანი.
დათალნა ეკლის შამფურნი,
მწვადი აასხა მცვრიანი.

ავთანდილი, თოქალთოზე მოკეცილი რომ მცვრიან მწვადებს შეექცეოდა, იმ დროს შორს მინდვრის სივრცეში შავი ნისლივით

მომავალ ჯგუფს მოჰკრა თვალი, რომელიც თანდათან უახლოვდებოდა ავთანდილს. ავთანდილმა გაარჩია, რომ ხალხი მოდიოდა მისკენ. შეფიქრიანდა: ვაი, თუ მეკობრენი—ლაშქარნი იყვნენ და არამც რა მაზიანონო. მაშინვე შეკაზმა ცხენი, გადაიკიდა თოფი, აიღო შვილდ-ისარი და მოემზადა საომრათ. ვინიცობაა მტერი იყოს, ჯაბნათ არ დაეხედო.

მინდორს დაინახა კაცი,
ჯანის-ჯანად მომდინარნი.
—ახლოს მოდე, ჩემო ცხენო!
აბჯარნო, გამეძალენით,
მტერს მოშლით ნურას შეეხედებით,
თვალშია ვეჯაბანებით!

ავთანდილმა მიატოვა გაშლილი სუფრა ცეცხლთან, მოკლული ირემი და ცეცხლზე შემოლაგებული მწვადები და შეეგება მომავალ ხალხს. ხალხში დაინახა, რომ სამ კაცს ერთი თავ-გატეხილი კაცი მოჰყავდა. ავთანდილმა „გამარჯვება“ უთხრა და ჰკითხა: რით გყავთ დასნეულებული ეგ კაციო.

—ეს ძმა არის ჩვენი,—მიუგეს სამთავემ,—ჩვენ ტყის პირას ვიყავით, რომ ერთმა გმირმა მოყმემ გამოიარა ჩვენს ახლოს. ჩვენ ძლიერ გაგვიკვირდა იმ დიდი გმირის ნახვა, ეს ჩვენი ავადმყოფი ძმა გამოეკიდა: „ვინა ხარ, მითხარი“. მისდახოდა და „ან საით მიეჩქარებიო“. გმირი მიუბრუნდა, ერთი სილა გაჰკრა და, აი, თავი ოთხათ გაუპოვო.

ავთანდილმა ამ ამბისათვის მადლობა გადაუგადა, ისურვა მათი ავადმყოფის მშვიდობით მორჩენა, ასწავლა თავისი ბინა—ცეცხლი და მწვადები, წამალიც თავ გატეხილისათვის: ირმის ტვინი წაუსვით და დაუამბსო. თითონ-კი აღარ მიბრუნდა; ბინაზე დანაც დარჩა ავთანდილს და „ნუ დამიკარგავთ“ შეეხვეწა. გააქანა ცხენი და გასწია ტარიელის საძებრათ.

აი იქა, იმ ხეთ ძირში—
მწვადი უბრუნვენ ნებასო,
წყლულს ირმის ტვინი წაუსვით,
იტყიან მოსვენებასო.
საპურ-ყველე დანა დამრჩა
იმ ჩემ ნადგომსა ბინასო.
ნუ დამიკარგავთ, გეთაყვა,
თქვენი სნეულის ლხენასო.

ავთანდილმა გააქენა ცხენი იქით, საითაც უჩვენეს მგზავრებმა გმირის წავლილი გზა. ესენი კი მოვიდნენ ავთანდილის ნადგომ ბინაზე, ავათყოფს დაადევს წყალზე ირმის ტვინი, შეუხვიეს თავი და მოასვენეს. თითონ ისამხრეს გუნებზე და შეისვენეს. შემდეგ სამივე ძმები დაეხვიენ ავთანდილის „საყველ-პურე“ დანას, მაგრამ ხეზედაც ვერ მიაყუდეს და საცა ეგდო, იქვე ტატოვეს.

ავთანდილი კი იმ დროს გამალებული მიაქროლებდა თავის თეთ ტაიქს და მისდევდა ტარიელის გზა-კვალს. კარგა მგზავრობის შემდეგ ავთანდილს შემოხვდა ერთი უზარმაზარ დევი, რომელიც ძლიერ კოქლობით მოჩახუნობდა. ავთანდილმა დევი იცნო და „გამარჯობა“ უთხრა. შემდეგ ჰკითხა იმისი ამბავი, ვის საძებრათ იყო წამოსული.—შენ მამიჩემის ძმობილი იყავი და სიმართლე მითხარი, აქეთ მგზავრი ხომ არავინ გინახავსო.

დეე, მამიჩემის ძმობილო,
ხომ არავინ ჩამოგიარა?

—ჩამომიარა ქროლით ერთმა პირქუშმა მოყმემ,—უთხრა დაქუე-ლმა დევმა, მე ვხნავდი, გუთნეული მება, გამიკრა ხელი გუთნეულს და ზღვას იქით გადამიყარა!.. მეც ერთი ფეხი წამომკრა და შორს გადამისროლა... აღარ მეგონა, თუ ცოცხალი გადაერჩებოდი. შენ ტყვილა მისდევე, ავთანდილ, ველარ მიეწევი იმ მოყმეს, იმან საქართველო გადაიარა და სათათრეთში გადავიდა. მე ისეთი დიდი გმირი არ მინახავს და არც ისეთი შეენიერი; ერთი გაილიმა და ისეთი შუქი გამოკრთა, რომ მთა და მინდორი გაანათა.

ერთმა პირქუშმა მოყმემა
ცხენ ხეტქით ჩამომიარა.
ხელი გამიკრა გუთანსა
ზღვას იქით გამისრილა!
წიხლი მკრა გუთნის დედასა,
კ-მა გამოიარა.
ლიმნი ქმნა, კბილი გამოჩნდა,
მთას შუქმა გადაიარა.
მაგას ნუ მისდევე ავთანდილ,
იმან დიდი გზა იარა.
გასწირა საქართველოი,
სათათრე გადაიარა.

ავთანდილი უმფრო მეტი სიფიცხით გამოუდგა უკან ტარიელის გზასა და დღე და ღამე დაუსვენრათ მისდევდა, მაგრამ ვერ მიწვდა,

ვერსად მოჰკიდა თვალი. მიმავალმა ავთანდილმა ერთს მდინარის პირას დაინახა მიმდგარი ჯარი; ის დაურიდებლათ მივიდა მათთან და იკითხა ტარიელის ამბავი, მაგრამ ვერა გაიგო-რა; მერე გამოიკითხა მათი ასე შეგროვების მიზეზი.

— ჩვენ მგზავრნი ვაჭარნი გახლავართ, — უთხრეს ავთანდილს, — აქ და ამ ჩვენი დადგომის და მწუხარების მიზეზი ის არის რომ ამ მდინარეზე ეს ერთი ხილია, სხვა გზა არ არის და ამ ხილზედაც თითო პეშე თვალმარგალიტის გადაუხდელათ ამ ხიდის ბატონი არ გვიშვებსო.

— ნუ გეშინიათ, მე გაგიყვანთ და გაგანთავისუფლებთო. წადგა ავთანდილი წინ და შესძახა ხიდის ბატონს:

— მგზავრი და ქარავენი ღეთისა არის, მათი ძარცვა და წინ დადგომა ცოდვაა, საკადრისი არ არის; მოეცალე ხილიდან და გაატარე ქარავენი, თორემ, ტარიელის მხეს ვფიცავ, სამტკიენელოს დაგარტყამ და შენს ტეინს ზღვას ქათათ მივცემოა.

ეს ქარავენი ღეთისა,
უერთოდ არ მამიცია,
ტარიელის მზემ, გაუშვი,
თორემ მტკივანი მიცია.
ეგ შენი ტეინი და სისხლი
ზღვას პერად გადამიცია.

ხიდის ბატონი არ მოეცალა გზიდან და დამოხილება მოინდომა ავთანდილის: ორივემ გავიყოთ შუაზე ძმურათ მაგადგან ანალები თვალ-პარგალიტო. ესე ჯობია თორემ რას გამოვრჩებით ჩვენ, ორივემ რომ ერთმანეთს თავი შევაკლათ და ჩვენი სისხლით ნახლმევ-ნაისრით და ნაშუბრით მინდორი მოვრწყათ და ავაესოთო... დამანებე ქარავენი, დღეს მე და შენ ძმები ვიყენეთო.

მინდორს სისხლის ტბა გვიბრუნავს
ნახლმევ-ნაისრ-ნაშუბარი;
ეს ქარავენი დამანებე,
დღეს მე და შენ გავხდეთ ძმანი.

ავთანდილს ეწყინა ესა და ერთი მათრახის გადაქნევით დედამიწაზე გაფშენილა მგზავრების ძძარცველი ბატონი. გაუხანა თავისუფლათ გზა მგზავრებს და გაატარა. მგზავრებმა შესწირეს ლოცვა და დიდი მადლობა ღმერთს, რომ დამხსნელი გამოუგზავნა და ლოცავდნენ ავთანდილის მოსვლის გზას.

ავთანდილი გაეშურა თავის გზაზე და მიჰქროდა გრიჟალ-ქარივით. ის გავიდა თავის ბიძის — ფრიდონის — მიწა წყალში და მიაბრუნა ცხენი ფრიდონისაკენ. ამ სიარულში ავთანდილი მიადგა ერთი დედაბრის ქობს. ავთანდილმა იმასაც ჰკითხა ამბავი თავის საძებრისა, მაგრამ ვერა გაიგო რა. ბებერმა ჰკითხა: „სად მიხვალ ახლა“.

— მე მივდივარ ბიძა ჩემ ფრიდონთანო, — მიუგო ავთანდილმა. ეს დედაბერი თურმე გულთმისანი იყო და ყიელა გაიგო, რაც ავთანდალს სურვილი ჰქონდა. დედაკაცმა ფრიდონს სასახლის მარჯვე გზა ასწავლა.

— შენ თუ შენი საწადილის ასრულება გინდა, ბიძა-შენ ფრიდონთან რომ მიხვიდე, ცხენი თხოვე და როცა მოგცემს, წადი ჯოგში და რომელიც ჯოგს უკან ჩამორჩება გაჩინჩლული კეიცი, იმას სტაცე ხელი და შეჯიქი, ის გაპოვნიებს შენს საწადელს. მართალია ის, კეიცი, თვალის შესახედავათ ცუდია, მაგრამ გადამავალის ქარის ცხენია და მხედრის გულის-პასუხის შემტყობელი. ბიძა-შენ ფრიდონს არ იამება იმ კეიცის წამოყვანა, მაგრამ ველარას იზამსო, — უთხრა ბებერმა და გზა დაულოცა. ავთანდილმაც მადლობა გადაუხადა და გამოეშურა ბიძისაკენ. ორი დღის მგზავრობის შემდეგ მივიდა თავის ბიძა ფრიდონთან და მოკითხვის და საუბრის შემდეგ უთხრა: — ცხენი დამელალა და უნდა ერთი მფრინავი კეიცი-ცხენი მაჩუქოვო.

ფრიდონ, გენუკვი ბიძაო,
კეიცის რემაის ფრენასო.

— ბიძა მოგიკვდეს მაშინ, რომ მჯობნის-მჯობნე დაგიჭიროვო. შედი ჯოგში და რომელიც მჯობნის-მჯობნეა — მიირთვი, მიწყალობებიო.

ფრიდონ მოგიკვდეს ბიძაო,
მჯობი გიწყალოს ჯოგშია;
შედი და გამოარჩიე,
რომელიც სჯობდეს — მჯობშია.

ავთანდილი მაშინვე გაეშურა ჯოგში. გამოირეკა წინ ჯოგი და დარქირა ი. პატარა კეიცი, რომელიც უკან ჩამორჩა და რომელიც ბებერმა ურჩია. ფრიდონს დაენანა, მაგრამ თქმით კი ველარა უთხრა რა ავთანდილს. ავთანდილმა დაადგა უნავირი, მოახტა ზურგზე და გაფრინდა კაცი, თვალი ველარავინ მოჰქრა!.. ბევრი სიარულის შემდეგ ავთანდილის ცხენმა იპოვნა ტარიელის ცხენის ნატერფალი, კვალი; დაადგა ამ ნაკვალევს მფრენ-მრბენი და აღარ მოშორდა. ნაკვალევმა მიიყვანა ერთ გამოქვამულ კლდეში, საცა ერთი დედა-

ბერი ცხოვრობდა. ავთანდილი გადახტა ცხენიდან, მიესალმა დედაბეროს და გამოჰკითხა ტარიელის ამბავი.

— აქ მოდის ხოლმე ჩემთან ტარიელი, — უთხრა დედაბერმა, ახლა სანადიროთ არის წარსული და ცოტა ხნის შემდეგ მოვაო.

— არა უთქვამსარა, დედაშვილობას, შენთვის ტარიელს: ან დედა არ დამრჩა შინ, ან ბიძაშვილიო და ან ვის იგონებს კიდევ, თავის საყვარელ ნესტან-დარეჯანის გარდა?

— ჩემთვის, შვილო, ტარიელს არა უთქვამსრა და არც მე ჩაკვითხებივარ, — მიუგო ბებერმა.

ავთანდილი შეეხვეწა დედაბერს, უთუოდ უნდა მომიხერხო და ტარიელი მაჩვენეო პირის-პირო.

— არ შემოძლია შვილოო, უთხრა ბებერმა, — ის ისეა გაშმაგებული და გახელებული თავის საყვარელის მზექალის დაკარგვით, რომ არავის არ ინდობს, არავის არ ეკარება; მისი ფიქრი და საწადელი მარტოკა თავის მზექალის პოვნა და გამოხსნა არის და რომ ვაჩვენო შენი თავი, ვაი თუ მოგკლას და ცოდვა დამედვას თავზეო. მაგრამ ავთანდილი არ მოეშვა და დიდი ხეწნა-მუდართით: — თუ მომკლავს, ალალი იყოს ჩემი სისხლიო, დაითანხმა ბებერი. შემდეგ ბებერმა ავთანდილი დამალა ქვაბში. შეღამებისას მოვიდა ტარიელი სანადიროდან. ცალ მხარზე ნანადირევი ეკიდა და ცალმხარეზე — დიდი უზარ-მაზარი წიფლის ხე. მოვიდა ტარიელი ქვაბთან, დააგდო ძირს ხე და ნანადირევი გაატყავა. დაანთო ცეცხლი, შედგა ქვაბი და ჩაჰყარა ხორცი. როცა შინ შემოვიდა, დედაბერმა დაუწყაო ტარიელს გამოკითხვა: „ვინ დაგრჩა შინ, ან დედა ხომ არ დაგრჩენია და ან ბიძაშვილი, რომლის ნახვაც გენატრებოდესო?“ — არაო, უთხრა ტარიელმა, — არავინ არ დამრჩენია შინ; დამრჩა მხოლოდ ერთი ბიძაშვილი, სახელათ ავთანდილი, ის მახსოვს და იმის ნახვას ვინატრი, ნეტავ ერთხელ კიდევ მაჩვენა ჩემი ავთანდილიო.

— ახლა რომ ნახო ავთანდილი, რას უზამს, დედაშვილობასა?

— ერთს გადაეხვევი, და მაგრათ ვაკოცებო, უთხრა ტარიელმა.

— შენ რომ მაგრათ აკოცო, შვილო, ხომ მოკვდება, — უთხრა ბებერმა. გაიგონა ავთანდილმა ტარიელის ხმა და, ჩქარა ნახვის სურვილით აერკოლებულმა, ჰკრა წიხლი, გამოამტერია ქვაბის კარები: „აქა ვარ შენი ავთანდილი, ჩემო ტარიელო“, — შესძახა და მივარდენ ერთმანეთს, საალერსოთ გადაჰხვიეს ხელი და დაუწყეს ერთმანეთის კოცნა.

ამ ალერსში, ტარიელისაგან მაგრათ მოხვევნის გამო, ავთანდილს სამი გვერდის ნეკნი, ფერცხალი ჩაემტვრა. ტარიელი მაშინვე ჩაეწოდა.

ამოიძრო პაიქიდან ფასკუნჯის ფრთა, წაუსვა ნატყენ გვერდებზე და გაუმთელა, გაუქურნა.

შემდეგ დასხდნენ ერთად და უამბეს ერთმანეთს თავიანთი ამბავი და თავგადასავალი. ტარიელი მოუყვა, რაც ჭირი და ვაება გადაჰხედოდა თავისი მხეკალის, ნესტან-დარეჯანის ძებნაში ამ თოთხმეტი წლის განმავლობაში:—ეს თოთხმეტი წელიწადია, ავთანდილ, ვეძებ ჩემს მზეს, დავრბივარ გარ-გარე და ნიშანიც კი ვერ ვიპოვნეო,—უთხრა ბოლოს გულ ამოსკენით ტარიელმა.

ავთანდილმა იმედი უთხრა: ნუ გეშინია, ძმაო, მე ვეცდები რომ მოვნახოთ და ვიპოვოთ შენი მხეკალი და ან ჩემ თავს მის ძებნაში წავაგებო... შენ მხოლოდ ნუ ნაღვლობ და დამშვიდდი. უბრალო ხალხთან ჩხუბით არა გაკეთდება რა, თავს ტყუილათ დაიბეჩავენ, სხვასაც ავნებთ და შენს მხეკალს მაგითი ვერ იპოვნიო. გამოემშვიდობა ავთანდილი და წავიდა ნესტან-დარეჯანის საძებნელათ. ტარიელიც არ დამშვიდდა და არ დაეთხოვა ძებნას, დარბოდა ტყე-ველში და ეძებდა გამუდმებით.

ავთანდილმა დიდი გზა გაიარა. ვისაც შეხვდებოდა, ყველას ამბავს ჰკითხავდა და ასე კითხვა-კითხვით მიაგნო ნესტან-დარეჯანს. გაიგო დაბეჯითებით, რომ ზღვას იქით ქაჯებს ჰყავდათ დამწყვდეული ქაჯეთის ციხეში. ავთანდილი წამოვიდა ტარიელთან, გამოუარა ბიძა ფრიდონს, უამბო ნესტან-დარეჯანის ამბავი და შველა თხოვა. დასდეს პირობა ბიძა-დისწულმა და ავთანდილი წამოვიდა ქვაბში ტარიელთან.

ტარიელი ავთანდილს შინ არ დაუხვდა.—მას უკან ორჯელაც აღარ მოსულა შინაო,—უთხრა დედაბერმა ავთანდილს. ავთანდილი გაეშურა მინდორ-ტყეში ტარიელის საძებნელათ. ტარიელი ნახა და ახარა მხეკალის პოვნა. მოვადნე ქვაბში ორივენი. ავთანდილმა უთხრა ტარიელს:—აჰა ძმაო. ჩემი ცხენი: მალლა ასწევ აღვირს, ზეცას ავარდება, ძირს დასწევ ქვესკნელს ჩაძვრება და მათრახს გადაჰყარავ—ზღვაზე გაფრინდება. შეჯექი ამ იფრინდაზე, გადაჰყარ მათრახი და გახტი ზღვის გაღმა. მე და ბიძა ჩემი ფრიდონი ერთად წამოვალთ. ბიძა ჩემი თოკს გამოაგდებს ზღვაზე, მოსდებს ქაჯეთის ციხეს და მე იმ თოკზე გაუფრინდება და ჩაეხტები ციხეში კისკასათ.

ავთანდილი საჩქაროდ გამობრუნდა, მივიდა ბიძა ფრიდონთან, შეეხვეწა ჩქარა წავიდეთ, მივეშველოთ ტარიელს და თოკები ბლომად წავილოთ, რომ მიწვდეს ქაჯეთის ციხემდეო.

საწყალი ჩემი დედა-მამა რომ ჯამბაზობას მასწავლიდა, თოკებზე რომ მარბენინებდნენ, ასე მეგონა, ბიძია ფრიდონ, ტყუილათ მაწვა-

„ლებენ-მეთქი! უბრალოთ ჩემი ტანჯვა და, სიკვდილი უნდათ ჩემ
„დედმამას-მეთქი,—ფეიქრობდი მაშინ, მე უგუნური. ის კი არ ვიცოდი,
„თუ ჩემი დედმამა ჩემი თავის გამოსადეგს მასწავლიდა და მწვრთნიდა.

ბეჩავი ჩემი დედ-მამა
რა ცოდვა-ქირით მზდიდიან;
ერთი ციხიდან სხვა ციხეს
თოკები გამოჰკიდიან.
მე ისე ფრენით გავრბოდი,
რომ თვალნიც ვერ მაშკიდიან;
მე ის მეგონა, ქვე თუ მკვლენ—
იგინი თურმე მწვრთნიდიან!

ავთანდილი და ფრიდონი მოემზადენ სამგზავროთ. ჩქარაც წავი-
დენ და მიაღვენ—ქაჯეთის ციხის პირდაპირ—ზღვას. მაშინ ავთან-
დილმა კიდევ უთხრა ფრიდონს: აბა, ბიძია თოკების გაგდება აქედან
და წვერის მოღება ქაჯეთის ციხეზედ შენი საცადით იყოს. და ზედ
„გაფრენა მე ვიცო.

ფრიდონ ბიძისა ცდით იყო
გაგდება თოკებისაო;
ზე გავლა ავთანდილისა,
როგორც მრფინავი ცისაო.

ფრიდონმა მაშინვე აიღო თოკები, ესროლა და მოსდო ქაჯეთის
„ბურჯს. ავთანდილმა მოიხადა ქუდი, ილოცა ღმერთი, შეხტა თოკზე
და გრიგალ-ქარივით წამზე ჩახტა ქაჯეთის ციხეში. დაუწყო ხოცვა-
„მუსერა ქაჯებს, მაგრამ რამდენსაც მოჰკლავდა, იმდენი ისევ ცოცხ-
„ლდებოდა და დაქრილი ადგილი უმთელდებოდათ. ამ დროს დაინახა
ნესტან-დარეჯანმა ავთანდილი და იცნო თავის ტარიელის ბიძაშვილი.

— აქ რამ მოგიყვანა ავთანდილ?!—დაუძახა ნესტან-დარეჯანმა.
მაგრამ ავთანდილმა ყურიც არ ათხოვა, ის გაცხარებული ომში იყო
და გუნებაში სწუხდა, რომ დახოცილნი ქაჯნი ისევ ცოცხლდებო-
დენ.—ნაბდის ხმალი აილე, ავთანდილ, ნაბდის ხმალიო... დასძახა
ნესტან-დარეჯანმა. ავთანდილმა მიიხედა გვერდზე და დაინახა კედელ-
„ზე მიყუდებული ნაბდის ხმლები. ავთანდილმა დაავლო ხელი ნაბდის
ხმალს და დაუწყო უწყალოთ ხოცვა ქაჯებს.

ბევრი ომისა და ბრძოლისაგან ავთანდილი მოიქანცა, დათვრა
სისხლით. მაშველს ვერავის ჰხედავდა და უკვირდა ტარიელის ამბავი.
მაშინ შეძახა ტარიელს:—ბიძაშვილო, შინშო მიშველე, მომეხმარე,
თორემ ამ მოზღვავებულმა ქაჯებმა ლამის გადაგვიარონ თავზეო.

შინშო, მიშველე ტარიელ,
დამჭირდა შენი გმირობა..
ავთანდილ დაესუსტებულვარ,
ქაჯებს აქვს ზემოვლილობა!

ტარიელი ამ ღროს ციხის გაღებან გარეთ იდგა სიყვარულისაგან
გაშტერებულ-გახევებული და არაფერ საცადში არ იყო. ავთანდილის
დაძახილმა გამოაფხიზლა ტარიელი ამ ღრმა გაშტერებისაგან. მაშინ-
ვე ხმა მისცა ტარიელმა ავთანდილს.

— მე აქ სურვილისაგან გახევებული კარებზე თავსა ვცემდი და
არც კი ვიცოდი, შენ შიგნით იყავი თუ არაო.

შენ შით გადახველ, ავთანდილ,
მე კარზე ვდგევარ—ხე ვითა,
სურვილით გახარებული
კარს დავასკდები ქვევითა!..

გამოფხიზლებული ტარიელი მივარდა კარებს, დაღეწა მთლათ..
დაამსხვრია გაღებანი ციხისა, შევარდა შიგ და დაუწყო ჟლეტა ქა-
ჯებს. ამ ღროს მოვიდა ქაჯების ხელმწიფეც დიდძალი ქაჯის ლაშ-
ქარით და, როცა ნახა კარები და კლიტეები მთლათ დაღეწილი,
შეწუხდა და მაშინვე მიხედა: ამას ქვეყანაზე ვერავინ ვერ შეიძლებ-
და ტარიელის მეტით. ეს უთუოდ ტარიელი მოვიდა, იმან დაღეწა
კარ-კლიტე, ქობალაქები და მიფანტ-მოფანტა მინდვრებშიო.

ქაჯებ სთქვეს: ტარიელისა
ეს საქმე მისეულია,
კარ-კლიტე, ქობალაქები
მინდორში დასრეულია.

ტარიელმა და ავთანდილმა ამოწყვიტეს მთლად ერთიანათ ქაჯე-
ბის სინსილა, წამოიყვანეს ნესტან-დარეჯანი, ტარიელის მზექალი
და წამოვიდნენ. კარგა სიარულის შემდეგ მოადგენ ერთ მდინარის
ხიდს. მაშინ უცებ გაიკრა ავთანდილმა ხმალს ხელი და შემოუქნია
ნესტან-დარეჯანს: უნდა ეხლავე გაგათავოო!— შეძახა ავთანდილმა.
ნესტან-დარეჯანს შეეშინდა, პირი წააღო და სამი ქაჯი წამოაგდო
პირიდან. ავთანდილმა მაშინვე დახოცა ქაჯები. ავთანდილი, გულთ-
მისანი, ჭკვიანი კაცი იყო და იცოდა, რომ ნესტარ-დარეჯანს სამი
ქაჯი ჩაუძვრა პირში. მორჩენილი და განკურნებული მზექალი წა-
მოიყვანეს და წამოვიდნენ დიდი ამბით და მხიარულობით..

ხენწიფე და მისი ნაშვილები¹

იყო ერთი ხენწიფე და მისი ნაშვილები. ხენწიფეს ხავდა ერთი ქალიშვილი, რომელიც ძალიან შოუყვარდა ამ ნაშვილებს. ხენწიფე ზშირათ სანადიროთ დადიოდა და ბევრ ნადირს ხოცავდა. ერთხელაც ხენწიფე წვეიდა სანადიროთ თავის ვეზირებით; მოიტანეს ნანადირები სალამოს სახში. ხენწიფის ქალიშვილი ძალიან ლამაზი იყო და მოწიფულიც გახთა. ამ დროს სხვა სახენწიფოს შვილი შემოეძლია ამ ხენწიფის ქალიშვილს საქმაროთ. მშობლები დასთანხმდნენ. მალე მოვიდნენ დასალიშნავათ და კიდემეც დალიშნეს. ლიშნობის შემდეგ ქორწილი უნდა გადევხადათ და ქალი წვეყვანათ. მართლაც, ერთი კვირის უკან მოვიდნენ იმ სახენწიფოდან ამ ხენწიფის ქალიშვილის წასაყვანათ. გაიმართა წვეულობა. შეიქნა ჩართული სმა და ქეიფი. ხენწიფის ნაშვილები კი არც სვამს და არც ჭამს. სხვები რო მზიარულობენ იგი ძალიან მოწყენილი დადის. არევის არაფელს არ ელაპარიკება, ისეა გასუდრული. სმა დიდხანს გაგრძელდა. ამასობაში შეიქნა სალამო და ველარ წვეიდნენ იმ სალამოს მაყრები, და ქალი ველარ წვეყვანეს.

ყველამ რომ დეიძინა, ადგა ხენწიფის ნაშვილები — დაციმცამდა, ხუმ არევიან მიყურეთეს, ან ხუმ არევის ღეიძავსო. როცა დარწმუნდა, რო ყველანი დაძინებული არიანო, გამევიდა გარეთ. მივიდა ხენწიფის ქალის მაყრებთან და საქმაროსთან, და ყველა დახოცა. მერე ისევ უკან გამობრუნდა და იქ დაწვა, სადაც მისი ბინა იყო, თითქოს აქ არაფერი მომხდარაო. გათენდა დილა. ადგა ხენწიფე და მისი ქალიშვილი, და ნახეს, რომ ხალხი გაწყვეტილი იყო. ეს რა ამბავია, ვინ ქნაო, ძალიან გაიკვირა ხენწიფემ, მარა ვერაფერი ამბავი ვერ გაიგეს, ვინ მოკლა და ვინ არა! ხენწიფე დიდხანს ეძებდა ბოროტის მქნელს, მარა მის სახენწიფოში იმისთანა, კაცი არ გამოჩნთა, რომელსაც ეს ამბავი სკოდნებოყო.

ერთი კვირის შემდეგ ხენწიფე და მისი ვეზირები კიდევ სანადიროთ წვეიდნენ. ბევრი ინადირეს და ისევ უკან წამოვიდნენ სახლისკე. გზაზე დაჟდნენ ერთ ტყის პირას და ივახშმეს. საცა ისინი იჟდნენ და ვახშმობდნენ, მის ახლოს დამთებული ცეცხლი ჩანდა და ტირილის ხმა მოდიოდა. მაშინ ხენწიფემ თავისი ვეზირი გააგზავნა მისი ამბის გასაგებათ. ის ვეზირიც ჩქარა წვეიდა ამბის მოსატანათ. მოვიდა ახლოს და დეინახა, რო ერთი უზარმაზარი მღევის შესახედაობის

კაცი ცეცხლის პირას ეის და ტირის. კიდო უფრო ახლოს მივიდა ვეზირი, „გამარჯობა“ უთხრა, მაგრამ კაცმა ხმა არ გასცა. ვეზირმა მოორეთ უთხრა გამარჯობა, იმ კაცმა კიდევ ხმა არ გასცა. მესამედო უთხრა „გამარჯობა“, მაშინ ამ მღევ-კაცმა მოუქნია მათარხი ვეზირს და გაწყვიტა ცხენი და კაცი შვაზე.

ხენწიფის გამოგზავნილ კაცს დაავიანდა. ახლა მეორე ვეზირი გამოგზავნა ხენწიფემ ამბის გასაგებად. ცეცხლის პირას მჯდომმა ვეფხოსანმა ისიც მოკლა. ბოლოს წამევიდა ხენწიფე და ხენწიფის ნაშვილები: — მომკატრა ჩემი თავი, თუ ამბავი ვერ გავიგეო, უთხრა ხენწიფეს მისმა ნაშვილებმა და დაუწინაურდა. ამ დროს გეიხედა იმ ვეფხოსანმა კაცმა და დეინახა, რო ხენწიფე და მისი ნაშვილები მისკე მოდიან. ტარიელ ვეფხოსანი შეჯდა თავის ლურჯა ცხენზე და გამოუქროლა მათ წინ. ხენწიფე და მისი ნაშვილები ძალიან დამჯავრიანდენ, რადგან ის კაცი, ისე გოუქრათ ხელსა და თვალს შვა, რომ მისი ასავალ-დასავალი ვერ გაიგეს. გამობრუნდენ ისთეველ და წამევიდენ შინისკე, ხენწიფე მის ვოთახში შევიდა. დახეთა თავისი ქალიშვილი. ქალიშვილმა შეატყო, რომ მამამისი და მისი ნაშვილები, ძლიერ დაღონებული არიან და კმისს არაფერი უხსნიო. ქალს ძალიან უნდოდა გეეგო რაშიც იყო საქმე, მამამ ყოლიფერი უამბოთო რა ნახეს და რა იყო მათი მწუხარების მიზეზი. — რა ვქნა, რით დავეხმარო მამაჩემსო, ფიქრობდა ხენწიფის ქალიშვილი, მაგრამ საშვალემა ვერაფერი გამოენახა ჯერ. მაშინ ამბიქმა (ხენწიფის ნაშვილებმა) ხენწიფის ქალიშვილს, (რომელიც ძალიან უყვარდა) უთხრა, თუ შენ ქალათ წამომყოფი, იმის ამბავს მე გევიგეფ, ვინ იყო და ვინ არაო. ხენწიფის ქალიშვილსაც ქე უყვარდა ეს ბიჭი და კარგიო უთხრა, სანამ შენ არ მოხვალ სულ შავებში ვიქნებო. ეს რო გეიგო ხენწიფემ, ნაშვილებს მანაც პირობა მისცა: ეს ჩემი ქალიშვილი და სახელმწიფო შენთვის დამისახელებია, თუ იმ კაცის ამბავს გამიგეფო. აღვა ეს ხენწიფის ნაშვილები და გამოემარავა ხარჯით, თავის კარგი ცხენით და გოუდვა გზას. მიდის და მიდის. საით არც თვითონ იცის, მიდის კი. გაიარა დიდი გზა. ნახა ერთსალიკე ახალი ცეცხლის ნამთები. იქვე იყო შველის ტყავეებით დახტურული კარავი. მაშინ იფიქრა ხენწიფის ნაშვილებმა; აქ ყოფილა ამ ცოტა ხანშიო, რადგან ეს შველის ტყავეები წამოხტურული კარვის სახტრავათ, მისი ნახელავი უნდა იყოსო; ეგებ დავეწიოვო და გაუდვა გზას. რომ გაიარა სამი დღის სავალი, შეხვდა წინ სამი ძმა მღევი: ერთი მღევი არის დაკრილი, რომელიც უფრო ფიცხია. ძმები იქით-აქით ფხრებში ჟდგია და ისთე მოყავთ დაკრილი ძმა სახლისკე. სწორეთ ამ დროს შეხეთათ

ეს ხენწიფის ნაშვილები წინ თავის ცხენით. ხენწიფის ნაშვილებმა კითხა ამბავი, რა დეემართა ამ კაცსო. აჰა, ასთე იყოვო, უთხრეს ძმებმა და მოუყვენ რაც თავზე გადახათათ.

იქით მიდორში შეგვხვთა ტარიელ ვეფხვოსანი და ეუთხარით გამარჯობა ორხელ-სამხელ. მან სამაგიერო არაფერი გვითხრა. ამაზე ჩვენი ძმა გამწარდა, ის ჩვენზე უმფრო გულფიცხია და გადაუხტნა. მაშინ ტარიელ ვეფხვოსანმა შეპოუქნია მათრახი და შემოამტვრია გვერდები, და შიტომ არის დაქრილიო, — აი რა გადაგვხვთა ჩვენ თავზეო, უთხრეს ორმა მდეგმა. ხენწიფის ნაშვილებმა აქიმობა იცოდნა. შეებრაღა ძალიან შეწუხებული ავითმყოფი და ძმებს მიწაზე დააწვევინა. ამოიღო ბინტი, იოდო და მოუხვია ამ დაქრილ მდეგს გვერდები.

შემდეგ ხენწიფის ნაშვილები გოულდა გზას. გეიარა რამოდენიმე მანძილი, დოუკვირდა გზას და ცხენის წანავალი შოუძღვნა ერთ დიდ გამოქვამულში. არ ენდო ეს ბიჭი შიგნი და დადგა ნაპირს. ტყეში დაიმაღლა, რომ კაცის თვალს არ დენახა.

ადგა დილას ტარიელ ვეფხვოსანი და გამევიდა გარეთ, — თავისი გულის წადილის საძებნელათ. დილაზე გამოელვინა ხენწიფის ნაშვილებს, მივიდა გამოქვამულთან და დოუკვირდა ცხენის ნავალს, წინავალი გარეთ იყო. მაშინ დაღუბა თავი და შევიდა გამოქვამულში ეს ხენწიფის ნაშვილები. გამოქვამულში მას დახთა ერთი დიდკმილე-ბიანი ქალი, რომელსაც თმა გძელი, მიწაზე დაშეებული ქონდა, ხოლოთ ძუძუები კარის ნაგერაზე გადმოწყობილი. მივიდა ეს ბიჭი და გამარჯობა უთხრა. არ გასცა ხმა ამ ქალმა. — დედი რატომ არ მეუწები გაგიმარჯოსო, უსაყვედურა ხემწიფის ნაშვილებმა. — ეი, შვილო, რომ დედა არ გეთქვა ჩემი ლუკმა იქნებოდიო. სად მიხვალ, საით გაგიწევია? ეუნება ეს ქალი ამ ბიქს. — რა შენო საქმეა, საითაც გამიწევია და მივალ! — როგორ რა ჩემი საქმეა, აჰა რაზე შემოდი აქ? მაშინ ხენწიფის ნაშვილებმა ხმა გამოიცვალა და უთხრა: — დედი, თუ გიყვარდე მაგ ტარიელეფს ამბავი მითხარი, რაშია მაგის გარემოებაო. შეეხვეწა ხენწიფის ნაშვილები დიდკმილებიან ქალს. დიდკმილებიანი ქალი დარწმუნდა, რომ აჰას ცუდი არაფერი უნდა ედვას გუნებაშიო და მოუყვა: — შვილო, მაგას მოსტაცა მფრინავმა მდეგმა ქალი და სანამდის ის ქალი ხავდა, ის იყო ხენწიფე (ტარიელი). და ის ქალი რომ მოსტაცა მფრინავმა მდეგმა, მიატოვა თავის სახენწიფო და წამოვიდა ამ ქალის საქმერათ. ეძებს და ეძებს. მის ნახვას საშველი არ დაადგა, აგერ უკვე გვეიდა სამი წელი, მაგრამ ვერ იპოვა ვერსად და ასე გულალრენილი დადის აღმადალმა. მერე ხენწიფის

ნაშვილებმა კითხა: შენი რა არის ის ტარიელეო. — მე იმან წამომიყვანა თავის სახენწიფო რომ მიატოვა დედობილათო და დავებარგეთ ორივენი ამ გამოქვაბულშიო. რაკი ხენწიფის ნაშვილებმა ყველაფერი გაიგო და ტარიელეს ნახვის მეტი აღარაკლდა რა, მაშინ დიდკმლებიან ქალს თავისი განზრახვა გაუმჟღავნა. — მე მის გზას დავეძებ და გავხტები მისი ძმა თუ მიძმოვო. ახლა დამალე სადმე, რომ არაფელი მომწიოს, როცა შინ მოვაო. დაჰკრა ამ ქალმა მიწას ცოცხი და შეაგდო ლოგინქვეშ, ვითომ აქ არაფერიყო.

მოვიდა ტარიელე სალამოს. მისი ხენეშა და ცხენის ქშუული შორიდან ისმოდა. ტარიელას ცხენის ნავალი, რომ შემოუძღვა შიგ და გამონავალი ვერ ნახა, კითხა დედობილას: — ეინ იყო აქ დღეს? — აქ შვილო, ერთი კარკი ბიჭი იყო, ხოლო ისთევე წვეიდა... ტარიელამ არ დოუჯერა. ის ისთეველე აქ იქნებო. ეტაკა ამ კაცის სული და ნახვა მოუნდა. მაშინ უთხრა ტარიელამ დედობილას: თუ იმას ზამიძხელ, მერე ჩემი ხასიათი გეიხსნებო. შვილო, თუ შემეფიცავ, არაფელს მოსწევ, მერე გაჩინებო, მიუგო ქალმა. შვილობილმა დედობილას შეჰტყცა. მაშინ მოიყვანა ეს ბიჭი დიდკმლებიანმა და გძელთმიანმა ქალმა. ტარიელე და ხენწიფის ნაშვილები გადევხვიენ და გაკოცეს ერთიმორე.

საითკე გავიწევია, რაშინ შენი საქმეო, უთხრა შემდეგ ტარიელამ თავისთან ახლად დამძობილებულს. — მე შენს გზას დავეძებდი და შენთან უნდა მოვკტეო, მიუგო ხენწიფის ნაშვალემა.

გაუდგენ მეორე დღეს ქალის საძებრათ გზას. ერთი მხრით ტარიელე წვეიდა, მორე მხრით კი ეს ხენწიფის ნაშვილები. და დაუბარა ამ ტარიელამ და თან თავისი პლატუქი გაატანა: რო გადააბიჯებ იმ გორაზე, იქ დაგხტება ერთი დიდი მღევი, იმას უჩვენე ეს პლატუქი და არაფელს მოგწევსო. მართლაც, ხენწიფის ნაშვილები, რო შევიდა იმ გორაზე მღევმა ხლოპინი დეიწყო და მგზავრისკე გაშეიქცა. ამეილო ეს პლატუქი და აჩვენა. მაშინ შეიყვანა სახში მღევმა და დიდი პატივი სცა. საით მიდიხარო, ამბავი კითხა მღევმა ხენწიფის ნაშვილებს ნასადილებს. აჰა, ასე არის ჩემი საქმეო, — უთხრა ხენწიფის ნაშვილებმა, — მე ტარიელიეს ქალის საძებნელათ მივდივარ და თუ რამე იცი მითხარო. — ძალიან სიმაგრე გმართებს, თორემ იმ ამბავს კი გაიგეთო, უპასუხა მღევმა. აჰა როგორო, შეეკითხა ეს ბიჭი. მაშინ მღევმა უთხრა: — ამ დიდ მინდორს რო გეიარ, იქ ხიდი დაგხტება და არ ენდო. იქინე გემიც დაგხტება, შედი გემში, ხოლოთ კაპიტანმა არ გილაატოს. ძან გოუფთხილდი თავსო, დოუბარა მაინძელმა წასვლისას სტუმარს. ხენწიფის ნაშვილები მი-

ვიდა ხილთან და როგორც მღევმა დაარიგა ისთე მოიქცა. შევიდა ზიგნით გემში და დოუწყო მთვარიელება. რო გვეილენ ზეაგულ ზღვაში. კაპიტანმა ლალატობა დეიწყო. ამ ბიქმა ყველაფერი გეიგო, რადგან ადრე იყო დარიგებული. მაშინათვე ამეილო ჯიხაშვილდი, დააჰირა გულზე კაპიტანს და უთხრა: კარგია სწორა გამიყვანე მორე კიდეზე, თეარა მოკლავო. შეშინებულმა კაპიტანმა გეიყვანა სწორა გალმა.

ხენწიფის ნაშვილებმა ბევრი იარა თუ ცოტა ამ ახალ ქვეყანაში, მიაღდა ერო დიდ სასახლეს და იქვე ნახა ერთი მღვეის ქალი. იმ ქალმა ხენწიფის ნაშვილები შეიყვარა და თავისთან წაიყვანა ვო-თახში. შემდეგ ამბავი ქითხა ამ ბიქს: საით გამიწევია, რაეაა შენი სა-ქმეო. აჰა, მე ამაღაამ ქალის საძებრად მიედიეარ და თუ რამე ამ-ბავი იცი, მითხარიო. მაშინ ეს შეყვარებული მოუყვა: იმ ქალის ამ-ბავს ისე ვერ გეიგეფ, თუ მე არ დაგებმარეო. ჩემი ქმარი ახლა სხვაგან არის წასული. ამაღამ ისევე დაბრუნდება. შენ დეიმაღე, და-სწერე წერილი იმ მზეთუნახავ ქალზე და მომეცი მე. ის ჩემი ქმარი არის იმ ქალის მომტაცებელი მღვეის მომრავი, და ის გეიგებს ყო-ლიფერსო. ხენწიფის ნაშვილები ძლიერ გახარდა. დიდი მადრიელი გაუხთა ამ მღვეის ქალს და ისთე მეიქცა, როგორათაც იმან ურჩია: დასწერა წერილი და მისცა მას.

მევიდა საღამოს მღვეი და დახვთა ეს ქალი დაღონებული. რამ დაგაღონაო. ქითხა ქმარმა თავის ცოლს, ქალმა კიდევე უფრო მეი-ქუხა და უთხრა: — ერთი გულისწადილი მაქვს, თუ ის ვერ ამისრულე, უსათუოდ მოვკედებო. რა არის იმისთანა, რომ ვერ ავასრულო-ვო, გამეიღვა თავზე მღვეი. მაშინ ქალმა წერილი მისცა. — წოლღე ეს და მუუტანე მფრინავთ მღვეის ქალსო, რომელიც ხავს ცხრაკლი-ტულში დამწყდოულიო. გაფრინდა მღვეი და თან წეილო ეს წერი-ლი. მიფრინდა ამ ქალთან და მისცა ფანჯრიდან. მზეთუნახავმა წეი-ქითხა, მღვნი კი იქ იყო და პასუხს უცდიდა. ქალმა ტირილი დეიწყო, საჩქაროთ დასწერა წერილი და ამ წერილში ჩააგდო ტარიელის ნა-ყიდი კაბის ნაჭერი. წერილში იწერა: ტარიელ გენაცვალეო, ტყულა ნუ მოხვალ ჩემდა წასაყვანათ, თუ არა დამარცხდებო. მღვეი მაში-ნათვე წამევიდა, წამეილო ეს წერილი და თავის ცოლს მუუმატა. ქალმა წერილი თავის შეყვარებულს მისცა. შეყვარებული ადგა და ეს წერილი წეილე ტარიელთან. ხენწიფის ნაშვილებმა გეიარა იმ დიდ მღვეთან და ამბავი უთხრა. მღვეს ძალიან გოუხარდა: ამომიარეთ და წევიდეთო, უთხრა მღვემა. ისევე მალე გამოსწია ამ ბიქმა. ბევრი იარა. მივიდა იმ გამოქებაულში, საცა ტარიელე და მისი დედობილი

სცხოვრობდნენ. მივიდა თუ არა, დედობილას უთხრა: ქალი ნახე, ტარიელეს, ხოლოთ წამოყვანა გაგვიქირდებაო. ტარიელე სად არის, არ მოსულა? არა შეილო, შენ რომ წადი მასლამ ის სახში აღარ მოსულაო. მაშინ ადგა ხენწიფის ნაშვილები და გაუდგა იმ გზას, საითაც ტარიელე წვეიდა. იარა, იარა და გავიდა ერთ დიდ მინდორში. დაციმცამდა, მარა არაფერი მოსჩამდა. კილო გეიარა რამოდენიმე მანძილი და ცხენის კიხვინი შემოესმა. ეს ნამდვილათ ტარიელეს ცხენის ხმააო, გეიფიქრა და იქითვე გეიქცა, საიდანად ხმა გეიგონა. შეხედა რომ ცხენი ქვე დგას, მარა ტარიელე არსათაა. მივიდა სულ ახლოს. დოუკვირდა. ნახა, რომ ტარიელე ქვე ეგერ აგდია მკტარცოცხალი. საჩქაროთ მიირბინა, ამეილო კაპლი და სული ატაკა. ტარიელი ფეხზე წამოდგა. მაშინ ხენწიფის ნაშვილებმა ამოიღო წერილი და კაბის ნაქერი და აჩვენა. გაუხარდა ამ ტარიელას ძალიანი, გადევნია და გაკოცნა თავისი ძმათ შეფიცული: — შენ ხარ ჩემი მხსნელი ღმერთო!

ცოტა მოისვენეს. მერე გასწიეს მზითუნახავი ქალის მოსატაცებლათ. ოუარა ტარიელ ვეფხოსანმა თავის ძმობილ მდევს, ეს მდევიც წაყვათ. ხოლოთ ამ მდევმა უთხრათ: — მე ბევრი მტერები მყავს და იმის მეშინია, ცოლ-შვილი არ ამომიწყვიტონო. ტარიელამ დააიმედა: ნუ გეშინია, შენი მტერები ვერანფერს გაბედავენო და გასწიეს. მივიდნენ ხილთან. ხილზე ყაროულები იყვნენ. შეჩერდნენ. მოილაპარაკეს. მდევმა გამოარჩია და უთხრა ხენწიფის ნაშვილებს: — შენ შედი შუათანა ატაქაშით, მე კი შევალ ძირაშიო, ტარიელე კი მალლა ავა და ქალს წამეიყვანსო. ამ სასახლის ძირა, შვა და მალლა ატაქებში მძლავრი მდევები იდგენ ყაროულათ. მაშინ ხენწიფის ნაშვილებმა უთხრათ: — ჯერ მე წავალ და ხილზე რო ყაროულებია იმგენს მოვკლავ დი წყალში გადაყრიო. მართლაც, დაცალა ამ ბიქმა გზა. შევიდა ძირა ატაქაში მდევი, შუაზე ხენწიფის ნაშვილები და ქალი საცხა იყო — ტარიელე. ბევრი იომეს. ბოლოს გამოიყვანეს მზეთუნახავი ქალი, მდევები კი დახოცეს. საჩქაროთ გამევიდნენ ხილზე, მერე დაიმედდნენ და ალხეინათ გამოსწიეს სახლისკე გახარებული. მოტაცებული ქალით ტარიელ ვეფხოსანმა და ხემწიფის ნაშვილებმა გამოიარეს დიდი მდევის ოჯახში და ბევრი აჩეიფეს. კარგი დრო გაატარეს. შემდეგ ეს მდევიც წაყვათ. გაიარეს გამოქებაულში და დედობილა წეიყვანეს. მერე ამ ბიქმა (ხენწიფის ნაშვილებმა) დაფაიჯაყე თავის სახენწიფოში. გასწიეს და მივიდნენ. ხემწიფესა და მის ქალიშვილს ძალიან გოუხარდათ ძვირფასი სტუმრების მოსვლა. მაშინ ხენწიფეს მისმა ნაშვილებმა

უთხრა: — აი, ეს კაცი იყო ის კაცი, რომელმაც ორი ვეზირი მოგ-
კლაო. ხენწიფემ ყოლიფერი დევიწყა და კამპანია გამართეს... შემ-
დეგ იქ რო ბრეელი იქეიფეს, წევიდენ ტარიელეს დამზობილ სა-
ხემწიფოს. ასაღებათ. მივიდენ იქ და აილეს ის სახენწიფო. ტარიე-
ლე ისთევლე ხენწიფეთ დადგა. ეს მისი ძმობილი დევიც ჩეიყვანა
თავის სახენწიფოში. ხენწიფის ნაშვილევი ამის შემდეგ უკან გამო-
ბრუნდა და მევიდა თავის სამშობლოში, და შეირთო ცოლათ ხენ-
წიფის ქალიშვილი და თვითონ ხენწიფე შეიქნა.

ეს იყო ჩემი ამბავი, მერე რა მოუვიდათ და რას შობოდენ აღარ ვიცი..

ქაიხოსრო ხემწიფე

იყო და არა იყო, იყო ერთი ქაიხოსრო ხემწიფე. ხავდა ერთი მოურავი ტარიელი. ქაიხოსროს ხავდა ერთი მზისუნახავი, სახელათ მელიტონ-დარეჯანი. მას იახლავ ერთი მოსამსახურე ასმათი.

ხანდებან ქაიხოსრო და ტარიელი წელიწადში ერხელ ნახულობდენ ქალაქში მელტონ-დარეჯანს. ამასობაში ტარიელი შეიყვარა მელტონ დარეჯანმა. მექთუბი გუუგზავნა მელტონ-დარეჯანმა ტარიელს. რუმ ერთი მარტო მესტუმრეო. წვეიდა ტარიელი და ინახულა. ასმათმა დაალაპარაკა მელტონ დარეჯანას ტარიელი. ტარიელმა ღმერთი მისცა თავდებათ, რუმ შენ მეტ ქალს არ ვითხოვო. მელტონ-დარეჯანმაც ღმერთი მისცა თავდებათ, რუმ მეც შენ მეტ კაცს არ წაგვებო.

ქაიხოსროს ერთი გადაკიდული ხემწიფე ხავდა, რომელმაც შესთხუა მელტონ-დარეჯანი. როცა ქაიხოსროს მუვდა ელჩი, მაშინ ქაიხოსრომ დეიბარა ტარიელი — შესაკითხავად. ტარიელს უთხრა, რომ ესა და ეს ხემწიფე ქალს მთხოვს, რა ვქნა, მივსცე თუ არავეო.

ტარიელმა უპასუხა: — მე რას მივნები, ვისაც კჳუს გიკრას, იმას მიეცი, შენს უფროსი აქ ვინ არისო. მისცა ხემწიფეს პირობა და ართვა ბეჳედი — სანიშნო. ქაიხოსრომ შუთვალა მელტონ-დარეჯანს, რომ შეილო შენ გაგათხუე, ამადამ ხემწიფეს მიგეცივო.

გაგების უმალ ხელათ მეგთუბი გამუუგზანა ტარიელს, რომ ჩჳარა ჩამოდი ჩემთანო — მელტონ-დარეჯანმა. მექთუბი მივდა თუ არა, ხელათ შეჳდა ცხენზე ტარიელმა და წვედა მელტონ-დარეჯანის სანახავათ. ინახულა. მელტონ-დარეჯანმა გაკუჳებული უთხრა: — შენ რა ქენი, არც ღმერთი კჳავს და აფერი. მე თუ მილალატე და მომატჳე ღმერთს რატუმ ულალატეო. შენ არ დაგეკითხა მამაჩემი თუ ნება რატუმ მიე შენ ჩემი გათხუების? ახლა დიეკითხა ტარიელმა, როგორ შეიშლება მამი საქმეო. მელტონ-დარეჯანმა უთხრა, რომ კვირე სალამ მოდის ჩემ დასანიშნავათ, მე ახლა შინ მიალ და მოისობას უნდა დაკლა იგივო. ადგა ტარიელმა და წვედა. დიეკავა ერთი ჯამი მარილით და ავშარა. ვითამ ცხენის საძებარში მიდის. ამით უნდა შებტეს მომავალ ჯარს. წამოსლიხან მელტონ-დარეჯანმა დღუბარა, რომ ჩემი საქმარო წითელ ჩადრში იქნებაო.

ბევრი იარა თუ პაწია იარა, ტარიელმა ერთ ტიალ მინდორში შეხტა იმ ხემწიფის ჯარს. ჯარმა უთხრა ტარიელს—ჩვენ მიედიფართ ქაიხოსრო ხემწიფისას ქალის დასანიშნავათო.

შამუღამდენ და დადგეს ჩადრები. ტარიელი იარება მინდორში ვითამ ცხენს ეძებს და ათეალიერებს, სად დეიდგმება წითელი ჩადრიო. ხალხს რუმ დაეძინა, შეიარა ტარიელმა და დაკლა სასიძო.

ქაიხოსროს გამიელაპარიკა ხემწიფემ:—მტერი ვიყავი შენი, დამოყვრება მინდოდა, შეილი გამოვგზავნე და გზაში დამიკალით. ახლა სა გწადია წასლა, მოვდივარ გასანადგურებლათო.

ქაიხოსროს რუმ ამბავი მუვდა, ხელათ დეიბარა ტარიელი და უთხრა:—ჩემი შეილი თუ გინდოდა, რატუმ არ მითხარი, რატუმ დამიქციე სახემწიფო?

ტარიელმა უთხრა:—დახკარქე შენი ბოზი იქით, რას ქვია ცოლათ მინდავო. ქაიხოსრომ დაუძახა ჯელლათებს იმ მინუთში,—წაით მელტონ-დარეჯანი დაკალით და სისხლიანი დანა აქ ჩამოიტანეთო. ტარიელმაც წამოხტა და გეიქცა შინ, როცა ჯელლათებმა გეიქცა დარეჯანის დასაკლავათ. მიირბინეს ჯელლათებმა, ინახულეს მელტონ-დარეჯანი. ი ველარ დაკლეს. დაშკედეს სკიერი, ჩასვეს ფელუკაში და გადაადგეს ზღვაში. ასმათსაც შკედდენ, მარა ტარიელმა მუსტრა და გადაარჩინა. ჯელლათებმა დაკლეს ქათამი, სისხლში დასვარეს დანა, პერანგი და მუტანეს ქაიხოსროს. ტარიელმა რომ მირბინა—ველარ ნახა მელტონ-დარეჯანი. ასმათი შამოიქდინა ცხენზე და წეიყვანა. გამოვდა კჟუიდან ტარიელმა და წევდა საძებარში. საით მიდის თვითან არ იცის. ტარიელმა იცის, რომ დარეჯანი დაკლული აღარ არის.

ბევრი იარა თუ პაწია იარა, ერთ უცხო სახემწიფოში გადაიქრა ტარიელმა. ტარიელი და ასმათი ჩამოყდენ ზღვის პირზე. იმ სახემწიფოს მოურავებმა დაინახეს ეს უცხო კაცი და ქალი და მუნდომეს დაქირვა. დუწყვეს ჩხუბი. ტარიელმა სამი კაციდან ვორი დაკლა და ერთი გუუშვა. მოურავმა უთხრა ხემწიფეს, რომ ვორი დაკლა, მე გამომიშვა, რომ ამბავი მიიტანე ხემწიფესანო. მიორე დღეს ხემწიფემ ასი კაცი გაგზანა და დუუბარა:—ილლე დეიქირეთ და მომგვარეთო. აგინს გატანა თავისი უშკური (მოურავი). წევდენ და ტარიელი ნახეს, სადაც დატიეს იქა. ტარიელმა უშკურის მეტი დაკლა და იგი გუუშვა, რომ ამბავი მიიტანე ხემწიფესანო. მივდა უშკურმა ხემწიფესან და უთხრა:—მე გამომიშვა ამბის მოსატანათ და სხვაი დაკლავო. მიორე დღეს შეაქდინა ცხენზე ვოთხასი კაცი და გუუშვა უშკურიანა. მარა ველარ ნახეს ტარიელი, იგი ამ სახემწიფოდან გასულა.

აქიდან ტარიელმა ბევრი იარა თუ პაწაი, გადგიქრა ერთ ველ ქვეყანაში (უკაცო ქვეყანა). ტარიელმა ველ ქვეყანაში ერი დიდი სახლი ნახა, რომელიც ცხრაი ძმაი დივის ყოფილა. სალამოს ცხრაი ძმაი დივი მოვდა და ტარიელი დახდა. დაიწყეს ჩხუბი. ტარიელმა ცხრაი ძმაი დივი ყველაი დაკლა. ასმათი დატია ამ სახში და დეიწყო აქიდან სიარული სანადიროთ, წევდოდა და სალამოს მოვდოდა.

ტარიელმა ნადირობის დროს ერ ზღვის პირათ სასახლეში ღამე გათია—ხოჯასან. ხოჯამ უთხრა:—რას ფშიმანობ, მელაპარიკე დერდიებიო.

ტარიელმა ყოლიფერი ელაპარაკა. ხოჯამ უთხრა, რომ ერთ ბნელ ღამეში თვარე ზღვიდან მოხვა ნაპირისკენ, მოხვა და ზღვის პირზე რომ ჩევედი, თვარე შესცურდა ზღვაშიო. რადგან ამფერი ზორი ქონებია, მე შენ ერ ცხენს გაჩუქებ, რომელსაც ქარის ცხენი ჰქვია, თუ კი შეედებიო. ტარიელმა მადლობა გადაუხადა. ხოჯამ აჩუქა ცხენი. შეედა ტარიელმა ცხენზე. ხოჯამ უთხრა—ერთი გაასიარულ-გამოასიარულე, წაიყვანე ცაში და მოდი ისე, თუ იხმარ ცხენსო. შეედა ტარიელმა. ქარსავეთ გაქრა. ცხენს მიწაზე ფეხი აღარ დაუკარებია. ცხენმა იფიქრა, რუმე ამას მივაჰყევ ცაზეო. ტარიელმა ქვეშ მოექცა, მუტელზე. ცხენმა იფიქრა მიწაზე დაეაჰყებო,—ტარიელმა ზურგზე მოექცა. განზე მივაჰყებო,—ტარიელმა მიორე გვერდით მოექცა. ცხენმა შიატყო, რომ ეს კი მიხმარსო და ჩამოვდა ხოჯასან. ხოჯამ უთხრა ტარიელს, შენ კი იხმარ აწე მაგ ცხენს, წადი ახლა და სადაც გინდა ეძებევო. ტარიელმა სალამოს მივიდა ასმათთან. უშკურმა უთხრა მის ხემწიფეს, რომ მე უნდა ვნახო ი კაცი, ასე რომ მიწინააღმდეგებოდა და ნება მომეცე წასლისო. ხემწიფემ მისცა უშკურს ნება. უშკურმა შეედა ცხენზე და წევიდა.

ბევრი იარა თუ პაწაი იარა, მივიდა სასახლეში. ტარიელი სანადიროთ იყო წასული. გამოვდან სახლიდან ასმათი და გამიელაპარაკა.

უშკურმა უთხრა: ასეთმა და ასეთმა კაცმა გამოიარა ჩვენ სახემწიფოში. ხალხი გაგვინელა. მთელი ქვეყანა შემოვიარე და ვერ ვნახე. ბელქი აქ იმყოფებოდა. ასმათმა უთხრა: გზაში რომ ჩხუბი ქნა—ჩვენ ვიყავით, მარა ახლა სახში არ იმყოფება, ვორი-სამი დღეია არ მოსულა და მგონი დეიკარქა. რუმ მონახვიდე კარქი იქნება, ბელქი შეხტები სადმე, მას შავი, ქარის ცხენი ხავსო.

უშკურმა წევდა, ნახა და მეიყვანა სალამოს. უშკურმა მუაყოლია ტარიელს მისი დერდიები. მერმე უთხრა უშკურმა, შენ მხოლოთ ამ

სახლს არ მოშორდე, შენ კეკე არეული გაქ, შენ ვერ მონახავ ზეირია-
ნათ. მე წავალ და მოვნახავ მელტონ-დარეჯანს, მარა არ ვიცი
რამდონხანს დამაყონდება, მარა მოუნახავი არ მუალ შენთანო. ტა-
რიელმა უთხრა, რომ ცოცხალი არის. ეს მე ხოჯამ მითხრა, ერ
ლამეს უნახავს ზღვაშიო. დიემშვიდობა დილას და წავიდა უშკური
საძებარში. ბევრი იარა თუ პაწაი იარა, ჩევიდა ერთ ზღვის პირათ
ქალაქში. ზღვის ნაპირზე ვაქრებს დუქვირთავს საქონელი, მარა ვერ
მიდიან. ისეთი ფირალები ყოფილა ზღვაში, რომ ხალხს ახჩობენ და
საქონელს ართუმენ. უშკურმა უთხრა—მე წავყვებიო. თქვენ ერთი
ფელუკაი მიშოვნეთ. მე წინ გამიშვით და თქვენ უკან მომყვებითო.
უშვეს ფელუკაი. ჩააქდინეს უშკური და გუშვეს წინ. უშკურის ფე-
ლუკაი ერთ მენავეს მიხავდა. შევდენ შუა ზღვაში თუ არა—შებტენ
ფირალები. უშკურმა გადუხტა იგინის ფელუკაში და ი ფირალები
ყველაი დაკლა. ერთ ქალაქში რამდენიმე ხნის შემდეგ გევდენ. დიემ-
შვიდობა ვაქრებს უშკურმა და წევდა. დადის უშკური აქეთ, იქით;
ზევით, ქვეით. იქირავა ერთი ოდა და ითევს ღამეს იქ.

უშკური ისეთი შესახედავი იყო, უკეთესი დელიყანდი ამ ქალაქში
არ იარებოდა. ამ ქალაქის უმფოსი ყოფილა ერთი ღამაში ქალი.
მიეწონა უშკური და უნდა საყვარლათ მიყვანოს. იმას გამიელაპარაკა
ქალმა, რუმ თუ შეიძლებოდეს ამალამ მესტუმრეო. პატარაი კი შიე-
ზარა უშკურს, მარა დახპირდა მოვალო. ადგა და მივდა ღამე.
შევიდა შინ და დაჟდა ოდაში. ქალმა უთხრა, ამალამ რომ არ
მობძანებულყავი და ხვალ სალამ მობძანებულყავი კაი იყო—თუ
შეიძლებოდესო.

უშკურმა იკითხა: / რაზეო?—რაცხა იმფერი საქმე მქონდა, მარა
ახლა იყავი, რადგან მოსული ხარ და ვნახოთ რა იქნებაო. ამასობაში
ერთმა კაცმა შამუალო კარი და შემოვდა სახლში. უშკური რომ დეი-
ნახა ქალს უთხრა:—შენ ისეთ საქმეს დაგმართებ, რომ შენ ხორცს
შენი კბილით შეგაკუმო. ამ კაცმა გაბრუნდა და წევდა. უშკურმა
უთხრა ამ ქალს, რაა ჩემი ან შენი ნაქნარი, ამ კაცმა რუმ ასე ყმე-
დურათ გითხრა, მალე მითხარი, თუარა აქვე მოგკლავ. ქალმა უთხრა:
—ერ საქმეს თუ შაასრულეფ—გეტყვი, თუარა და არ შემიძლიარ.
რასაც მეტყვი ყოლიფერს შევასრულეფო,—უთხრა უშკურმა.—აბა
თუ შეგიძლია ის კაცი მოკალი. უშკურმა დახპირდა. შენ სამყოფი
მასტავლე, ამ მინუთში წავალ და მოგკლავო. შენ რუმ წახვალ და
მოკლავ, მე ნიშანი უნდა მომიტანო, თუარა ისე ვერ დევჯერეფო.
ქალმა უთხრა:—მარჯვენა ხელს შვა თითზე ბეჭედი აქ. ი ბეჭედი
ნიშნათ სიკტილისა თითიანა მომიტანე და მაშენი დევჯერეფო. ფენ-

ჯრიდან აჩვენა ქალმა იმ კაცის სახლი. კარს რუმ შიალეებ—ან შესავალ ოდაში დამჯდარი იქნება საწერათ, ანდა ზევით, კიბეზე ახვალ და საწოლ ოდაში დაგხეობაო.

უშკურმა წევდა მოსაკლავათ. ნახა საწოლში: წაშკრა თავი. მოშკრა თითი, თვითონ გადვიქნია ზღვაში და მოვდა ქალთან.

ახლა ქალს უთხრა, რუმ ყოლიფერი მითხარი, რა ქონდა შენ იმ კაცთან ასეთი, რომ ისე ყმედურად მოგექცაო.

ქალმა მუუყვა:—ამ ქალაქის უფროსი მე ვარ. ერთხელ შუალამიხან სანდალი მოვდა ზღვით. გევედი ბაჟის ასართუმათ. ამ დროს საშუაგულო ზღვაში ერთი მთვარე ამოვდა. მოხვა, მოხვა და თვალის საწიერზე რომ თვარე მოსიახლდა, დავასიე ფელუკაიები და დევქირე. ამოჩნდა, რომ სკივრში თურმე მზისუნახავი ქალი იყო. დევიქირე და გამოვყვანე. სახელად მელიტონ-დარეჯანი ეთქვა. სამწელიწადს მყავდა, ქვეშაგებში არ დაწოლილა, სულ ზეგებზე იწვა. მერმე ჩემმა ქმარმა ერთი მომდურავი ხელმწიფე ხავდა და დაასაჩუქრა იგი ამ ქალით. იქ მელტონ-დარეჯანი რამდენიმე ხანს დარჩა და გამოპარული ისევლე მოვდა ჩემსას. ექს თვეს შინ მყავდა და ეს ჩემმა ქმარმა არ იცოდა.

ეს ამბავი მაგ კაცმა იცოდა და იგი ჩემ ქმარს ეტყოდა და იმიჯა დამეკადნა მე ისე მზისუნახავმა მთხუა, რომ მომეცი მათხოვრის ტანისამოსი და გამიშვი, შენი ქმარი ნუ გეიგებსო. ჩავაცვი დაძანძული ტანისამოსი, შევსვი ვირზე და ერ ლამეს გუუშვი. უშკურმა გამოჰკითხა, თუ საით წევიდა მემრე ი მზისუნახავიო. ქალმა უთხრა, ერთ ახლო ქალაქში ჩევედი და ერთ მეფურნესან ვინცხა მოსული ხალხი ლაპარაკობდენ (ქანები), რუმე შუალამიხან ქაჯებს დუქირავს მზის უნახავი. უშკურმა უთხრა, რომ თუ შეიძლება რამეფერათ გამუელაპარიკოთ ელქაჯებში იმ ქალსო, რამეფერათ თუ მოხერხთება ესო. ქალმა უთხრა:—მე ერთ ფერი (ფერია) მყავს. იმა მოვყვან და დეველაპარიკებიო. მიეყვანა ქალმა ფერი და უთხრა ქალმა:—ქაჯის სახელმწიფოში ერთი მზისუნახავია დაქირული. მიდი, ნახე და უთხარი, რომ შენი მამებარი მოვდა და რამეფერათ თუ გამეყვანებო.

ფერი წევდა. ნახა მელტონ-დარეჯანი, უთხრა, რუმ შენი მეძებრები მოვდენო. ქალმა ბეკედი წეიძრო ხელზე და უთხრა:—მუტანე ეს ჩემ მამებარ ტარიელს და უთხარი, რუმ აქიდან აღარ გამეყვანებო.

იმ ღამეს უშკურმა და იმ ქალმა სურვილი შეისრულეს.

მიორე დღეს უშკურმა ჩაჲდა ფელუკაში და წამოვდა. გამოვდა ნაპირზე. გიემურა ტარიელის სამყოფში. ზიგა სამყოფში. გამოიხედა ასმათმა გარეთ და დალაპარაკდენ. ასმათმა უთხრა, რუმ სამი დღეა არ მოსულა შინ, დეიკარქა ტარიელიო. უშკურმა მაშინათვე წევდა მთიებზე ტარიელის საძებრათ. ევდა ერთ გორზე და გადახედა მინდორს, რუმ ერთი ცხენი დგანა და რაცხა ვორი წავი აგდია. მივ-და რუ ტარიელს რაცხა მუკლავს ვორი და თვითონაც მომკტარა. უშკურმა შეიხვეწა ღმერთს:—ღმერთო თუ გაცოცხლება უწერია ტარიელს, მე გევექნევ ზეცაში ისარს და რამე სურთელი იმ ისარმა მოკლას ზეცაში და იმის სისხლმა მოარჩინოს ტარიელიო. გეიქნია ისარი. ცაში მოკლა თებზი და ჩამუარდა. იმის სისხლი წუსვა და მორჩა ტარიელი. ტარიელმა მუყვა უშკურს, რუმ ორი ნადირი მაკინთლობდენ, ერთქვენებს აპოტინდებოდენ და მე მოვკალი. მემრე დაფთიშმანდი, რუმ ჩემი საყვარელი რუმ დემეკარქა, ბელქი ისე საყვარლები იყვენ აგინი და მე მოვკალი, და ამიზა მეც დიდი დერ-დით მოვკტიო. ვორვე წევდენ ტარიელისას. მოვდენ თავის სახში უშკურმა მუყუვა თავისი თავზე გადამხთარი და უთხრა:—მელტონ-დარეჯანი ვნახე. ელქაჯებში ყოფილა შენი საყვარელიო. ტარიელმა უთხრა: სამი წელიწადია სახში ვარ და აი სახლი არ გამიხსნია, თუ რა არის შით.

გაღეს ყველაი. მეცხრე ოდა რუმ გაღეს, იქ სამი ყათი (ხელი) ელქაჯების საჩხუბარი ტანსაცმელი ნახეს შით.

ტარიელმა და უშკურმა თითო ჩეიცვეს. ასმათი დატიეს იქ. ერი ყათი ტანისამოსი წულეს ხოჯას.

ხოჯიდან რომ წევდენ—ხოჯამ უთხრა ტარიელს:—შენ ქარის ცხენი გყავს და ჩვენ ნუ გაგვასწროფ, ერთათ წევდეთო. მაგრამ ტარიელმა არ დაუჯერა. მე თქვენ წინიდან შემოგეყრებითო და გაფრინდა წინ.

ტარიელმა გაანგრია ციხე, გასწყვიტა ელქაჯები, შემოისეა მელტონ-დარეჯანი ცხენზე და უშკურს და ხოჯას ტარიელმა შეუაგზაჲ შეხტა, რომ მელტონ-დარეჯანი მოხავდა.

დაბრუნდენ და ერთ ღამეს იქეიფეს ხოჯასას. მემრე ტარიელმა ხოჯა წამეიყვანა დივის სამყოფში. ხოჯას დივის ქონება ჩაბარა ტარიელმა.

უშკურმა უთხრა ტარიელს, რომ მეც მასეთი საქმე მაქ ჩემ ხემ-წითესან, მისი მზეთუნახავის ცოლათ თხოვნა მინდაო.

ტარიელმა უთხრა:—ნუ გეშინია. იმ ქალს გათხოვინებ.

ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“.

ხელმწიფემ უშკურის დაბრუნება იზეიმა და გუმართა ქეიფი. ამ ქეიფში ტარიელმა გამიელაპარკა ხელმწიფეს.

— შენი მზის უნახავი უნკურს უნდა მისცე. ახლა ქორწილი უნდა ვქნათ და ქორწილს რუმ მუათავებთ, მაშინ წავალ მეო. მეფე და-
თანხმთა.

დეიწყო ქორწილი. დიდი ზეიმის მემრე ტარიელი წამოვდა ქაი-
ხოსროსას, უშკურიც თან წამოხვა თავისი მზისუნახავით.

მოვიდენ ქაიხოსროის სახელმწიფოში. ნახა, რომ ქაიხოსრო დერ-
დით დაბერებულა. შვილი მუკტა, მოურავი დიეკარქა. შულეზავს
თელი ქალაქები, თელი სახელმწიფო შავათ და იგიც ძალიან მოხუ-
ცებულა დერდობაში.

ეგენი რუმ მივიდენ, სიხარულით კახამ გაგიჟდა.

მაშინათვე ყოლიფერი თეთრათ შიაღებია, ტახტი ჩაბარა ტარი-
ელს. დიდი ზეიმით იქორწილეს.

შერთეს მელტონ-დარეჯანი ტარიელს და ასე გაბწყინდა თელი
სახელმწიფო.

ტარიელი და ნესტარ-დარეჯანი *

იყო და არა იყო რა, იყო ერთი კაცი და ჰყავდა მას სამი ვაჟი: ტარიელი, ფრიდონ და ავთანდილი. სიკვდილის დრო როდესაც მოახლოვდა, მოიხმო თავისი შვილები და უანდერძა; ფრიდონს უთხრა: შენ ამა და ამ ადგილას ზედსიძედ შედი სამასის დღის ადგილზედაო, ავთანდილს—შენ ამა და ამ ადგილას შედიო... ტარიელს კი უთხრა: შენ შენი ძლიერი მარჯვენა გაცხოვრებს, ჩემი ხმალი და ჩემი რაში შენთვის დამილოცნია, ამასთან სადმე სასწავლად შედიო. ტარიელი ერთ სასწავლებელში შევიდა, სადაც ერთი ხელმწიფის ქალი ნესტარ-დარეჯანი იზრდებოდა. ნესტარ-დარეჯანი და ტარიელი ძალიან დაუახლოვდნენ ერთმანეთს და პირობა დასდევს, არ უღალატოთ ერთმანეთს და შემდეგ ჯვარი დავიწეროთო. როდესაც ორივემ ეს სასწავლებელი შეასრულეს, ტარიელმა კაცი მიუგზავნა ხელმწიფეს, ნესტარ-დარეჯანის მამას:—შენი ქალი უნდა მომათხოვო ცოლადაო. ხელმწიფემ დიდი უარი შეუთვალა ტარიელს, უბრალო კაცის შვილს ქალს როგორ მივსცემო. როდესაც მეორეთ ასეთი პასუხი მიიღო, მაშინ შეუთვალა:—თუ ნებით არ მომცემ, ძალით წაგართმევო.

ხელმწიფე დაჯავრიანდა, დაიბარა ნაზირ-ვეზირები და უთხრა, ვინ არის ისეთი ჩემს სახელმწიფოში, რომ მე ქალის მოტაცება გამიბედოსო. ნაზირ-ვეზირებმა უთხრეს:—ეხლა-კი არ ვიცით და იყო ერთი მეტად ძლიერი კაცი, რომელიც ამ მთას მოჰგლეჯდა, იმ მთას ახლიდა და იმ მთას მოჰგლეჯდა, ამ მთას ახლიდა. ეხლაც იმის შთამომავალი ვინმე იქნება და ის ნამდვილად წაგართმევსო. ხელმწიფემ ჰკითხა, როგორ მოვიქცეო. მათ უპასუხეს:—თქვენ რომ სახელმწიფო გაქვთ—ქაჯეთი, რომელიც ვერ მოარჯულე, ვერც ხარჯი აიღე და ვერც ჯარის კაცნი გამოიყვანე, აი სწორედ იქ მოჰკლავენ იმასაო. ხელმწიფეს ეს აზრი მოეწონა, დაიბარა ტარიელი და უთხრა:—წადი ქაჯეთში, მოარჯულე ისინი, ხარჯი აიღე, ათი ტყვე აქ წამომიყვანე და მხოლოდ მაშინ მოგცემ ჩემ ქალსაო.

— ბიჭი ტარიელი მოგიკვდეს, თუ სამს დღეში არ შევასრულო ეგ ბრძანება და აქ არ დავიბადო, მიუგო ტარიელმა.

შეჯდა ტარიელი ცხენზედ და წავიდა ქაჯეთში, ასტეხა დიდი ომი: ზოგს მკლავი მოსტეხა, ზოგს თეხი და ისე აჰკიდა ცხენებზედ აქეთ-იქით ორმოცი კაცი და შინისკენ გამოსწია. გზაზე ჩამოხტა და დაისვენა ერთ ალაგას. სწორედ ამ დროს ხელმწიფეს ნესტარ-დარე-

ჯანისათვის ჯვარი უნდა დაეწერა ერთს შარნაულ ხელმწიფე ეზედ-რადგან იგი დარწმუნებული იყო, რომ ტარიელი ქაჯეთიდან ცოცხალი არ დაბრუნდებაო. რა წაჰს გაიგო ეს ამბავი ნესტარ-დარეჯანმა დასწერა წერილი ტარიელთან, მტრედს შეაბა ფრთებზედ და უთხრა, ეს წერილი ჩემს საყვარელს მიაართვითო. გაფრინდა მტრედი და ტარიელს კალთაში ჩაუჯდა. ტარიელმა წაიკითხა წერილი ნესტარ-დარეჯანისა, სადაც სწერდა: იჯდე, ადექ და წამოდი; იდგე, გამობრუნდი და წამოდი, თორემ შარნაულ მეფეზედ ჯვარსა მწერენო. ტარიელი გაშმაგებული შეჯდა ცხენზედ და გამოსწია, ხელმწიფის კარებზედ შედგა და დაუძახა:

შენი თათბირი ტყუილი
გეგონა დაკარგულები,
ტყვეები ბევრი მოგისხი
თავ-თაქვე დაკიდებული.

გაიგო რა ნესტარ-დარეჯანმა ტარიელის მოსვლა; გაუხარდა და შეუთვალა:

ტარიელ, კარგი ბიჭი ხარ,
გაეზრდილვარ შენსა მკლავზედა,
თუ შენს თავს მომაშორებენ
თოკს ჩამოვიბამ ყელზედა.
წავალ და გადვიკარგები,
გადავარდები კლდეზედა.

ტარიელმა შეუთვალა:

აცა-ბაცა დამაცადე
კიბეზედ ფეხი შემოვსდგა,
შემოვდგა, შევიშარვალო;
სანეფოს ხელი წამოვკრა,
ტვინი ადგილსა უხალო!

შევარდა ტარიელი სასახლეში და სანეფო შარნაული მოჰკლა. მაშინ ხელმწიფე ძალიან გაჯავრდა და შესძახა:

ტარიელ, დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ დაგაბჰობინე,
თუ ჩემი ქალი გინდოდა,
რატომ არ შემატკობინე?
სისხლი შარნაულ მეფისა,
თავს რაზედ დამადებინე?
არც შენ მოგცემ, არც იმასა,
ორთავ ხელს აგალებინებ.

დავიბარებ ხუროებსა,
კილობანს შევაკრევიანებ;
შიგ ჩავსვამ ნესტარ-დარეჯანს,
წყალს მივცემ წავალეზინებ.
სამსა გველსა შიგ ჩავატან:
შავსა, წითელსა და კრელსა!

დაიბარა ხელმწიფემ ხუროები და უბრძანა შეეკრათ უვარგისი კილობანი, რომ მალე დაერჩო წყალს ნესტარ-დარეჯანი. ამასთან საში გველი შიგ უნდა ჩაეტანებინათ. ტარიელმა-კი უთხრა:—კარგი მაგარი კილობინი შეკარით, თორემ ყველას ყელებს დაგჭრითო. გააკეთეს ტარიელის ბრძანებით მკვიდრი კილობანი და ხელმწიფეს მიართვეს. ჩასვა მან შიგ ნესტარ-დარეჯანი და მისცა წყალს. ტარიელი კილობანს წყალში უკან მისდევდა და ამბობდა.

წყალო, რა უყავ ჩემი მზე,
შე წყალო, არა გვიანო.
ხმალი არ გეკერის ჩემგნითა,
შუბნი არ გეცემიანო.
ამას მაინც არ დაგაკლებ,
მინდოდეს წყალი, არ დაგლევე.

ტარიელმა თავი გაანება კილობანს და ნესტარ-დარეჯანი სამის გველის ხელში იყო. ერთმა გველმა იკითხა:—შევკამოთო თუ არაო? მეორემ სთქვა:—შევკამოთო. მესამემ სთქვა:—ნუ შევკამთ ტარიელის მზე არის და დაგვხოცამსო. წაიღო წყალმა ეს კილობანი და ქაჯეთში გარიყა. ტარიელს ცხრა დღე და ღამე ძილი სჭირდა და ცხრა დღე და ღამე ღვიძილი. ჩამოხტა ცხენიდან, როდესაც ნესტარ-დარეჯანს თავი გაანება, გაუშვა ცხენი მინდორზედა და თვითონ ტირილს მოჰყვა. ამ დროს ჩამოიარა ერთმა კოკლმა მოლამ, უყვირა ბევრი „გამარჯობა, კაცოო“, მაგრამ ტარიელმა ხმა არ გასცა. კოკლი მოლა გაბრაზდა და მოახსენა ხელმწიფეს:

მინდორს ერთი მოყმე ვნახე,
ნამტირალი წყლისა პირსა.
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი ღიფარა პირსა.
თეთრი რაში ხელთ ეჭირა,
დაებლუჯნა ვითა გმიზსა.
ხშირად ესხა მარგალიტი,
აღვირ-აფშარ-უნაგირსა.
საყვარელი დაჰკარგოდა,

დანა არ უხსნიდა პირსა.
ბევრი მთები დაჟრთვილა
იმის ცრემლის ნაკადულსა.

გაჯავრდა ხელმწიფე, როგორ თუ ხმა არ გასცა მოლასაო და შეუ-
თვალა თავის კარგს მეგობრებს: ადამს და ომანეს:

ადეჟით, აიყარენით,
ჩემო ადამ და ომანე;
მომიყვანეთ იგი კაცი,
ვინ არის ველსა მჯდომარე!

ხელმწიფის ბრძანება მსწრაფლ შეასრულეს და ეახლნენ ადამ და
ომანე. ხელმწიფემ უთხრათ, წაიყვანათ ჯარისკაცები, მაგრამ იმათ
უთხრეს:—რა ჯარი გვინდა, ნუთუ ჩვენ-კი გამოჩენილი მეომარნი, ვერ
დავსძლევთ მტერსაო. წაიყვანეს თან კოჭლი მოლაც და ტარიელთან
მივიდნენ. მაგრამ რა ნახეს უშველებელი ვაჟკაცი მინდორზედ, შო-
რიდგან დაუწყეს შვილდისრების სროლა. ტარიელმა შესძახა:

მინდორსა სხედან კავშები,
თავზედ ადგიათ თასები;
ახლო მობრძანდით ვაჟკაცნო,
შორით არ დაგეფასებო.

მაშინ მიუახლოდნენ ადამი და ომანი. ტარიელმა ადამს თავი
მოჰგლიჯა და ცაში გასტყორცნა, ომანიც მათრახით მოჰკლა. კოჭლ-
მოლას ორი დიდი ლოდი მისცა: მინამ ხელმწიფესთან მიხვიდნე თავ-
ში ირტყიო. აბა სცადე უხლავე, როგორ უნდა შემოიკრაო. მოლან
შემოიკრა და სისხლი გადმოედინა თავიდგან. წამოვიდა და ხელმწი-
ფეს მოახსენა:

კოჭლი მოლა მოდიოდა,
თავში მოიცემდა ქეასა.
ღმერთმანი, ჩემო ხელმწიფე,
მე რომ ის კაცი მინახამს,
იმის დაჰვერა უჭირდეს
შენს ჯარსა და ჯარამათსა.
ხელში აიღო ადამი,
ბურთივით დაატრიალა;
არაბეთს ქვევით ქვეყნები,
სულ იმან აატიალა.
ადამს თავი მოჰგლიჯა,
ომან მოჰკლა მათრახითა;
კაცი კაცს სცა, ცხენი ცხენსა,

კაცი მისი განასროლი,
ციდამ მოდის ვით რომ მორი.

ხელმწიფე მეტად გაბრაზდა, უბრძანა: ვისაც კი ხელში იარაღი ადებდა შეუძლიან, წამოდით, ის თავებელი უნდა დაეიჭიროთო. ამასთან ერთი არწივიც თან წაიყვანეთო. გაემგზავრა ხელმწიფე მეორე დღეს თავის შეიარაღებული კაცებით ტარიელისაკენ, თან დიდი არწივი წაიყვანეს. შემოერტყა გარს ტარიელს ჯარი და დაუწყეს სროლა, არწივი კი შესაქმელად თავს დასტრიალებდა. მაგრამ მძინარე ტარიელს ვერა დააკლეს-რა, რადგანაც ისეთი სქელი ნაბადი ესხა, რომ ვერ ატანდნენ შიგ. ტარიელის რაშმა ფრუტუნით გააღვიძა: მტერი გარს შემოგეზვია, შენს თავს უშეელო. ტარიელმა წარბიც არ შეიხარა. მე მაგათი არ მეშინიან და ვერც-რას დამაკლებენ. მინამ შენ ერთ ცრემლს არ დამაგდებ ლოყაზე, არ გამოვიღვიძებო. რაშს მოაგონდა თავისი უწინდელი პატრონი, მამა ტარიელისა და დაიწყო ტირილი. დაეცა ტარიელს ცრემლი და გამოეღვიძა. ტარიელმა შეხედა მაღლა, რომ ერთი ორბი დასტრიალებდა, გაიცინა და სთქვა: ესეც ჩემ შესაქმელად მოსულა, რატომ ღმერთი არ გაიცინებსო. ესროლა ისარი, და მოჰკლა არწივი, ასკრა მხარბეკი, შეიწვა წვადად და შეექცა კარგად. ბეკი ისევ შეინახა. ხელმწიფეს ნაბრძანები ჰქონდა ჯარისათვის, თუ ვინცობაა რომელიმე ჯარისკაცი გამოივლის და ვერ დაიჭერენ, მაშინ იმათ სულ ყველას დაეზოცავო. ტარიელის რაში გუთმისანი იყო და უთხრა ტარიელს, რომ ხელმწიფეზედ გადაეფლოთ და არა ჯარისკაცზედ, რათა გადაერჩინათ სიკვდილისაგან ხალხი. შეჯდა რაშზედ ტარიელი, გაფრინდა ხელმწიფის თავზედ და შესძახა:

მინდოდა ორთა ძმათ შუა
ერთი ორბი ამოფრინდა.
ტარიელმა ბოძალი ჰკრა,
ილლიის ქვეშ სისხლი სდინა.
ბეკი ასკრა და წაიღო,
შვილდ-ისრისთვის წარყმად მინდა...
გლეხი კაცი არ იკადრა,
ხელმწიფეზე გადაფრინდა!

დარდიანი და გაჯავრებული ხელმწიფე დაბრუნდა სახლში. იმის ჯარში ერია ტარიელის ძმა ავთანდილიც, რომელმაც ცოლს უამბო, როგორი ვაჟკაცობაც გამოიჩინა ვილაცა ტარიელმა, თან უთხრა არ ვიცი, ვინ უნდა იყოს ეს ტარიელიო. ცოლმა უთრხა, ის უთუოდ შენი ძმა იქნება, წადი და მონახეო. ავთანდილმა უპასუხა: ალბად

შენ საყვარლები გყავს, რომ ჩემი წასვლა ეგრე გულით გინდაო
ცოლმა უთხრა:

ღმერთი გაუწყრეს თინათინს,
თორმეტი ხატი რჯულისა;
შენ მეტი ქმარი არ მინდა,
თორმეტი მყადეს გულისა.
არ შევალ მეზობლისასა,
თუ შევალ, ისევ გამოვალ,
როგორც და იყვნეს ძმისასა.

ავთანდილმა უთხრა:—მაშ კარგი, თუ ეგრეა გამომიცხვე პური და
წავალ საძებნელადო. წავიდა საძებნელად, მოეწია გზაზე და შესძახა:

შავო ბიჭო, შავ რაშს ზიხარ,
შავად რასმე შებურულხარ;
ერთი ასე მოიხედე,
ჩემს ძმას ტარიელსა გეცხარ!

ტარიელმა უპასუხა:

თეთრო ბიჭო, თეთრ რაშს ზიხარ,
თეთრად რასმე შებურულხარ,
გასწი, ისე გამეცალე
სასიკვდილოდ განწირულხარ!

შემოჰკრა ცხენს მათრახი და გაუდგა გზას. შეხვდა სამი კაცი და
უბრძანეს ტარიელს, ცხენიდან ჩამობრძანდი და ყველაფერი ნებით
მოგვეციო. ტარიელი შეეხვეწა, თავი დამანებეთ, ერთი საწყალი კაცი
ვარ, გზაზედ მივდივარო. არ მოეშვნენ, უნდა ჩამოხვიდეო. ბოლოს
ტარიელმა ამოიძრო ბოძის სისხო მათრახი წელიდამ, შემოჰკრა და
ერთს მათგანს მკლავი მოსტება. წამოვიდა ტარიელი და ერთს მთა-
ზედ მღევი დაინახა, რომელიც გზას არავის არ აძლევდა, ორი რკი-
ნის თვალი ეჭირა, დააგორობდა, მოჰკლავდა მგზავრს და შესჰამდა.
ტარიელსაც დაუგორა ეს თვალები, ეგონა მოგვლავო, მაგრამ იმან
ფეხით დაიჭირა და შესძახა მღევს: აქ ჩამოდიო. გამოვიდა გამჯავ-
რებული მღევი, ერთი თვალი თავზედ დაამტვრია ტარიელმა და მეო-
რე ზღვაში გადაუგდო. გაუდგა გზას და წავიდა მამიდა ასმათთან
ტყეში. ასმათმა უთხრა:—წადი, მინდორში ირმები სძოვენ, დახოცე
და საკმელად მომიტანეო.

როდესაც ავთანდილი ძმას მოშორდა წამოვიდა პურის საკმელად,
ჩამოხტა ცხენიდან და შემოსძახა:

ავთანდილ გადინადირა,
ქელი მალალი ტყიანი

ვერც მოკლა ხარი, ვერც ფური,
ვერცა ირემი რქიანი.
ნახტომსა თხასა ფერდსა ჰკრა,
ისარი ორბის ფრიანი;
ჩამოხტა მუხის ძირასა,
ცეცხლი დაანთო ძრიანი.

გაათავა საუბმე და წანოვიდა იქითგან. გზაში შეხვდა სამი ძმა,
ერთს რომელთაგანსაც მკლავი მოსტება ტარიელმა და ეხლა უხვევ-
დენ ძმები. ავთანდილმა ჰკითხა: რა ამბავია, რა მოგსვლიათ?

მათ მიუგეს:

ერთმა პირქუშმა მოყმემა,
უკუ-გზა ჩამოგვიარა;
ძმასა მკლავი მოგვითება,
უკუ-მთა გადაიარა.

ავთანდილმა უპასუხა:

ეგრე ამოჰყე გზობასა,
იქ ბოლი ამოდენასა;
მწვადნი იწვიან ნებასა,
დანა დამრჩა და მომწიეთ,
თქვენისა ძმისა ლხენასა.

წამოვიდნენ სამივე ძმები დანის ამოსაღებად, როგორც უბრძანა
ავთანდილმა. რის ვაივაგლახით ამოიღეს და მიუტანეს ავთანდილს,
იმან მოკეცა და ჯიბეში ჩაიდო. მოუსეა ავთანდილმა უკვდავების
ხელსახოცი ხელზედ და მოარჩინა, თანაც უთხრა, როცა იმისთანა
და ჩემისთანა კაცები შემოგზებდნენ, ხმა არ უნდა გასცეთ ხოლმეო.
ავთანდილს შეხვდა ის მღევიც, რომელსაც თვლები გაუტება ტა-
რიელმა, და ეხლა იმ თვალს ისევ აკეთებდა. ავთანდილმა ჰკითხა,
ამღელვი ხომ არავინ გინახავსო. მღევმა უპასუხა:

ერთმი პირქუშმა მოყმემა,
უკუ-გზა ჩამოიარა;
თვალი თავზედ დამამტვრია,
ზღვის იქით გამისრიალა.

ავთანდილმა შეუტია მღევს, გაჩუმდი, თორემ რაც მან დაგაკლო,
მე შეგისრულებო. ავთანდილი ასმათთან წამოვიდა. ასმათმა რომ
დაინახა ავთანდილი, ვერ იცნო და ერთი ძალიან დაიწივლა, ისე
რომ ტარიელსაც-კი, ირმებზე მონადირეს, მიესმა მისი ხმა. ტარიელს
შეეშინდა, ეს რა მოუვიდა მაძიდაჩემსაო და გამოსწია ირმებით სახ-
ლისაკენ. ასმათმა უთხრა ავთანდილს: დაიმაღლე სადმე, თორემ ტა-

რიელი მოგტეხავს რასმეს ხვევნა-კოცნაში, ან უცებ არ მოგკლასო...
თორწეში ჩასვა და იქ დამალა. ტარიელი რომ მოვიდა ასმათთან,
ჰკითხა რათ დაიკივლე ისე ძალიანო. ასმათმა უთხრა, შენგან დამ-
ფრთხალმა ირმებმა გადმოირბინეს ბანზედ და იმაზედ შემეშინდაო.
სადილზედ რომ დასხდენ, ასმათმა ჰკითხა ტარიელს: არ გინდა შე-
ნი ძმები ნახო? ტარიელმა მიუგო: ნეტამც მანახე და როგორ არ
გამეხარდებო.—მაშ კარგი, ავთანდილს გაჩვენებ და არაფერი უყო-კი-
ტარიელმა მიუგო:—ჯერ ბოძზედ მიმაკარი, რომ ხვევნა-კოცნაში არა
მოვტეხო-რაო. ტარიელი ბოძზედ მიაკრა, მაგრამ მაინც მოსტეხა ხვევ-
ნაში წიბო. როცა მხიარულებაში მიეცნენ, ავთანდილმა უთხრა ტა-
რიელს:

ნეტავი შენა, ძმაოჯან,
შენ გულით გეცინებიან;
მე ერთი წიბო მომტეხე,
ისინიც მეტკინებიან.

ტარიელმა უთხრა ავთანდილს:—მე ხომ მნახე. წავიდეთ, ფრიდონი-
ცი განახო, და წამოვიდნენ ფრიდონთან, მაგრამ იგი შინ არ
დაუხვდათ. ბიჭებისათვის-კი ნათქვამი ჰქონდა, რომ თუ ვინცობაა
ვინმე მოვიდეს ჩემთან, ერთ ძირს თივას ცეცხლი წაუჟიოდეთ და ალის
დანახვაზედ მოვალა. როდესაც მივიდნენ ფრიდონთან, ბიჭებმა ცე-
ცხლი წაუჟიდეს ძირს თივას.

გაჯავრებულმა ფრიდონმა
მუხა მოგლიჯა ძირითა,
ხელი გაჰკრა და გასხვიპა
მხარზედ გაიღო გმირითა.

ფრიდონი რომ მოუახლოვდა სახლს, შესძახა:

ვინ არის, ფრიდონის ჯოგში,
ვინ არჩევს უკეთესებსა;
ფრიდონ ისეთი კაცია,
ქვას ფეხით გააკვესებსა!

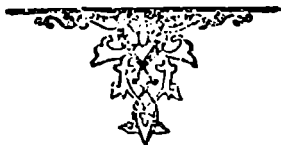
მაგრამ, რაკი ნახა, რომ თავისი ძმები იყვნენ, გაეხარდა, გადა-
ეხვია და სიხარულს მიეცნენ. ავთანდილს ცხენი დაჰკარგოდა გზაში
და სთხოვდა, ფრიდონის ჯოგიდან ამოერჩიათ ერთი კარგი ცხენი.
ამოსარჩევად გამოყვანილს ცხენს ტარიელი ნეკა თითს დააჰერდა და
თუ ჩაედრიებოდა ზურგი, არ ევარგებოდა და თუ არა და, კარგი
იყო. გამოიყვანეს მთელი ჯოგი და ყველას ჩაედრიკა. ბოლოს ერთი
პატარა ცხენი გამოიყვანეს, დაადო თითი და არ ჩაედრიკა. მაშინ
ტარიელმა უბრძანა გაეწმინდათ იგი ავთანდილისათვის!

ტარიელმა უთხრა ავთანდილს: უნდა წავიდე და ჩემი მზე მოვნახოვო. ავთანდილმა მიუგო:—მე წავალ და მოვძებნიო. ავთანდილი შეჯდა ტარიელის ცხენზედ და საძებნელად გაემგზავრა. იარა, იარა და ქაჯეთში მივიდა. იქ შევიდა ერთ ბებერთან, რომელსაც ორი გასათხოვარი ქალი ჰყავდა და დაბინავდა. აქ ერთი ქალია და ხომ არ იცი ვისა ჰყავსო. ჩვენს ხელმწიფეს ჰყავსო, ბებერმა უთხრა. მაშ ვინ გამიგებს ამ ამბავსო. ერთი ქალი გამოჩნდა და უთხრა:—სანამ ჩვენი კულა ხარი კულს მოიქნევს, მანამ პასუხს მოგიტანო; მეორემ უთხრა, სანამ შენ ერთ ჭიქა ღვინოს დასცლი, მანამ იმის ბეჭედს მოგართმევო. წავიდა ქალი და ქალის ბეჭედი მიუტანა და წერილი მოუტანა ავთანდილს. ავთანდილმა საჩუქრად ერთი თუმანი მისცა. შუალამისას რომ გამოელვცა ავთანდილს ნახა, რომ სახლში აღარავინ იყო. ქაჯის ქალები და ბებერი კულა ხარზედ შემჯდარიყვნენ და დილამდის დადიოდნენ.

ადრიაანად ადგა შეშინებული ავთანდილი და ტარიელთან წავიდა. წამოუღო ბეჭედი ნესტარ-დარეჯნისა და წერილიც თან წამოუღო. ტარიელს ძალიან გაუხარდა და უთხრა თავის ძმებს:—აბა, მიშველეთ და დავიხსნათ ჩემი ნესტარ-დარეჯანიო. შესხდნენ ცხენებზედ და ქაჯეთში ისევ იმ ბებერთან მივიდნენ. ბებერმა დაარიგა, თუ ქალის წამოყვანა გინდათ, შუალამისას სჯობიან, რადგანაც ღამით უფრო ცოტა ქაჯები არიან სახლში და ადვილად წამოიყვანთო. ისინიც დასთანხმდნენ და წავიდნენ ქალის დასახსნელად. იქ ერთი ზღვა იყო გასაღელელი. ტარიელმა თოკი გაისროლა, რომელსაც აღმასის პალო ერქო ბოლოზედ, ჩაერქო ნაპირას და გავიდა ჯერ ფრიდონი, შემდეგ ტარიელი და ბოლოს ავთანდილი. მივიდნენ, სადაც დაპყრობილი იყო ნესტარ-დარეჯანი. შეამტვრიეს რკინის კარები. დახოცეს მრავალი ხალხი, დარაჯები და მივიდნენ იმ კოშკთან, სადაც თვით ნესტარ-დარეჯანი იყო. ფრიდონი კარებში ჩააყენეს და ვინც-კი შეხედებოდა უნდა ევლიტა დაუნდობლად. იმდენი ხალხი დაუხვდათ რომ ხოცვას ვერ ასწრობდნენ, უფრო ემატებოდა თანდათან ხალხი. ბოლოს შეიხედეს და კერში დაინახეს ერთი ბებერი, რომელიც ხელსაფქვავს ატრიალებდა და ახალ-ახალი ხალხი გამოდიოდა. ტარიელმა ხმალი ამოიღო, შემოჰკრა იმ ბებერს და მოჰკლა.

ბოლოს წავიდნენ ფრიდონთან საშველად. ფრიდონი ბრძოლისაგან მეტად დაღალულიყო და გული შესწუხებოდა: ძმებმა მოაბრუნეს როგორც იყო. ფრიდონსაც სულ გაეწყვიტა ქაჯები. მიუღოცეს ერთმანეთს გამარჯვება და გადაკოცნეს. ავიდნენ ნესტარ-დარეჯანთან და წამოიყვანეს სახლში. გზაში ფრიდონმა უთხრა ტარიელს:

—უნდა შუაზედ გავქრა, ნახევარი ჩემიაო. დაუქნია ფრიდონმა ხმალი და ერთი ქაჯი ამოარწყევინა, შემდეგ მეორე და ისე ცხრა ქაჯი, რადგანაც ნესტარ-დარეჯანი ორსულადა ყოფილიყო. ფრიდონმა დალოცა ტარიელი, შენთვის დამილოცნია ნესტარ-დარეჯანიო. წაეიდნენ და ტარიელმა და ნესტარ-დარეჯანმა ჯვარი დაიწერეს. ორი კვირა ფრიდონს ჰქონდა ქორწილი, ორი ავთანდილთან და შემდეგ ტარიელის სახლშიდ დაავიჯვინეს ქორწინება.

ტარელის ამბავი ⁷

იყო და არა იყო რა, ღეთის უკეთესი რა იქნებოდა. იყო სამი ძმაცა: უფროსს ერთქვა ტარიელი, მეორეს აეთანდილი და უმცროსს ფრიდონი. დაობლდნენ პატარები. უთხრეს ერთმანეთს: ჩვენ ცხოვრების თავი არა გვაქვს, წავიდეთ სადმე და თავს უშველოთო. ადგენ და წავიდნენ. ფრიდონი ჩადგა ცხენის ჯოგში, აეთანდილი იმერელთ მეფესთან ვეზირად დადგა, ტარიელიც აღმოსავლეთის მეფესთან ვეზირად მივიდა და იმისთანა ერთგული და ქვეიანი ვეზირი იყო, რომ მეფე იმის დაუკითხავად საქვს ვერ დაიჭერდა. ამასთას კარგი ფალავანიც გამოდგა. მეფეს ჰყავდა ერთი მეტად ლამაზი ქალი და ერთქვა ლერწამ-დარეჯანი. ტარიელმა შეიყვარა ის ქალი. ლერწამ-დარეჯანმა დააჩიგა, მამა-ჩემი ხომ შენ დაუკითხავად საქმეს ვერ გადასკრისო და ჩემის გათხოვების ნებას ნუ მისცემო. მოვიდა ლერწამ-დარეჯანის მათხოვარი, ხორასანთ მეფის შვილი. მეფე ტარიელს დაეკითხა, ხორასანთ მეფის შვილი ქალსა მთხოვს და მივსცე თუ არაო.

— რა ვიცი, ბატონო, შენი ნება არ არისო, — უთხრა ტარიელმა. ამას შემდეგ ადგა და თავი მოარიდა. წავიდა არაბეთის ქვეყნებში სანადიროთ. შეუგზავნა მამავ ლერწამ-დარეჯანს კაცი; შეილო ამადამ კაცის შვილი შენს თავსა მთხოვს და ჯვარი უნდა დავწეროვო. — ამ სამს დღეს უნდა მომითმინო, ავათა ვარო, შეუთვალა ლერწამ-დარეჯანმა.

— რა გაჭირება გადგია, ე სამს დღეს მაგის ჯარის შენახვის თავი არა გაქვსო?

მეფე დათანხმდა, ე სამს დღეს მოგვიცდიო. ლერწამ-დარეჯანმა დასწერა წიგნი, მტრედს შეება ფრთაზედ და ტარიელთან გაგზავნა. გაფრინდა მტრედი და ტარიელის შორი ახლო დაჯდა. ტარიელმა ლერწამ-დარეჯანის მტრედი იცნო, მივიდა, წიგნი¹ შეხსნა და წაიკითხა.

დილას აღრიან მობრძანდა
იგი ნაზარდი შროშანი;
ბროწეულით ამოვსილი,
პირსა მზე ბალახ-სოსანი.

უმაწვილო, შენ ცოლი გინდა
კარგი და პატიოსანი.
დილით გეცხარ ალვის ხესა,
სალამოთი—დილის მზესა.
ნეტავი შენსა პატრონსა,
შენს მკლავზედ მწოლიარესა!
იჯდე ადექ და წამოდი,
ან თუ იდგე, აღარ დაჯდე!

ადგა ტარიელი და ღამით აღმოსავლეთის მეფის სასახლეში მოვიდა. ლერწამ-დარეჯანმა უჩვენა ოთახი, სადაც ჯვრის დასაწერად მოსულნი იყვნენ. შევიდა ტარიელი და ჯერ ჯარი სულ ერთიანად დაწვეთა, მერე სანეფოს ხელი წაავლო და თავი ბოძზე შეუნთხია.

ავდეგ დილა-ადრიანა,
მკლავი გავითუთურაკე;
დავყე ქვევით ქვეყნებშია,
თავი მოვიყიზილბაშე.
ვინცა მკითხა, აგრე ეუთხარ:
— ძროხა დამეკარგა მაკე.
სასიძოს ხელი მოვავლე,
ბოძზე თავი მიუნაყე.

გახარებულმა ლერწამ-დარეჯანმა უთხრა:

მე ცისა გახსნას დავესწარ,
სოფლების დამყავებასა;
ვარდის ფურცლის გამოხსნასა,
ხეხილის აყვავებასა, —
თუ ეგ სიტყვა მართალია,
ნეტავ ჩემს გახარებასა!

გამოვიდა აღმოსავლეთის მეფე და ნახა, რომ იმისი სასიძო თავისი ჯარითურთ სულ დახოცილან. ლერწამ-დარეჯანს ეკითხება:—აქ წუხელის ტარიელი ხომ არ ყოფილაო.

—არა ყოფილაო, მიუგო მან.

—როგორ არაო, ჩააცივდა, მაშ ამას ვინ იზამდაო?

—რა ვიცი ხმა იმისი შემოდითა, მაგრამ ის-კი არ ვიცი ის იყო თუ სხვა ვინმეო.

მეფემ გაიგო, რომ ტარიელი ყოფილა და დაუხოცავს ყველა:!

—ტარიელ დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ დაგაბჰობინე;
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
რატომ არ შემატყობინე?
ხოროსანთ მეფისა სისხლი,
კარზეუ რად მომალეობინე?
შვიდი წლის უძრავი ხმალი,
სისხლში რად გამარევიანე?
არც შენ მოგცემ და არც მაგას,
ორივ ხელს აგალებინებ.
დავიბარებ ხუროებსა,
ძალითა, განა ნებიითა! \

კილობანს შევაკვრევიანებ
ჩემის სახაროტობითა.
შიგ ჩავსვამ ლერწამ-დარეჯანს,
წყალს მივცემ, წველებინებ.
სამ-სამს გველს თან ჩაუსვამ,
თავს აღარ ავალეობინებ.

დაიბარა ხუროები და შააკრევიანა კილობანი. ჩასვა ლერწამ-დარეჯანი და შიგ სამი გველი ჩაუსვა:

ერთი ამბობდა: შევქამოთ,
მეორე უფრო ნებიითა;
მესამე უარს ამბობდა:
მზე არის ტარიელისა!

წაიღეს კილობანი და გადაადგდეს ზღვაში. კილობანს წყალ-წყალ თან გაჰყვა გამდელი ლერწამ-დარეჯანისა. შემოეყარა წინ ტარიელი და ჰკითხა:—სად მიხვალო? გამდელმა მიუგო:

გასწი, იქით გამეცალე,
ბიძია შენის არ იყოს;
ქალი მომტაცეს, წყალს მისცეს,
ეგების სადმე გარიყოს.

მაშინ ტარიელმა უთხრა: წადი, შენ გაბრუნდი და მაგას მე გავყვებიო, და წყალ წყალ გაჰყვა. სიარულით რომ დაიღალა ტარიელი, ჩამოხტა რაშიდამ და სთქვა:

წყალო, რა უყავ ჩემი მზე,
შენ წყალო არეზიანო?
არც თოფი გეკერის, არც ხმალი,
არც შუბი დაგეკერიანო.
რა გინდ მწყუროდეს, არ დაგლევე,
ისიც შენ დაგაკლონო.

სთქვა, ლერწამ-დარეჯანს სადმე გარიყავს და უპატრონოდ ნადირები შესქამსო. გააკეთა ერთი დიდი ფარები, დედამიწის ზურგზე რაც ნადირი იყო, იქ შერეკა და თითონ კარებში ჩაუწვა. იპერეთის მეფეს ნადირი ჰქონია. ირმის ხორცი მოსდომნია და გამოგზავნა მონადირეები, ირმის ხორცი მოიტანეთო. მონადირეებმა იარეს და ირემი კი ვერსად იპოვეს. შესედეს, რომ ყველა ნადირი ერთ ალაგას არიან მოგროვილნი. ერთი უზარმაზარი კაციც ფარებს კარებში უწევს. დატრიალებდენ შორი-ახლოს და ახლოს მისვლა კი ვერ მიჰბედეს. დაინახა ტარიელმა და დაუძახა: — მოდიტო. ისინიც მივიდნენ. ჰკითხა ტარიელმა — რა გინდათო? „ჩვენ იმერელთ მეფეს ნადირობა აქვს, ირმის ხორცი მოუნდაო“. შედიო, გამაიყვანო ირემი და მიუყვანეთო. შევიდნენ. ებლაუტებიამ ირემს, მაგრამ საძრაობა ვერ უყვეს. უთხრა მაშინ ტარიელმა: მე მოგიგვრით, თუ არ გამცემთო. შეჰფიცეს, არ გაგცემთო, თითით აიყვანა და მეფის კარებამდის მიიყვანა. მერე მონადირეებმა მოჰკიდეს ხელი და შეიყვანეს სასახლეში. ჰკითხა იმერელთ მეფემ — ეგ ირემი აგრე უნაზნოთ ვინ მოგცათ? თქვენ ვერ დაიპერდით. ალბად ვინმე სხვისი დაჰერილიაო.

— არა, ბატონო, ჩვენ მოგიყვანეთ.

— თქვენ რატომ კვლავ არ მოგიყვანიათ? შეუტია მეფემ.

უთხრეს მერე, რომ ამაღაამ ალაგას ერთ უზარმაზარს კაცს ფარებში ჰყავდა მოგროვილი, თითონ კარებში უწევდა და იმან მოგვეგვარა აქამდისინო. სთქვა მეფემ: — ვინც იმის სახეს მოიტანს, ჩემ ქალს ცოლად იმას მივცემ და ჩემ სახელმწიფოსაც იმას დაულოცავო. გამოვარდა ერთი ღილალა იმერელი, მე მოვიტან იმის სახესო. წავიდა, მივიდა, ტარიელთან. შორი ახლო დადგა და უთხრა: „ბატონო, შენი სახე გვიბოძე, ჩემს მეფეს უნდა მიუტანო, იმისთვის მე თავისი ქალი და სახელმწიფო უნდა მომცესო“. მოდი ახლო და მოგცემო, დაუძახა ტარიელმა. რომ მივიდა, ცალი მხარი ააგლიჯა, ეს არი ჩემი სახეო. მხარ მოგლეჯილი ღრიალით წავიდა თავის მეფესთან. მეფემ ჩემი დაუყენა და ამბობს: — ვინც იმის სახეს მომიტანს, ჩემს ქალსა-

ცა და სახელმწიფოსაც იმას დაულოცავო. უთხრა მაშინ თავისმა ერთგულმა ვეზირმა, თუ შენს ქალს მომცემ, იმის სახეს მე მოვიტანო. წამოვიდა და დადგა შორი-ახლო.

შავო ბიჭო, შავს ცხენს ზიხარ,
შავი თოქალთო გიგდია;
ამხანაგს არა ჰკადრულობ,
ცუდი ზნე შემოგილია!

ამაზე ტარიელმა დაუძახა:

შენ რო ის ბიჭი გინახავს,
ნეტა რამ გააძრეილა!
თითით ირემი აიღო,
ბურთივით დაატრიალა.
არაბეთისა ქეყნები,
სულ იმან აატიალა.
ცხენი ცხენსა ჰკრა, კაცი კაცს—
დააყენა დიდი გორა;
იმის ნახოცი ყაჩაღი,
მალლა მოსჩანს, როგორც გორა.

ავთანდილმა მიადახა:

შაო ბიჭო, შავს ცხენს ზიხარ,
შავი თოქალთო გიგდია;
ამხანაგს არა ჰკადრულობ,
ცუდი ზნე შემოგილია.

ტარიელმა უპასუხა:

მე ცოდვით გამრავლებულსა
რალა წინ შემომეყარე?
გასწი, იქით, გამეცალე,
შენც ის დღე არ დაგაყენო...

მოჰგლიჯა წიფელა და ესროლა. მოჰგლიჯა ავთანდილმა მუხა და ესროლა. ძაან შეიხალნენ. დაუძახა ტარიელმა: „შენ რა კაცის შვილი ხარ, მე ჯერ ფალაღანდი არ გამმაგრებია და შენ მაგრე გამიმაგრდი?—შენ რა კაცის შვილი ხარ, თორემ მე ამაღამ კაცის შვილი ვარო, უპასუხა ავთანდილმა. ბოლოს ორივენი ძმები გამოდგენ. ავთანდილმა ჰკითხა:—ემოდენა ნადირი ამ ფარეხში რად მოგიმწყვედვია და კარებში რად ზიხარო?

— საყვარელი წამართვეს, წყალს მისცეს; მეშინიან, ვაი თუ სადმე გარიყოს და ნადირმა შესჰამოსო. ამისათვის ყველას ერთად მოვეყარე თავი და აქ შევამწყვდიეო.

— პატიოსანი კაცი ხარ, — უთხრა ავთანდილმა ამაზე, — მაგრამ ჭკუა გაკლიაო.

— ჭკუა რითი არა მაქვსო, — ჰკითხა.

იმითი, რომ ესენი რომ აქ გემწყვდიოს, საყვარელს აქ ვინ მოგვერისო? გაუშვი ეს ნადირი, წავიდეს, შენ თითონ წადი და ისე მოძებნეო. ახლა-კი შენი სახე გადმოიღე და მომეცი, ჩემ იმერელთ მეფეს უნდა მიუტანიო, და მერე მეც წამოგყვები საძებნელადო. ტარიელმა გადაიღო სახე და მისცა: — აჰანდე, წაიღე. შენს მეფეს მიუტანე და ვადა მიეცი. ამა და ამ დროს დავიწერ შენს ქალზე ჯვარსათქო. ავთანდილმა წაიღო ტარიელის სახე, მისცა მეფეს და ვადა დაუდო: ამა და ამ დროს მოვალ და შენს ქალზე ჯვარს დავიწერო.

ავთანდილი გამობრუნდა და ძმას წამოჰყვა. ტარიელი რაშით არის და ავთანდილი ფეხით. ჩაიარეს ფრიდონის ცხენის ჯოგში. უთხრა ავთანდილმა: — ძმო, მე ფეხით ვერ ვივლი და ამ ცხენის ჯოგში ერთი ცხენი გამოარჩიე და წამოგყვებიო. ტარიელმა უთხრა:

შედი კარებში და სათითაოდ გამაიყვა, მე კარებში დავდგები და წელზე ხელს დავაჭერ, რომელიც გამიმაგრდება, ის წამოიყვანეო. ჩადვა ტარიელი კარებში და რამდენსაც ხელი დააჭირა, იმდენს წელი ჩასწყვიტა. გაიგო ფრიდონმა, რომ იმის ცხენის ჯოგში ეს ამბავი იყო, წამოვიდა და დაუძახა:

ვინ არის ფრიდონის ჯოგში,
ვინ არჩევს უკეთესებსა?
ფრიდონ ასეთი კაცია,
ფეხით ქვას დააკეცებსა;
სამოცსა მათრახით მოჰკლავს,
ერთსაც არ დააკენებსა.

მოჰგლიჯა ფრიდონმა მუხა და ესროლა. იმან თუ ერთი ესროლა იმათ ორი ესროლეს და ძალიან შეიხალნენ. დაუძახა ფრიდონმა: — თქვენ ვინა ხართ, ვისი შვილები ხართო, ჯერ ფალავანი არ გამმაგრებია და თქვენ როგორ ღიმავრდებითო! იმათ მიუგეს: — შენ ვინა ხარ, თორემ ჩვენ ამა და ამ კაცის შვილები ვართო. გამოდგა ბოლოს ისიც მათი მესამე ძმა. მიესალმნენ ერთმანეთსა და ძალიან გაისარეს ერთმანეთის პოვნით. ფრიდონმა უთხრა: — მე ჯოგს თავს

ვერ დავანებებ, ვერ წამოგყვებით, სხვაგან კიდევ ჯოგი მყავს და იქ ცხენი აიორჩიეთო. ერთი კარგი ცხენი აიორჩიეს და ტარიელი და ავთანდილი გაუდგნენ გზას. იარეს, ბევრი იარეს და ავთანდილის ცხენს წელი მოსწყდა. ჩამოხსნა უნაგირი და ისევ ფეხით გაუდგა.

ვაი რა ძნელი ყოფილა,
მინდორს სიკვდილი ცხენისა;
შიკვრა და წამოკიდება,
უნაგირისა ხმელისა!

ბევრის სიარულის შემდეგ ჩამოხტნენ ერთს ალაგასა და პურის საჭმელად დასხდნენ. უთხრა ავთანდილმა ტარიელს:

—რა ექნა, ძმაო, შენ ჩემზე დიდი ვაჟაკი ხარ, შენი ცხენი ჩემსაზე პატარა იყო და რატომ იმას არ სწყდება წელიო? აბა ერთი შევეჯდე, გავატარ-გამოვატაროვო.

—არა ძმაო, — უთხრა ტარიელმა, — მაშინათვე დაგკარგავს სადმე. მაშინ შენ გიღარდო, ჩემი საყვარელი ვიღარდო თუ ჩემი ცხენიო.

—არ დამკარგავს, ძმაო, — იქ ერთი ოცი დღის მოხწული იყო, სანამ ამ ხნულს გადავიდოდე, დაიღლება და ისევ მოგიბრუნებო.

ადგა და შეჯდა. ცხენი ოცის დღის ხნულზე ისე გადატრინდა, რომ ფეხიც არ დააკრა, სულ ზეციერად წაიყვანა მალლა-მალლა და ქაჯების ქვეყნებში-კი გაიყვანა. ავთანდილი ჩამოხტა იქ. ლერწამ-დარეჯანი ქაჯებს უპოვნიათ, აქ კოშკში აუყვანიათ და ქალბატონად დაუსვიათ. ერთი ორკბილიანი ტარტაროზი გვერდში მოსჯდომია და ეუბნება: — ლერწამ-დარეჯან, შენზე ჯვარი უნდა დავიწეროვო. ლერწამ-დარეჯანი ეუბნება:

—სანამ არ გამაცინებ, მანამ შენზე ჯვარს არ დავიწერო.

ქაჯებიც დათანხმდნენ, მალე გავაცინებთო. ავთანდილმა აქ ერთი ირემი მოჰკლა, ერთ წიფელას წვერი წაუთალა და ზედ ირემში ააგო. მოაჯირზე ქაჯის ერთი პატარა ქალი გამოსულა და გაივლ-გამოივლის. ავთანდილმა დაუძახა: — პატარა ქალო, შენს გაზრდას, ცოტა მარილი გამომიტა, მწვადს უნდა მოვაყაროვო. ქაჯის ქალი მაშინათვე გამობრუნდა და ყველაფერი ლერწამ-დარეჯანს უამბო: ქალბატონო, ერთი ვიღაც კაცი მოვიდა, ერთი ირემი ააგო წიფელ-ზედ და მითხრა ცოტა მარილი გამომიტა, მწვადს უნდა მოვაყაროვო. აბა, ჩვენ იმდენი მარილი სადა გვაქვს, რომ იმის მწვადს ეყო-სო! ამის გამგონე ლერწამ-დარეჯანმა გულიანად ჩაიცინა და სთქვა:

—ჩემი მოსულა ვინმეო, ქაჯებს კი გაეხარდათ იმის გაცინება, ახლა კი ჯვარს გადავწერთო. უთხრეს:—ახლა ხომ გაიცინე, ჯვარი უნდა დაგწერთო.

—სალამომდე მომითმინეთ და მაშინ დავიწერ ჯვარსაო. ადგა, ახალ მოსულ კაცს მოაჯიროდამ გადმოხედა და სთქვა:—ტანი ტარიელისაა, რაშიც მისიევაო და სახე-კი არ მიუგავსო. მერე ისევ სთქვა:—სახეს ჩემის დარდით შეშლიდა და სწორედ ტარიელიაო. ავთანდილს ტარიელისაგან წინდაწინ ნათქვამი ჰქონდა, რომ ჩემი საყვარელი, თუ უჩემოდ სადმე ნახო, ნეკზე ვერცხლის ბეჭედი აქვს და იმით იცანო.

ავთანდილმა რომ დაინახა მოაჯირზე გადმომდგარი ლერწამ-დარეჯანი შეჯდა ცხენზე და გაუჯირითა:—თუ ტარიელისა ხარ, რამე ნიშანი გვიბოძეო. მაშინ ლერწამ-დარეჯანმა გადმოჰყო ხელი და ავთანდილმა ბეჭედი წააძრო. ცხენმა გამააბრუნა და ტარიელთან მიიყვანა. ტარიელს ჯავრისაგან უტირნია და იქვე მისძინებია. სანამ ავთანდილი მივა, ისევ-ისე სძინავს. გააღვიძა ავთანდილმა:—ადე ძმაო, შენი საყვარელი გიპოვეო.

—ჩემს საყვარელს ვილა სჩივის, ძმაო, რახან შენ უვნებელი გიპოვეო. არ დაიჯერა თუ მართლა იმისი საყვარელი იპოვა. მაშინ ავთანდილმა ბეჭედი ამოიღო და აჩვენა—აი, თუ არ მიპოვნიაო. ტარიელს დიდად გაეხარდა და უთხრა:—ახლა, ძმაო, შენ წადი შენ იმერელთ მეფესთან, თავისი ქალზე არ გიმტყუვნოს და ჩემს საყვარელს-კი მარტო მე მოვიყვანო. შეჯდა რაშზე ტარიელი და წავიდა. მივიდა იმ კოშკთან თუ არა, ცხენიდან ჩამოხტა და იქვე მიაბა. შევიდა რა კოშკში, დაუწყო ხოცვა ქაჯებს. რამტელსაც ჰხოცავს, ორი იმტელი სხვა ჩნდება. ერთი ქართველი ქალი სხვა იყო იქ, უწინდელი მოყვანილი, ამ ქართველმა ქალმა უთხრა:—რა კარგი კაცი ხარ და ჰკუა არ გაქვსო.--რატომ არ მაქვს ჰკუა, ჰკითხა ტარიელმა.—იმიტომ რომ რასაც ჰხოცავ ორი იმტელი ჩნდებაო.—მაშ რა ეუუოვო?

—გასწავლი მაგის წამალს, თუ, როდესაც დაჰხოცავ, მეც თან წამიყვანო.

—ოღონდაც მასწავლე და როგორ არ წაგიყვანო.

—ე, მა კოშკში შედი, იქ ერთი ბებერი უკულმა ჯარას აბრუნებს, რამდენსაც უკულმა დააბრუნებს, იმტელი ქაჯი გამოდისო. ეცადე ის ჯარა წალმა დააბრუნებო და აღარ გამოვაო.

შევიდა ტარიელი და ბებერს უთხრა:

—ჯარა წალმა დააბრუნეო.

— ეინ მოსულა ე ოხერტიალი. იმას ჩემ ჯარასთან რა საქმე აქვსო?

ამაზე ტარიელი ძალიან გაჯავრდა.

— ბებერო, ეგ შენი ჯარა,
დაბერდა აღარ იჯარა...
აილო, კედელს მიატყა,
ნეტა ვის გამოაჯავრა?!

აილო ტარიელმა ჯარა, დაჰკრა და სულ ლუკმა-ლუკმად დაამტვრია. ბებერი-კი აიყვანა და კედელს ზედ მიანარცხა, მაშინ გამოვიდა და დაუწყო ქაჯებს ხოცვა. გასწყვიტა ქაჯები სულ ერთიანად. როცა ლერწამ-დარეჯანის ოთახს მიაღწია, ლერწამ-დარეჯანს ტანისამოსი გაჰხადეს და ქაჯის ბებერს ჩააცვეს და დაუსვეს გარედ ოთახში. ტარიელმა რომ დაინახა ლერწამ-დარეჯანი ეგონა, მოიტაცა და წამოიყვანა. სამშვიდობოში რომ მოახწია, ცხენიდან ჩამოხტა, მოჰკლა ერთი ირემი, მწვადი ააგო და შესწვა. ქაჯის ბებერს მალ-მალ მოაწყვდის:

— მიირთვი ლერწამ-დარეჯან, დაღონებული რათა ხარ. ერთი შენი სიცილი და ხუმრობა მაჩვენეო. ქალიც გამაართმევს ხორცსა ჩაიდებს პირში. ლოღნის და უკბილობით ვერა სქამს, ისევ გამოიღებს და დადებს. დააქქერდა ტარიელი, იცნო, ეს ლერწამ-დარეჯანი არ არისო:

მომყავდა ბერი-ბებერი,
მიმიხაროდა ქალათა;
დავდეგ და კბილი ვუნახე,—
ერთი არ ჰქონდა წამლადა.

შემოჰკრა ხმალი და იქვე თავი გააგდებინა. გამობრუნდა და ისევ ხელმეორედ წამოვიდა ქაჯების ქვეყანაში. შევიდა რა, დაუწყო ისევ ხოცვა ქაჯებსა. რომ მიატანა ლერწამ-დარეჯანის ოთახს და, შიგ შეჰყო თუ არა თავი, დაინახა ორკბილა ტარტაროზი, რომელიც ლერწამ-დარეჯანს გვერდით უჯდა. ლერწამ-დარეჯანი ტარიელის დანახვაზე ტარტაროზს ეცა და დაახჩხო. მერე გამოექანა და ტარიელს ყელზე მოეხვია.

გამოიყვანა ტარიელმა ქაჯებისაგან ქართველი ქალიც და ლერწამ-დარეჯანიც. გამოსწიეს და მოდიან. ცა მოწმენდილზე უეცრად თოვა დაიწყო.

— ყმაწვილო, თქვენში ამას რას ეტყვიანო? ჰკითხა ქართველმა ქალმა ტარიელს.

— მაგას თოვლს ეტყვიან ჩვენში.

— თოვლი-კი არა, ყმაწვილო, ქაჯის ჯარი გამოგვიდგა. ამადაამ თოვლიან მთაზე რომ გადმოვიარეთ ხომ გახსოვს? ახლა იქ შემოდგენენ და იმათის ცხენების ფეხის ნასროლიაო. გამოვიდნენ იმ მთასა და გადაიღარა.

ქალმა უთხრა:

— ახლა გადმოვიდნენ იმ მთაზედ, რაკი გამოიღარაო.

პატარახანს უკან ცა მოწმენდილზე დაიწყო წვიმა.

— ამას რალას ეტყვიან, ყმაწვილო, თქვენში?

— მაგას წვიმას ვეტყვიო.

— წვიმა კი არა, ამა და ამ წყალში ჩვენ რომ გამოვედით, იქ შავიდნენ ახლა და იმათი ცხენის ფეხის ნასროლიაო. გამოვიდნენ და გადაიღარა. პატარა ხანიც გავიდა და დაიწყო ქუხილი.

— ამას რალან ეტყვიან თქვენში ყმაწვილო?

— ამას, აედარს რომ დააპირებს და დაიქუხებს, იმას ეტყვიან.

— ქუხილი კი არა, ზეცით მოდიან და არ შემინდევო. წინ დაეშეებიან და გზას შეგიკვრენ.

იმოდენა ქაჯების ჯარი დაეშვა მათ წინ, რომ თვალი ვერ გადაუწედებოდა.

შაბათი დილა არის, ტარიელმა ახსენა ღმერთი და შევიდა ომში. მეორე შაბათამდე იომა, ველარც დღე გაიგო და ველარც ღამე-ჯარიც გასწყვტა და გამოვიდა მეორე სწორზე.

იკითხა:

— დღეს რა არისო.

— შაბათიო, უთხრეს.

— მადლობა ღმერთს, რომ ომი სალამომდის გამითავებიაო.

— სალამომდე კი არა ყმაწვილო, სწორი გაგხდაო.

— მაშ კიდევ ამიტომ მომშიენია ასე ძლიერ პურიო.

მივიდა მეპურესთან და უთხრა: — გადმოაწყვე პურები, პური მშიანო. აიღო მეპურემ და ორი პური გადმოუწყო. ის ორი პური ტარიელმა ორ ლუკმად შექამა. გადმოაწყვე კაცო, რას შევბიო-იმანაც გადმოაწყო, ერთი თონე პური სულ შექამა და თავისი ანგარიში მისცა.

ქართველმა ქალმა დალოცა ორივენი და თავის გზაზე წავიდა. ლერწამ-დარეჯანი და ტარიელი თავის გზით წავიდნენ და ფრიდონთან შემოიარეს. ფრიდონსაც მათი ნახვა ძაან გაუხარდა. სამი დღე ერთად იქეიფეს და დროება გაატარეს, მერე გამოემშვიდობა ტარიელი და წამოვიდა. მოვიდა იმერელთ მეფის სახელმწიფოში. დილა

იყო, რომ მოვიდა. მენახირეებს ნახირი გამოურეკნიათ. ავთანდილი მეფესთან მისულა და უთქვამს: — ვადა მოვიდა და შენს ქალზე ჯვარი უნდა დავიწეროვო. იმერელთ მეფეს მისთვის მათრახი გადაუკრავს და ძალღად უქცევია. ახლა მენახირეებს მინდორში გამოჰყოლია. ტარიელი რომ დაინახა, იცნო ამ ძაღლმა, გაექანა და მიელაქუცა. ტარიელმა ხმა ამოიღო: გადი, შე ოხერო, ცოფიანი არ იყოვო.

მენახირემ წაიბუტბუტა.

— ჰაი, დედასა, ეგ შენზე კარგი ზიქი იყო, მაგრამ ახლა-კი ძაღლიაო.

— ტარიელმა ამას ყური მოჰკრა და დაეკითხა:

— რა სიტყვი ბიჭოვო?

— არაფერი, რა უნდა მეთქვაო.

— როგორ არაფერი, აკი რალაც სიტყვი ახლა?

— ისა, რომ ერთ დროს ეგეც კარგი ბიჭი იყო, მაგრამ ახლა კი ძაღლია — მეთქი.

— თუ ბიჭი იყო, ძაღლათ რალამ აქცია? ჰკითხა ტარიელმა.

იმერელთ მეფეს პირობა ჰქონდა მისთვის მიცემული, თავისი ქალი უნდა მიეცა. რომ ქალი სთხოვა, მათრახი გადაჰკრა, და ძაღლად აქცია. იმ ქალზე-კი ახლა სხვა იწერს ჯვარს, ეს არის კიდევაც ახლა შევიდნენ ეკლესიაში.

ტარიელმა მაშინათვე ძაღლს თოკი წააბა და მიიყვანა იმ საყდარში, სადაც ჯვარს იწერდნენ. ნეფეს ხელი წაავლო და განზე დააყენა და დედოფალს მის მაგივრად გვერდით ძაღლი მოუყენა. უთხრა მღვდელს:

ძაღლზე უნდა დასწერო ჯვარიო. მღვდელმა შეუთია:

— ვინ მოსულა, ე წყეული, რას ამბობსო! ტარიელმა მაშინვე მღვდელს წვერში ხელი წაავლო და მიაჯანჯღალ-მიაჯანჯღალა, გინდა თუ არა დაწერეო. მღვდელი შეშინდა.

— დავსწერავ, მაშაშვილობამ, დავსწერავო! და მეფის ქალს ძაღლზე დასწერა ჯვარი. მაშინ მაყრებს უბრძანა: — აბა იმღერეთო. სიმღერით იმერელთ მეფის კარს მიაღდგნენ. შემოხედა იმერელთ მეფემ და შემოუთია: — ეს რა ამბავიაო? ტარიელმა უთხრა: — საჩქაროზედ ეს ძაღლი როგორც ვაჟ-კაცი იყო, ისე აქციეო, თორემ ხსენებას გაგიჟრობ, გეგონა აქ ცოცხალი აღარ მოვიდოდი?! მეფემაც მაშინვე მათრახი მოიტანა და ძაღლი ისეთსავე ვაჟ-კაცად აქცია, როგორიც უწინ იყო. ტარიელმა ავთანდილი იმ სახელმწიფოში მეფეთ დასვა და უთხრა: — სახელმწიფო რომ გაგიწყვიტო, რალას ხელმწიფე იქნებიო. მოდი და იმერელთ მეფის ჩამომავალს სულ

ერთიანად გაგიწყვიტავ, რომ არავინ გიღალატოსო. და იმერელთ მეფის ჩამომავალი სულ ერთიანად გასწყვიტა. დასვა თავისი ძმა ხელმწიფედ აქა. ახლა თავის სახლში უნდა წამოვიდეს ტარიელი. ავთანდილმა უთხრა:

— რომ მიდიხარ, ე ქალი (ლერწამ-დარეჯანი) უწინ მე ვიპოვე, ნახევარი ჩემია და ნახევარი შენისო.

— რას ამბობ, ძმაო, ნახევარი როგორ იქნებაო!

— ისე, რომ შუაზე უნდა გაესკრათო.

— სულ შენი იყვესო, შუაზე რომ გაესკრათ, რას გამოვრჩებითო, — უთხრა ტარიელმა.

— სულ კი არა, ჩემი ნახევარი შინდაო, დაიყენა ავთანდილმა. ტარიელი ტირილით გარეთ გავიდა, ლერწამ-დარეჯანი ძმას დაუტოვა და უთხრა: — მე კი ვერ გიცქერი, და შენ გინდა გასკერ, გინდა არაო. ავთანდილმა ლერწამ-დარეჯანი პირდაპირ დააყენა, შუაზე თანასწორად უნდა გაგქრაო. დაუქნია ხმალი, ლერწამ-დარეჯანს შიშით მუცელი წაუხდა და ქაჯები დაჰყარა. ქაჯებთან ყოფნის დროს დაორსულებულიყო. შემოიხზო ტარიელი, ისიც შემოვიდა.

— აბა, ძმაო, დაჰხედე რა ამბავია!... განა, მართლა, შუაზედ უნდა გამეჭრა? მხოლოდ იმის ჯავრი მქონდა, რომ ესენი დაიბადებოდნენ, შენც დაგახრჩობდნენ და შენ ლერწამ-დარეჯანსაც თან წაიყვანდნენო. ძმები ერთმანეთს გამოემშვიდობნენ და ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი წამოვიდნენ აღმოსავლეთის მეფესთან. ტარიელის სიმაპრთან მივიდნენ. მზიარულებას საზღვარი არა ჰქონდა. ხელმწიფემაც თავის სიძე ტარიელს თავისი სახელმწიფო და ტახტი დაულოცა და ახლა ისევ ისე ხელმწიფედ არის...

ლზინი აქა, კირი იქა,

ნაცარი იქ და ფქვილი 'აქა.

* *

მთაში კუნძი გამოვქერი,

წამოვიდა გორებითა;

აქ სიცოცხლით დაგვიძებით,

საიქიოს ცხოვნებითა.

* *

ელასა, მელასა,

კიქა მეკიდა ყელასა;

მთქმელსაც და გამგონებელსაც,

ძილი გაამოთ ყველასა.

ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი *

ეს ამბავი ძველთა ძველია. ერთმა მეფემ თავის გაზრდილ ტარ-
ელს მთელი ქვეყნის ვეზირობა ჩააბარა. ტარიელი ლამაზი და ახოვ-
ანი კაცი იყო. მეფეს ერთი ქალიშვილი ჰყავდა. ქალი რაც იზრდებოდა
თანდათან მზეს ემსგავსებოდა. მეფის ქალს სახელათ ლერწამ-დარე-
ჯანი ერქვა და ტარიელთან ერთად იზრდებოდა. მეფეს ძე არ მისცა
ღმერთმა. როცა ნესტან-დარეჯანი დაქალდა მეფემ მისი გათხოვება
მოინდომა. არჩიეს და ბოლოს სასიძოთ ხვარასნის შვილი მოიწვიეს.

ტარიელი ლერწამ-დარეჯანის მიჯნური იყო. პირი ჰქონდათ მიცე-
მული. მეფეს ერთი მოსისხლე არაბის ხელმწიფე ჰყავდა და ტარიელი
მასთან საომრათ გაგზავნა ლერწამ-დარეჯანმა. ტარიელი რო მობრუნ-
და ლერწამ-დარეჯანის ქორწილი დანიშნული იყო. სასიძო თავისი
ჯარით ქალაქთან დაბანაკებულიყო და მეფის სიტყვას უცდიდა. ამ
ამბის გამგონე ტარიელი მიიქრა თავის მიჯნურთან და უთხრა:

ტ ა რ ი ე ლ ი

რისთვის გამგზავნე არაბეთს,
ომები ამატებვინე?..
ომები ბევრი აეტებე,
ვადინე სისხლის ღვარები.
დავლა ბევრი მოგიტანე,
ჯორ-აქლემ აკიდებული.
ტყეები ბევრი მოვრეკე,
ერთმანეთს აკინძულები.
რათ მინდა თავი ცოცხალი,
ქალ ჩემათ არ მეგულები?

ლ ე რ წ ა მ-დ ა რ ე ჯ ა ნ ი

ტარიელ, ძრიან მიყვარხარ,
გაეზდილვართ ერთსა კარზედა,
თუ შენ თავს მომაშორებენ,
თოქსა მოვიბამ ყელზედა.

ტარიელი დამჯავრიანებული დაბრუნდა შინ. ღამით სასიძოს სა-
ნახავათ წავიდა. ბევრი ეძება, ეძება და როგორც იყო ნახა. ტარიე-
ლი ხვარასან მეფის შვილს მოჰკლავს და ლერწამ-დარეჯანს მოახსე-
ნებს, რაც თავზე გადახდა.

ტ ა რ ი ე ლ ი

წაველ ჯარში ჩავერიე,
ხელი ჩავეყურთმაჯე.
სამჯერ მიუხე კარავში,
იქ სასიძო ვერა ვნახე.
ვინც მკითხა: — რას დაეძებ,
— ცხენი დამეკარგა მაკე!
როცა ვნახე, ასე ვნახე,
თავი კედელს მიუნახე.
თუ ჩემსას არ დაიჯერებ,
წამო, თუნდა შენცა ნახე.

ლ ე რ წ ა მ-დ ა რ ე ჯ ა ნ ი

მღვდელი რომ წირვას დადგება,
კიოხულობს სახარებასა.
ცისამც გახსნას დავესწრობით,
სოფლების დამყავრებასა.
თუ ევ სიტყვა მართალია,
ნეტამც ჩვენ გახარებასა!

ამ ამბავით განრისხებულა მეფემ ვეზირი იხმო-

მ ე ფ ე

ტარიელ, დაგსვი ვეზირათ,
სიტყვა შენ დაგამჯობინე.
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
რისთვის არ შემატყობინე?
არც შენ მოგცემ, არც იმას,
ორივეს დაგათმობინებ.
დავიბარებ ხუროთმოძღვარს,
კიდობანს შევაკერევინებ.
შივ ჩავსვამ ლერწამ-დარეჯანს,
წყალს მიესცემ, წავალებინებ.

მეფემ დანაქადი შეასრულა. ლერწამ-დარეჯანი კილობანში ძალით.
ჩააგდეს და ზღვას მისცეს.

კილობნები შემოიღეს,
შეკრული ხარატებითა.
შიგ ჩასვეს ლერწამ-დარეჯან,
ძალით და არა ნებითა.
წაიღეს, ზღვაში ჩააგდეს,
იყო აწ მამის ნებითა.

ტარიელი ეძებს თავის მიჯნურს.

ტარიელ დაღონებული
წყლის პირას იარებოდა.
არცა სვამდა, არცა სკამდა,
არც არა იამებოდა.
ვარსკვლავი ჰქოდა სათვალად
დილის მზე უამებოდა.

ტ ა რ ი ე ლ ი

წყალო, რა უყავ ჩემი მზე,
შენ წყალო, არეზიანო!
არც თოფი გეკერის, არც ხმალი,
და ვერც სულ დაგლევ ტიალო.
ნეტამც შევიძლო დაგლიო,
გაგრიყო, გაგატილო!

ტარიელი ცხენის დასაქერათ ბიძამისის ფრიდონის ჯოგში შევი-
და. ფეხითაც ბევრი იარა.

ტარიელ ჯოგში შევიდა,
აქ არჩევს უკეთესებსა?
ჰყვიროდა მისი მეჯოგე,
—ვინა ხარ ფრიდონის ჯოგში,
ვინ არჩევ უკეთესებსა!
ფრიდონ ასეთი კაცია,
ფეხით ქვას დააკვესებსა;
მტერს ისეთსა შამოკრავს,
მოჰკლამს, არ დააკვნესებსა.

* * *

გაჯავრდა მაშინ ფრიდონი,
მუხა მოგლიჯა ძირითა.

გაუსვა ხელი, გალომპრა,
მინდორს გაუდგა გმირია.
სალამომდისინ ომობდენ,
ბიძა და ძმისა შვილია.
რა დაჰკრა ბინდმა,—
ტარიელ შეიქნა უჩინარათა.

ომიდან უკან გამობრუნებულ ტარიელს გზაზე დახვდა როსტევან
შეფუის კოჭლი მონა.

ტ ა რ ი ე ლ ი

რას დადიხარ კოჭლო მონავ,
რას დაიქნევ მაგ შენ ფეხსა?

კოჭლი მონა

რაც რო შენ ისა,—მეც ისა,
დამკარგავი ვარ მე ძმისა.
ჯერ მალონებს ჩემი ფეხი,
გადამსვლელი ვარ ამ წყლისა.

გადასვა ტარიელმა მონა:

— წადი და ნურავის ეტყვი,
მხედარი ენახე წყლის პირსა!
ვერ მოითმინა მონამა,
შეფეხსა ჰკადრა სალამი:

— ერთი ვინმე წყლისა პირსა,
ნამჭირალი ჰგავდა გმირსა.
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი აიფარა პირსა!
დაეთრთვილა ვარდი ვარდსა,
ჰგევანდა მისგან ანატირსა.
ტურფათ ესხდა მარგალიტი,
ლახტი, ლაგამ-უნაგირსა.

როსტევან მეფე

ადექ და აიყარენით,
ჩემო ედემ და ომარი.

ის კაცი აქა მომგვარეთ,
ვინ არის ველათ მდგომარი.

ე დ ე მ ი დ ა ო მ ა რ ი .

ადვილი სამსახურია,
ერთის მოყვანა ორთაგან.
რატომ თითოს არ გვითხარი,
რატომ გადახველ გონთაგან!

მეძებრები წავიდენ ტარიელის დასაქვრათ. ახლოს ველარ მიჰბედეს და შორიდან გადასცეს მეფის სურვილი.

ტარიელს ველარ მიჰბედეს,
შორიდან ჰკადრეს სალამი.
— შენ კაცო, კაცო ვინ ხარო,
სახელი შენი გვითხარო.
ჩვენი ბატონი გიბრძანებს,
ლახტიან ცხენსა მოგართმევ,
ჯარისამც თავადი ხარო.

ტ ა რ ი ე ლ ი

თქვენს იქით ერთი კოშკია
და გარს არტყია თასეში,
ახლოს მობრძანდით ყმაწვილნო,
შორით ვერ დაგეჟასები!

ედემი და ომარი ხელცარიელნი დაბრუნდნენ. მაშინ მეფემ თორმეტი კაცი გაგზავნა, მაგრამ ისინიც უკან უტარიელოთ დაბრუნდნენ. შერე ჯარი გაგზავნა, ტარიელმა ისინიც დახოცა. ბოლოს როსტევან მეფე განრისხდა: — ნუთუ ამდენმა ჯარმა ერთი ყმა ვერ მომგვარეთო და თვითონ დააპირა მისვლა. ტარიელმა რაკი მეფე დაინახა, ჩემ დასაქვრათ მოდისო, შეებრალა მისი მოკვლა და გაიქცა, ისე გაიქცა რო მისი ასავალ-დასავალი ვერ გაიგეს. მეფე შინ გულმჯაერიანი დაბრუნდა. სულ იმის ფიქრში იყო, ქაჯი იყო თუ ეშმაკი, როგორ დაგვემალაო. ველარ მოითმინა როსტევანმა და კვლავ ზალხი გაგზავნა უცნობი კაცის საძებნელად. მთელი ქვეყანა მოიარეს, მაგრამ მოამბე ვერავინ ნახეს.

როსტევან მეფე კვლავ დაღრუჯით იყო. ამ მეფესაც ერთი ასული ესვა — სახელათ თინათინ, რომელთანაც ავთანდილი იყო გამიჯნურე-

ბული. თინათინიც ძრიან სწუხდა მამის უგუნებობას. ერთხელ თინათინმა უთხრა ავთანდილს:—თუ იმას ნახავ, მე შენი ვიქნები, შენს გარდა არვის ვინდომებო. უთხრა და სამი წლის ვადა დაუნიშნა.

ავთანდილმა მთელი ქვეყანა მოიარა. ღუნიაზე უნახავი არაფერი დაუტოვებია, მაგრამ რასაც ეძებდა მაინც ვერ ნახა. ერთხელ ავთანდილი ერთ ტრიალ მინდორზე გავიდა. დაინახა რო სამი კაცი მოდის და ერთი დაჭრილი კაცი მოჰყავთ. ავთანდილმა გამოჰკითხათ:—სად იყავით, რა მოგივიდათო. იმათაც უპასუხეს:—სანადიროთ ვიყავით, წყლის პირზე ერთი ვინმე ვნახეთ და მისი დაჭერა მოვიწოდეთო. დაჭერის მაგიერ ხომ ხედავ რა გეიყოვო. ავთანდილს ეაზრა და საჩქაროთ უთხრათ:—მაწვენეო, საით წავიდაო! იმათ გაუხარდათ, იქნება ამან მაინც ამოიყაროს ჩვენი ჯავრიო და უპასუხეს:—აი, აქითო, და გზა გაასწავლეს.

ამ შემთხვევით გაიგო ავთანდილმა თუ სად იყო ტარიელი. გამოედევნა უკან და მანამდე არ დაუჟარგავს თვალიდან, სანამ ერთ გამოქვაბულში არ შევიდა. ქვაბთან ტარიელს მისი მესაიდუმლე ასმათი გამოეგება და ორთავე ატირდა. მათი ტირილით ცა მოიღრუბლა და ქვეყანა დამჯავრიანდა. მერე ვაჟი კლდეში შევიდა. ცოტა ხნის შემდეგ ისევ გამობრუნდა და ტყეს მოეფარა.

ავთანდილმა იდროვა. მიიქრა ქვაბთან. ასმათი გამოეგება, ტარიელი ეგონა, მაგრამ ძრიან განცვიფრებული დარჩა, როცა უცნობი კაცი ნახა. ავთანდილმა ქალს ძალა დაატანა, მაგრამ მაინც ვერ გამოტეხა. ავთანდილ ეუბნება:—თავს მოგჭრი, თუ არ მითხარიო. ასმათი უპასუხებს:—კარგს იზამ, ტანჯვისაგან გამანთავისუფლებო!

ავთანდილს არაფერი არ გაუვიდა. ბოლოს ასმათს ხელი უშვა და შეევედრა:—სამი მრგვალი წელიწადი მისრულდება ძებნაში ვარ და ჩემი მიჯნური არ მინახავსო.

მიჯნურობის ხსენებაზე ასმათი მოლბა. თუ გულში მტრობა არ გიძევს, გეტყვიო. ავთანდილმაც შეჰყვირა და ასმათმა ყველაფერი უთხრა. ამ დროს ტარიელიც მოვიდა. ასმათმა ავთანდილი ქვაბში დამალა და ტარიელს უთხრა:—რატომ სულ მარტო დადიხარ, ნუ-თუ ერთი ამხანაგი ვერ იშოვეო. ტარიელმა უთხრა, ვერაო. მაშინ ასმათმა დააფიცა, თუ არ მოჰკლამ, მე გიშოვნი ამხანაგსო. ტარიელი დაეთანხმა. ქალმა ავთანდილი წარუდგინა. ავთანდილმა ტარიელს პირქვე სალამი მისცა. ტარიელმა იწყინა, რა ვაჟკაცის საქმეა ესაო, და წამოაყენა.

ტარიელი და ავთანდილი დაძმობილდნენ. ავთანდილი დარჩენას აპირობდა, მაგრამ ტარიელმა უთხრა:—ახლა წადი, შეატყობინე, ყველაფერი აცოდინე და მერე მოდიო. —არაო, უთხრა ავთანდილმა. ტარიელმა გადაძალა და ძმთვაფიცული გამოისტუჰრა.

როსტევან მეფე ავთანდილს უკან აღარ უშვებდა, მაგრამ გაიპარა.

დილით ტარიელი ერთ მხარეს მიდიოდა ლერწამ-დარეჯანის საძებნელად, ავთანდილი მეორეს, სალამოს კი ერთად შეიყრებოდნენ.

ერთხელ ავთანდილი შეხვდა ფატმანს, რომელსაც ლერწამ-დარეჯანი ქაჯებისათვის მიეყიდა თურე. ავთანდილმა ფატმანი დროებით შეიყვარა, რო ლერწამ-დარეჯანის ამბავი თელათ გაეგო. ყველაფერი რო გაიგო ფატმანს ბეჭედი გამოართვა და წამოვიდა.

ტარიელს ქალაში ნადირი მოეკლა და ეახშმობას აპირობდა. ავთანდილი მივიდა და ბეჭედი უჩვენა. ლერწამ-დარეჯანის ბეჭედის დანახვაზე ტარიელი მოკვდა. ავთანდილი ძრიან შეწუხდა, ასე მალე რათ ვაჩვენეო. მოიტანა ქუდით წყალი და ძლიეს მოაბრუნა.

ითათბირეს. გასწიეს ფრიდონთან. ფრიდონმა თითოს 300—300 კაცი მისცა. ჯარით სამთავე ფატმანს გაუარეს და ქაჯეთის ციხეს დაეცნ. ტარიელი ერთ კარს მიადგა, ავთანდილი მეორეს, ფრიდონი მესამეს. ტარიელმა ყველას შეასწრო. ფრიდონი და ავთანდილი რო ავიდნენ ნახეს: ლერწამ-დარეჯანი და ტარიელი ერთმანეთს გადაჰხვეოდნენ და ჰკოცნიდნენ.

შემდეგ დაბრუნდნენ ბიძასთან—ფრიდონთან და ტარიელი აქორწილეს. შემდეგ წამოვიდნენ როსტევან მეფესთან. როსტევან განრისხებული იყო, ამიტომ ავთანდილი ჯერ არ მივიდა და ტარიელი და ფრიდონი მიუგზავნა თხოვნით. მეფეს გაუხარდა. ყველა მიიღო, როსტევანმა ავთანდილის ქორწილი გადაიხადა. ნადიმობისას საჩუქარს ჯერ ფრიდონს მიართვედნენ, მერე ავთანდილს და შემდეგ ტარიელს.

ქორწილისა და მხიარულების შემდეგ ყველა თავთავის სამეფოში დაბრუნდა.

ავთანდილი ერთხელ ნადირობდა. წინ მტერი შემოეყარა და მოკლეს. მასთან ტარიელი და ფრიდონი არ იყვნენ, თორემ ვერაფერს დააკლებდნენ.

ავთანდილის სიკვდილი

ავთანდილ გადინადირა

ქედი მალალი ტყიანი;

ვერც ხარი მოკლა, ვერც ფური,
ვერცა ირემი რქიანი.
ნახტომსა შეელსა ფერდსა ჰკრა,
ისარი ორბის ფრთიანი.
ცხენის ტახტზე დაჰკიდა,
ტყავ გაუხდელი რქიანი.
ჩამოხტა მუხის ძირასა;
ცეცხლი დაანთო ძლიერი.
დაჯდა და თალა შამფური,
წვადი ააგო ცერისანი.
სანამ წვადი შეიწოდა,
ლურჯას მისცა საძოვარი.
ლურჯამ კაცი დაინახა,
შორი გზიდან მომავალი.
შეხტა ლურჯა შესკიხვინა,
იგი კაცი ავი არი!
დაუძახებს მეჯინიბეს:
— ლურჯა მომგვარე ჩქარათა!
დაუძახეს მეჯინიბეს,
ცხენი მოჰგვარა სწრაფათა.
გავაზე ხელი გადუსვა,
ზედ წამოახტა მარდათა.
ვიწრონი გაარბენია,
მინდორი უფრო ჩქარათა.
უკუ იხედა მოსდევდა,
ის ურჯულონი ჯარათა.
ასი ჰკრა და ასი მოჰკლა,
ერთი გადურჩა შავათა.
ერთი იმანაც ესროლა,
სისხლი წავიდა ღვარათა.
ჩამოხტა მუხის ძირასა,
ტოტნი იწოდა ფარადა.
დაჯდა წერილი დასწერა,
ტრედს გამოაბა ფხარათა,
— ეს დედაჩემს მიმირთვი,
ველარ მოგივალ ჩქარადა,
გიყვარდა თეთრი მანდილი,
ჩემზე შელეზე შავათა!

ეგ ჩემი ციხე-ქალაქი,
სოფელ დაუდე შარათა.
ეგ ჩემი ქმარ ხანჯალი,
მღვდელს მიეც საწირავათა.
ეგ ქალი ისეთ კაცს მიეც
მე მჯობდეს თელათ-ტანათა!

ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი *

ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი იყვნენ ერთად შეზრდილი. ლერწამ-დარეჯანის მამამ გაგზავნა ტარიელი სამტრო ალაგას. ლერწამ-დარეჯანი კი გაათხოვა, მისცა ხეარასან მეფის შვილს.

ტარიელი რომ მობრუნდა, თავისი მიჯნური გათხოვებული დახვდა, მაშინ ტარიელმა უთხრა დარეჯანს:

შენი ტყუილი თათბირი
შეიქნა დაკარგულები;
მითხარი—წავედ არაბეთ,
ხმალ და ხმალ დაკიდულები.
ომი ავტეხე ძლიერი,
სისხლი წავიდა რუები...
—ტყვეები ბევრი მოვასხი
ერთმანეთ გადკიდულები...
რათ მინდა თავი ცოცხალი
თუ ჩემად არ მეგულები.

და რ ე ჯ ა ნ უ თ ხ რ ა :

ტარიელ, მისთვის მიყვარხარ,
გავზრდილვართ ერთსა ბანზედა,
თუ შენგან მომაშორებენ,
თოკს ჩამოვიბამ თავზედა.
წავალ წუთს აღარ ვიცოცხლებ
გადავარდები ხრამზედა...

ტ ა რ ი ე ლ უ თ ხ რ ა :

პატარა ხანს მომიცადე,
ფეხი შევდგა კიბეზედა.
ფეხი შევდგა კიბეზედა
იმ ჩემ მტერის რიდეზედა.
სანეფოსა ხელი მოვკრა
დავანარცხო რიყეზედა.

დარეჯან უთხრა:

ობოლი გაზდას მოელის,
ლარიბი—გამდიდრებასა.
ცისა გახსნას დავესწრები.
და ქვეყნის დაწყნარებასა.
ლედელი რომ წირვად დადგება,
იკითხამს სახარებასა.
თუ ეგ სიტყვა მართალია.
ნეტამც ჩემს გაგონებასა.

ეს ამბავი გაიგეს და ხელმწიფეს მოახსენეს. ხელმწიფე უთხრა
ტარიელს:

ტარიელ დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბჟობინე,
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
რათ მე არ შემატყობინე?
შვიდი წლის უძრავი ხმალი
სისხლში რათ გამალბობინე?
ხვარასან მეფისა სისხლი,
უქმად რად დამანთხობინე?
ალარც შენ მოგცემ, არც იმას,
ორსავე დაგტოვებთ მლოდინეთ.
ხუროებსა დაეიბარებ
კილობნებ დავათლგუნებ,
შიგ ჩაესამ ლერწამ-დარეჯანს
ზღვაში გადავადებინებ...
ხუროები დაიბარა,
ძალითა, არა ნებითა,
მათ კილობნები აკეთეს
ოქროსა ვარაყებითა.
შიგ ჩასვეს ლერწამ-დარეჯან,
თვალეზ ავსილი ცრემლითა.

ლერწამ-დარეჯანი რომ გადაადგეს წყალში, მათ უკან მივიდა
ტარიელი. ძიძა ტიროდა წყლის პირს. ტარიელი დაეკითხა:—რათ ტი-
რირი ამ წყლის პირზეო.—ჩემი ქალიშვილი ლერწამ-დარეჯანი
წყალში გადაადგესო... მამა მისი გაუწყრაო. ტარიელ წყლის პირზე
დაჯდა. ყაჩაღად გავარდა, ხელმწიფეს მტრობა დაუწყო, იკლებდა

იმის ქალაქ-ქვეყანას. ხელმწიფე რაც კაცებს და ჯარს უგზავნიდა,
ყველას ზოცავდა. ხელმწიფეს ამბავი მოუტანეს.

შენგან ნაგზავნი კაცები
დარეკა მათრახებითა;
ცხენი ცხენსა ჰკრა, კაცი კაცს,
ცრემლით ატირა ცხელითა.
მე რომ ის კაცი მენახოს
ნეტაი, რამ გააძლიერა:
თითო აიღო ირემი
ბურთივით დაატრიელა,
ის ქვევით ქვემო ქვეყნები
სულ იმან აატიელა.

ხელმწიფეს მოახსენეს: ჩვენ იმის დაქერა არ შეგვიძლიაო. რომ
ვერავინ შეძლო იმის დაქერა, მაშინ ბიძა მიუგზავნეს. მივიდა ბიძა-
ახლოს ვერ შეიძლო მისვლა, შორიდან გაიარა-გამოიარა.

ტარიელ უთხრა:

შაო ბიჭო, შავ ცხენ ზიხარ,
შავად რათმე შებურულხარ.
გასწიე და გამეცალე
სიკვდილითგან მიწურულხარ.

ახლა ბიძამ უთხრა:

თეთრო ბიჭო, თეთრ ცხენ ზიხარ,
თეთრი თაქალთო გიდგია.
ამხანაგს არა კადრულობ,
ცული ზნე შემოგიღია.

რახან ამხანაგობა უთხრა ბიძამ, მიიწვია ტარიელმა. იმ ღამეს
ერთად იყვნენ. ირმის ხორცი შემოაკლდათ. ბიძამ უთხრა:—მე წავალ-
სანადიროთ და ირმის ხორცს მოვიტანო.

ტარიელმა უთხრა:—შენ მსუბუქი კაცი ხარ, მე მძიმე; ჩემ ცხენზე
რომ შეჯდე, ემსუბუქება ჩემ ცხენს, გადაკარგავს, ამ გადაკარგვაში
იქნება შეხვედრე ჩემ ლერწამ-დარეჯანს და ეს ბეჭედი ჩემ მაგიერ მია-
რთვით. მისცა ჯავარის ბეჭედი... შეჯდა ცხენზე და წაიღო ჯავა-
რის ბეჭედი. ცხენმა გადაიფრინა სამი დღის სასიარულოზე, წყაროს
თავზე გაჩერდა... ქაჯეთის ორი ქალი გამოსულიყო და წყალს იღებ-
და. ამბობდნენ, ლერწამ-დარეჯანის კილობანი გამოუტანიათ ქაჯებს
და ორმოცი დღის სასიარულოზე ქვესკნელში დაუმალიათო. ქაჯე-

ბის ქალებმა უთხრეს ტარიელის ბიძას, რომ ეს წყალი არ სვა, თორემ აქ დარჩები, ქაჯები დაგიტყენო.

— თქვენ ვინა ხართ?

ჩვენ ქაჯების ქალები ვართ, ლერწამ-დარეჯანი თხოვდება, გულს ეყრება და ეს წყალი მოსასულიერებლად მიგვაქვს...

ამ ბიძამ წყალში ჩაუგდო ჯაფარის ბეჭედი, და უთხრა: ეს ჩემ მაგიერ მიართვით ლერწამ-დარეჯანსო. თითონ აღდა და წამოვიდა... ყველაფერი უამბო ტარიელს.

ტარიელი დაემშვიდობა ბიძას. მივიდა იმ წყალზე... კიდევ მოსულიყვნენ ის ქალები და წყალს იღებდნენ. თქვენ ვინა ხართო, — დაეკითხა ტარიელი. ჩვენ ქაჯების ქალები ვართ. წყალი მიგვაქვს ლერწამ-დარეჯანი უნდა მოვასულიეროთო, გულს ეყრება, სამი დღე უკლია მოყვანას, რომ ქორწილი გადაიხადონო.

ტარიელმა საძირკვლიანად გამოიკითხა: რომელი ყონალი* ან რომელი სასახლეა იმისი სამრევლოსიო. ქალებმა აჩვენეს: აი, ეს დიდი ყონალი ან დიდი გალავანი რომ არი შემოვლებული, ეგ არის მისი სასახლეო.

ტარიელმა ამოიძრო ხმალი, გაანგრია გალავანი ხმლით და მერე ცხენი გააფრინა.

ფათმანმა შეუკაზმა ერთი ბებერი, შემოუსვა ცხენზე. წადი, ჩქარა წაიყვანე, თორემ ქაჯები დაგიტყენო.

ტარიელი რომ მივიდა ერთ ტრიალ მინდორზე, გადმოხტა ცხენიდან, ქალს პირბადე ახადა, ნახა რომ მოხრტუნჯული ბებერი იყო. გადმოისროლა ცხენიდან, დაახალა ძირს და გახეთქა კვერცხივით. ტარიელმა ლექსი თქვა:

მომყავდა ბერი-ბებერი,
მომიხაროდა ქალათა.
დავჯექ და კბილი უნახე
ერთი არ ება წამლათა...
ფათმან ეს ჩემი სირცხვილი
შენ ძმებზე იყოს ვალათა.

მაშინვე გამოაბრუნა ცხენი, მივიდა ფათმანთან.

ფათმან, ფათმან აქ გამოდი,
შენსა ძმებსაც დაუძახე...

* ლამის გასათევი თავშესაფარი.

ფათმანს ლერწამ-დარეჯანი თავის ძმისთვის უნდოდა. ტარიელმა დაუძახა ორივე ძმებს ფათმანისას, თავი თავს მიუხალა, დაუნთხია. ტვინი და დაუწყო თავები წინ ფათმანს, ჩქარა ჩემი ლერწამ-დარეჯანი გამოიყვანეო.

ფათმანმა გამოჰგვარა ლერწამ-დარეჯანი... გადაჰკოცნა... შეიჯდინა ცხენზე და წაიყვანა.

ცოტათი რომ გამოსცილდნენ, დაეწია ჯარი: ტარიელმა ხოცვა დაუწყო, რამდენსაც ხოცავდა უფრო ემატებოდა. ჯარი შეწყდა. გაეხსნა გზა მშვიდობისა. ცხენმა ტარიელსა და ლერწამ-დარეჯანს ველარ გაუძლო, ცხენი გასკდა. გადაიხედა, რომ ერთ მინდორზე ათასი ცხენები სძოვდა, ჩავიდა და ცხენებს რჩევა დაუწყო. გადმოიხედა ცხენების პატრონმა.

ვინ არის ფრიდონის ჯოგში,

ვინ არჩევს უკეთესებსა,

ფრიდონ ასეთი კაცია,

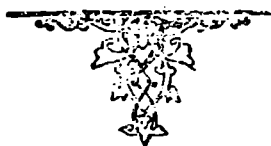
ფეხით ცეცხლს დააკვესებსა.

ტარიელმა რაკი გაიგო, რომ ფრიდონი არისო, გამოეცნაურა და უთხრა:

ტარიელ, ფრიდონ ავთანდილ,

ბიძაშვილები არიან.

ფრიდონს გაეხადა. ერთი კვირით ღიიწვია და შემდეგ ტარიელი გაუღვა თავის გზას. ბინაზე მცედა. ო.რ.მ.ო.ცი ჯდღე და ღამე ქორწილი ჰქონდა.

3 2 9 5 0 2

ჩამასხდნენ მეკიდობნენი:
 შუშხი, მესხი და თათარი,
 მაგათ კიდობან ააგეს,
 ქებით და არა ქებითა.
 მაგას რო თავი დაჰხურეს,
 თავი აქვთ დარეკებრთა.
 შიგ მზეი გადააგდიან,
 ძალითა, არა ნებითა.
 დაკლიტეს, ზღვაჩიგ ჩააგდეს,
 წყალს მისცეს დაძალნებითა.
 ზღვამა იბრაღა, არ ჩათქა,
 წაიღა ქანქანებითა.
 გველთა ღობესა მიჰყუდა,
 არიან დალაღებითა.
 წითელ გველმ უთხრა: შავკამოთ,
 შავმა უქმინა შავითა.
 თეთრმა გველმ უთხრა: ნუ შავკამო
 ხმელთ მანათობელ გავიდა.

* *
 *

ქაჯებმ მზე გამაიყვანეს,
 დასვეს კიდობნის ღირესა.
 ფატმანის მონადირეთა,
 დილაზე თვალი ხეიდესა.
 სამოცი ჯუთის ისარი,
 დახკრეს კიდობნის კიდესა.
 შიგით მზე გამაიყვანეს,
 დაჰწონეს. არ დაღრიდესა.

* * *
 *

ადექით, ჩემო მსახურნო,
 ედან, ბედან და ომარე!
 ე კაცი აქ მოიყვანეთ,
 ზღვის პირს ვინ არი მჯდომარე.

— ბრძანება იყოს, ბატონო,
შენთა ბაგეთა ბროლთაგან.

მონა

ბიჭო, ვით ხარ, ვინა ხარ.
ვინ იყავ ზღვის პირს მდგომარი?
ჩვენი გიკითხავს ბატონი,
აქ მოიყვანეთ, ვინ არი!

ტარიელი

მინდორში ოქროს კოშკი დგას,
გარშემო ოქროს თასები...
ახლოს მოდექით, მზირდულნო,
ახლოთ ვერ დაგეთასები.

კოკლი მონა ჩაეიდოდა,
თავში ჩაიცემდა ქეითა: |
ბატონ, შენნი საკვებურნი,
მამაშვიდა მათრახითა!
ეგე იწყინა ბატონმა,
მეტად დიღსა ჯარებს ჰყრისა.
გჯრშამო შამაუარა,
ჩალად ისარ ჩაყრისა.
გვერდით უბავ შავი რაში,
მწვადსა ცრემლსა ჩამაჰყრისა.
ჩეეწვადა, თით მაკენიტა.
ოქროს თითი მუეზმისა,
გაიღვიძა ტარიელმა.
ნელ-ნელა წამადგისა.
ფეხი შადგა ავეანტასა,
ნება შაჯდა, არ შაშინდა.
შუა ორბი აუფრინდა,
ეგე ჯარის სიმრავლითა.
ბოძალი ხკრა ტარიელმა,
მხართა შუა სისხლი სღისა.
ჩეეძაბა, მხარი მაჰკრა,
ბოძალდისთვინ მამინდისა.

ცხენი ცხენს ჰკრა, კაცი კაცსა,
გორა დადგა ცხენ-კაცისა.
გლეხი კაცი არ იკადრა.
თავადებზე გადვიდისა.

* *

დედას ჰკითხა ტარიელმა:
— ეგ სტუმარნი ვისანია?
ცხენთა სჰედენ ნალუსმითა,
კაცნი მესხვაფერებიან.
— ქალსა ჰთხოვენ ბიძაშენსა,
ქორწილობას ჰლამებდიან.
— ქალსა ჰთხოვენ, მართალია.
ჩემთან რადლა ღმალევიდია!
მეც დამჰპატიეონ, დედაო,
მაყრებშია მეც მწადონ.
— ვერას წახვალ, ტარიელო,
ჩვენ ღუშმანნი ეგნ არიან.

* *

ჩვენ ხატავეთი გავტეხეთ,
შიგ გავდით სახელონი;
ე ქალი სხვას-კი არ მიჰცან,
თავის თავს უყვან ზიანი!

* *

ბიძა, ხატაეთს გავგზავნე,
ბეგარი აგვალებინე.
— მეზირად დაგსვი, ტარიელ,
[ჰ]ამ შენავ გაგამჯობინე?
მზე თუ გინდოდა, ტარიელ
მე რად არ შამატყობინე?
ქიქაველთ მეფის თავ-სისხლი,
თავზედ რად დამადებინე?

* *

ტარიელ მზის მაძაბარი.
ზღვის პირსა იარებოდა:

მასკელავნი ჰქონდეს ლოგინად,
მთვარე გულს იამებოდა,
მზე ჩახლის—დადგის ტარიელ.
ამახლის—აირებოდა.

* *

ციხით იძახა თინამა:
- ავთანდილ გაიპარაო,
სამოცი ჯუთი ისარი
ქარქაშში ჩაითვალო.
შავი ვარია შაქამა,
თეთრი თან წაიყუანაო.

* *

ღმერთი გაუწყრეს თინასა,
ყოველ სამართალ რჯულისი;
ქმარი უნდოდეს შენს მეტი,
ათასი ჰყაევანდეს გულისი!
მაძებნა მაინც კარგია,
მოყმისი დაკარგულისი.

* *

ავთანდილ ჩაეა დილასა
ქვასა ჩაჰბჰენიდა რკინასა...
რა მარხედ გაუჯავრებავ,
მაგ ნეფის ქალსა თინასა!

* *

შე, დეო, მამის ძმობილო,
კაცმ მალევე ჩამაიარა;
ხელი გაგვიკრა ჯამბარას,
გუთანი გაგვიგრიალა.
წიხნი ამოხკრა მახნავსა,
ისუია გადაიარა.
გაგორდა, მაჰხედა საბძელსა,
კუნელმა ამაიარა.
ღმინი ქნა, კბილი გამაჩნდა,
შუქმა მთა გადაიარა.

მზე ხმელზე არ მოსულიყო,
სათათრე გადაიარა¹.

* * *

შავი ხარ და შავად მიხვალ,
მობრუნდი, მანდ ნულარ მიხვალ!
— მიბრუნდი, აქ ნუ მოჰდიხარ,
თორო ღღეზე გაჰწურვილხარ!

* * *

ავთანდილ გადინადირა,
ქედი მაღალი ტყიანი;
ვერც ხარი მოკლა, ვერც ფური,
ვერც ბოჩოლაი რქიანი.
შველს დახვრა გამომფრინდალსა.
ისარი ორბის ფთიანს.
დახვიდა ცხენის ტახტასა
ტყავ-გაუხდელი, რქიანი.
ჩაიდა ბურვილის ძირჩი,
ცეცხლი დაანთა ძრიელი.
მონა დაუხვდა სადგომი,
წყლიანი, კაობიანი.
მაჰხადა, ქვევით დაიდგა
თოქალთო უნაგრიანი.
დაჯდა, ღმერთსა უძახა,
მწვადი ააგა ცვრიანი.
დააძლა ამხანაგები,
თაო ზის გულჯავრიანი.

¹ ამავე ადგილისათვის ჩამწერს მოტანილი აქვს შესაფერისი ვარიანტი, რო-
მელი ასე იკითხება:

დგო, შეყანის მოხნა,
კარზე ხო არავინ გარა?
— ერთმა მოყნემა დილითა,
კვივილით ჩამაიარა.
დევო ხვრა თავის სასახლეს,
კუნელმა ამაი.რა.
ღმინი კნა, კბილი გამაჩნდა,
შუქმა მთა გადაიარა.
შენ იმას ვერ მიეწევი,
იმან დიდი გზა იარა.

* *

აი, შე ბოზო დიაცო,
არჯალო, აუგიანო!
უწყლო, უღარო წისქვილნი,
მთაჩი ვის აუგიანო?
მაყვარეების გულითვინ,
ქმარი ვის გაუგდიანო!

* * *

ქაჯთა თქვეს:—ესე საქმეი
ტარიელისეულია.
კარ-კლიტე-ქობალაქები,
მინდორჩი დასრეულია.

* * *

აი, შენ წყალო, შენ წყალო,
შენ წყალო არაგვიანო.
არც გესროლების ისარი,
არც შუბნი გეცემიახო.
წყალო, რა უყავ ჩემი მზე,
წყალო, შენ არეზიანო.
—შენი მზე წყალმა წაიღო,
შენი აღარა ჰქვიანო.
—სხვას თუ აღარას დაგაკლებ,
აღარ თუ დაგლევე ტიალო!

*

ერთის ციხით სხვა ციხესა
საბელ გამიკიდონო,
მე თუ მკვლენო, მეგონისა,¹
მე ქვე თუ მწურთნიდიანო.

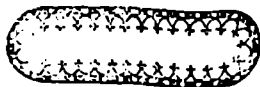
[ფრიდონი რო ნახა ტარიელმა]
დილას რო კარჩი გამოველ,
გეზელ ქორივით კიოდა¹.

¹ მეორე ვარიანტი: მთის ქორებუჲად კიოდა. შენიშვნა ჩამწერისაა. შ. ჩ.

მე მონადირე მეგონა,
იმას თუ წყლული ჰტყიოდა.
გულს ერქვა თეთრ-ფრთისარი.
სისხლი ყრათად ნადენი—
დაბლა კალთაად ჰდიოდა.
ტანზე კალთაად ნადენი—
ფეხზე ჩითეებს სდიოდა.
ფეხზე ჩითეებს ნადენი—
მიწას გველებურ ძვრებოდა.
მიწას გველებურ ნაძრომი—
ჯოჯოხეთს ჩაწითლდებოდა.

*
*

სუფრას ზის ავთანდილაი,
ნადიმსა გაგრძელებულსა.
ცხენსა უკაზმვენ მსახურნი,
თავალში ყელ-ალებულსა.
ტარიელს აქორწილებენ,
გმირსა მამაცად ქებულსა.

ტარიელ დაგსვი ვეზირად
სიტყვა შენ გაგაბჟობინე,
თუ ჩემი ქალი გიყვარდა
რად არ მე შემატყობინე?

* * *

ერთი კაცი ზღვისა პირსა,
ნამტირალსა ჰგე ნდა გმირსა,
დაეთრთვილა დიდ-მინდორი
იმის თვალთა ნადენ ცრემლსა,
გვერდით ება თავის რაში,
ისაცა ჩნდა ნიაფ-ქრისა;
წვრილად ესხდა მარგალიტი
იმის ტახტა-უნაგირსა.
ნეკა თითზე მათრახ ეცვა,
შაცვარული შვიდსა რიგსა;
ზღვაზედ გამიწვადა ხელი,
გაეხე როგორც ხიდი ხისა!

* * *

ადექით, აიყარენით,
ძმანო, ედემ და ოძარე,
ის კაცი აქ მომიყვანეთ,
ვინ არის ველთა მდგომარე!

* * *

კოკლი მონა მოხინხილებს,
თაღში მაიშენდა ქვათა:
შენმა მზეჲა, ხელმწიფეო,
არას დაგეთნევი პირსა.
შენ რომ ასნი დაგვიგზავნენ,
მაიმშვიდნა მათრახითა!
ომარე შეჰკრა ცაშია,
ჯერაც არ მოსულა ისა,
იმის ჩოხის ნაგლეჯები,

მესამე ღლეს ჩამოდისა!
ელემ მინდორთ გაგვიგზავნა,
იქავ ჰბავ ჯარამბრითა.
უზანგში შადგა ფეხი,
შახტა როგორც ელვა ცითა;
არ იკადრა გლეხი კაცი,
თავადებზედ გადაფრინდა!

* *
*

ნეფემ დაღვარნა თასნი,
ალარ არი ამ თასთ სმისა;
ვინც მე ასნი დამიხოცნა,
არ იქნება კაცთაგნისა!

* *
*

მიშველე, ძმაო ტარიელ,
დამქირდა შენი გმირობა;
დამათახსირეს ქ. ჯებმა,
ჩემზედ აქვს ზედ-მოვლილობა

* *
*

ღელა-მამანი წმინდანი
ცოდვა-ჭირითა მზრდიდიან,
ციხითა ციხის წვერზედა
საბლები გამიკიდიან,
ამიყვანიან თოკზედა,
ციყვივით მარბენინიან!
მე ის მეგონა-კი თუ მკვლენ,
თურმე-კი მასწავლიდიან!

* *
*

ქაჯთა თქვეს ტარიელისა,—
ეს საქმე მისეულია,
ცხრა კარი კლიტე რკინისა
მინდორზე დასრეულია.

„მეფის-ტყაოსანი“ ლექსად¹²

ნესტან

უთხარ ტარიელ მოვიდეს
იარაღისა ლესითა;
თუ არ მოვიდა, დავიწვი,
ვითა აბელი კვესითა.

ტარიელ

მითხარ და წაველ არაბეთს,
სისხლი ვადინე რუებით;
ტყვეები თან წამოვასხი
ერთმანეთს დაკიდულები.
ხაზინა თან წამოვიღე,
ჯორ-აქლემ აკიდულები...
თავი ცოცხალი რად მინდა,
თუ ჩემად არ მეგულები.

ნესტან

ტარიელ ძლიერ მიყვარხარ,
გავზრდილვარ შენსა მკლავზედა,
თუ შენ თავს მომაშორებენ,
თოქს ჩამოვიბამ ყელზედა;
წავალ, დავიქარგები,
გადავარდები კლდეზედა.

ტარიელ

ყური მიუგდოთ უფალსა,
ვნახოთ რას გვეტყვის იმედსა;
წავალ და იქ მიუხტები,
ხალხი რომ დაიძინებსა.

* *
*

ავდექი, ჯაჭვი ჩავიცვი,
მკლავი გამოვიყურთმაჯე;

წაველ, ჯარში გავერიე,
თავი მოვიყიზილბაშე.
ვინცა მკითხავს: — სად მიდიხარ?
ცხენი გამომეჭკა მაკე.
სანეფოს კარავს მიუხტი,
ჩავჰკარ-ჩაეფურთულაკე;
სანეფოს თავი მოვგლიჯე,
ისიც ბოძზე მიუნაყე.
თუ ჩემსას არ დაიჯერებ,
მობრძანდი და შენცა ნახე.

ნ ე ს ტ ა ნ

დავესწარ ცისა გახსნასა
და ქვეყნის დაბადებასა;
თუ ეგ სიტყვა მართალია,
ნეტა ჩემ გახარებასა.

მ ა მ ა

ტარიელ დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბჰობინე;
გინდოდა ნესტან-დარეჯან,
რატომ არ შემატყობინე?
არც შენ მოგცემ, არც იმასა,
ორთავეს დაგათმობინებ.
დავიბარებ ხურუებსა,
კილობანს შევაკრევეინებ;
შიგ ჩავსვამ ნესტან-დარეჯანს
ზღვას მივსცემ, წავალებინებ.
დაიბარეს ხურუები
ნებიტა განა ძალითა;
კილობანს აკვრევეინებენ
ქვებითა, ვარაყებითა.
შიგ ჩასვებს ნესტან-დარეჯან
თავ-კლიტე გადაქედითა;
შიგ სამი გველი ჩაუსვებს,
ერთმანეთისა ცქერიტა.
ერთი ამბობდა: — შეეჰამოთ,
მეორე: — მოთმინებითა,

მესამე ამბობს:—ნუ შეეკამთ,
მზე არის ამის კებითა.

ა ვ თ ა ნ დ ი ლ

ჰა, ძმაო ტარიელაო,
ამბითა საესე მოვდივარ,
განა თუ ცარიელაო.

„ხალხური“ პეფის-ტყაოსნის“ ლექსები¹

შალვა მტრის გადმოხეწილი,
გეზელ-ქორივით კიოდა;
თავს ჰქონდა ხმალი ნაცემი,
გულს სისხლი ჩამოჰდიოდა...
ზედა და ზედა აყრიდა
გულ-დალეული ვადასა.
სისხლში გასერილი პერანგი
ვერ გაგირეცხე, ვაჰ დასა!

* *
*

მინდვრად ენახე ერთი მოყმე,
ჰგვანდა გმირსა ნამტირალსა;
მთელი ველი დაეთრვინა
ცრემლსა მისსა ნამდინარსა.
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი მიიფარა პირსა.¹

* *
*

ეგრე შაჰყევი ლელესა,
მანდ კვამლი ამოდენასა;
მანდა სდევს მთელი ირემი,
მწვადნი იწვიათ ნეზასა.
დანა დამრჩა და სალესი,
იპოვნე, გამომიგზავნე,
მაგ შენი ძმისა ლხენასა.

* *
*

მეწყერსა და მეწყერს შუა,
თეთრი ორბი ამოფრინდა;
ტარიელმა ბოძალი ჰკრა,
გულზე სისხლი გადმოჰდინდა.
ტარიელმა ფრთები აკრა—
ისრის ასაკვრელად მინდა!

¹ ვარიანტი: დანა ვერ უხსნიდა პირსა, შენიშე. ჩამწერისაა, მ. ჩ.

* *

ტარიელ, დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბჰობინე.
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
რატომ არ შემატყობინე?
სისხლი ხორასნელთ ნეფისა,
თავზედ რად დამადებინე?!
არცა შენ მოგცემ, არც სხვასა,
ორივეს დაგათმობინებ.
დავიბარებ ხუროებსა,
კიდობანს შეეკვრევენებ,
შიგ ჩავსვამ ლერწამ-დარეჯანს,
წყალს მივცემ, წავაღებინებ.

* *

შავი მთილამ გადმოვხედე,
დიდი ჯარი დაეინახე.
ვინცა მკითხა:—რას მირბიხარ?
—ცხენი დამეკარგა მაკე! /
ავდექ და ჩქარა წამოველ,
თავი მოვიყიზილბაშე.
დევერიე დიდ ჯარშია;
ჩავკარ, ჩავაყურთულაგე.
სასიძოსა ხელი ვტაცე,
თავი ქვაზე მიუნაყე.
თუ ჩემსას არ დაიჯერებ,
გაბრძანდი და თავად ნახე.

* *

აი შენ, წყალო, შენ წყალო,
შენ წყალო არეზიანო!
არც თოფი გეკერის, არც ხმალი,
არც შუბი გეცემიანო.
სხვას თუ ვერაფერს დაგაკლებ,
წყალო, არ დაგლევე, ტიალო!

* *

მე რო ტარიელ მინახავ,
ნეტავ რამ გააძრიალა;

თითით აიღო ირემი,
შუბივით დაატრიალა.
ის არაბეთის ქვეყნები,
მარტოკამ გაატიალა.

* *
*

ერთი ვინმე მოყმე ვნახე,
ნამტირალი წყლისა პირსა;
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი აიფარა პირსა.
დიდი ველი დაენამა,
იმის ცრემსა დანადინსა;
საყვარელი დაჰქარგვია,
ის საწყალი იმას სტირსა.

* *
*

შავი ხარ და შავს ცხენს ზიხარ,
შავი თექალთო გიგია;
სალამსა აღარ ჰკადრულობ,
ცული ზნე შამოგილია!

* *
*

თეთრი ხარ და თეთრს ცხენს ზიხარ,
თეთრად რასიე შაჰბურვილხარ;
მის ამარას უკან წადი,
შენი დლიდგან გაჰწურვილხარ!

* *
*

მამა თქვენი მიცხონდება,
მაბარებდა ტარიელი:
რაში ჰაჯებთან გაუშვი,
შენ შინ მოდი ცარიელი.

* *
*

ტარიელისა ამბავსა
ენა იტყვის, აღვილია...
მოვიდა, შამოგვიტია,
—გამიკეთეთ სადილია!

ისე გულცივად მაიქცა,
თითქო თავის ადგილია.
მეცხვარეებმა დაუძახეს:
— შენ ვინა ხარ, სად გივლია?
მობრუნდა და თავი მოჰკრა,
სუ ჰკუიდან გადიოდა.

კახური „ვეფხისტყაოსანი“ ¹⁴

ბერი მიმყვანდა ბებერი,
მიმიხაროდა ქალადა;
დავექე და კბილი ვუნახე,
ერთიც არ ედგა წამლად!

* *

ტარიელ, ნაზირ-ვეზირო,
სიტყვა ვერ დაგამჯობინე:
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
რატომ არ შამატყობინე?
უცოდო ხელმწიფის სისხლი,
კარზედ რათ დამათხოვინე!..
არცა შენ მოგცე, არც იმას,
ორთავე დაგათმობინებ.
დავიბარე ხუროები,
კიდობანს შევიყვრევენებ.
შიგ ჩავსვი ლერწამ დარეჯან,
წყალს მივე, წავალბინე.
შიგ ჩაუსვამ სამსა გველსა:
თეთრსა, წითელსა და შავსა...
შავმა გველმა სთქვა: შავქამოთ!
წითელი მოთმინებასა.
თეთრი გველი ამას ამბობს:
— მზე არის ტარიელისა!

ტარიელი ეტყვის:

ოვსური ჩოხა ვიყიდე,
მხარზედ შევიყუთურმაჯე;
ომში ჩაველ, ჯარში გაველ,
თავი მოვიყიზილბაშე...

* *

ტერიელი ეძებს თავის მზეს, მიჰყვება წყლის კიდეს და ტირის:
მინდორო, არა მინდორო,
შენ წყალო, არაგვიანო!

არც თოფი გეკვრის, არც ხმალი,
მაშ რითლა დაგაზიანო?
იმ ქალის დაკარგვისათვის,
მწყურვალე დაგლევე, ტიალო!
მიეწაფება ტარიელი და ზღვას მოსწყევტავს...
კოკლი მონა ზღვისა პირსა,
მოტირის და იცემს თავსა.

ტარიელი ჰკითხავს:

კოკლო მონავ, რა გატირებს,
ძალს ითხოვ თუ სამართალსა?
— მე ძალისა რა შამიძლავ,
გამიყვანე ამ შავს წყალსა!

ტარიელი წყალს დაჰშრეტს, კოკლი მონა გაეა, წაეა და ხელმწი-
ფეს ეტყვის:

ერთი ვინმე მოყმე ვნახე,
მომტირალი ჰგვანდა გმირსა;
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი მიიფარა პირსა.
სხვა ვერა შევამჩნიე-რა,
საყვარელსა ჰტირდა ისა.

ხელმწიფე, ეტყვის თავის მონებს:

ადეკით, აიყარენი,
ჩემო ლომო და ლომ-გმირო!..

აიყარნენ ლომი და ლომ-გმირი, ხელმწიფის კაცები მივიდნენ-
მტირალ მოყმესთან და ჰკითხავენ:

— შენ, კაცო, კაცო, ვინ ხარო,
შენი სახელი გეთხარო;
ბატონ გიბრძანებს, აქ მოდი,
ჯარის წინ მძღოლი შენ ხარო.

მოყმე უპასუხებს:

— ე მაგ ალაგთა კოშკები,
გარს ახვევია თასები;
ახლო მობრძანდი ყმაწვილო,
ვერც შორით დაგეფასებით.
ცხენი ცხენსა ჰკრა, კაცი კაცსა,
გორა დადგა ცხენ-კაცისა;
ერთი ცისკენა გაგზავნა,
ჯერაც არ მოსულა ისა.

„მეფის-ტყაოსნის“ ნაწყვეტები ¹⁶

ტარიელ დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბკობინე!
გიყვარდა ნესტან დარეჯან,
რატომ არ შემატყობინე?
ქინქლაო, ხელმწიფის სისხლი
თავს რაზე დამადებინე!

ტარიელი ამბობს:

ეს კაცნი ვინა მოსულან,
კაცნი მეუცხოებიან,
ცხენსა ჰკმაზვენ, უპირებენ
წასვლას ელამუნებიან.
ე ქალი რომ მაგათ მიჰყავთ,
მე რაღას მეუბნებიან?

* *
*

მეკიღობნენი მოვიდნენ
ქებითა არა ქებითა,
კიღობნები ააშენეს,
მოხატეს ხარატებითა.
შიგ ჩასვეს ლერწამ-დარეჯან,
ძალითა, არა ნებითა.
შიგ ჩაუსვეს სამი გველი,
სამივე გადამტერებითა:
შავმა სთქვა:—მოდი შევკამოთ,
წითელმა—გადადებითა,
თეთრმა სთქვა:—მოდი ნუ შევკამოთ.
ტარიელისა ბედითა!

ტარიელი ეუბნება წყალსა:

წყალო, რა გიყო, ტიალო,
შე წყალო არაზიანო,
არც თოფი გეკერის ჩემგანა,
არც ხმალი გეცემიანო!

* *
*

წავიდა გმირი ტარიელ
წყლი პირად იარებოდა,
არცა-რა ჰქონდა საქმელად,
არცა-რა იამებოდა.

ლერწამ-დარეჯნის მაგიერად იპოვნა ვილაც ბებერი და მაშინ
სთქვა ეს ლექსი:

ბერი მომყვანდა ბებერი,
მომიხაროდა ქალათა,
დავჯექ და კბილი უნახე,
ერთი არ ედგა წ მლათა,
არცა ჰქონდა თავზე თმაი,
თუ არ დამეკრა ძალათა.

ადგა, წავიდა ტარიელ და ეძებს ნესტან-დარეჯანს. ჰნახავს თავის
დეიდაშვილს აეთანდილსა.

ერთმა პირქუშმა მოყმემა
ცხენ-ტეთქვით ჩამოიარა,
გუთნეულს ხელი გაგვიკრა,
ზღვას გაღმა გაგვისრიალა.
მე რომ ის კაცი მინახავს,
ისე რამ გააძრიალა;
ხარ-ირემ ნეკით ასწია,
ბურთივით დაატრიალა.

* *
*

ერთსა რასმე წყლისა პირსა
ნამტირავე გვანდა გმირსა,
ტურფად ესხა მარგალიტი
იმის აბჯარ-უნაგირსა.

* *
*

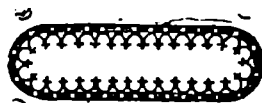
ადექით, აიყარენით,
ჩემო ედემ და ომარე,
ის კაცი აქა მომგვარეთ,
ვინ არის ველსა მდგომარე!
-- ბრძანება შენი, ბატონო,
ბაგეთგან და კბილთაგან,
ადვილი სამსახურია
ერთის მოყვანა ორთაგან.

ამ ლაშქარსა უდიდესსა
ერთი ორბი ამოფრინდა.
ცხენი ცხენსა ჰკრა, კაცი კაცსა,
გორა შედგა ცხენ-კაცისა.
შენ იმ კოხედ მოუბარნი
მოგიმშვიდეს მათრახითა,
იქ გაგზავნილი კაცები
ჯერაც არ მოსულა ცითა.

ნესტან-დარეჯანი დაიხსნეს ტარიელმა და იმისმა დეიდაშვილმა
აეთანდილმა, მაგრამ ისევ იტაცებენ ნესტან-დარეჯანს ქაჯები. ტა-
რიელი სტირის და ექვი შეაქვს აეთანდილზე, რომ ვითომ თვითონ
იმას უყვარს ნესტან-დარეჯანიო. აეთანდილმა შეჰფიცა თავის ერთ-
გულებაზე და ხელ აპკრობით სძქვა:—ლმერთო, რა თითითაც მაგას
მივეკარე, იმ ასოზე დამეცეს ასროლილი ისარი და გამაგდებინოსო.
ისარი აისროლა, ჩამოვარდა და ნექები მოაგდებინა.

აეთანდილმა ექვი შეიტანა თინათინის სიყვარულზე. თინათინი
პასუხად ეუბნება:

ლმერთი რისხავდეს თინასა,
თორმეტი რჯული ხატისა,
უნდოდეს შენს მეტი კმარი,
თორმეტი ჰყვანდეს გულისა.
— უწყლო, უღარო წისქვილი,
მთაზე ვის გადაუგდია,
მოყვრისა ქალის გულისთვის,
კმარი ვის გადაუგდია!

I

შენი თათბირის ენითა

შენი თათბირის ენითა
შევიქენ დაკარგულები,
აედგ და წაველ არაბეთს
ხმალდანხმალ ჩაკიდულები.
ფრანგული ავაალმასე
მხერსა დავმართე წყლულები,
ციხე-ქალაქი ცეცხლს მივეც
პიტალოს აკიდულები.
ტყვეები ბევრი მოგართვი
ხელი-ხელ გადამულები,
თავი ცოცხალი რათ მინდა
თუ ჩემათ არ მეგულები?

II

შავი ხარ...

შავი ხარ, შავსა ცხენს ზიხარ,
შავი თაქალთო გიგია,
კუპრის პერანგი გაცვია
ზედ ნავთის ღილი გიზია.
გამოხვეულხარ ფარ-ხმალში
შუბზე აღმასი გიგია!

III

ავთანდილ გადინადირა

ავთანდილ გადინადირა
ქედი მალალი, ტყიანი,
ვერც მოჰკლა ხარი, ვერც ფური,
ვერცა ირემი რქიანი.

შველსა ჰკრა გამოფრენილსა
ისარი ორბის ფრთიანი,
ცხენის ტახტაზე დაჰკიდა
ტყავ გაუხდელი, მთლიანი.
ჩამოხტა ტყისა პირადა
ცეცხლი დაანთო ძლიარი,
დაჯდა და თალა შამფური
მწვადი ააგო მცერიანი.
სანამ მწვადი შეიწოდა
ცხენსა მისცა საძოვარი.
ცხენმა კაცი დაინახა
შორი გზიდან მომავალი.
შეხტა ლურჯა, შესკიხვინა,
რომ ეს კაცა ავი არი.
მეგზინიბეს დაუძახა:
— ლურჯა მომგვარე ჩქარადა,
გაეაზე ხელი გადუსვა
ზედ წამოახტა მარდათა,
გზა წვრილი გაარბენინა
მინდორი უფრო ჩქარადა.
უკუ იხედა, მოსდევდნენ
ის ურჯულონი ჯარადა.
ასი ჰკლა, ასი დაჰკიდა
ერთი გადურჩა შავადა.
ერთი იმანაც ესროლა,
სისხლი წავიდი ღვარადა.
მუხასა ბეჭი მიანდო.
შტო დაიწია ფარადა,
დაჯდა და წიგნი დასწერა,
მტრედსა შეაბა მხარადა:
— ეს დედაჩემსა მიმირთვი,
ველარ მოგივალ ჩქარადა.
გიყვარდა თეთრი მანდილი,
ჩემზე შეღებე შავადა.
ეგ ჩემი ჩოხა-ნაბადი
კარზე დაჰკიდე ფარადა.
ეგ ჩემი ქამარ-ხანჯალი
მღვდელს მიეც საწირავადა.

ეგ ჩემი ცოლი პატარა
არ გაათხოვო ჩქარადა,
თუ მისცემ — ისეთს კაცს მიე
მე მჯობდეს თელად-ტანადა,
ეგ ჩემი ციხე-დარბაზი
თან გაატანე მზითვადა.

I

ტარიელ დაგსვი ვეზირად,
 სიტყვა შენ დაგაჯობინე;
 ცული გაგედო მხარზედა.
 შეშა ვერ გაგაპობინე.
 გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
 რატომ არ შემატყობინე?
 სისხლი ქიქაოზ ნეფისა
 თაესა რათ დამადებინე?
 აღარც შენ მოგცემ, არც იმას
 ორთავ ხელს აგალებინებ.
 დაფიბარებ ხუროებსა,
 კილობანს შევაკვრევენებ;
 შიგ ჩაესვამ ლერწამ-დარეჯანს,
 წყალს მიეცემ, წავალებინებ.
 შიგ სამი გველი ჩაუსვებს:
 ერთი თავს, ორი ბოლოსა.
 ერთი ამბობდა: — შეეკამოთ!
 მეორე: — მოთმინებითა!
 მალ-მალე ამობს მესამე:
 — ტარიელ მოდის თოფითა!

II

მინდორო, არა მინდორო,
 მტკვარო შე არეზიანო!
 ჩემი მზე რა უყავ, წყალო,
 შენ წყალო მიზეზიანო?
 არც ხმალი გეკერის, არც თოფი,
 არც შუბნი გეცემიანო;
 იმასაც გამოგაჯაერებ,
 როდილა დაგლეფ, ტიალო!

III

წყლისა პირსა ვნახე მოყმე,
 ნამტირალი ჰგევანდა გმირსა;
 ხშირად ესხდა მარგალიტი,
 ლაგამ-ავშარ უნაგირსა.
 ეუთხარი და როდი მითხრა,
 ხელი მიიფარა პირსა.
 საყვარელი დაჰკარგვია,
 დანა არ უხსნიდა პირსა.

IV

თქვენსა ბრძანებას ველოდი;
 სიტყვასა თქვენთა გვამთავან;
 ადვილი სამსახურია,
 ერთის მოყვანა სამთავან.

V

მე რომ ის კაცი მინახავ,
 ღმერთმა რად გააძრიალა,
 არაბეთ ქვეით ქვეყნები
 შეჰყვა და გაატილა.
 ეგვო ნეკით ირემი,
 მწვადივით დაატრიალა.

VI

ბრძენი თუ ბრძენი, რა ბრძენი,
 ხელი ვით იქს ბრძნობასა?!
 ეგ საუბარი მაშინ მშამს,
 როცა მე ვიყო ცნობასა.

VII

თუ ბრძენია; ამა ბრძენი
 აპირობენ ამა პირსა:
 ვით მამაცი მამაცურად,
 კაცი იმდენს ნახავს პირსა.
 კაცი თავის გრძნობისაგან
 ბოლოს ჩავარდება პირსა.
 პირსა უნდა გამაგრება,
 როგორ წყალში იმ ქვითკირსა.

VIII

ვინ დადის ფრიდონის ჯოგში,
ვინ არჩევს უკეთესებსა?
ფრიდონ ისეთი კაცია,
პირით ქვას დააკვესებსა.
იმისი ნაკრავი კაცი,
ერთს აღარ დაიკვნესებსა.

IX

ცხენი ცხენსა, კაცი კაცსა
ცხენ-კაცისა შედგა გორა,
ჩემი გასროლილი კაცი
მიფრინავდა, როგორც ბორა.

X

ნესტან-დარეჯნისაგან მიწერილი წერილი:

კოშკი დგას მარმალღლოსი,
წვერი ცას მიუბჯენია;
აღმასის კიბე წინ უდგა,
ასელა-ჩამოსელა ძნელია.
წინ მიდგა ოქროსი სინი,
ზედ კვიცის ხორცი ჰფენია;
აღმასის დანა ზედა ძეგს,
გალესილი და მკრელია.
მშიან და ვერ მიქამია,
მე ლეთისაგან შველას ველია.

XI

ეს გაიგონა ტარიელ,
თვალს ცრემლი გადმავრია;
ციხეზე ისე აფრინდა,
ხელი არ დაუქერია.
სულ ერთიანად გაჰწყვიტა,
რაც გალავანში ერია.
ისე ავიდა ჩარდახში,
არ დაეკარგა ფერია.
მივიდა ლერწამ-დარეჯანს
ზედ გადაჰხვია ხელია:

— გიპოვე, ჩემო სიცოცხლევ,
ველარასა იქს მტერია!

XII

ნელა ამოდი ტა⁴იელ,
რა თავი გააშრებია;
სხეებსაც ჰყოლია მი⁴ნური,
თავი არ უნაცვლებია.

ტარიელის ლექსი ¹⁸

ტარიელა, დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბკობინე,
გიყვარდა ნესტან-დარეჯან,
რატომ არ შემატყობინე?

* *

არც შენ მოგცემ, არცა სხვასა,
ხუროებს დავიბარებ,
კიდობანს შევაკერეინებ,
შიგ ჩავსვამ ნესტან-დარეჯანს,
წყალს მივცემ წავალებინებ.

* *

კოჭლი მონა მოდიოდა
თავსა მოიცემდა ქვასა.

* *

წყლისა პირსა მოყმე ვნახე,
დამტირალნი ჰგევანდა გმირსა;
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი აიფარა პირსა.
ხელთ ეჭირა შავი რაში
ედემი და ლომი გმირსა,
საყვარელი დაჰკარგოდა,
არ უხსნიდა დანა პირსა.

* *

ვაჟო ვინ ხარო, ვინ ხარო,
სახელი შენი გვითხარო;
მოდო ბატონი გეძახის,
მისი ლაშქარი შენ ხარო!

* *

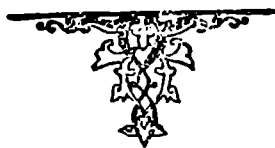
ვისაც ვირი არ ჰყავდა,
აქლემი მოეგვარაო.
მინდორშია კობჩხა არის,

მას გარეშამო თასები,
ახლო მომიდექ, მიჯნურო,
შორით არ დაგეფასები.
გაჯაერდა ტარიელა,
გაყარა ცეცხლის ალია,
კაცი კაცსა ჰკრა, მთა მთასა.

(დანარჩენი დაეიწყებია).

ერთი ვინმე მოყმე ვნახე
 ნამტირალი წყლისა პირსა:
 ვეუბენ და არ მეუბნა,
 ხელი აიფარა პირსა,
 გულის სატრფო დაჰკარგვოდა,
 დანა არ უხსნიდა კბილსა.

I

ტარიელ, მისთვის გიყვარდი,
გაფრდილვარ შენსა მკლავზედა;
თუ შენს თავს მომაშორებენ,
თოქსა მოვიბამ-ყელზედა.
წავალ და გადავარდები,
დიდსა მაღალსა კლდეზედა.

II

დარეჯან, შენი ქლიბები,
შაიქნა დაკარგულები;
აკი არაბეთს გამგზავნე,
ხმალდახმალ აკინძულები. /
ძრიელი ომიც ავტეხე,
ვადინე სისხლის ღვარები;
დავლაც ბევრი მოვიტანე,
ჯორ-აქლემს აკიდულები.

III

გორს იქით კაცი ნაბრძოლი,
გორს აქეთ გადმოდიოდა;
თავს ჰქონდა ხმალი ნაცემი,
გულს სისხლი გადმოსდიოდა.

IV

ბერი მომყვანდა ბებერი,
მომიხაროდა ქალადა;
დავჯექ და კბილი ვუნახე,
ერთიც არ ჰქონდა წაშლადა.

V

ტარიელ, ნაზირ-ვეზირო,
სიტყვა ვერ დაგამჯობინე;
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
რატონ არ შამატყობინე?

უცოდო ხელმწიფის სისხლი
კარზე რად დამანთხობინე?
არცა შენ მოგცე, არც იმას,
ორთავე დაგათმობინებ.
დავიბარე ხუროები,
კილობანს შევაკვრივინებ;
შიგ ჩაესვი ლერწამ-დარეჯან,
წყალს მივე, წავალდებინე.
შიგ ჩაუსვამ სამსა გველსა:
თეთრსა, წითელსა და შავსა.
შავმა გველმა სთქვა;—შაფქამოთ!
წითელი—მოთმინებასა,
თეთრი გველი ამას ამბობს:
—მზე არის ტარიელისა!

VI

ტარიელი ეტყვის:
ოვსური ჩოხა ვიყიდე,
მხარზე შევიყუთურმაჯე;
ომში ჩაველ, ჯარში გაველ,
თავი მოვიყიზილბაშე.

VII

ტარიელი ეძებს თავის მზეს, მოჰყვება მდინარის კიდეს და ტირის:
— მინდორო, არა მინდორო,
შენ წყალო არაგვიანო;
არც თოფი გეკერის, არც ხმალი,
მაშ რითლა დაგაზიანო?!
იმ ქალის დაკარგვისათვინ,
მწყურვალე დაგლევ ტიალო!¹
მოეწაფება ტარიელი და ზღვას მოსწყვეტავს.

VIII

კოკლი მონა ზღვისა პირსა,
მოტირის და იცემს თავსა.

ტარიელი ჰკითხავს:

— კოკლო მონავ, რა გატირებს?
ძალს ითხოვ, თუ სამართალსა?

¹ მეორე ვარიანტი: ყაბარა დაგარქვიანო. შენიშვნა ჩამწერისაჲ, მ. ჩ.

კოკლი მონა უპასუხებს:
— მე ძალისა რა შამიძლავ
გამიყვანე ამ შავს წყალსა.

ტარიელი წყალს მოსწყვეტავს, კოკლი მონა გავა და წავა.
ხელმწიფეს ეტყვის:

ერთი ვინმე მოყმე ენახე
მომტირალი, ჰგვანდა გმირსა.
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი მიიფარა პირსა,
სხვა ვერა შევამჩნიე-რა,
საყვარელსა სტირდა ისა.

ხელმწიფე ეტყვის თავის მონებს:

ადექით, აიყარენით,
ჩემო ლომო და ლომგმირო!

აიყარნენ ლომი და ლომგმირი, ხელმწიფის კაცები, მივიდნენ
მტირალ მოყმესთან და ჰკითხვენ:

შენ კაცო, კაცო, ვინ ხარ?
შენი სახელი გვითხარო,
ბატონი გიბრძანებს, აქ მოდი,
ჯარის წინ მძლომი შენ ხარო!

მოყმე უპასუხებს:

ემაგ ალაგას კოშკები,
გარს ახევეია თასები;
ახლო მობრძანდით ყმაწვილო,
ვერც შორით დაგეფასებთ!

IX

ცხენი ცხენსა ჰკრა, კაცი კაცსა,
გორა დადგა ცხენ-კაცისა;
ერთი ცისკენა გაგზანა,
ჯერაც არ მოსულა ისა¹.

¹ „ეს ვარიანტი სახალხო „ვეფ. ტყაოსნისა“, როგორც ეტყობა, მეტის-
მეტად დამახინჯებით არის წიგნიდან დახსომებული. რამდენადაც ბევრი ვარიან-
ტი თვალსაჩინოდ განსხვავდება რუსთველის „ვეფ[ხის] ტყაოსნის“ ლექსისაგან
იმდენად ეს ლექსები ამტკიცებენ, რომ პირდაპირ წიგნიდან არის გავრცელებული
დამახინჯებით. ჩაწერილია 1899 წ. ს. ვეჯინში“. ეს გრძელი შენიშვნა თედო რა-
ხიაშვილს ეკუთვნის,—მ. ჩ.

X

თითქო ქამანდი ვიცოდი,
ჩაგდება, საგდებელისა,
ჩარბენა, ჩაკისკისება,
ამოსხმა ლამაზებისა¹.

I

¹ ეს ლექსი ცალკეა ჩაწერილი, მაგრამ ფრიდონის „თათბირს“ მოგვაცონებს შენიშვნა ჩამწერისაა.—მ. ჩ.

„ტარიელნი“ ლექსად "

I

შალვა მტრის გადმოხვეწილი,
გეზელ ქორივით ჰკიოდა;
თაეს ჰქონდა ხმალი ნაცემი,
გულს სისხლი ჩამოსდიოდა.
ზედა და ზედა აყრიდა
გულ-დაღეული ვადასა,
— სისხლში გასერილი პერანგი,
ვერ გავირეცხე, ვაჰ დასა!

II

მინდვრად ვნახე ერთი მოყმე,
ჰგვანდა გმირსა ნამტირალსა;
მთელი ველი დათრთვინა
ცრემლსა მისგან ნამდინარსა.
ვეუბნე და არ მეუბნა,
ხელი მიიფარა პირსა.

III

ეგრე შეჰყევი ლელესა?
მანდ კვამლი ამოდენასა;
მანდა სდევს მთელი ირემი,
მწვადნი იწვიან ნებასა.
დანა დამრჩა და სალესვი,
იპოვნე, გამომიგზავნე
მაგ შენის ძმობის ლხენასა.
მეწყერსა და მეწყერს შუა,
თეთრი ორბი ამოფრინდა;
ტარიელმა მოძალი ჰკრა,
გულზე სისხლი გადმოჰდინდა,
ტარიელმა ფრთები ასჰკრა:
— ისრის ასაკერელად მინდა!

IV

ტარიელ, დაგსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბჰობინე;
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან,
რატომ არ შემატყობინე?
სისხლი ხორასნელთ ნეფისა
თავზედ რად დამადებინე?
არც შენ მოგცემ, არც სხვასა,
ორივეს დაგათმობინებ.
დავიბარებ ხუროესსა,
კიდობანს შევაკვრევენებ.
შიგ ჩავესვამ ლერწამ-დარეჯანს,
წყალს მივცემ, წავალდებინებ.

V

შავი მთილამ გადმოვხედე,
დიდი ჯარი დავინახე;
ვინცა მკითხა:—რას მირბიხარ?
— ცხენი დამიკარგავ მაკე!
ავდექ და ჩქარა წამოველ,
თავი მოვიყიზილბაშე;
დავერიე დიდს ჯარშია,
ჩაეკარ ჩავიყუთურლაგე.
სასიძოსა ხელი ვ'ჩაცე,
თავი ქვაზედ მიუნაყე.
თუ ჩენსას არ დაიჯერებ,
გაბრძანდი და თავად ნახე.

VI

ქალმა სთქვა...
მოვესწარ ცისა გახმასა,
და ქვეყნის დამყარებასა;
თუ მართალია რაცა სთქვი,
ნეტავ ჩემს გახარებასა!

VII

აი, შენ წყალო, შენ წყალო,
შენ წყალო არეზინო!

არც თოფი გერჩის, არც ხმალი,
არც შუბნი გეცემიანო.
სხეას თუ არაფერს დაგაკლებ,
წყალო, არ დაგლევ, ტიალო!

VIII

მე რო ტარიელ მინახავ,
ნეტავ რა გააძრიალა?
თითით აიღო ირემი,
შუბივით დაატრიალა,
ის არაბეთის ქვეყნები,
მარტოვამ გაატიალა.

IX

ერთი ვინმე მოყმე ვნახე,
ნამტირალი წყლისა პირსა;
ვეუბენ და არ მეუბნა,
ხელი აიფარა პირსა.
დიდი ველი დაენამა,
იშის ცრემლსა დანადინსა;
საყვარელი დაჰკარგვია
ის საწყალი იმას სტირსა.

X

შავი ხარ და შავს ცხენს ზიხარ,
შავი თექალთო გიგია;
სალამს აღარ ჰკადრულობ,
ცუდი ზნე შამოგილია.

XI

თეთრი ხარ და თეთრს ცხენს ზიხარ,
თეთრად რასმე შაჰბურვილხარ;
მის ამარას უკან წადი,
შენი დლიდგან დაჰწურვილხარ.

XII

მამათქვენი მიცხონდება.
მაბარებდა ტარიელი;

რაში ქაჯებთან გაუშვი,
შენ შინ მოდი ცარიელი.

XIII

ტარიელისა ამბავსა
ენა იტყვის ადვილია.
მოვიდა, შემოგვიტია:
— გამიკეთეთ სადილია?
ისე გულდიდად მაიქცა,
თითქოს თავისი ადგილია.
მეცხვარეებმა დაუძახეს:
„შენ ვინ ხარ? სად გივლია?!“
მობრუნდა და თავი მოსკრა,
სუ კეჟიდგან გადირია.

XIV

ჩვენი პატრონი, გამდელი,
სამუშაბოთა გვზრდილიან;
გვასწავლეს კარგი საქმენი,
იმასა გვახდუნებდიან.
ისე გავიბით საბელი,
თვალნი ვერ გადუწვდილიან;
ვინც რო გვიპვრეტდენ, მკვრეტელნი
ყველა ჩვენ მოგენატრდილიან.

XV

მომქონდა ტყიდან ურემი,
ზედ მედო ხილით კალათა;
ზედ მეჯდა ერთიბებერი,
მომიხაროდა ქალადა.
ავდიქ და კბილი ღნახე.
ერთიე არ ედვა წამლადა.

XVI

საქარე სერზედ შემოვდიქ,
სევდა გავქარე გულისა:
დაეგდე ქაჯეთს ქვეყანა,
სისხლისგან გაბასრულისა.

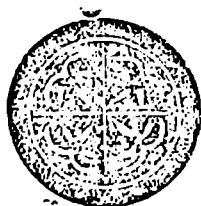
ვინ არის მათი მოყვარე,
იყოს მაჰმადის რჯულისა.

XVII

მალლა მთაზედ რო წაველი,
ლამე დამიდგა ძნელია;
ქალის წიგნი მამივიდა
წაუსვლელობა ძნელია.
შევეჯეჟი ჩემსა ლურჯასა,
სულ დაეარბინე ველია;
შევეხედე, ტახტზე დაუსევამთ,
ის ჩემი გულის მკელელია.
მიველი და ხელი დავტაცე,
ფირცხლავ მოვწყვიტე წელია.

XVIII

პირდაპირ მიჯდა იგი მზე,
გული მისთვის კვდებოდა;
მალვით მიჰკრეტდა, გუჰკრეტდი,
სხვად არას მიაშებოდა.
თვალი მოვსწყვიტე, ამითა
გულსა დამიამებდა.

ქაჯუეთსა ვარ ციხეში¹

ქაჯუეთსა ვარ ციხეში,
თავი ღრუბელთა მიბია;
ხელში მიჭირავ ჩხირ-წინდა,
ზედ ოქროს შიბი მიბია.
წინ სუფრა მიდგა სევდისა,
ზედ კვიცის ხორცი მიწყევია;
მშვიან და ვერ მიკამია,
რჯული ვერ გადამიგდია.
თუ გელიშნება, ილიშნე,
ფადლაურს შამეყარეო;
ყურძენიც მამეც, ვაშლიცა,
კაკალიც ჩამეყარეო!

ციხე-გორს, ერთი ქვა მქონდა

ციხე-გორს ერთი ქვა მქონდა.
ის ჩემი სატახტო იყო...
ტარიელს წამოეკიდა,
წინაკრის ძირსა მდგარიყო.
მეცბრე რომ დავკარ ისარი,
ძლივს სადამ გადამრჩეალო.¹

¹ შენიშვნებში (გვ. 264) მოყვანილი ცნობები № 22-ისა უნდა შეიცვალოს ასე: ჩაწერილია დ. ხიზანაშვილის მიერ, გამოაქვეყნა 1887 წ. მისვე შეკრებილ „ფშავეურ ლექსებში“, „ივერიის“ გამოცემა, გვ. 195 და 231.

შეხე, აბრამ რას ირჯება,
 სამსახურსა ტახტისასა;
 ავთანდილ ჯდის სუფურის თავსა,
 მარტო ნიფხავ-პერანგითა.
 ილესება, იმლერება,
 ქვეშ უდგია ოქროს სკამი,
 ხელთ უჭირავს ოქროს ჩანგი.
 — თინათინ სულო, თინათინ გულო,
 თინათინ საგძალი მიბოძე!
 — შენ ჩემი საგძალი რათ გინდა,
 შენ შენი ხელი დაგარჩენს,
 შენ შენი ოქროს საწერი,
 შენ შენი მშვილდი დაგარჩენს,
 შენ შენი ოქროს ნაწერი!

ავთანდილ გედვინადირე ²⁴

ავთანდილ გედვინადირე,
ქედი მაღალი კტიანი,
ვერც მოვკალ ხარი, ვერც ფური,
ვერცა ირემი რქიანი.
ნახტომსა შველსა ფერდს ვკარი
ის იყო ორი რქიანი.
იარალზე გადვიკიდე,
ტყავ გაუცლელი რქიანი.
ქალი პირას რო ჩევედი,
ცეცხლი დაეამთე ძრიელი.
ცხენმა კაცი მოინახა,
შორი გზიდან მომავალი.
ფაფარში ხელი ჩაეველე,
ტყე გავიარე ჩქარათა.
მევიხედე უკანა,
უშჯულო მომხდევს ჯარათა.
ერთი ვკარ, ასი გავწყვიტე,
ერთი დამირჩა შავადა...
მუხას ზრუგი მივანდვე,
შტო მოვიწიე ფარათა.‡
დავეე და წიგნი დავსწერე,
ტრედს გამოვაბი ფხარათა:
— ეს დედაჩემს მიუტანე,
მე ვერ მოგივალ ჩქარათა.
მა ჩემი ციხე ქალაქი,
დალებე ჩემზე შავათა.
ჩემ პატარა ცოლუმა
თმა გეიშალოს კავათა,
თუ მისცეთ, ისეთს მიეცით,
მე მჯობდეს მკლავის ძალათა.

შოთას ღმრთეობი ხალხური თქმით.
ხალხი შოთას დაგვირგის.
საგმიტოო „ვეფხისტყაოსანი“.
შოთა რუსთველი და მისი სოლი.
შოთას გავრცელებული.

„ვეფხისტყაოსანი“
გიორი კანანელის თქმით ²⁵

რომელმა შექმნა სამყარო,
ძალითა მით ძლიერითა,
ზე გარდმო არსნი სულით ჰყვნა
ზევითა მონაბერითა.
ჩვენ, კაცთა მოგვცა ქვეყანა,
გვაქ უთვალავი ფერითა,
მისგან არს ყოველ ხელმწიფე
სახითა მის მიერითა.

* *

შაირობა პირველათვე,
სიბრძნისაა ერთი ღარგი,
სამხთო სამხთოთ გასაგონი,
მსმენელთათვის ღიდი მარგი,
კვლავ აქაცა იამებნის,
ვინც გაიგებს კაცი ვარგი.
გრძელი სიტყვა მოკლეთ ითქმის,
შაირია ამათ კარგი.

* *

ვარდსა ჰკითხეს, ეგზომ ტურფა
რამან შეგქმნა ტანათ, პირათ,
მიკვირს ზათ ხარ ეკლიანი,
პოვნა შენი რათ არს კირათ?
მან სთქვა, ტკბილსა მწარით ვეძეფ.
სჯობს იქნები, რაც რომ ძვირათ;
როდეს ტურფა გაიადღეს,
ალარა ღირს არცა ჩირათ.
რადგან ვარდიც ამას იტყვის.
უსულო და უასაკო,
მაშა ლხინა ვინ მოიძკის,
პირველ კირთა უმუშაკო?

* *

მოახსენა, ეგე სწავლა,
ჩემთვის ყოვლათ სოფლათ ღირდეს,
გონიერსა მწრთენელი უყვარს,
უგუნურსა გულში ჰგმირდეს.
მაგრამ რა ექნა, როგორ გაეძლო,
მეტის მეტი რა მიჰირდეს,
წენცა გჰირან ჭირნი ჩემნი,
არ მიმართლო, არ გიკვირდეს.

*

უხვსა მორჩილობს ყოველი,
იგიცა. ვინ ორგუღია;
რასაცა გასცემ შენია,
რაც არა დაკარგულია.
მიმავალი ცას შესტირის,
ეუბნება, ეტყვის მხესა:
აჰა, მზეო, გეაჯები,
შენ უძღებთა მძღეთა მძღესა.
ვინ დაბალთა გაამაღლეფ,
მეფობასა აძლევე სვესა,
მე ნუ გაჰყრი კაეშანსა,
ნუ შამიცვლი ღამეთ ღღესა.
ღმერთო, ღმერთო, გეაჯები,
რომელი ჰფლობ ქვეყნათ ზესა,
შენ დაბადე მიჯნურობა,
შენ აწესებ მისსა წესსა.
მე სოფელმა მომაშორა,
უკეთესსა ჩემსა მზესა.
ნუ აღმოჰხვებრი სიყვარულსა,
მისგან ჩემთვის დანათესსა.
ღმერთო, ღმერთო, მოწყალეო,
არ ვინ მივლის შენგან კიდე.
შენგან ვითხოვ შეწეენასა,
რაზომსაცა გზასა ვლიდე.
მტერთა ძლევა, ზღვათა ღელვა,
ღამით მავნე განმარიდე.
თუ ლა ჩავრჩე მე მშვიდობით
შენდა მსხვერპლსა შეგწირვიდე.

* *

მე რუსთველის ხელობითა,
საქმესა ვიქმ ამადარი:
ვის მსახურობს ჯარი სპათა,
ვისთვის ვედები, მე ცოცხალი.
დაუძლურდი მიჯნურათათვის,
კელავ წამალი არსით არი,
ან ვიხ მომცეს განკურნება,
ანუ მიწა მე საშარი.

* *

თქვა, ღიაცა ენცა უყვარს,
გაეჭის და ძისცემს გულსა.
საია იცი! განცხადებს,
ბეაშიეტსა იტყვის სრულსა.

* *

სდევს მიჯნურთა ფათერაკი,
საწუთროსა დაანაღვლებს;
უსწავლელსა გაასწავლებს,
გასწავლულსა გააშმაგებს,
შაგრამ ბოლოს ღზინსა მისცემს,
ვინც რო პირველ ჭირსა გასძლებს.

* *

გასროლდა მათი ამბავი,
ვითა სიზმარი ღამისა,
გარდახდეს, გაელეს სოფელი,
ნახეთ სიმუხთლე ჟამისა.
ვის გრძლათ ჰგონია
მისთვისცა არი ერთისა წამისა,
ვწერ ვინმე მესხი მელექსე,
მე რუსთველისა დაბისა.

ი ა ვ ნ ა ნ ა ²⁶

იავ ნანა, ვარდო ნანა,
იავნანინაო!
დაიძინე, გენაცვალე,
შოთას აზრისაო.

* *
*

იავ ნანა, ვარდო ნანა,
იავნანინაო!
შოთა იყო ბრძენი კაცი,
დიდი აზრისაო.

* *
*

იავ ნანა, ვარდო ნანა,
იავნანინაო!
მან დასწერა დიდი წიგნი,
დიდი აზრისაო!

* *
*

იავ ნანა, ვარდო ნანა,
იავნანინაო!
შიგ სიტყვება ჩააქსოვა,
ოქროს წნელისაო.

* *
*

იავ ნანა, ვარდო ნანა, ,
იავნანინაო!
დაიძინე, ტარიელო,
გმირის ჯანისაო.

* *

იავ ნანა, ვარდო ნანა,
 იავნანინაო!
დაიძინე გენაცვალე,
დარეჯანის თვალისაო.

* *

იავ ნანა, ვარდო ნანა,
 იავნანინაო!
დარეჯანი ქალი იყო,
 შეეზე ლამაზიო.

ქართული ენით მოღეჟსე,
 რუსთველის წინა ვინ არი?
 არავის უთქვამს მის ცალი,
 მის ტოლი არავინ არის!
 თორმეტი საუკუნეთი,
 რუსთველის აზრი წინ არი
 და მის ნაქები მწერლობა,
 ჯერაც კი აქამდე არი.

მუხანათ წუთი სოფელო,
არ რცხენი და არ ილიმები:
რა უყავ ჩენი მგოსნები,
რად დაუწყვიტე სიმღერი?

~ * ~

სად გაგვიფორინდა შოთაი.
თემურაზ ჩენი, კკვიანი;
გურამიშვილი მოლექსე,
ბესიკი ტკბილი ხმიანი.

~ * ~

რა უყავ ჩენი ყაზბეგი.
ეგნატე ნინოშვილია;
მამადავითში დიმიტრი,
რაფიელ ჩენი ტკბილია!

~ * ~

იოსებ დავითაშვილის,
რაზე შეგშურდა წერანი;
ბარათაშვილი რა უყავ,
რად დაუობლე მერანი?

ქალი მყავდა მშვენიერი
თაემორთული კაოსანი —
გავათხოვე, გავატანე
ჩემი „ვეფხისტყაოსანი“

* *

წაეკითხათ, ვერა ეგრძნოთ,
თურმე იყვნენ ვიროსანი,
ისევ უკან დევიბრუნე
ჩემი „ვეფხისტყაოსანი“.

რუსთველმა სთქვა:—ამ ჩემს სიტყვას
ასე ვიტყვი, ძირს არ დავეცემ—
კაცმა კაცი ჩემთან მოკლას,
ღმერთს ვიმოწმებ, არსად გავცემ.

* *

რუსთველმა სთქვა:—განა თხა ვარ,
გაზაფხულზე გავიკრიკო;
ეს სოფელი იმათ მინდა,
გაეცინო, გავიკრიკო!

* *

რუსთველმა სთქვა:—ჩემს ძალსა ეკვები,
ცასა აღგილას თავს ეუკრავ;
ზღვას დავეწაფო ეპვითა,
სულ ამოვიღებ, ყლაპს ვუზამ.

მოთა რუსთველი და მისი ცოლი ³¹

I

პირათ გადმონაცემის სიტყვით, რუსთველი ყოფილა ფრიად მშვენიერი თვალ-ტანადი, გამოჩენილი მხედარი. ყოფილა ჩინებული მოსაკრავე, შესანიშნავი ზეომარი; გონებით დიდებული. ცოდნის მეცნიერი და აზრით ფილოსოფოსი. ამისთანა შესანიშნავს, ყოვლის-ფრით დიდებულს კაცს, ჰყოლია ცოლად ერთი კარგი, გამოჩენილი ოჯახის ქალი და კარგი ძმის პატრონი, რომელიც, ესე იგი ძმა ამ ქალისა, ყოფილა სახელოვანი მხედარი და თანაშეზრდილი რუსთველთან.

რუსთველს ჰყოლია ერთი შინამხლებელი, მონა არაბი, სახელად აბდულა.¹

აქედამ იწყება ეს რომანიული თქმულება რუსთველის და მისი ცოლზედ.

II

ერთს კვირა დღეს, მეფის სასახლეში იყო რუსთველისათვის თამარ მეფისაგან გამართული ნადიმი. აქ იყვნენ მოწვეულნი მრავალნი მწერალნი და მწიგნობარნი, ჩინებული კარისა და სამეფოს კაცნი. რუსთველს უნდა, წაეკითხა დასასრული თავისი ახლად გათავებულის „ვეფხისტყაოსნისა“.

რუსთველი იყო კარგს გუნებაზედ, და კითხულობდა თავის ქმნილებას, მშვენიერად, გატაცებით, სიმღერის ხმაზე, რომელიც ჩვენში იყო შემოღებული საბერძნეთიდან. თამარ, და ყოველნი იქ მყოფნი მოდიოდნენ აღტაცებაში „ვეფხისტყაოსნის“ დიდებულის სურათებითა და მაღალი აზრებით. გაათავა რუსთველმა კითხვა. ამ ჩინებული თხზულებით გატაცებულმა მოწვეულმა სტუმრებმა, მხურვალე გულით გამოუცხადეს მადლობა, ყოველ-მხრივ ულოცავდნენ ამ გვარი ჩინებული, ნაწერისთვის. თამარმა წაიძრო ხელილამ ძვირფასი ბეჭედი

¹ შეიძლება ეს არაბი მონაც არ იყო, მხოლოდ ხალხის პირში გადაკეთებულა მონათ. ეს უფრო მით არის საფიქრებელი, რომ მაშინ არაბნი იყვნენ ძღაერნი და გონებითაც განვითარებულნი. ამის გამო მათი მონათ ყოფნა კრისტანებში უფრო საფიქრებელი არ არის. [შენიშვნა ანტონ ფურცელაძისაა, მ. ჩ.]

და უბოძა რუსთველს ნიშნად წყალობისა. თამარის მეჯღელემ აიყარა ხმალი და თავის ხელით შენთარყა დიდებულს მწერალს. სახოგადოებამ მოართვა ბრილიანტებისა და სხვა ძვირფას ქვებში შეჭედილი კალამი, ნიშნად კალნის ხელოვნურად ხმარებისა.

რუსთველი მიეცემოდა შეებასა და სიხარულს. საოცარი მშვენიერება, რომელზედაც რუსთველი ამბობდა რომ: „ანუ მომკეს განკურნება ანუ მიწა მე სამარის“-ო, იყო აღტაცებაში მის ნაწერით, და გულით უცხადებდა თავის სიამოვნებას და მადლობას, და უძღვნიდა მიუფერებელს ქებას. საკრავნი უკრავდნენ რუსთველის შემკობარ ხმებს. თამარმა პირველმა მიირთვა რუსთველის სადღეგრძელო. ყველამ სიხარულით მიიღო ეს სადღეგრძელო. ყველანი ქებით და დიდებით სვამდნენ გამოჩენილი თხზულების დამწერის სადღეგრძელოს. ერთი სიტყვით რუსთველი იყო იმ დიდებასა და ნეტარებაში, რომლისგვარ სიტუაციას ძვირათ თუ კაცი მისწვდება ცხოვრებაში. რუსთველის ღვაწლი ფასდებოდა უკეთესთა წმიდობართა და მაშინდელთ სწავლულთაგან, და მშვენიერება, რომლისთვისაც ისე უამაღლოთ უძგერდა გული, როგორც იყო იმისთვის იმისივე სიტყვებით: „სიკოცხლე უწყალო ვითა ჯიქია.“ სიამოვნებით და წყალობის ფილით შეპყრებდა ამას.

სადილი გათავდა. საკრავები განაგრძებდნენ სასმენელად მშვენიერ ხმებს. რუსთველის ქება მეფეებიდამ დაწყებული, უკანასკნელ მესაკრავემდის გაისმოდა ყოველ მხრივ.

ამ დროს მოახსენეს რუსთველს, რომ ვილაც კითხულობს იმას. და უნდა იმისი ნახვა. რუსთველი გავიდა საჩქაროთ, და ნახა ერთი უცნობი ყმაწვილი, ჩამჯდარი მშვენიერის იარაღში, თუმცა ქცევა და ნაზი მამოხვრა უფრო ქალისა ჰქონდა, ვიდრე ვაჟაკისა.

ის მიუახლოვდა რუსთველს; და იღუმალებით რაღაც კითხვის ხმით წასწურაჲლა: —

— შენ აქა ხარ ნეტარებაში, და შენი ნეტარება კი უპყრია სხვას.

რუსთველი შეჰკრთა, და არ იცოდა რა უნდა ეფიქრა ამ სიტყვებზე. ამასთან ვერც იცნო ეს უცნაური ყმაწვილი, თუმცა-კი რაღაცა ნაცნობ სახეს აგონებდა.

— ვერ მივხედარილვარ, ბატონო, რა გინდათ მიბრძანოთ მაგითი... რათ მირღვეთ იმ სიამოვნებას, რომელიც ჩემთვის ბედს მოუცია ამ ერთი წუთითი?...

— მომყევ და გაიგებ რაც მინდა მოგახსენო და თუ არ ეხლა, შემდეგ ვერ ნახო ის რაც უთუოთ საჭიროა შენი ნამუსისთვის, რომ იცოდე-

რუსთველი აიტაცა იკვნეულობამ და სურვილმა, რომ გაიგოს ეს უცნაური საიდუმლოება... ის საჩქაროთ შებრუნდა, გამოესალმა მეფეთა და დიდებულთ, და მდუმარეთ გაჰყვა ამ საიდუმლო უცნობს. დაფარულს მშვენიერს უცნობს კაცს.

ყმაწვილმა რუსთველი ჩუმი ნაბიჯით შეიყვანა ფარულათ თავისავე სასახლეში. რუსთველი უნებურათ, ტყვესავით მისდევდა თავის წინამძღოლს.

ყმაწვილმა გაატარა ის ჩუმათ რამდენსამე ოთახში, დააყენა თავის ცოლის საწოლის კარებთან და წასჩურჩულა:

შეიხედე, იხილე რაც ხდება და ისმინე რაც ითქმება!

რუსთველი აიტანა თრთოლამ. იმან უნებურად შეიხედა საწოლში და დაუწყა ყურის გდება.

საწოლში აბდულა არაბი და ცოლი რუსთველისა, ეხვევოდნენ ერთმანეთს ტრფიალებით, და ეუბნებოდნენ ერთმანეთს სატრფიალო სიტყვებს.

რუსთველი განცვიფრდა. ის არ უჯეროდა თავის თვალსა და ყურსა. იმას აემღვრა საშიშრად სისხლი და მოიხედა თავის მომყვანი ყმაწვილი კაცისაკენ, მაგრამ ველარ ნახა. ის წასულიყო სასახლიდან.

რუსთველი როგორც შეჭბამს ჭკვიან ფილოსოფოსს კაცსა, გაჩუმდა და გამობრუნდა უკან; მაგრამ ის გაიტაცა ათასნაირმა ფიქრმა და შემოაწვა საშინელი სევდა.

ნუ თუ მე, რომელსაც მთელს სამეფოში, თვით უპირველესი მშვენიერი მეფე არავის მადრის, მჯობიან ეს საზიზღარი არაბნი?... ნუ თუ მე ვარ მაგისი შეცთომის მიზეზი?... არა! მე მიყვარდა ეგ... მიყვარდა მართალი გულით... იჰვიანებდა ნუთუ!.. არა, მაგან იცოდა რომ მე ეგ მიყვარდა... ოო, ქალის მიუწვდომელო ზღვა გულო! მაგის გულისთვის დავთმე. და უმტყუენე ჩემთვის თავგანწირულს მშვენიერს ქალს, რომელიც დღემდისაც არ ნდომულობს ჩემს გარდა სხვა ქმარს. მაგან-კი... მაგან-კი... გამიმეტა... გამცვალა... მერე ვიზედ? ღმერთო!! რაო, მაჩვენა ეს ამბავი იმ ბოროტმა, ვილაც იყო! რა ენაღვლებოდა იმას?!.. იმას რომ ჩემთვის არ ეჩვენებინა, მე ეხლა მოსვენებული ვიქნებოდი... ჩემს ჩემს უცოდნელათ, რაც უნდა მომხდარიყო...

ამ საშინელი ფიქრებისაგან გატაცებული, რუსთველი უგზო-უქვლოდ მიდიოდა ქალაქ გარეთ, და წაადგა ერთ ხევს.

აქ უცებ მიეგება თავისი აღმაშფოთებელი ყმაწვილი და მწაჩე დაცინვის ხმით უთხრა:

--- როგორ მოგწონს შოთაე შენი ცოლის ერთგულება?

რუსთველმა შეიმაგრა თავი თავის ცოლის ქცევის ნახვავედ, მაგრამ ამ სანახაობით ისეთი აღელვებული შეიქნა, რომ მოთქმინება იმისი ეკიდა ბეწვზედ; სისხლი მჩქებრად სცემდა თავში. გვამი ენთობოდა ცეცხლივით. ის არ მოელოდა ამ ყმაწვილის ხელმეორედ შეხედრასა და ახლა, არამც თუ შეხვდა, და დასცინა კიდევ თავის გაუპატიურება. დასცინა მან, რომელმაც თვითვე უჩვენა ეს გაუპატიურება, რომელმაც მოუწამლა მოუნელებელი გესლით წამიერი ნეტარება. ამ სიტყვის გაგონებაზედ რუსთველი აინთო თონესავით და მან უბედურად, მოუსაზრებლად იძრო უცებ ხანჯალი.

— შენ ხარ ყველას მიზეზი! — შეძახა რუსთველმა. იელვა მალლა ჰაერში ხანჯალმა და ტარამდის ჩაესო ყმაწვილს გულში, — ესეც შენი სამახარობლო!

— ჩემო საყვარელო შოთავ! — შესძახა მიკმედილის ხმით ყმაწვილმა, — მენატრებოდა შენთან სიკვდილი და ღმერთმა შემისრულა ნატვრა, ვკვდები შენი ხელით, მოდი სიკვდილი მაინც მალირსე შენს ხელზედ... შენს კალთაში. აქ ყმაწვილს ჩაუვარდა ენა, დაეშვა ძირს და ხელები უძლურად მოხვია რუსთველს მუხლებზედ.

რუსთველს გლდასავით ეცა ეს უცნაური ხმა და სიტყვები. მან საჩქაროდ დასტაცა უცნობს ხელი და წიისვენა გულზედ. უცნობმა აქ ერთი წააშტტრა მომაკვდავი თვალები თავის მომკვლელს, და უღონოდ მოჰხვია ხელი კისერზედ. რუსთველმა ხელებისა და გულის თრთოლვით გაუხსნა მკვდარს ღილები, და აქ უცებ ნახა უცნაური სანახავი: მოკლული იყო ქალი და ქალი ნაცნობი, მახარობელი. რუსთველმა სტაცა თითებში ხელი და იცნო თვისი ბეჭედი!.. ქალი იყო რუსთველის პირველი საცოლო, დანიშნული, რომელსაც სხვა ქალის სიყვარულის გულისათვის უღალატა, გასცვალა, სხვაზედ, რომელმაც თვით რუსთველი გასცვალა არაბზედ.

რუსთველმა გასტყორცნა შორს სისხლიანი ხანჯალი, ჩაიკრა სულ ამომავალი ქალი გულში და უგონოთ ჩაეკონა მომაკვდავს, თითქო სთხოვდა რომ: მეც შენთან წამიყვანე, ამის იქით ჩემთვის სიკვდილი სიცოცხლეს სჯობიანო.

III

რაც რუსთველს ეს ამბავი შეემთხვა, იმის შუბლი აღარ გახსნილა. საშინელი მწუხარება და მღელვარება იყო გამოხატული იმის გამხდარს სახეზედ. დღე და ღამ ფხიზელს, თუ მძინარეს უდგა შეუწყვეტლივ თვალწინ თავისი უცნაური თავგადასავალი, თავისი უმანკო

მსხვერპლი. იმას ხშირად ელანდებოდა თვალწინ უმანკო ქალი, რომლის გულში მას ჩაესო ტარამდის ხანჯალი. ქალი დაჩოქილი ეხვეწებოდა:— შემობრალე ჩემო შოთავ, მე შენი სიყვარულით მომივიდაო. და ნაცვლად შებრალებისა, რუსთველი მისძახოდა: „შენ დაარღვიე ბედნიერება და ეგეც შენი სამახარობლოო!“ ან არა და ელანდებოდა ქალი, რომელსაც გულიდამ ასდიოდა ჩუხჩუხით შადრევანივით სისხლი. ის ხანჯალი, რომლითაც მოჰკლა ის რუსთველმა. ეჭირა ხელში და შესაბრალისი სახით უცქეროდა თავის მკვლელს. თითქო უსაყვედურებდა: „რად მომკალ, მე ხომ შენი სიყვარულის მეტი არა ვიციოდი-რაო“?

ამგვარად ატარებდა რუსთველი თავის დღეებს დიდხანს, შემდეგ ამ უბედური შემთხვევისა.

— როცა იყო და არა იყო, რუსთველი ცოტ-ცოტათ გამოურკვია ამ მდგომარეობიდან.

ერთხელაც მოიწვია რუსთველმა თავისი მეგობრები და დაიწყო შექცევები.

მთელი კვირა ისმოდა რუსთველის სახლში ლხინი და მეჯლისი. უკანასკნელ დღეს ამ წვეულობის, და დროს გატარებისა, რუსთველმა მიიწვია თამარ მეფე თავისი მეუღლით, და მრავალნი საქართელოს დიდებულნი და კარის კაცნი. ამათში მიიწვია თავის ცოლისძმაც.

სადილის უკან რუსთველმა გაიწვია ყველანი მეიდანზე, ჯირითობის საყურებლათ. ცოლს სთხოვა რომ ჰხლებოდა თან თამარს. არაბი ეახლა ცხენების დასაქერად, თვითონ შეიმოსა მშვენიერს ტანისამოსში, ჩაჯდა საგანგებოდ იარაღში, ცხენი შეჰკაზმა ჩინებული სამკაულით და გავიდა საჯირითოდ.

რუსთველი დიდად ჰშვენოდა ამ სამკაულში, და სხვათა დროთა უკეთესად ჯირითობდა: იმან დაამარცხა ყველა თავისი მოწინააღმდეგენი.

მეფეთა და ყველა კრებულთა მიულოცეს გამარჯვება.

რუსთველმა უცებ გაიხტუნა ცხენი, მოუქირა ქუსლი და ერთს წამს, როგორც ელვა, გაჰქრა თვალთაგან. რამდენსამე ხნის შემდეგ ისევ გამოჩნდა; ის ოდგა ცხენზედ, ეჭირა იარაღი ხელში და გაქეზებულს ცხენზე ათამაშებდა. როდესაც მიუახლოვდა ხალხს, რუსთველმა უცებ ზოსწია შვილდბოძალს, გაუმიზნა შორიდან თავის არაბს და ისრით გადაუგდო ქუდი.

ხმა გაოცებისა და ყიჟინა ქებისა, ამოჰხდა ყველას პირიდან.

— ვარგივარ?— ჰკითხა უცებ რუსთველმა მეფეთა და კრებას.

ყველასაგან ერთ პირად მოესმა ქება.

— მოხდენილობითაც ხომ არაეიზედ ნაკლები ვარ?

— შენზედ ლკეთესი. არ მეგულებათ ჩემს სამეფოში, — უპასუხა თამარმა.

— ჰკუა და სწავლა ჩემი მოგეხსენებათ.

— შენი ჰკუა და სწავლა იქნება საოცარი, თვით შორეული ხალხებისა და შთამომავლობისათვისაც.

— არც ზნე, არც ხასიათი, არც ჩვეულებანი ჩემნი არ გიცვნიათ არავის ცუდათ?

— შენში ყოველივე ეგ ყოფილა საქებარი და სამაგალითო.

— მაშ ამისთანა კაცს, რომ ცოლმა უღალატოს და გასცვალოს, — აქ რუსთველი ჩამოეტა ცხენითგან და მისცა ცხენი თავის აბღულა არაბს, — თვისი უბრალო მონაზედ, რის ღირსია ცოლი?

ყველამ გაოცებით შეჰხედეს ერთმანეთს.

რუსთველის ცოლის ძმა აინთო თონესავით.

მაგგვარი ცოლი ღირსი არ არის თავის ქმრისა, და ქმარს ნება აქვს განუტევოს იგი, და თვით დაექორწინოს მას, ვინც თითონ მიაჩნია თავის ღირად, — უბრძანა თამარმა.

— თუ ქმარს მოეკლას ისა. ვინც უჩვენა თავის ცოლის ღალატი?

— მოკლული ღირსი ყოფილა სიკვდილისა, მაგრამ მომკვლელმა კი უნდა თავისი ცოდვა მოინანიოს უდაბნოში, — უბრძანა კვლავ თამარმა.

მაშინ რუსთველმა მოჰკიდა ხელი თავის ცოლს და გამოიყვანა წინ.

— აი, ბატონო, ამან გამცვალა ამაზედ, — რუსთველმა დაადო თავის აბღულა არაბს ხელი, — ეს ღალატი მაჩვენა ჩემმა პირველმა საცოლემ, რომელსაც უმტყუნე მე ამის სიყვარულით, გულალეღვებულმა, გატაცებულმა ამ სანახავით, მოუფიქრებლად მოვეკალ ჩემი პირველი საცოლო, რომელსაც სიკვდილის წამამდისაც კი არ ამოჰფხროდა გულიდამ ჩემი სიყვარული.

გაათავა თუ არა ეს სიტყვები რუსთველმა, სცა თავყვანი მეფეთა, გამოესალმა დიდებულთა და მეგობართ, მოაჯდა ისევ თავის ცხენს და გაჰქრა სამუდამოთ თვისი სამშობლოდამ.

იმან შეასრულა თავისი მეფის გადაწყვეტილება. ის შედგა იერუსალიმს ბერად, სადაც დაასრულა თავისი ღლენი.

* *

*

რუსთველის ცოლი იქნა განკიცხული ყველასაგან. იმისი ძმა ცდილობდა დარწმუნებულიყო ნამდვილად თავის დის ღალატზე. და ყოველთვის აღევნებდა თვალყურს.

ერთს ამგვარს თვალყურის დევნაში, მოასწრო ამან თავის დასსწორეთ მაშინ, როდესაც მისი საყვარელი არაბი უნდა განედევნათ საქართველოდამ, და ეს გამოსალმების დროს იყო მოსული თვის საყვარელთან. ის ეხვეოდა ჩუსთველის ცოლს და თვის ტუჩებით ჰკოცნიდა მშვენიერს თეთრ სპეტაკს სახეზე.

— უნდა საუკუნოთ დაგშორდე, — ეუბნებოდა მწლხარების ხმით, არაბი ქალსა.

— შენს თავს მე ვერავეინ დამაშორებს, — ეუბნებოდა ქალი არაბს, — სადაც შენ იქნები მე ყველგან წამოგყვები და გიპოვნი, თვით ჯოჯოხეთის უფსკრულში ჩამოვალ, რომ შევს თავს არ დავშორდე.

ძმამ გაიგონა და ნახა ეს ყველაფერი. ის უცებ შევარდა დასთან. იძრო ხმალი და ერთი თვალის დახანხამებაზედ მოსკრა თავი არაბს.

ჩადო პარკში. მოჰკრა პარკს თავი, დაჰკიდა დას გულზედ და უთხრა:

— არ გინდოდა რაგ თავის მოშორება, და, აჰა, გეკიდოს გულზედ დღე და ღამ, და ნულარ მოიშორებ, შენ ქვეყანა ანაცვალე მაგას და დეე მაგან გაცხონოს შენ.

ნესტან-დარეჯანი ²²

ნესტან-დარეჯან
სად რას გეძინა?
— მინდერის ბოლოს.
ზედ რა გეხურა?
— ზარი-ზარბაზი.
მოველ აგხადე,
სამი გაყოცე.
სამმა კოცნამა
ფერი გიცვალა.
ფერმა ნაცვალმა
წიგნი დასწერა,
შიგ რა ჩასწერა?
— ხამ-ხამ ატლასი!
ვის გაუგზავნა?
— დავით მეფესა!
რით გაუგზავნა?
— ჯორ-აქლემითა.
რა მოუვიდა?
— დიმა-ხავერდი.
რით ჩამოხადა?
— ასი კაციითა.
დრმა-ხავერდი
რითი გამოსკრა?
— მაკრატლის წვერით.
რითი შეკერა?
— ნემსის წვერითა.
— ბროლის თითითა.
რითი ჩააცო?
ნაზი ხელებით,
სიხარულითა.
რითი გაიხადა?
— ცხარე ცრემლითა.

რით გარეცხა?

— ცრემლ მღუღარითა

რაზედ გაჰფინა?

— ალვის ტოტზედა:

რითი გააშრო?

— ნიაფ-ქარითა!

ანდერძი: ავთანდილისა: თქუა: ჟანსა: სიკვდილისასა
ნანუჩას: ჩამატებული: მასუკან: ¹²

ისმინეთ: ძენო: კაცთანო: ანდერძი: ავთანდილისა:
ვიტყუი: მსგავსია: სოფელი: ეს: მუხანათი: ჩრდილისა:
სწორია: ეამი: დილისა: კრულთანა: ავთანდილისა:
და: ადრე: დალპების: გაცვდების: ვით: ქსელი: ნაქუს: მანდილისა
რა: მიახლა: სიკვდილად: დაუწყო: კდომა: სულითა:
კელთა: იხრიდა: კრთებოდა: სიტყუითა: დამასულითა:
თქუა: ველარ: მიკსნას: მძამნდა: ვერცაღა: დამასულითა:
და: მუნ: შემიწყნაროს: რომელმან: მიწა: ადამა: სულითა:
რაზონც: გამეფდა: ცად: ვინ: თქუა: კაცი: შთამოსულ: ანასულ:
კულია: აქა: დიდობა: ვარდი: აწ: მეც: ესჩან: დანასულ:
უხვაიშნოა: ესე: დღე: ძე: რაღას: მარგებს: ანასულ:
და: მიწა: მიიქცეს: მიწადვე: კორცი: მოკვდების: განასულ:
სიკაბუკისა: ყუავილი: დაქკნა: ჩანს: ავად: ვარდითა:
პირველ: სინალოთ: მტერზედან: ესჩნდი: ორბებრ: მონავარდია:
აწ: წაველ: მსგავსი: გმირისა: და: ფერად: მინა: ვარდია:
და: თანა: წამოძევე: თინათინ: ჩემს: უკან: ნუ: დავარდია:
იგიმცა: კაცი: კრულია: ვინცა: მიენდოს: სოფელსა:
მოლიზლარსა: და: ნუხთალსა: სიცილით: ჰკოცნის: სოფელსა:
პირველ: სიკოცხლის: მქადესა: ბოლოდ: უარის: მყოფელსა:
და: მუნ: დამკარგავსა: კაცთსა: აქაც: ხან: დაუყოფელსა:
შეიწყნარენით: ნაარსნო: მცხებას: გასწავებ: არ ავსა:
ნუ: მიჰყოლიხართ: სოფელსა: ნიაესა: ქარსა: არაესა:
მუნ: იუიჯებდით: სად: ღთი: დასდვამს: სიმართლის: კარავსა:
და: სადა: ვერ: ჟებენს: მღილი: და: არ: ძალუც: პარვა: მპარავსა:
ნიჯნურობისა: საკმელმან: დამწვა: მძაფრ: ანაგზემანდა:
მზე: მოვჰყვე: თავს გამოლმა: შენ: დამიტირე: მზე: მანდა:
სხვამ: ჩემოდნობა: ვერა: ქნას: ყოველმან: მონაზე მანდა:
და: ცავე: შთამიქვეც: მნათითურთ: აწ: რაღა: ჰყოენი: ზემანდა:
მტიროდით: თქუენტვის. დამწვარსა: მიჯნტრო: ჩემთვის:
ურვილნო:
გამზრდელნო: თქუენცა: გაზრდილნო: ტურფად: ისპანო:
კურვილნო:

- ხასნო: აზიზად: ნანახნო: თავნო: ნაზობით: ბურვილნო:
- და: სულთქმით: მომთქუემდით: ბაგენო: და: უბანებდით: სურვილნო:
თინათინ: პირველ: სურვილი: პირის: შენისა: ამარე:
აწ: ლომქმან: თავი: გამარა: და: მზეო: შენ: მას: ამარე:
აქა: ნარბენთა: სწორად: ვლოთ: უიცი: იგიც: სამარე:
- და: ერთად: წავიდეთ: აჰა: მზა: ჩვენთვის: თაბუთი: სამარე:
უჩემოდ: დაქკნი: ვარდო: და: იაო: ფერმკრთალად: და: იყავ:
ვით: დათნე: ბროლო: და: ლალო: ძოწო: და: სათო: რა: მიყავ:
კვლავ: იავუნდო: ნავლელი: გატყდი: და: შუა: გამიყავ:
- და: აწ: მარგალიტო: მქვირვალო: ნუ: მტირ: და: ბაგე: დაიყავ:
ჩემი: გარდახდა: სურვილო: რას: გარგებს: რაზომც: ინანო:
გარდმოადინეთ: სისხლის: რუ: გაწკრით: ვარდნო: და: მინანო:
ჩემთანა: ცისა: მნათობნო: რანო: და: ანუ: ვინანო:
- და: მზე: მზეთა: მოვკვე: მტიროდით: გულო: კლდენო: და: რკინანო:
აწ: ეს: ვითხოო: ღთისაგან: სააჯო: დიდად: ძნელია:
საადარს: ჩემი: სავანე: მუნ: გამინათლოს: ბნელია:
მისთა: ელვათა: მაკრთობდეს: არ: მცხინვარე: ყოს: ნელია:
- და: ანგელოზთ: თანა: ვფრინედე: ვადილო: ჩემი: მესნელია:
სული: რომელ: აწ: ჩემგან: ჩანს: უტყუად: დანასულები:
მუნ: დაამკვიდროს: სადაც: ჰყუანან: მართალთა: სულები:
შორს: ქნას: ნაწილთა: რომელთა: არს: დამზრალ: დანასულები:
- და: რომელსა: თიკნად: უწოდენ: არს: მარცხნით: წანასულები:
ამ: სააჯოსა: ღთისაგან: კვლავ: ველარ: ვითხოვ: აროსა:
გლახ: სულსა: დახსნას: ბნელი: და: ნათლისა: გზასა: აროსა:
მართალთა: თანა: შერაცხოს: ზრდიდეს: მართ: ვითა: საროსა:
- და: ედემს: ბუნავი: აღუგოს: სამოთხეს: დაემყაროსა:
აწ: გაიხვევით: სატირლად: ტურთა: რაც: გქონან: ახლებნი:
ოთაღნი: მსგავსნი: ედემთა: კარავნი: ნაქრნი: ნახლებნი:
თავთა: იცემდით: მკარ: დაკდით: მონანი: ჩვენნი: ნახლებნი:
- და: ჩვენ: დაგვმარხენით: შთაიცივით: წახვიდეთ: რა: შინ: ახლებნი:
ესე: წესია: სოფლისა: საბკოდ: არა: მცალს: აწ: მისად:
ამად: არ: გეტყვი: მიენდენეთ: არცა: ერთისა: წამისად:
უწყალოდ: ცვალის: აერი: ტურფისა: ძვალ: წამწამისად:
- და: ბოლოდ: უმუხთლოდ: ვერ: მორჩა: თუ: თავი: წააწამისად:

კიდევ: სხუა: ანდერძი: ავთანდილისა: როგელ:
თჳშუა: ჟამსა: სიკვდილ ისასა:

ტფილელის: იოსებისაგან: თჳშული: 34

ავთანდილ: გკადრო: ისმინეთ: სიტყუანი: შესაწუხანი:
ვინ: შავარდნისებრ: ეფრთოსნობდი: აწ: მამხედა: თვალთა:
კუხანი:

დაკეცა: შვენების: ყვავილნი: აღარა: მაქუს: ფახიფუხანი:
და: წაკდა: სიყმისა: აერი: გაცუდღეს: გკალმუხანი:
ჩემსა: ნახვასა: ნატრობდეს: სრულად: არაბთა: არები:
ვით: გამომიჩნდა: მეფესთან: მე: ჩემი: მშვილდისარები:
ტარიელ: ენახეთ: დაეყრთა: ძებნის: არ: ვიყავ: მზარები:
და: ვიპოვე: სადა: დევთათვის: წაერთო: ქებათა: კარები:
წაველ: ვისთვისაცა: ხელიყო: ვძებნე: გლახ: მარტო: თავითა:
გზაზე: მეკობრე: ამიჩნდა: ხომალდ: კატარა: ნავითა:
იგიც: დავკოცე: ჩაჩნაგირს: რა: უყავ: ჩემის: მკლ[ავი]თა:
და: ტარიელს: ქაჯეთს: მიუძეხ: არ: ვიყავ: მათზე: ზ[რახეთი]ა:
არაბთ: ქვეყანას: გავმეფდი: ქვეყანა: მექნა: მუღ[არით]ა:
სამჯერ: ტარიელს: უწველე: მის: მტერს: ვაკმარე: სუდარა:
ლხინით: ვიშვებდი: შუქებმან: ჩემან: მრავალთა: უღარა:
და: აწ: კორცმან: მთხოვა: მშვიდობა: საფლავსა: დაიბულრა:
სიკედილს: მივჰყავარ: სადგომლად: მან: აღარ: მომცა: დროება:
მოვიდნეს: სულისა: წამლებნი: მით: ჩემზე: შექნეს: გლოვება:
ოიბი: რომ: მოვკალ ისრის პირს: თუ: როგორ: მარჯვე: [ხ]ება:
და: აწ: საკაცე: და: ტავრუცი: ჩემზედ: იახლოება:
ნურვის: გგონია: ჩემებრივ: სხვა: ყოფილიყოს: შევბითა:
სოფლის: წესია: ბოლოეამ: ყოველს: კაცს: შეიქს: ვნებითა:
სულ: მშორდების: გვამთავან: და: კორცნი: დავიდნებითა:
და: ცეცხლი: წყალი: და: აერი: მიწა: მიწას: ტვირთ: დებიითა:
თავზედან: თმანო: აფოლხვდით: ვინ: ყორნის: ფრთებრ:
ბზინევდით:
წარბნო: დასციევდით: ხშირხშირნო: ვინ: მშვილდებრ: უკუ-
ბრილევდით:

- დაბნელდით: თვალნო: მელნისავ: ცრემლის: რუს: მოადინევედით:
 და: ლაწვნო: ვინ: ვარდებრ: ჰყუადით: აწ: ველარ: ისრევ: მინევედით:
 |ძ|ოწო: და. იავ: გალურჯდი: შიგ მარგალიტთა: ღელვანო:
 |უ|კუგრეხილნო: უღვაშნო: კელთ: ხლებით: ჰქონდა: ქელვანო:
 |ყ|ელსა: და: ყურსა: შუქ: მკრთომსა: რასათვის: დაჰკრთით:
 ელვანო:
 და: ვაი: ნოეშორნე: მინდორნო: ჩემ: კერძ: ნადირნო: ველვანო:
 |ქ|კლავნო: რომელსა: ადვილ: გჩნდა: მოკდომით: მშვილდა:
 მოწვეა:
 კელნო: გულზედან: დააკრფით: დაქკნით: სათანო: და: ძოწვეა:
 ზურგნო: ჟამთაგან: მოხრილნო: შეიქენ: ვითა: ხოწვეა:
 და ტანო: ზარიფად: ნაზარდო: მიწა: გიწვევს: და: მოწვეა:
 მუკლნო: ვით: გქონდა: ცხენთ: რბევა: ან: ავჟანდათა: გრძელობა:
 უცხენოდ: ვეფხი: შეიპყარი: არ: გჩნდა: დაქირვის: ძნელობა:
 თავს: ვითარ: ეკუა: ათხოვე: ან: მას: ვის: სჭირდა: ხელობა:
 და: მუკლნი: წამექცეს: და: თვალნი: დაშრტა: ეხვია: ბნელობა:
 ჯაქვნო: რომელსა: ვერ: გტეხდა: ისართ: კვრა: ანუ: შუბები:
 კმალნო: მრავალჯერ: აყენე: მტერთა: სისხლისა: გუბები:
 ლახტმან: მუხარადს: ნაცემმან: სისხლით: აავსის: უბები:
 და: იარალთა: და: ყმათაგან: აწ: მარტო: მივალ: სუბები:
 რად: მოვსთვალნო: თავის: ქება: იარალთან: ანუ: ყმათა:
 ჩვენ: გვნატრიდენ: ქვეყანანი: სამთ: ძმობილთა: ვითა: ძმათა:
 მე: და: ფრიდონ: მოუსმენდით: ტარიელის: სიტყუის: თქმათა:
 და: აწ: დავენგთქამს: წავი: მიწა: ამოვიღებთ ველარ: კმათა:
 ვინ: არ: შესჯერდეს: სოფელსა: იცით: რომ: შეიჯერებსა:
 თუ: ყმა: არ: ისმენს: ჰაბუკი: სმენახომ: მართებს: ბერებსა:
 არვის: დაგინდობს: მიმნდოსთვის: უფრო: ძნელს: ქარებს:
 ბერებსა:
 და: გულსა: შეიპყრობს: მიიწვევს: და: თვალსა: გააშტერებსა:
 კორცნი: დაიხსნეს: მოგვაკრფდეს: სულისა: წამღებელები:
 ვის: რომე: ვერას: მოჰპარვენ: არცარად: უნდა: მცველები:
 წვეულსა: ვერვინ: აბრუნებს: ვერც: მოეწვეა: მშლელები:
 და: თუ: ცვალონ: წასელა: დგომაზედ: ჩვენც: ღივსცეთ: შესამშლელები:
 გებრალეზოდე: ყოველთა: აწ: სულთა: ამოსელისათვი:
 მამიგონებდი: შერმადინ: მე: შენგნით: წამოსელისათვი:
 პირველ: მტერთ: შემაზარავი: აწ: მიწას: შთამოსელისათვი:
 და: სადა: არა: მყავს: შემცენენი: ანუ: მწე: მზაზე: სელისათვი:

შერმადინ: ჩემო: თან: ზრდილო: გახსონს: სად: ეძებნე: ხელია:
მაშინ: შეგვედრე: ქვეყანა: თავადად: შენ: გქმენ: მცველია:
აწ: ჩემთ: წვერილთ: ძეთა: ეთვისე: იყავ: ნწრთელ: მსწაელე-
ბელ: მზრდელია:

და: მამიგონებდე: მტიროდი: აღინე: ცრემლი: ცხელია!
გახსოვნს: როსტევეან: მიბრძანა: ველთ: სრუა: ნადირთა: კოცისა:
რაღ: მკეცთა: სისხლი: მინდორთა: ვასხით: რისხუა: ვსკით:
ოცისა:

თორმეტ: ისრის: მამრთმეველად: მე: შენ: მუჟი: მარტო: მოცისა:
და: ვითარ: მიშვილა: მეფე: მყო: გულს: სევდა: ამამკოცისა:
შენცა: მსწრებხარ: თან: ხლებით: როს: ორნივ: ვიუჟით:
ცნობასა:

ვით: ვეკრძალოდი: როსტევეანს: ან: ვით: კისმენდი: თქმობასა:
შენ: ჩემგან: ზრდილო: უმად: თქმული: მე: შენ: გეტყოდი:
ძმობასა:

და: აწ: გაგიჩნდების: ნამუსი: ვით: ჰფერობს: პატრონ: ყმობასა:
ტარიას: ძებნად: მოვლაცე: ქვეყანის: სიგრძე: განება:
ქვებს: ვჰპოვე: ასმათ: მიმოწმე: სოფლის: მახესა: განება:
ცრემლი: დავსწყუიტე: მეგონა: სოფელმან: თავი: განება:
და: აწ: მიეჰყავ: ძალად: უნებლიე: მათ: აღარ: მიუჟეს: განება:
მოდიოთ: მოყუასნო: მტირდით: ცრემლ: დენით: მოთქმა: ზარე-
ბით:

პირ: ხოკით: თმა: წვერ: დაგლეჯით: სიტყუა: თქმა: შესაზა-
რებით:

უკუღმა: ბრუნავს: სოფელი: მე: მექმნა: აბეზარებით:

[და:] ვერა: მარგებსრა: მოყუასთა: ვერ: ჯადვარ: ვერ: ფაზარებით:
ფრიდონ: გნახე: მაშინ: გიცან: ოდეს: მინდორს: ნადირობდი:
ალყა: გარე: შემოგეკრა: სპათ: ნადირთ: სრუას: მიუთხრობდი:
ორბის: მოკვლა: მოგეწონა: სხვათ: შენ: ჩემთან: მოუსწრობდი:

და: ალყა: შალე: მომაშურე: ნახვისათვის: ნწვე: ხარობდი[ი:]
დამხვდი: კარგა: ბევრი: მამეც: გამისტუმრე: ტყუის: საძებრად:
შენით: წაველ: ფატმან: ვჰპოვე: მისი: მტერს: ვექმენ: ცან:
უძებრად:

მან: მიაშო: ტყუის: ამბავი: ძმას: დავშრიტე: ცეცხლი: მგზებრად:
და: შეეკრბით: სამნივ: ქვეყანანი: დავამშვენეთ: მთვარე: მზებრად:
[რა]ცა: ვჰქენით: ყველა: იცი: ჩვენ: ვლეთ: შენ: ტახტს: დავაყარე:
აწ: მტიროდი: სულთქმა: ახით: სული: კორცა: გავეყარე:

- ბოდიშსა: და: სალამს: მოგთხოვ: მით: სიკვდილსა: წავეყარე:
 და: ეულს: პატრონს: უმკვიდროსა: მე: წაუელ: ავეყარე:
 ოდეს: ტარიელ: დამარხო: მიტირე: მეც: თავს: ცემითა:
 თინათინს: შუქთა: ელვანი: ჯავარ: ციმციმის: ცემითა:
 ორნივ: გავეშორდით: ნითვთთაგან ვიქმენით: დანაცემითა:
 და: აღარად: უნდით: დავიწყდით: სოფელსა: მიც: მოცემითა:
 ვიცი: რომ: შენცა: დაბერდი: აღარ: გიც: ბევრი: ხანია:
 აღარც: შენა: გცალს: სოფლისთვის: ხან: ვარდი: ჰკრიფო:
 ხანი[ა:]
 ანუ: მინდორად: შეექცე: მოჰკლა: ქურციკთან: თხანი[ა:]
 და: ასრე: გვაბრუნვებს: სოფელი: და: ჟამი: ეს: უხანი[ა:]
 ძეთა: შენთა: ესე: უთხარ: მტკიცეთ: კარგათ: დააბარე:
 მათცა: იძმონ: ძენი: ჩემნი: ძმისგანც: უფრო: მიაბარე:
 ლთვისა: უნდეს: მტერნი: მათნი: კელ: შეკრულნი: მიაბარნე:
 და: მე: საფლავს: ქვეშ: მამაქციე: მიწა: ნიჩბით: მიაბარე:
 კარგნი: ყოფილხართ: სანნივე: ჰკოცეთ: დევნი: და: ქაჯები:
 წაგიკდა მკნენი: ძალ: გული: და: დალპა: ცუდად: მაჯები:
 სოფლის: ურჯულოდ: წასვლისთვის: თუ: არ: აგართვეან: აჯები:
 და: მიკვირს: მწერალო: ანდერძსა: მათსა: სწერ: რად: ისაჯები:

დასკვნითი დეკლარაცია (რუს.)
შენიშვნები
დიალექტოლოგიური ლექსიკონი
საპიუბლიკო

Народный сказ „Витязь в тигровой шкуре“

(Некоторые выводы)

Грузинский фольклор богат и многогранен. Тут представлены почти все жанры народного творчества. Революционные песни и песни труда, эпос, лирика, предания, легенды, поговорки, загадки, заговоры, устные драматические произведения, все они красочны и высоко художественны.

Фольклор—это отточенное оружие классовой борьбы. Для обоснования этого можно привести десятки и сотни доводов. Вспомним хотя бы период гражданской войны, когда рабочий класс, совместно с солидарным ему крестьянством, творил революционные песни, героическую эпопею о Красной армии, о ее бессмертных героях; параллельно же с этим в лагере контреволюции создавались иные, анти-революционные песни.

Историко-генетическое изучение фольклорных материалов показывает нам, что часто один и тот-же сюжет в разные эпохи выглядит совершенно по-разному. Соответственно с эпохой меняется форма, содержание, идеология. Остается сравнительно неизменный принцип построения сюжета, семантический ряд. История этого последнего начинается еще во внеклассовом обществе. Он представляет из себя самую раннюю ступень развития человеческого мышления.

Как ясно показали палеонтологические исследования Н. Я. Марра сюжеты „Тристана и Изольды“, „Иштари“, „Амирана“, „Этери“ совместно с другими подобными сюжетами являются типичными представителями яфетического эпоса. Мы считаем, что к этой-же группе надо отнести сюжет народного сказа „Витязь в тигровой шкуре“, ко-

торый прошел несколько ступеней развития и дошел до нас в виде любовной повести.

Поводом к такой постановке вопроса служит нам та общность семантических рядов, общность мотивов и мифологических пережитков, которая роднит народный сказ о „Витязе в тигровой шкуре“ (он-же „Тариелнани“) с упомянутыми яфетическими сюжетами как кельтскими, так и кавказскими.

Между всеми этими сюжетами есть сходство, но есть и различие. В момент историко-генетических исследований этой именно разницы придается громадное значение. Посредством ее мы определяем, какие пути развития пройдены отдельными сказаниями и что представляла собой среда, где они бытовали. Различие между родственными сюжетами указывает на различие меж теми социальными окружениями, где развивался каждый из них.

Старые фольклорные школы, старая этнография и языковедение всюду выискивали следы заимствований и влияний. Следуя подобным теориям в конечном итоге мы должны были бы, объявить, что в какой-то прародине существовал какой-то универсально одаренный пранарод, создающий все эти богатства; все же остальные народности только и делали, что „перенимали“ и „заимствовали“ у него. Конечно таким подходом мы незаслуженно отобрали бы у сотен и тысяч племенных и народных единиц то, что они в действительности создали и внесли в культурный фонд человечества.

Исходя из этого положения мы утверждаем: народный сюжет „Витязь в тигровой шкуре“ не заимствован, его грузины ни у кого не перенимали.

Сейчас грузинская фольклористика находится в процессе накопления. Много сделано в деле собирания и записи образцов народного творчества. Но главное, что надо сделать, еще впереди. К сожалению еще довольно слаба исследовательская работа, до сегодняшнего дня у нас нет ни одного серьезного исследования в области фольклора.

Изустная и письменная литературы не изолированы друг от друга. В классовом обществе между ними устанавливается определенная связь. Они взаимно влияют друг на друга. Из истории литературы мы видим, что из сокровищницы народного творчества черпали сюжеты своих замечательных произведений Гомер, Геродот, Гете, Шекспир, Лессинг, Бальзак, Пушкин, Лев Толстой, Горький, Илья Чавчавадзе, Важа-Пшавела, Акакий Церетели.

Мы считаем, что к этой плеяде мастеров искусства принадлежит и Шота Руствели, который с языка народного творчества „перевел“ поэму „Витязь в тигровой шкуре“ на язык гениального поэта, тем самым завещав нам „редкую жемчужину, ее хочется лелеять (перекатывая) с руки на руку“.

Во времена Шота Руствели в народе существовало старое героико-мифологическое сказание. Его поэт переработал, переложил в стихи и поднял на высочайшую вершину поэтического слова. Мы утверждаем, что заявление Руствели о иранском происхождении сюжета этой поэмы вовсе не следует понимать буквально. Руствели говорит: „Это-персидская повесть, переведенная на грузинский язык: как редкую жемчужину, ее хочется лелеять (перекатывая) с руки на руку; она попала в мои руки и я переложу ее в стихи, совершу подвиг, будет чем гордиться. Жду одобрения величавой красавицы лишившей меня разсудка“ (перевод Н. Я. Марра).

Эту строфу не следует понимать так, что до Шота существовал письменный архетип его поэмы. Как было сказано выше, во времена Руствели в народе ходило героическое сказание „Таршелнани“ („Сказ о Тариеле“), сюжет которого по мнению современников имеет иранское происхождение. И так как Руствели взял канвой для своей поэмы этот сюжет, то он говорит о „персидской повести“.

Варианты, вошедшие в эту книгу, не однородны, по оформлению они стадально отличаются друг от друга. Некоторые из этих вариантов сюжетно очень близки замечательной поэме Руставели,—есть общность мотивов и

т. д. Это явление говорит о несомненном влиянии письменной литературы на народное творчество. Гениальная поэма Шота далеко перегнала свой народный эпос. Поэтому сказители всегда старались приукрасить народный сказ о „Витязе в тигровой шкуре“, выпрямить его, придать ему больше блеска, поэтичности. Вследствие этого руствелинский „Витязь в тигровой шкуре“ приблизил к себе, переродил, отшлифовал своего прородителя—его сюжет народного „Тариелиани“.

Следовательно сказание, легшее в основу поэмы Руствели дошло до нас далеко не в том виде, в каком его взял Руствели.

Сюжет народного сказа „Витязь в тигровой шкуре“ надо отнести к категории тех сюжетов, которые из героико-мифологических повествований перерождались в типичные для феодальной эпохи любовные повести.

Наш труд „Народный сказ Витязь в тигровой шкуре“, эта первая попытка разобрать одну из серьезнейших тем вливающих в понятие „фольклор“ и этим, в пределах возможности, дать все доступные материалы, разрешающие эту проблему.

ზ ე ნ ი ზ ვ ნ ე ბ ი

1. ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ ეს ვარიანტი, რომელსაც ჩვენ „ტარიელიანი“ ვუწოდეთ (ამის შესახებ იხ. სპეციალურად გამოცვლების შესაფერი ადგილი), ჩაწერილი არის ჩვენს მიერ ქ. ტფილისში 1934 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში. „ტარიელიანი“ შენარწყმი ვერსიაა, და ერთი მთქმელის გადმონაცემი არ არის. მისი ერთი ნაწილი (პროზა და ლექსიც) ჩაწერილი მაქვს ორჯერ ილო მათიაშვილის (მარტყოფელია) კარნახით, ხოლო მეორე ნაწილი (შედარებით უფრო მცირე) სანდრო წიკლაურის თქმით. ორივე მთქმელები ბრძნები არიან და ჩონგურზე ლექსების დამღერებით ირჩენენ თავს. ეს ვარიანტი ამ სახით დაბეჭდილი იყო კრებულში „ლიტერატურული მემკვიდრეობა“ (208-231 გვ.) ასეთი სათაურით „ხალხური ვეფხისტყაოსანი“ (მ. ჩიქოვანი). ამჟამად ის მიჩნეული გვაქვს, როგორც ძირითადი სუფეტური ვერსია.

„ტარიელიანის“ ლექსი იმდაგვარია, როგორც ეს მთქმელებმა გადმოგვცეს, მხოლოდ პროზაულმა ნაწილმა განიცადა ცოტაოდენი ცვლილება. საერთოდ ჩვენ ამ გამოცემისათვის შევეცადეთ რამდენადაც შესაძლებელი იყო დაგვეცვა ქართლური დიალექტის თავისებურებანი.

2. ეს ვარიანტი ჩაწერილია დ. ხიზანიშვილის მიერ სოფელ არტაანში (თიანეთი) გეგურა პაპუაშვილის თქმით, 1888 წლის 29 აგვისტოს. პირველათ დაიბეჭდა გაზ. „ივერიაში“, 1888 წელს (№№ 230, 231), გაზეთს რედაქტორობდა ჩვენი ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე. აქედან ნაწილი გადმობეჭდილი იყო „ხალხური შემოქმედების საუნჯეში“ („საუნჯე“, გაზ. „კოლექტივიზაციას“ გამოც. 1935. გვ. 17-29), აკაკი ქუონიას რედაქტორობით. უნდა შევნიშნოთ, რომ „საუნჯის“ რედაქციის ცნობა ამ ლექსის მთქმელის ვინაობის შესახებ არ არის სწორი. (შდ. აქვე 11 შენ.), როგორც ჩამწერი დ. ხიზანიშვილი გადმოგვცემს მთქმელის ნაამბობი დაცულია მხოლოდ ლექსში, პროზა კი წარმოადგენს ჩამწერისაგან „თავისი სიტყვებით“ დაწერილ გადმოცემას.

3. „ტარიელი ანუ ხალხური ვეფხისტყაოსანი“ ჩაწერილი არის ა. ს. ი. კ. მერკვილაძის მიერ ხევსურეთში, სოფ. ჩირდილში

ჯოგოლა არაბულის თქმით. პირველად დაიბეჭდა გაზ. „ივერიაში“ 1891 წელს (№ № 74, 75), გაზ. რედაქტორი: ი. ქავჭავაძე-იგივე გადაბეჭდილი არის „აქაკის ყოველთვიურ კრებულში“ (1897 წ. III, გვ. 33-55), განსხვავება ისაა, რომ აქ სწერია თიიქო ის თიანეთის მაზრაშია ჩაწერილი. აგრეთვე არსებობს ცალკე გამოცემაც („ხალხური ვეფხის-ტყაოსანი“, შეკრებილი სოსიკო შერკვილაძისაგან, თბილისი 1905 წელი), რომელიც გადაბეჭდილი აქვს სერგი გორგაძესაც თავის წიგში „ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია“ (გვ. 66—78). ცალკე გამოცემის წყალობით ეს ვარიანტი ყველაზედ უფრო გავრცელებულია.

4. ეს ვარიანტი ჩავსწერე მიმდინარე წლის (1935) ზაფხულში (18 აგვისტო) დიალექტოლოგიური მუშაობის დროს ლეჩხუმში. მე ადრე გაგონილი მქონდა ლეჩხუმური ვარიანტი „ე. ტ.-სა“, მაგრამ აღარ მახსოვდა ვისგან და სად. ის პირი, რომელსაც ეჭვით მთქმელად ვგულისხმობდი უკვე მკვდარი იყო, ამიტომ იძულებული გავხდი ყოველ სასოფლო საბჭოში, სადაც კი მივედი (ნაკურალეშის, ღვირიშის, აღვის, ოყურეშის, ლასურიაშის, ცაგერის, ლუხვანოს) მეძია ის. დაბოლოს მოლოდინი გამიმართლდა და ორბელის სას. საბჭოში მივაგენი კვალს. „ხენწიფე და მისი ნაშვილების“ მთქმელი ახალგაზრდა მელიტონ გოდერიძეა, ის 17 წლის არის, დამთავრებული აქვს 4-წლედ, მოვლილი აქვს ქუთაისი და ბათომი. მელიტონი სოფ. ღუელია და ამ ქაზად სოფლად მუშაობს. გადმოცემაში დაცული გვაქვს ლეჩხუმური დიალექტის თავისებურებანი.

5. ჩაწერილია ჯემალ ნოლაიდელისაგან ქობულეთის რაიონში, სოფ. წყავროკაში 75 წლის მოხუცი მედალი ხუშუტისძე რომანაძის კარნახით. პირველად დაიბეჭდა გაზ. „ლიტერატურულ აპარისტანში“ (1934 წ., № 2).

6. გაგონილი და ჩაწერილია ს. კალაში სოლოლაშვილის მიერ. დაბეჭდილია გაზ. „ივერიაში“ (1894 წ. № 150) გ. რედ. ი. ქავჭავაძე. ჩამწერისაგან მთქმელი დასახელებული არ არის.

7. ჩაწერილი არის ქართლში თედო სახოკიას მიერ. დაბეჭდილი არის გაზ. „ივერიაში“ (1890 წ. № № 7, 8), გაზ. რედ. ი. ქავჭავაძე. ჩამწერი მთქმელს არ ასახელებს.

8. ჩაწერილია ჩემს მიერ ტფილისში ილო მათიაშვილის (შდრ. 1-ლი შენიშვ.) თქმით. დამოუკიდებელი ვარიანტის სახით პირველად დაიბეჭდა გაზ. „კომუნისტში“ (მიხეილ ჩიქოვანი, „ვეფხის-ტყაოსანი და ხალხური პოეზია“, „კომუნისტი“, № 230, 1934 წელი). ამ ვარიანტის ერთი ლექსი, სახელდობრ „ავთანდილის

სიკვდილი“ გადაბეჭდილი არის „ხალხური შემოქმედების საუნჯეში“ (გვ. 52-53).

9. ჩაწერილია ახალციხეში ნიკო ასათიანისაგან ებრაელ მაზა მოშენათ ქალის გადმოცემით. პირველათ დაიბეჭდა გაზ. „კოლექტივიზაციაში“ (1934 წ. № 204 (1172), იგივე გადაბეჭდილი იქნა „საუნჯეში“ (გვ. 30-37).

10. ჩაწერილი არის თედო რაზიკაშვილის მიერ ხევსურეთში. ლექსები ამოკრებილია ზღაპრებიდან, რომლებიც ჩამწერისათვის უამბიათ ბერდია და გოთია გოგოთური შვილებს. დაბეჭდილია „ივერიაში“ (1890 წ. № 239), გაზ. რედ., ი. ქავჭავაძე.

11. გაგონილია ს. არტანში (ფშავი) პაპა ბავთარაშვილისაგან, ჩასწერა დ. ხიხანაშვილმა. დაიბეჭდა გაზ. „ივერიაში“ (1888 წ., № 45) გაზ. რედ., ი. ქავჭავაძე. გადაბეჭდილია „საუნჯეში“ (გვ. 14-16).

12. გაგონილი და ჩაწერილია ალავერდობა დღეს კახეთში სო-სიკო მაქავარიანის მიერ. დაიბეჭდა გაზ. „ივერიაში“ (1887 წ., № 224), გაზ. რედ. ი. ქავჭავაძე.

13. ჩაწერილია თ. რაზიკაშვილის მიერ ქართლში სოლომონ გულისაშვილის თქმით. დაიბეჭდა „ივერიაში“ (1890 წ., № 240), რედ. ი. ქავჭავაძე. იგივე გადმობეჭდილია „ხალხურ სიტყვიერებაში“ (I ტ. გვ. 361-366), იგივე „ძველი საქართველოდან“ ამონაბეჭდი.

14. ჩაწერილი არის თ. რაზიკაშვილისაგან კახეთში. დაიბეჭდა გაზ. „ივერიაში“ (1890 წ., № 252), გაზ. რედ. ი. ქავჭავაძე. გადაბეჭდილია „ხალხურ სიტყვიერებაში“ (I ტ. გვ. 402-404).

15. ჩაწერილია ალ. ხახანაშვილისაგან სოფ. ბიწმენდში (თუშეთი) ივ. ბეკორაშვილის თქმით. დაბეჭდილია გაზ. „ივერიაში“ (1888 წ., № 165), გაზ. რედ., ი. ქავჭავაძე.

16. ეს ლექსები, რომლებიც ხალხური „ფეხვის-ტყაოსნის“ ანუ „ტარიელიანის“ (კალკულ ადგილებს შეიცავენ დაბეჭდილი არის ვახტანგ კოტეტიშვილის მიერ („ხალხური პოეზია“, ტფილისი, 1934 წ.).

17. ლექსები ნათქვამია ისაკა დალაქიშვილისაგან, ჩაწერა თ. რაზიკაშვილმა კახეთში. დაბეჭდილია „ძველ საქართველოში“ (ხალხური სიტყვიერება, I. ტ., გვ. 363-365).

18. ჩაწერილია ალ. ხახანაშვილის მიერ ქ. ყიზლარში ბასინაშვილის თქმით. დაბეჭდილი არის „ივერიაში“ (1883 წ., № 131), გაზ. რედ. ი. ქავჭავაძე.

19. გაგონილია ქსნის ხეობაში, ჩასწერა ს. მაქავარიანმა. დაიბეჭდა „ივერიაში“ (1888 წ. № 49); გაზ. რედ. ი. ქავჭავაძე.

20. ჩაწერილია თ. რაზიკაშვილის მიერ ს. ვეჯინში (კახეთი) 1889 წელს. დაიბეჭდა „ძველ საქართველოში“, (III ტ. გვ. 226—227), რედ. ე. თაყაიშვილი.

21. ჩაწერილია თ. რაზიკაშვილის მიერ ქართლში. დაიბეჭდა „ძველ საქართველოში“, „ხალხური სიტყვიერება“ (I ტ. გვ. 361-363), გამოცემის რედ. ე. თაყაიშვილი.

22. ჩაწერილი არის ზ. ბილანიშვილის მიერ ს. პატარძელში (კახეთი). დაბეჭდილი არის „ძვ. საქართველოში“, „ხალხური სიტყვიერება“ (I ტ. გვ. 113-114), გამოც. რედ. ე. თაყაიშვილი. ჩვენ ეს ლექსი ხალხურ „ვეფხისტყაოსანს“ მოგვაგონებს და მისთვის შეგვაქვს ამ გამოცემაში.

23. ჩაწერილია ს. ლექსურაში (ქვემო სვანეთი) ვ. ბენდელიანის მიერ. დაიბეჭდა „საუნჯეში“ (გვ. 49).

24. ჩაწერილია ჩემს მიერ სოფ. ცხუკუშერში (ლეჩხუმი) 116 წლის მოხუცი საჩინო ჩიქოვანის თქმით. საჩინო კარმაგი მოხუცია, მიუხედავად ხნევანობისა მესხიერება იშვიათად ჰალატობს და ბევრი გადმოცემებიც იცის. 20 წელიწადი იქნება რაც საჩინო ლეჩხუმს არ გასცილებია. წ. კ. სუსტად იცის. „ავთანდილის ლექსს“ დადიანის სუფრაზე ხშირად ვამბობდი, როცა დადიანები საზაფხულოდ ცხუკუშერის სასახლეში მოვიდოდნენ, ამბობს მოხუცი.

25. ამ ლექსის მთქმელი გიო კანანელი სიღნაღელი გლეხია (სოფ. საქობო), რომელმაც „ვეფხისტყაოსანი“ ზეპირათ იცის. ასეთი ზმთხვევები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში ხშირია. ჩიქოვანის ზეპირად გვინახავ წ. კ. უცოდინარი გლეხები, რომლებმაც „ვ. ტ.“ ბთლიანთ ზეპირათ იციან. კანანელისა და სხვების ნათქვამი იმდენადაა საინტერესო, რამდენადაც შოთას ლექსს ხალხის თქმაში ცვლილება განუცდია. ეს ლექსი პირველად დაბეჭდილი იყო „საუნჯეში“ (9-13 გვ.).

26. ჩაწერილია გ. ბარელის მიერ მოხუცი ქალის თ. ჩერქეზიშვილის თქმით ლენინგორის ს. ქუთათში. დაიბეჭდა „საუნჯეში“ (50-51 გვ.).

27. ჩაწერილია პოეტ იოებ მჭედლიშვილის მიერ. დაიბეჭდა „საუნჯეში“ (57 გვ.).

28. ჩაწერილია სეზმან ერთაშვინდელისაგან მეზურნე ვ. ბეგიაშვილის დამღერებით. დაიბეჭდა „საუნჯეში“ (62 გვ.).

29. ჩაწერილი არის ჩვენს მიერ სოფ. აღვში (ლეჩხუმი). ბებია ჩემის კეკელა ასათიანი—ყურაშვილის თქმით 1935 წლის 7 აგვისტოს. კეკელა 60 წლის მოხუცი ქალია და წ. კ. იცის.

30. ჩაწერილია, თედო რაზიკაშვილის მიერ, დაბეჭდილი „არის ხალხურ სიტყვიერებაში“ (I ტ. 365-366 გვ.).

31. მეტად საინტერესო ლეგენდა, რომელიც ატონ ფურცელაძემ დაბეჭდა 1888 წელს, იგივე გამოცემულ იქნა მეორეჯერაც 1899 წ. ქ. ბათუმში ს. კელიძის მიერ. ა: ფურცელაძე თავის წინასიტყვაობაში არ უთითებს თუ საიდან, როდის, ვისგან გაიგონა ეს ლეგენდა შოთა რუსთველისა და მისი ცოლის შესახებ

32. ჩაწერილია გ. აფშინაშვილის მიერ კახეთში ს. რუისპირში. დაიბეჭდა „აკაკის ყოველთვიურ კრებულში“ 1897 წ. III ვ, გვ. 27-28. ეს ლექსი ხალხური „ვეფხისტყაოსნის“ გმირის ასახელებს მხოლოდ, შინაგანი ხასიათით ის შორს დგას სხვა ლექსებიდან, ამიტომ მას დამატებაში ვათავსებთ.

33. შოთა რუსთველის გენიალურმა პოემამ მიმბაძელობის მთელი ტალღა შექმნა. სხვადასხვა დროის მოღვაწეები კაპაძედნ შოთას; ამ ნიადაგზე „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტი შეიბღალა და პირვანდელი სისუფთავე დაჰკარგა. ზოგიერთი მიმბაძველთაგანი შოთას გასწორებასაც კი არ თაკილობს და პირდაპირ პოემაში შეაქვს დამატებითი ადგილები ე. წ. „გაგძელებანი“. ამის ნიმუშს წარმოადგენს ნანუჩასა და იოსებ ტფილელის ლექსები, რომლებსაც აქ ვათავსებთ. ავთანდილის სიკვდილის მოტივი ხალხურია და დიდის ხნიდან მომდინარეობს. როგორც შედარება გვიჩვენებს, ხალხური გადმოცემა უფრო ძველია და ჩვენი აზრით ტფილელსა და ნანუჩას სწორედ ხალხმა მისცა საბაბი „ვეფხისტყაოსანში“ ავთანდილის სიკვდილის ამბავი შეეტანათ გაგრძელების სახით.

ლექსის ტექსტი ამოღებულია მეცნიერებათა საკ. აკადემიის ისტორიულ—არქეოლოგიურ ინსტიტუტის არქივში ნახულ „ვ. ტ.“ ხელნაწერიდან, რომელიც ტფილისში შოთა რუსთველის სახ. ენისა და ლიტერატურის კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორმა აშხ. ალ. დუღუჩაძემ ჩამოიტანა. ხელნაწერის გვ. 174 B—176 a (შდრ. ს. კაკაბაძის რედ. გამოც. „ვეფხისტყაოსნის“ (1913 წ.) სათანადო ადგილები).

ა4. იოსებ ტფილელის მიერ დაწერილი „ვ. ტ.“ ეს გაგრძელება ამოღებულია მ. ს. ვორონცოვის კოლექციაში (ლენინგრადი). ნაპოვნ ხელნაწერიდან (გვ. 176 B 179 a). როგორც ეს, ისე წინა ლექსი (შდრ. 33 შენ.) აქ მოყვანილი გვაქვს იმის ნიმუშათ, თუ რა გავლენას ახდენდა ხალხური გადმოცემები შოთას მწიგნობარ გამგრძელებელ-მიმბაძველებზე.

ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი

ა

აბელი, 194 — გამოხარშული და გამწვარი ხის სოკო. ცეცხლი სწრაფად ეკიდება.

აერი, 250 — ჰაერი.

ავი ალაგი, 225 — არაკეთილი ადგილი; ნაძრაზი ა., სადაც ხალხის რწმენით ბოროტი სულები ცხოვრობენ. ღამით ასეთ ადგილგბში გავლა აკრძალულია.

ავუანტა, 186 — ავეანდა უნაგრის ნაწილი.

ავშარა, 140 — ცხენის საბმელი, „ქორაკი“ (საბა).

აზიზი, 250 — აზიზად ნაზარდი, სათუთად ნაზარდი.

აკინძული, 72 — შეკრული, ერთმანეთზე რიგით მიყოლებული.

ამადარი, 233 — ამა დარი.

ამარე, 250 — დაასამარე, მიეცი, ჩააბარე.

ამახდის, 188 — ამოდის, ამოჰდის.

ამაჰკრა, 111 — ამოჰკრა, ამოარტყა.

ამოდ ჯდესა, 121 — საამოდ იჯდეს, ნასიამოვნები იყოს.

ამომკოცი, 253 — ამომხოცი, ამომწყვეტი, ამომწმენდი.

ამოჰყე, 153 — ამოჰყევი, ამოდი.

ანანგზემანდა, 249 — ანაგზნემან და, ანაგზნებმა.

ანახულ, 249 — ანა სულ, ანდა სულ.

აბა, 135 — აბა, შეძახილი.

არავეი, 149 — ქარი, „თბილი ქარი სამხრისა“ (საბა).

არაზიანო, 203 — არაზი მდ.

არაკი, 105 — იგავეი, ალეგორიული, გადაკვრითი თქმა.

არჯალი, 123, 190 — უსირცხვილო, ქალი კაცთა მოყვარული, „ურცხვად ანჩხლი“ (საბა).

ასართუმათ, 144 — ასართუმად, ასართმევად. რუმევა-დან.

აბაჟა, 138 — რუს., სართული.

აქვ, 185 — აქეს.

აღვირი, 106 — ცხენის საბმელი, „უგრჯულო ლაგამი“ (საბა).

აშარი, 212 — მეტისმეტად თამამი ქალი, ავი, მოუსვენარი.

აწე, 142 — აწი.

აჯა, 250 — ვედრება, ხევწნა, თხოვნა.

ბ

ბანი, 72—„სახლის ერდო“ (საბა), მიწური სახლის თავი. სახურავი.
 ბაუი, 204—ხარკი, გადასახადი.
 ბერი, 245—მლოცავი, განდგომილი მორწმუნე.
 ბინტი, 35—სიფრიფანა, კრილობის შესახვევი ქსოვილი.
 ბორა, 211—პატარა ფრინველია. „ძერას ჭვავს“ (საბა).
 ბოძალი, 151, 186, 197,—ბოძალდი, ისარი.
 ბოძალდისათვის, 180—ბოძალისათვის, ორპირი ისრისათვის.
 ბრეველი, 139—ბერი, მრავალი. ურიცხვი.
 ბურვა, 250—ხურვა, დახურვა.
 ბურილ, 124—„ჩავიდა ბურილ ძირშია“, ჩავიდა რომელიღაც შენობის ქვემოთ.

გ

გააძრიალა, 204—გააძლიერა, შეძლებული გახდა.
 გაბწყინდა, 146—გაბრწყინდა, განათდა, გაშუქდა.
 გაგათხუე, 140—გაგათხოვე, ქმარს გაგატანე.
 გაგვასწროფ, 145—გაგვასწრებ.
 გადააგლიან, 185—გადააგდეს, იმათმა [იმგენმა].
 გადაუხტნა, 135—გადაუხტა, მტერს გზაზე გადაუდგა. შეუტია.
 გადაკიდული, 178—გადაკიდებული.
 გავიგეფ, 134—გავიგებ.
 გავითუთურაკე, 157—„მკლავი გავითუთურაკე“, გავიშიშელე. დავიკუთნე.
 გაკუქებული, 140—გულმოსული, გაბრაზებული, განრისხებული.
 გამდელი, 159—აღმზრდელი, ძიძა.
 გამიელაპარაკა, 151—გამოელაპარაკა, გამოესაუბრა.
 გამოვიყურთმაჯე, 144—მკლავი საომრად მოვირთე.
 გამოფრინდალი, 189—გამომფრენი, გამონაფრენი.
 გამოჩნა, 133—გამოჩნდა, გახილულდა.
 გამოელაპარაკოთ, 144—გამოელაპარაკოთ, გამოესაუბროთ.
 განასულ, 249—განა სულ.
 გარდაკდა, 250—გარდახდა.
 გარხედე, 188—გახედე.
 გაჩინჩლული, 128—გაქეცილი, გაბურძღნული, ცუდი შესახედაობის, ართვალა რამ.
 გაფშვინტა, 127—გაწყეცია, მოაშთო, მიწას გააკრა.
 გახუდრული, 133—გაჩუმებული, დადუმებული, დამგლოვიარებული.

გალეს, 145—გაალეს.
გაჩვიეფ, 136—გაჩვინებ, გაჩვენებ.
გახდია, 113—გახდომია, შექნია.
გახთა, 133—გახდა, შეიქმნა.
გახხონხ, 153—გახსოვს, გაგონდება, არ დაგვიწყებია.
გაპწურვილხარ, [თორღ დღეზე], 189—ღღე დაგლევია, მიგწურვია.
გავდენ, 143—გავიდენ.
გავიდა, 135—გავიდა.
გეზელი, 197—მამალი ქორი, „ბაზნი მამალნი“ (საბა).
გეიარ, 136—გაიარ, გაიელი,
გეიგეფ, 137—გაიგებ, მიხედები.
გენუკი, 128—გთხოვ, გევედრები.
გვამი, 242—სხეული, აღამიანი.
გველებურ, 191—გველებივით, გველების მსგავსად.
გზობათა, 153—გზის გაკეთება, რომელიმე ადგილის მოვლის შემ-
დეგ იტყვიან: ერთი, ორი... გზობა ვქენიო.
გოუდგა, 134—გაუდგა, წავიდა.
გოუფთხილდა, 136—გაუფრთხილდი.
გოუქრათ, 134—გაუქრად, დაემალათ.
გულისთვინ, 190—გულისთვის, ამისთვის.
გუფგზანა, 190—გაუგზანა.
გუთმისანი, 128—გუთმისანი, გრძნეული, წინასწარმეტყველი.
გკირიან, 232—გკირიათ, გესაქიროებად.

ღ

დანალვლებს, 233—დანალვლიანებს, დაამწუხარებს.
დანათა, 188—დანათო, დაარტყა.
დაგეთნევი, 192—დაგერიდები, მოგეკრძალვი.
დაგხთება, 144—დაგხედება.
დაებლუჯნა, 149—ჩაეკრა, ხელთეგდო, მოხვეოდა.
დაეთრთვილა, 69—დაექნო, ფერი ეკრთო.
დავამთე, 227—დავანთე.
დავარბინე, 224—დავარბენინე, შემოვარბენიე.
დავეჯანებით, 84—დავემორჩილებით, დავნებდებით.
დავინებითა, 211—დავინებით, გავიხრწნებით.
დავჟე, 227—დავჯდე.
დავფიშმანდი, 145—დავნალვლიანდი, დავჯავრიანდი.

დავშავდი კაბუკობიდან, 114—კაბუკობიდან შემემთხვა ეგ საქმე, კაბუკობამ მავნო.

დათნევა, 80—დარიდება, მოკრძალება.

დაკარგვისათვის, 217—დაკარგვისათვის.

დალიშენა, 133—დანიშენა, საქორწილო პირობის დადება.

დამათახხირეს, 116—დამჯაბნეს, მაჯობეს.

დამასულითა, [სიტყუით დამასულითა], 249—დამა სულითა.

დამპატიჟონ, 187—დამპატიჟონ.

დამყავრება, 73, 158, 170—დამშვიდება, დაწყნარება.

დანახული, 249—განა სულ.

დანატრიდიან, 115—დანატრიდენ, ისინი ყველა ერთად.

დანაყვა, 158—რისამე ნამცეცებად ქცევა, დაწვრილმანება, „ნეტად დაგლო“ (საბა).

დაოხება, 199—ძალის წართმევა, ღონე მიხდილობა, დაუძლურება.

დასრეული, 193—გათანტული, დამსხვრეული.

დაფაიჯა, 138—დაპატიყა.

დაფოლხება, 131—დალპობა, გახრწნა.

დაქალება, 71—ქალიშვილის მოწითვა, ასაკში შესვლა.

დაღებე, 127—შეაღებინე, ფერი აცვლეფინე.

დაღრიდესა, 185—დაპრიდესა, გადაარიდეს, გადაუმალეს.

დაშპრეს, 141—დასპრეს.

დაჭვიროთვა, 143—დატვიროთვა.

დაჭირული, 144—დაჭერილი, თავისუფლება აღკვეთილი.

დახვრა, 189—დაპკრა, დაარტყა.

დახპირდა, 143—დაპპირდა.

დახკარგე, 141—დაპკარგე.

დგანდგარი, 118—ხმაური.

დეემართა, 135—დაემართა.

დეფჯერეთო, 133—დაფიჯერებო, დაფერწმუნებო.

დეიკარქა, 145—დაიკარგა.

დერდი, 142—ჯავრი, დარდი.

დერდობა, 146—ჯავრობა, დარდიანობა.

დეაცო, 233—დედაკაცი (საბა).

დეიკარქა, 146—დაეკარგა.

დეეკითხა, 140—დაეკითხა, რჩევა სთხოვა.

დეემშვიდობა, 143—დაემშვიდობა, გამოეთხოვა.

დეფი, 145—დეფი, მითოლოგიური არსება.

დირე, 78, 185—„დვირე“ (საბა), სახლის შუასართუელი, სახლის
თავსაკრავი ხე.

დუბარა, 140—დაუბარა.

დუნი, 174—მოთელი ქვეყანა, სოფელი.

დუძახა, 141—დაუძახა.

ე

ეგზომ, 231—ამდენად, ასე დიდად, „აზომ“ (საბა).

ევდა, 145—ვეიდა.

ელჩი, 140—მოციქული, შუამავალი, „დესპანი და ომირა ჰქვან“ (საბა).

ერ, 143—ერთ.

ერთსალიკე, 134—ერთ ადგილას, ერთგან.

ერკვა, 190—ერკო, ესო.

ექსი, 144—ექესი.

ეძებევი, 142—ეძიე, ეძებე.

ვ

ვადა, 220—დრო, ჟამი.

ველვანი, 252—ველებიანი ვაკე, მინდვრებიანი ადგილი.

ვეუბენ, 271—ვესაუბრე, ვკითხე, განმთვალაპარაკე.

ვეძეფ, 231—ვეძებ.

ვინცხა, 144—ვიცხა, ვილაც.

ვიროხანი, 238—ვირის კუთხის მქონე, უგუნური.

ვიტუი, 249—ვიტუვი, გავთქვამ, გავამხელ.

ვოთხი, 137—ოთხი.

ვორი, 145—141, 145—ორი.

ვფრინევდე, 250—ვფრინავდე: ფრენა შემეძლოს.

ზ

ზარიფი, 252—„ტანო, ზარიფად ნაზარდო“.

ზედმოვლილობა, 116—გზის მოკრა, ხელში ჩაგდება.

ზედსიძე, 147—ჩასიძებული, სიძედ მისული კაცი.

ზემანდა. 249—ზე მანდა.

ზრუგი, 227—ზურგი.

ზღვაჩიგ, 185—ზღვაში, ზღვასა შინა, ზღვაშიდ.

თ

თაბუთი 250—კუბო, სასაფლაო.

თათბირი, 178—საუბარი, სჯა, მსჯელობა, ბეობა, დაპირება.

თაო, 189 — თვით, თავად.
თახი, 80, 218 — ჭურჭელი.
თეთრფრთხისარი, 191 — თეთრი ფრთის ისარი.
თელი 146 — მთელი.
თმაი. 204 — თმა, ნაწნავები.
თითიანა, 143 — თათიანად, თითთან ერთად.
თორო, 184 — თორემ.
თოქალთო, 87, 189, 222 — უნაგრის საფენი.
თრთოლა, 242 — თრთოლვა, კანკალი, ძიგძიგი.
თქუა, 249 — თქვა.
თქუნთვის, 249 — თქვენთვის, თქვენდა.

ი

იახლოება, 251 — უახლოვდება [მას ის].
ითევს ღამეს, 142 — ათენებს. ღამეს ათევს.
იკითხამს. 73 — იკითხავს.
ილღე. 141 — „ილღე დეიჭირეთ“.
იმფერი, 143 — იმგვარი, იმასავით, იმის მსგავსი.
იჟდენ, 133 — ისხდენ, იჯდენ.
იხევლე, 137 — ისევ, კვლავ, კიდევ.
ისტევლე, 134 — კვლავ, კიდევ.
ისტევ, 252 — კვლავ, ისევ.
იოდი, 135 — წამალი, ქიმიური ელემენტი.
იუნჯებლით 249 — უნჯი, „საქონელი“ (საბა), მიიმკიდეთ საუნჯეს.
იქს, 212 — იქმს.

კ

კაეშანი, 232 — ჯავრი, დარდი, „ზრუნვით სენი შეედვას“ (საბა).
კაი, 143 — კარგი, მშვენიერი. „სიკეთის ნაწილი“ (საბა).
კაშპანია, 139 — ქეიფი, დროს ტარება.
კავოსანი, 239 — კავი-ნაწნავები; კავიანი, კავების მქონე.
კაპლი. 138 — წვეთები, სასმელი წამალი.
კარჩი, 190 — კარში, გარეთ.
კაცთაგნისა, 82 — კაცისმაგვარი, ადამიანი, კაცთამოდგმის.
კახამ, 146 — კილამ.
კისკასი, 130 — სწრაფი, თვალმოუკრავი, თამამი, ამაყი, წარბშეუ-
ხრელი.
კიღობანი, 64 — დახურული ნავი, ზანდუკი, სკივრი.

კმილი, 134—კბილი.
 კპილი, 143—კბილი.
 კლიტე-კობალაქები, 96—გასაღები, საკეტი, ბოჭლომი.
 კობჩხა, 213—„მინდორშია კობჩხა არის“.
 კბე, 228—კლდე.
 კყავს, 140—გყავს.

ლ

ლაფაში, 114—თხლად გამომცხვარი გრძელი პური.
 ლამპარი, 71—სანათი, მანათობელი.
 ლარის, 108—გეოგრაფიული სახელწოდება.
 ლესა, 199—ლესვა, ლესა მან ის.
 ლოგინქვეშ, 136—ლოგინის ქვეშ, ტახტქვეშ.
 ლომპარი, 78—მცენარის ქერქი. „ხის ქერქი წყლიანი, რა 'მესტურეს' ბილწი დორბლი“ (საბა).
 ლოლნა, 185—უბილოდ ქამა, ულანათოდ ღეჰვა.

მ

მა, 227—მაგ.
 მაილიკება, 107—მილაკლაკებს, მიშხუის, მიდის.
 მაკილთნობდენ, 145—ჩხუბობდენ, კინკლარობდენ.
 მალევი, 188—სწრაფად, უმაღვე.
 მამაკიდიან, 115—შემიხედავს, თვალი მომიკრავს.
 მამშვიდა, 187—მოამშვილდა, მოაშთო, მოკლა.
 მარტოკა, 71—მარტოდ მარტო, ეული.
 მახკვლავი, 158—გარსკვლავი.
 მახტავლე, 143—მასწასლე, მაცოდინე.
 მახწავლიდიან, 145—მასწავლიდენ.
 მაქუს, 351—მაქვს.
 მაყარი, 105—მეფე-დედოფლის გამყოლები ქორწილში, „შაბი“ (საბა).
 მაყვარები, 123—საყვარლები, კუროები.
 მაშინათვე, 137—მაშინვე, იმავე წამში.
 მაცილები, 117—ეშმაკები, მაცთურეზი.
 მებაჟე, 112—ბაჟის ამკრები.
 მეიდან, 244—მოედანი, ხალხის შესაკრები ადგილი.
 მეიქცა, 137—მოიქცა.
 მიეჰუხა, 137—მოეჰუხა, დამწუხარებულიყო.

- მეკიდგუბნე, 74—კიდობნის მკეტებელი.
მეკობრე, 92—ზღვის ყაჩაღი, მძარცველი.
მემრე, 146—მერე, შემდეგ.
მეკტუბი, 140—წერილი.
მექმარე, 104—ქმრობა გამიწიე.
მეფიონი, 71—მეფის სახლობა.
მეჯლისი, 244—ლხინი, წვეულება.
მზეთუნახავი, 75—ლეგენდარული სილამაზის ქალი, მზექალი.
მზეი, 185—მზე, ქალი.
მზირდულნო, 186—ნანახნო, ნამგზირაღნო.
მთაჩი, 190—მთაში.
მთხუა, 144—მთხოვა.
მიალ, 140—მიეალ.
მიბრუნეხარ, 111—მიბრუნებულხარ, წასულხარ.
მიგეცივო, 140—მოგეციო.
მიდე, 104—დობა გამიწიე, დათ მიმიჩნიე.
მიენები, 140—მეუნები.
მიიქცეს, 249—მიექცეს.
მენანო, 250—შენ ჩემთვის ინანო.
მინახამს, 150—მინახავს.
მინუთი, 141, 143—წუთი.
მიუნაყე, 221—მიურტყი, მიუსრისე, მივაკელიტე.
მიყურეფს, 133—მიყურებს.
მიჯნური, 71—შეყვარებული.
მკტარ-ცოცხალი 138—მკედარ-ცოცხალი.
მოგაშთოფსო, 89—მოგკლავსო.
მოგიმშვიდნა, 130—მოგიკლა.
მოვიყიზილბაშე, 158, 221,—თავი ყიზილბაშად გაეასაღე.
მოვლაკე, 253—მოვლახე, მოვიარე.
მოვჭკვე, 249—მოვჭყვე.
მოინახა, 247—დაინახა.
მოისობა, 140—აქითობა, მოის, იქიდან აქეთკენ.
მოლიზღარსა, 249—მოზიზღარსა.
მომზღევს, 227—მომსდევს, მომდევს.
მომკტარა, 144—მომკედარა.
მომრავი, 137—მოურავი.
მონაზემანდა, 249—მონა-ზე მანდა.

მორე, 137—მეორე.

მორი, 151—ხის კუნძი, „მამაკაცის ასო სარცხვენელი“ (საბა).

მოსჩამდა, 138—მოჩანდა.

მოუთხრა, 113—მოუთხრო, უამბო.

მოხვა, 144—მოყვა.

მოხინხილებს, 108, 192—მოჩანჩალებს, მოდის.

მოხრუნჯული, 181—დარეჯილი, დაქყანული, ულამაზო, ბებერი.

მოძკლამს, 171—მოკლავს.

მრტყავ, 105—მარტყამს, წელს შემოვლებული მაქვს.

მუალი, 143—მოვალ.

მუაყოლა, 142—მოაყოლა.

მუვდა, 140—მოუვიდა.

მუკლავს, 145—მოუკლავს.

მუკვტა, 146—მოუკვტა.

მუნ, 249—იქ.

მუსტრა, 141—მიუსწრო, დრომდე მივიდა.

მუუტანე, 157—მიუტანე.

მქადე, 249—მქადაგებელი, მომნიჭებელი.

მლილი, 249—მწერი, „ქუე უნჯთ განმყურნელი“ (საბა).

მყუი, 253—მყავდი.

მწე, 252—შემწე, დამხმარე, მაშველი.

მწურთნიდიან, 196—მწერთნიდენ.

მკეცი, 253—მხეცი, ნადირი.

მკნელი, 250—მხნელი, მშველელი.

6

ნაზობთ 250—ნაზად, სათუთად.

ნალუსმანი, 187—ნალ-ლურსმანი.

ნატირსა, 107—ნამტირალებსა.

ნაქუს [მანდილსა], 249—ნაქსოვს მანდილსა.

ნდომულობა, [არ], 242—[არ] სურს, არ უნდა, არ ცდილობდა.

ნეფე, 193—მეფე, ხელმწიფე, აგრეფევი სიძეს პირველ ორ დღეს ქორწილიდან მეფეს უწოდებენ.

ო

ოდა, 143—ფიცრული სახლი.

ოვსი, 217—ოსი.

ოვსური, 201—ოსური.

ოთალი, 250—ოთახი

ოინი, 114—ღალატი, ცუდი რამის გაკეთება. „გალობის კილოა“ (საბა).

ოუარა, 138—აუარა.

პ

პაწაი, 140—პატარა, ცოტა.

პერი, 129—ზღვის ქაფი.

პიტალო, 206—სალი კლდე, „ილეკრო, რომელიც ერთ-ერთი შეურ-
ყუნელ იყოს“ (საბა).

პირტუექსი, 85, 111—პირბრაზიანი, განრისხებული.

პირხოკით, 253—პირის კაწვრით, პირის სახის ხოჭვით.

პლატუქი, 136—ცხვირსახოცი.

პოტინი, 145—ისეთ რამეს მოეკიდო, რასაც ვერ შეწედები.

ჟ

ჟის, 133—ზის, ჯის.

რ

რაზომც, 249—რამდენადაც, რა ზომითაც.

რატუმ, 111, 146—რატომ.

რემაის, 128—ულაყი, უხედნი ცხენის.

რვალი, 83—ლითონი.

რიდე, 73, 178—თავსახევეი, თავზე დასახურავი ქუდის მაგვარი რამ.

რო, 133, 136—რომ.

რუმ, 143—რომ.

რუმე 144—რომე.

რუსთველი, 233—საკ. სახელი.

ს

სააჯო, 250—სათხოვარი, შესავედრებელი.

სა, 141—სად.

საგდებელი, 219—თოკი, საბელი.

საბელი, 190—მოკლე თოკი ხარების დასაბამად.

სალესვი, 220—ქვა.

სამხარი, 85—ნაშუადღევის იჯრა, სადილის შემდეგ, ვახშმობამდე.

სანეფო, 76, 158—სამეფო.

სარო, 250—მცენ. „კვიპაროზი“ (საბა).

სასახლიდამ, 242—სასახლიდან.
 საქმარო, 133—ცოლსათხოვი ვაჟი, დანიშნული.
 საუველპურე, 80—ჯიბის დანა.
 სახლიდამ, 242—სახლიდან.
 სახლისკე, 233—სახლისკენ, შინისკენ.
 სვე, 232—ბედისწერა.
 სიკტილი, 143—სიკედელი.
 სიტყუა, 249—სიტყვა.
 სკივრი, 141—ტანსაცმლის შესანახავი ზანდუკი.
 სპა, 233—მხედარი, მოლაშქრება.
 სურა, 108—კურკელი.
 სურიელი, 87—სულიერი.
 სხვაი, 141—სხვა.

ტ

ტაგრუცი, 251—ეკეტერი, „მალა ნაგები საფლავი (საბა).
 ტატა, 192—უნაგირის ნაწილი.
 ტაჟე, 253—ტყე.

უ

უასაკო 231—უწლო, ასაკში შეუსვლელი ყრმა.
 უბავ, 186—უბამს, უბია.
 უგუნური, 232—უგნური.
 უიცი, 250—უხილავი რამ, უნახავი.
 უკუხრილევდით, 251—უკანისკენ იხრებოდით.
 უმალე, 114—უსწრაფესი, ძლიერ ჩქარა, უმალესი, მაშინვე, იმ
 წამსვე.
 უმფრო, 157—უფრო.
 უმფროსი, 143—უფროსი.
 უნჯი, 249—უტყვი „საქონელი“ (საბა).
 ურველი, 249—მწუხარე, დაღონებული.
 უშკურიანა, 141—უკურიანად, უშკურთან ერთად.
 უშჯულო, 227—ურჯულო.
 უწივა, 109—გაუწია, გაატანა შიგ.
 უხანია, 254—მოკლენიანი, წუთიერი.

ფ

ფაზარა, 253—ფაზარი. „ესე არს ქება ნავლულთა შინა“ (საბა).
 ფალავანი, 157—მებრძოლი გმირი.

ბ

- ფაფარი, 227—ცხენის კისრის თმა.
 ფაზიფუზი, 251—უმბინო ხმაური.
 ფელუკა, 141, 145—პატარა სათევზაო ნავი.
 ფერი, 144—ფერია, გრძნეული არსება.
 ფერცხალი, 129—ფირცხალი, სწრაფი, მოუტმენელი, საჩქარო.
 ფირალი, 143—ყაჩალი.
 ფიშმანი, 142—საგონებელი, სამწუხარო რამ, სინანული.
 ფირცხელი, 72—საჩქარო რამ.
 ფხარი, 80, 176—მხარი.

ძ

- ქამანდი, 212—მშვილდი.
 ქანქანი, 118—რხევა, რწევა.
 ქარქაში, 79—ხმლის ბუდე.
 ქვე, 180—კავშირია.
 ქითხა, 135, 136—კითხა.
 ქობალაქი, 109, 132—კარის საკეტი.
 ქორწილი, 133—ქორწილი.
 ქშუული, 136—ქმინვა, ხმაური წყლის.

ღ

- ღაწვი, 252—ლოყა, სახის ნაწილი.
 ღბინი, 111—ლიმილი, სიცილი.
 ღმინი, 188—ნ. ღბინი.
 ღიღგალა, 160—გატყაული, ჩაუცმელ-დაუხურავი. ჩანჩურა კაცი.

ყ

- ყაბარა, 217—
 ყაბული, 104—ხანხმობა, დასტური.
 ყათი, 145—ხელი, წყება [ერთი ხელი ტანსაცმელი...]
 ყაროულები, 138—შეველები.
 ყაჩალი, 161—მძარცველი.
 ყველაი, 144—ყველა.
 ყია, 191—ყელი, საყლაპავი მილი.
 ყიზილბაში, 217—ტომის წარმომადგენელი.
 ყმელი, 144—ამპარტავენი, ქედმაღალი.
 ყოლიფერი, 134—ყოველივე, ყველაფერი.

ყოვლისფრით 240—ყოველმხრივ, ყოვლის მხრით, ყოველგვარად.
ჟონალი, 181—ღამის გასათევი ბურული სოფლის გარეთ.
ჟუავილი, 149—ჟვავილი.

შ

შაასრულევ, 143—შეასრულებ.
შადგა, 193—შედგა, ამაღლდა.
შაება, 113—შეება, შეებრძოლა.
შეთრთვილნეს, 107—შეთრთვილნეს, დაეთრთვილა..
შავლეგო, 225—შავი ლეგა, სახ.
შიახლოს, 129—შიახლოს, განახლოს.
შიაქნა, 216—შიექნა, გახდა.
შამაბუბინე, 187—შემატუბინე, გამაგებინე, მაცნობე..
შამაჟარა, 186—შემოჟარა,
შამიცვლი, 232—შემიცვლი.
შამიძლავ, 218—შემიძლია, ძალა შემწევს.
შამოგვიტია, 198—შემოგვიტია, გვეკვეთა, ომი დაგვიწყო.
შამოიჟდინა, 141—შემოიჯდინა, ცხენზე შემოისვა.
შამოკრავს, 78—შემოკრავს, დასცემს.
შამუალო, 141, 143—შემოალო.
შამფური, 79, 112, 170—მწვადის შესაწვავი ჯოხი, ხის ან რკინის.
შანანება, 105—შენანება, შებრალება, დაზარება.
შატუბინება, 281—შეტუბინება, ამბის გაგებინება.
შაშინდა, 186—შეშინდა, იმხდალა.
შაცვარული, 192—შეცვარული, მოკედილი.
შახტა, 193—შეხტა.
შაჯდა, 186—შეჯდა, შესხდა.
შაჰბურვილხარ, 222—შებურვილხარ, გამოწყობილხარ, მორთულხარ.
შაჰკრა, 182—შეჰკრა, შეისროლა, გასტყორცნა.
შაჰყევი, 197—შეჰყევი, ამ გზას გასდიე.
შეგაკუმ, 143—შეგაკმევ, გაიძულებ, ძალას დაგატან.
შემოვდა, 143—შემოვიდა.
შეჟდა, 140—შეჯდა, შესხდა.
შესთხუა, 140—შესთხოვა, შეევედრა, შეეხვეწა.
შექცევა, 244—ქეიფი, დროს ტარება, სიამოვნება.
შეუერთურმაჯება, 217—დამკლავება.
შეშარვალება, 148—შარვლის შებნევა. დასვენება.
შეხვთაე, 134—შეხვდათ, გამოცხადათ.

შეჯახას; 242—შეეჭურის, შეესამება.
 შთაიცვით, 250—ჩაიცვით, შეიმოსეთ.
 შიალებია, 146—შეალებია, გაალებია.
 შიალეფ, 144—შეალებ.
 შიეხვეწა, 143—შეეხვეწა.
 შით, 145—შიგ.
 შინში, 122—ბიძაშვილი, „დედიდაშვილი, ბამიდაშვილი“ (საბა).
 შიშველი, 105—ტიტველი, უსამოსლო, დედისწობილა.
 შმაგი, 243—გიეი, „სიგიეით თავსცა თვისაცა აენებდეს და სხუათა-
 ცა მანებელ ექმნებოდეს“ (საბა).
 შობოდენ, 138—შერებოდენ, ჩადიოდენ.
 შომოსძახა, 152—შემოსძახა.
 შულამიხან, 144—შუა ღამის ხანს.
 შუთვალა, 140—შუთვალა, შეუთვალა.

ჩ

ჩადრი, 140—პირბადე, სახის დასამალი.
 ჩაიცემდა, 186—„თავში ქვას ჩაიცემდა“, ჩაირტყანდა.
 ჩავსომ, 105—ჩავსვამ, ჩავაჯენ.
 ჩამოუარდა, 145—ჩამოვარდა.
 ჩარდახი, 211—სახლის ნაწილი, ბალკონი, აივანი.
 ჩაფურთულაქება, 195—
 ჩიუურთურმაჯება, 73—„ხელი ჩაიყუთურმაჯე“.
 ჩემოდნობა, 248—ჩემხელობა, ჩემ ოდენობა, ჩემოდენა.
 ჩითეებს, 181—თითეებს.
 ჩინებული, 240—მშვენიერი, მოსაწონი.
 ჩირი, 231—ხმელი ხილი, ჩილა—იმერეთში.
 ჩქამი, 83—ხმაური, მცირე ხმა.

ც

ცალა-რქა, 114—მარტორქა, გრძნეული ცხენი.
 ცისაკ, 109—ცისაკენ.
 ციქვი, 193—ცხოვ.
 ცოლუმა, 237—ცოლუკა, პატარა ცოლი, მოფ. სახელი.
 ცხენხეთქით, 85—ცხენდაქენებით.
 ცხინვარე, 250—მხურვალე, მწველი.

ძ

ძალუც, 248—ძალუძს, შეუძლია.

ძოწო, 250—ძოწი, მც.

ძრიან, 88, 179—ძლიერ, მეტიმეტად.

ძრიელ, 216—ძლიერ, მომეტებით.

წ

წაწამისად, 250—წა წამისად, წავა წამსავით, სწრაფ წალმავალი.

წავხვები, 140—წავყვები.

წაიტანა, 89—წაიყვანა, თან გაიყოლა.

წალალა, 121—გაისროლა, ჩაიყვანა, წარგზავნა.

წამოსვლისხან, 150—წამოსვლის ხანს, წამოსვლის ეამს, წამოს-
ვლისას.

წერლად ესხდა, 191—ხშირად ესხდა.

წიბო, 154—გვერდის ძვალი, ნეკნი.

წოულე, 137—წაულე.

წურბელი, 115—ქვემძრომი.

ჭ

ჭაობი, 189—ნესტიანი ადგილი.

ჭკივილი, 289—ფრინველებისა და წერილფეხა ცხოველების ხმაური.

ხ

ხავდა, 135—ყავდა

ხამდა, 140—ყავდა.

ხამი, 247—„სხვილი სამოსელი“ (საბა), გამოუცდელი.

ხასა, 250—საყვარელი.

ხემწიფე, 145—ხელმწიფე.

ხეხილი, 158—ხილულის მცენარეები.

ხვაიშნი, 279—შველა, დახმარება, გადარჩენა.

ხვაშიეთი, 233—იხ. ხვაიშანი.

ხვრა, 89—ჰკრა, დასცა.

ხკიდესა, 118—ჰკიდეს, შეხედვა მოასწრეს, თვალი მოჰკრეს.

ხვიდეს, 185—„დილაზე თვალი ხკიდეს“, დილით თვალი მოჰკრეს,
ჰკიდეს, შეხედეს.

ხკრა, 186—ჰკრა.

ხლოპინი, 136—დევთა ხმაური.

ხოწი, 252—ხელსაწყო.

ხოჯა, 142—მუსულმანთა რელიგიური პირი.

ხოჯოსან, 142—ხოჯასთან.

ზრამი, 168—ჩაწყვეტილი ადგილი, „კლდიანი ღრმა კევი“ (საბა).
ხურუეპი, 185—ხუროეპი, ოსტატები.

პ

ქორცი, 249—ხორცი.

ჯ

ჯაბანი, 125—მხდალი, მშიშარა.
ჯადვა, 253—მოჯადოება, ჯადოსნობა.
ჯალამბერი, 81—საკაცე.
ჯამბარა, 188—უღლისა და ურმის შემაერთებული დათასმული ტყავი
ან ღვლეკი, „ერქუანის დასაკრავი“ (საბა).
ჯანის-ჯან, 124—ნელნელა, აუჩქარებლად.
ჯანჯღალი, 167—ურიგოთ რხევა, წყლიანი ქურქლის რწყევა.
ჯარა, 8, 164—აბრეშუმის სართავი.
ჯამათი, 150—ჯამათი.
ჯარამბარი. 193—ჯალამბერი.
ჯარისამც, 173—ჯარისამაც.
ჯაპვი, 2ა2—საომარი ტანსაცმელი, საშ. საუკუნეებში.
ჯელღალთები, 241—ჯალათები.
ჯიხაშვილდი 137—ჯიხაშული, შვილდისარი.
ჯორი, 72—ცხოვ.
ჯუთი, 75, 185, 188—„ჯუთის ისარი“.

ჰ

ჰბავ 173—ჰყავ. ჰბამს, „იქა ჰბავ ჯარამბარიითა“, იქა ჰყავთ საკა-
ციოთა.
ჰლამღებანი, 186—ლამობენ, ეპირებიან.
ჰტკიოდა, 191—სტკიოდა.
ჰყუანან, 250—ჰყავთ.

ს ა ძ ი ე ბ ლ ე ბ ი

მოტივთა საძიებელი

ხუეტიური ელემენტები ამოღებულია უმთავრესად ტექსტუალურ
გამოთქმების მიხედვით.

- ავთანდილი ტარიელის ძმა პრის, 151.
ავთანდილი ტარიელს მზეთუნახავის საძებნელად წასვლას ურჩევს, 162.
ავთანდილი სიკვდილის წინ ანდერძს სტოვებს, 177.
ავთანდილი ფატმანს შეიყვარებს, 175.
ავთანდილი ტარიელის დეიდაშვილი არის, 205.
ავთანდილი მინდვრად წვადებს წვავს, 207.
ავთანდილი ტარიელის საძებნელად მიდის, 124.
ავთანდილის წასვლა მზექალის საძებნელად, 150.
ავთანდილის ქაჯების სისხლით დაითრობა, 131.
ავთანდილის გაპარვა, 123.
ავთანდილის სიკვდილი, 175.
ავთანდილმა ნესტან-დარეჯანს ხმლის მოქნევით ქაჯები დააყრევინა, 132.
ავთანდილს ტარიელმა კოცნის დროს სამი ნეკნი ჩაუმტვრია, 129.
ავთანდილს გრძნეული ცხენი გააფრენს, 163.
ავთანდილს იმერელთ მეფე მათრახის გადაკვრით ძალად აქცევს, 167.
ავთანდილს სამი ძმა ერთ დაქრილ ძმას შემოახვედრებენ, 174.
არაბების განდევნა საქართველოდან, 246.
არაბი განდევნის ჟამს რუსთველის ცოლს ინახულებს, 246.
არწივის ტარიელის დასახვერავად გაფრენა, 151.
არწივის ტარიელისაგან მშვილდისრით მოკვლა, 151.
ასკილისა და ღუდგულას შამფურების დაწყევლა, 112.
ბებერი ფეტვს ჰყრის და ქაჯები ჩნდებიან, 119.
ბეჭდის საჩუქრად გაგზავნა, 115.
ბეჭედი, 92.
ბიძა და ძმის შვილი ერთმანეთს ვერ სცნობენ და იბრძვიან, 172.
ბროლის ბაგენი, 186.
ბროლის თითები, 247.
ბრილიანტებით მოჭედული კალამი, 241.
„ბოძზე მიმაკარი, რომ ხვეენა-კოცნაში არა მოვსწიო რაო“, 154.

გამოქვაბული, 86.

გამოქვაბულ კლდეში დედაბრის ნახვა ავთანდილისგან, 129.

გაცინება—პირობაა ლერწამ-დარეჯნისთვის, 163.

„გეზელ ქორივით ჰკიოდა“, 91.

გველები: თეთრი, წითელი და შავი, 74, 118, 185, 195, 201.

გვერდის ჩამტერება, 84.

გლეხკაცების შებრალება გმირისგან, 122.

გმირები ხეებს ჰგლეჯენ და ერთმანეთს ესვრიან ბრძოლაში, 161..

გმირთან შორი-ახლო მისვლა და ძახილი, 120.

გმირი ცეცხლის პირას ზის და ტირის, 133.

გმირისგან ცხენ-კაცის მათრახით გაწყვეტა. 134.

გმირს ცხენი გამოაღვიძებს, მტერს რომ დაინავავს, 106, 151.

გრძნეული, 75.

გრძნეული მფრინავი ცხენი, 428.

გუთანი, 85.

ღანის ცეცხლთან დარჩენა, 153, 198.

დედაბრისგან ავთანდილის ქვაბში დამალვა, 129.

დედოფალს სანეფოს მაგიერ ტარიელი ძალს დაუყენებს, გვერდით, 197.

დევი ავთანდილს წისკილის ქვებს დაუგორებს, 153.

დიდკბილეზიანი ქალის ნახვა გამოქვაბულში, 135.

მდემ და ომარე ტარიელის მოსაყვანად მიდიან, 204.

„ერთი თვის ძილი“ — ჟამით-ჟამამდე ძილი, 109.

„ერთ კაცს ჰყავდა სამი ვაჟი“, 147.

„მარსკვლავი ჰქონდა ლოგინათ“, 119.

ვაკრებთან შეხვედრა, 127.

ვეფხვოსანი, 137.

ვეფხის-ტყაოსანი გმირი, 117.

ზღვა, 74.

ზღვამ მზეთუნახავი შეიბრალა და არ ჩანთქა, 118, 185.

ზღვაზე მავალი ცხენი, 114.

ზღვაზე თოკის გაბმა, 155.

ზღვაზე ხელის გაწოდება, 192.

ზღვის ცხენებით გატურვა, 94.

თავგატეხილი კაცი, 125.
თავის მიყიზილბაშება, 101.
თბილი სისხლი უკვდავების წამალია, 90.
თეთრი გველი ადამიანს იბრალებს, 74, 118.
თეთრი ვარია, 89.
თეთრი ორბის აფრენა, 220.
თეთრი რაში, 85.
„თვალეები ჩემს ბიძაშვილს მიგიგავს და არ მოკლავო“, 122.
თივას ცეცხლი წაუკიდეს — პირობითი ნიშანი, 154.
თითზე ირმის დატრიალება, 199.
თით-ფრთა ისარი, 91.
თოკების ციხეზე გაკიდება, 94, 131.
თხილის, ასკილისა და ღუდგულას შამფურები, 112.

ირმების მაძებრები — იმერელთ მეფის მონადირენი, 160.
ირმის ტვინის წამლად გამოყენება, 125.
„იყო და არა იყო რა“, 117 და სხვ.

ჰაპიტანის ლალატი, 136.
კბილთაგან შუქის გამოცემა, 111, 126. 188.
კბილი აჩინა, 85.
კვიცის ხორცი ჰამა, 93, 211.
კიდობანი ზღვაში ჩააგდეს, 117.
კიდობნის აგება, 104, 195, 201, 203.
კიდობანში ქალის მოტყეილებით ჩასმა მაცილებისაგან, 117.
კოშკი, 92.
კოკლ მოლას ტარიელმა ორი დიდი ლოდი ჩამოკიდა კისერზე და
გაუშვა, 140.
კოკლ მონასთან შეხვედრა, 119.
კუდა ხარზე შემჯდარი ქალები, 155.
კუპრის პერანგი, 206.

ლაეაშის ცხობა და ჰამა, 115.
ლაშქარი, 81.
ლერწამ-დარეჯანის ბეჭედი, 180.
ლერწამ-დარეჯანს ქაჯებისგან ანთავისუფლებენ. 175.
ლომ-ვეფხის ბრძოლა, 113.

ლომთან გმირის ბრძოლა, 113.

ლომი და ლომგმირი ტარიელის დასაქერად მიდიან, 202.

მათრახით ომი, 205.

მამა შვილებს ანდერს უტოვებს, 147.

მარჯვენა შუათითზე ბეჭედი, 143.

მატყლის რთვა, როგორც პირობითი ნიშანი, 113.

მაღლა დანაფიცებზე ასროლილი ისარი აეთანდილს ნეკა თითებს:
დასკრის, 205.

მაყარი, 75.

მგელი, 77.

მღევისაგან წისქვილის ქეების დაგორება, 153.

მღვეის ქალისგან ხენწიფის ნაშვილების შეყვარება, 137.

მეგობრული შეხვედრა დევთან, 126.

მელტონ-დარეჯანი დაქალითო, ბრძანა ჭაიხოსრომ, 131.

მელტონ-დარეჯანისგან წერილის გაგზავნა, 130.

მეფე კილობანს შეაკერევენებს, 149.

მეფემ მათრახი მოიტანა და კაცი ძალად აქცია, 167.

მეფის პირობა: ვინც ამას გამიკეთებს ჩემს ქალს იმას მივსცემო, 160.

მეცხვარეების დახოცვა, 200.

მზეთუნახავის მოტაცება ეშმაკებისგან, 117.

მზეთუნახავის ცხრაკლიტულში ჩამწყვდევა, 119.

მზეთუნახავითავე შეყვარებულს ნიშნად ბეჭედს უგზავნის, 144.

მთვარე [ქალი] ზღვიდან ნაპირზე გადმოდიოდა, 142.

მინდვრისადმი მიმართვა, 201.

მინდვრად გაქრა მზეთუნახავის ძებნის მიზნით, 84.

მკედარი ვეფხვი, 90.

მკლავის ხიდად გადება მდინარეზე, 107.

მოწმის ნახვა, 197, 202, და სხვ.

მოწმენდილ ცაზე თოვას დაიწყებს, 165, 166.

მოხუცი დედაბრის წამოყვანა ნესტან-დარეჯანის მაგიერ, 204.

მსახური ქაჯის გოგონა, 163.

მსხვერპლის შეწირვის პირობა, 232.

მტრედი ამბის მიმტანი, 148, 157, 170, 227 და სხვ.

მუხის ტოტების ფარად გამოყენება, 217.

მფრინავი დევისაგან მზეთუნახავის მოტაცება, 135.

მშობლებისაგან პირობის დადება ქალ-ვაჟის შეუღლებაზე, მათ და—
ბადებამდე, 103.

ძწივახი გველი, 103.
მხეტთა ბრძოლა, 90.

ნაბდის ხმალი, 240.
ნართი—გორგლად დახვეული, 113.
ნეკხედ ვერცხლის ბეჭედი—ნიშანია, 164.
ნეკის მოკრა, 205.
ნესტან-დარეჯნისადმი მიმართუა, 247.
ნიაფ-ქარი, 70.
ნიაექრის რაში, 192.

ორბის დასაზვერავად გაფრენა, 109.
ორბის ისრით სიკვდილი, 122.
ორკბილიანი ტარტაროზის ნახეა, 163.
ოქროს თითი, 82, 186.
ოქროს კოშკი, 120.
ოქროს სინი, 93.
ოქროს სკამი, 226.

პირით ქვის დაკვესება, 211.
პირქვე სალამის მიცემა, 174.

ჟამით-ჟამამდე ძილი, 121.

რაშისაგან თითის მოკვნეტა, 121.
რუსთველი ბერად შედგება, 249.
რუსთველი დიდებულთ მოიწვევს, 244.
რუსთველი მკვლელობის ამბავს ყველას გაანდობს, 245.
რუსთველი უნებლიეთ თავის შეყვარებულს ჰკლავს, 243.
რუსთველი უცხო ყმაწვილს ჰკლავს, 243.
რუსთველი ქალაქს გარეთ დადის, 242.
რუსთველი ხალხს ებაასება თავის თავზე, 245.

სამი გველი ქალს დარაჯობს, 149.
სამი გველი, 203, 217.
სამი მღვდის წინ შეხედრა, 134.
სამი ძმა, 157.
სამი ძმა გზაზე იდგა და ხალხს არ უშვებდა 111.
სანდალი მოვიდა ზღვით, 144.

სანიშნო ბეჭედი, 92.

სასახლე, 92.

სასწაულ მომქმედი წყალი, 95, 181.

საყველპურე დანის დარჩენა, 125.

სისხლის დადების შიში, 198, 203 და სხვ.

სისხლის ღენა, 91, 191.

სისხლი ყიათა ჰდიოდა, 91.

სულის ჩადგმა, 91.

ტარიელი გლეხკაცობასთან ბრძოლას ერიდება და თავადებს შეუტევს, 193.

ტარიელი და ავთანდილი ძმები აღმოჩნდნენ, 161.

ტარიელი და ხენწიფის ნაშვილები დამშობილდენ, 136.

ტარიელი ერთ თონე ნამცხვარს შეჰამს, 166.

ტარიელი კაცს მიუგზავნის ხელმწიფეს, შენი ქალი მომეცი პირობისამებრო, 147.

ტარიელი ზღვას დაეწაფება და დასრუტავს, 202.

ტარიელი მეღტონ-დარეჯანის საძებნელად წავიდა, 141.

ტარიელი მოკვდა, 93.

ტარიელი სასიძო შარნაუდს ჰკლავს, 148.

ტარიელმა სასიძო დაკლა, 141.

ტარიელი სახეს გადაიღებს და ავთანდილს მისცემს იმერელთ მეფესთან მისატანად, 162.

ტარიელი, ფრიდონი და ავთანდილი ბიძაშვილები არიან, 182.

ტარიელი ყოველგვარ მხეცებს ერთად შეაგროვებს და ფარეხში დაამწყდევს, 160.

ტარიელი ციხეს ანგრევს, 145.

ტარიელი ცოცხალ-მკვდარი აგდია, 138.

ტარიელი ცხენ-კაცის გორას დადგამს, 202.

ტარიელი წყალს მიმართავს, 160, 171.

ტარიელი წყლის პირად ეძებდა თავის მზეს, 204.

ტარიელი ხენწიფედ გახდება, 168.

ტარიელი ხენწიფის ნაშვილებმა კაპლით მოასულიერა, 138.

ტარიელი ჯამითა და ავშარით ჯოგში მიდის, 140.

ტარიელი ჯარში გაერევა და სასიძოს ეძებს, 195.

ტარიელის არაბეთიდან დაბრუნენა, 206.

ტარიელის გაძევება, 146.

ტარიელის გაცოცხლება, 145.

- ტარიელის და მელტონ-დარეჯარის დაქონრწინება, 146.
ტარიელის სიყვარულისგან გაშტერებით დგომა, 132.
ტარიელისაგან ქაჯეთის ციხის-კარების დაღეწვა, 132.
ტარიელის, ხენწიფის ნაშვილებისა და დიდი დევის წასვლა მზგო-
უნახავის გამოსახსნელად, 138.
ტარიელმა გალავანი დაანგრია, 181.
ტარიელმა სასიძო მოკლა, 170.
ტარიელმა ფატმანის ძმები დახოცა, 182.
ტარიელმა ღიღვალა იმერელს მხარი ააგლიჯა, 160.
ტარიელმა ცხრა დღე-და-ღამე ძილი იცოდა, 149.
ტარიელს გზაზე სამი კაცი გადაუდგება, 152.
ტარიელს ექვი შეაქვს, თითქო ნესტან-დარეჯანი ავთანდილს უნდა
უყვარდეს, 205.
ტარიელს ქაჯები მოატყვილებენ და ბებერს გამოატანებენ, 165.
ტყავეებით დახრულ კარვის ნახვა, 134.
ტყვეების მოყვანა, 161 და სხვ.
შდაბური ტყე, 86.
ურჯულო მტრის მოწევა, 96.
უცნობი ყმაწვილის [სახე შეცვლილი ქალი] მოსვლა, 241.
უცნობი ყმაწვილი რუსთველს თავის სახლისკენ წაიყვანს, 241.
უცხო გმირის თვალთაგან დაკარგვა, 134.
უცხო გმირის უნახველობა მეფეს აღონებს, 193.
უშკურისგან უცხო ქალის შეყვარება, 143.
შასკუნჯის ფრთა—უკვდავების წამალი, 130.
ფატმანი მზეთუნახავს მიჰგვრის ტარიელს, 182.
ფატმანს ლერწამ-დარეჯანი თავის ძმისთვის უნდოდა, 182.
ფეხით ქვის დაკვესება, 154.
ფირალეების შიშით ვაჟრების წაუსვლელობა, 243.
ფრიდონი მუხას მოგლეჯავს, 154.
ფრიდონი ტარიელის ბიძაა, 171.
ფრიდონი ხმლის მოქნევით ნესტან-დარეჯანს ქაჯებს დააყრევ-
ნებს, 156. .
ჭათმის სისხლში ამოსვლი დანა და პერანგი მოუტანეს ქაიხოსროს,
მელტონ-დარეჯანისააო, 141.
ქალის ბეჭედი, 155.

ქალის ზღვაში ჩაგდება, 106.

ქალის მიუწვდომელი გული, 242.

ქალის მოქრილ თავს არაბს გულზე ჩამოჰკიდებს, 246.

ქართველი ქალი ქაჯეთში, 164.

ქაჯების გაჩენა ჯარას დაბრუნებით, 96.

ქაჯების გაცოცხლება, 95, 131.

ქაჯეთში ერთი ბებერის ნახვა, 155.

ქაჯის ქალები, 95, 181.

ქვაში ავთანდილის დამალვა, 87.

ქორწილისათვის ქაჯთაგან სამზადისი, 94.

ქუხილი ქაჯების ფრენით წამოსვლა, 166.

ლმინი ჰქნა, 85.

მაჩალები არ იყვნენ, 84.

„ყლაპს ვუზამ“, 139.

ყმის ძებნა დიდხანს გაგრძელდა, 86.

შაბათს ომში შესული გმირი სწორამდე იბრძვის, 166.

შავი გველი კიდობანში ჩაუსვებს, 74.

შავი ვარია დაკლა, 89, 188.

„შავი ხარ“, — მიმართვა, 206.

შაშვი მგალობელი, 103.

შვილდისრით ქედს გადაუგდებს შოთა არაბს, 244.

„შენ რომ მაგრად აკოცო, ხომ მოკვდება“, 129.

„შენ წყალო“, — მიმართვა, 221.

შრომანის ადამიანის კალთაში სიკვდილი, 113.

„შუბლზე აღმასი გიგია“, 206.

მალრქა ცხენი დაიქირეს, 94.

ცაში თევზის მოკლა და ზისი სისხლით გმირის გაცოცხლება, 145.

ცის გახსნაზე დასწრება, 179, 221.

ცეცხლის ალის გყრა, 214.

ციხეში სარკმლიდან ჩაძრომა, 115.

ციხის სისხლით ავსება, 116.

ციხის წვერზე თოკების მიბმა და ზედი გასვლა, 115.

ცოლზე ექვიანობა დაიწყო, 123.

ცოლი ფიცს აძლევს იქვიან ქმარს, 123, 192.

ცოლისგან ღალატი, 242.

ცრემლი—უკვდავების წამალი, 93.

ცხარე ცრემლით გაიზადა, 247, 248.

ცხენის გზაზე დაეარდნა ღზ ფრიდონის უკან დაბრუნება, 114.

ცხენი მტერს დაინახავს და პატრონს გააგებინებს, 176, 207.

ცხენის გაფრენა და ზეცაზე მიკვრა, 141.

ცხვირისახოცი.—პირობითი ნიშანი, 136.

ცხრა ძმა დივის ნახვა, 142.

ძვირფასი ბეჭდის თითიდან წაძრობა, 241.

ძმათ გაფიცვა, 87, 88.

წერილი მზეთუნახავს გადაეცი ცხრაკლიტულშიო, 137.

წერილში ქალმა კაბის ნაქერი ჩასდო, 137.

წვადების გაკეთება და შექცევა, 124.

წყალში ბეჭდის ჩაგდება, 95.

წყლისადმი მიმართვა, 198, 203.

წყლის პირას მჯდომი უცნობი, 192, 222.

„ჭირი იქა, ლხინი აქა“, 98, 116.

კრილობა შეუხვია, 92.

ხენწიფის ნაშვილები გამოქვაბულში შევიდა, 135.

ხენწიფის ნაშვილების დაქორწინება, 138.

ხენწიფის ნაშვილები ტარიელ ვეფხოსნის საძებრად წავიდა, 134.

ხენწიფის ნაშვილების გამოქვაბულში დამალვა, 136.

ხილზე მძარცველი ყაჩაღების დახვედრა, 197.

ხის ტოტების ფარად გამოყენება, 97, 276, 207.

ხის ძირიში ჩამოხტა, 85.

ხმლის მოქნევისაგან შეშინებულ ლერწამ-დარეჯანს მუცელი წაუხ-
დება, 168.

ჯაფარის ბეჭედი მისცა, 180, 181.

ჯამბაზობას მასწავლიდა დედ-მამაო, 130.

ჯარას უკუღმა ტრიალით დედაბერი ქაჯებს აჩენდა, კერში მჯდო-
მარე, 164.

ჯოჯოხეთს ჩაწითლდებოდა, 91.

ამოცემულ პირებისა და მითების სახელები

- აბდულა, 240, 242, 245.
 აბრამ, 226.
 ადამ, 156.
 ადენ, 119, 120, 121.
 აეთანდილ, 83—91, 93—97, 107, 108, 110—117, 122, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 147, 151, 152, 155, 156, 161, 162, 163, 164 და სხვ.
 ამბარ, 117.
 არაბის ხელმწიფე, 169.
 ასმათი, 140, 142, 145, 153, 154, 174, 253.
 აღმოსავლეთის მეფე, 157, 168.
 ბედან, 185.
 ზამდელი, 159.
 გრძნელი მონა, 92.
 გულხადარა, 225.
 ღარეჯანი, 116. 235.
 დედობილი, 136. 138.
 დევი, 71, 111, 117, 128, 189, 251, 254.
 დიდკმილებიანი ქალი, 135.
 დივი, 142.
 მღვ, 79, 107, 108, 172, 173, 192, 193, 204.
 ელქაჯები, 144, 145.
 ეშმაკი, 83.
 თამარი, 241, 245.
 თამარ მეფე, 240.
 თინა, 88, 89, 98, 122, 123.
 თინათინ, 80, 84, 87, 88, 89, 110, 152, 173, 174, 188, 205, 226, 249, 250, 254.
 იმბარი, 117.
 იმერელთა მეფე, 157, 160, 164, 167, 168.

კოკლი დევი, 85.

კოკლი მონა, 79, 81, 80, 106, 107, 108, 119 120, 149, 172, 186,
202, 213, 217.

კოკლი მოლა, 149.

ლომგმირი, 202, 218.

ლერწამ-დარეჯანი, 71, 74, 76, 77, 86, 87, 88, 92, 95, 96, 157,
158, 159, 160, 168, 169, 176, 178, 179, 180, 182, 217, 221.

მამიდა, 76, 86, 87, 106.

მდევი, 83, 85, 133, 136, 138, 152.

მდევის ქალი, 137.

მელტონ-დარეჯანი, 140, 141, 143, 144, 145.

მზეთუნახავი, 86, 115, 117.

მზექალი, 112, 119, 129, 130, 132, 137, 138, 140, 144, 145, 146.

მირი, 103.

მოლა, 150.

მონა, 70, 78.

ნესტან-დარეჯანი, 118, 129, 130, 131, 132, 194, 195, 198, 201,
203, 204, 205, 211, 213, 247.

ნესტორ-დარეჯანი, 103, 104, 105, 106, 115, 116, 147, 148:
149, 155, 156.

ოზანე, 150.

ომარე, 79, 80, 81, 107, 108, 119, 120, 121, 172, 173, 185,
292, 204.

როსტევან მეფე, 77, 78, 83, 84, 86, 172, 175, 252.

რუსთველი, 240, 241, 242, 243, 244.

რუსთველის ცოლი, 245.

სანეფო, 178.

თარია, 253.

ტარიელ, 71, 74, 76, 78—87, 90—96, 105—116, 118, 121, 122
124, 125, 127—130, 132, 135, 136, 138, 140—143, 145,
211—213, 223, 234.

ტარიელ ვეფხოსანი, 134, 135, 138.

ტარიელის ბიძა, 180, 181.

ტარტაროზი, 165.

- უშკური, 141—144, 146.
• უცნობი უმაწვილი, 241, 242.
• ფათმან, 181.
• ფასმანი, 118.
• ფატმანი, 74, 75, 92, 93, 175, 253.
• ფრიდონ, 78, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 106, 114, 128, 130, 131, 147, 154, 155, 162, 165, 166, 171, 175, 182, 190, 211, 252, 253.
• ქაიხოსრო, 146.
• ქაიხოსრო მეფე, 140, 141.
• ქაიხოსრო ხელმწიფე, 140.
• ქართული ქალი, 164, 165, 166.
• ქაჯი, 71, 74, 75, 93, 190, 193, 199, 223, 254.
• ქინქლავეთ მეფე, 104.
• ქინქლაველთ ხელმწიფე, 203.
• შარნაუდ ხელმწიფე, 148.
• შერმადინ, 252.
• შუშბი, 74, 185.
• ჩაჩნავორი, 252.
• ძიძა, 179.
• წითელი გველი, 74, ...
• ხენწიფის ნაშვილები, 133—139.
• ხვარასან მეფე, 71, 72, 73, 74, 76, 157, 159, 179, 198, 221.
• ხვარასან მეფის შვილი 178.
• ხვარასნის შვილი, 169.
• ხოჯა, 142, 143, 145, 188.

გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული სახელები

- არაბეთი, 88, 150, 157, 161, 178, 194, 206 და სხვ.
• არაბეთის ქვეყნები, 199.
• არაგვი, 190, 251.
• არეზი, 198, 203, 221.
• თათარები, 74.
• თურქნი, 83, 109, 225.

იერუსალიმი, 245.

იმერელნი, 150.

ინდოეთი, 188.

იახეთი, 201.

ოსი, 201.

სათათრე, 86.

სათათრეთი, 126.

საქართველო, 86, 126, 246.

ქაჯეთი, 74, 75, 92, 147, 251 და სხვ.

ქაჯეთი, 105, 114.

ხატავეთი 72, 187 204.

ხატაველები, 122.

ხეცსურეთი, 185.

ჯანები, 144.

მოწყობილობა და საომარი იარაღები

ალმასის დანა, 93.

მოფი, 125, 160.

ლაგამი, 79.

ლახტი, 79, 80, 173.

უნაგერი, 79, 80.

ფრანგული, 206.

შვილდისარი, 84, 110.

შუბი, 160, 190.

ხანჯალი, 90.

ხმალი, 74.

ხურჯუნი, 109.

ჯუთის ისარი, 188.

ძვირფასი ძეგლები და ლითონები

ალმასი, 92, 93, 211.

ბრელი, 80, 250.

მერცხლი, 176.

იაგუნდი, 250.

მარგალიტი, 79, 92, 172.

მარმალillo, 211.

მკრო, 211, 226 და სხვ.

ცხოველები და ფრინველები

აფთარი, 77.

აქლემი, 72, 169, 194, 247. 1

ბოჩოლა, 124, 189.

მეფხი, 71, 113 და სხვ.

ვირი, 144.

თიქანი, 250.

ირემი, 77, 176, 197, 206.

ირემი-ხარი, 204.

ლომი, 77, 113, 250 და სხვ.

მერანი, 237.

მტრელი, 72 და სხვ.

მობი, 83, 97, 205, 207, 249, 251.

შასკუნჯი, 130.

ფური, 97, 153, 176, 189, 206.

ქორი, 82.

ქორი გეზელი, 220.

პორანი, 251.

შეგარდენი, 251.

შველი, 77, 97, 189, 207,

შროშანი, 72, 113, 157.

ცხენი, 73, 176, 205 და სხვ.

ცხენი მაკე, 170, 199.

ცხენი იფრინდა, 130.

ცხენი ლურჯა, 134.

ცხენი ქარიღს, 142.

ძროხა, 158.

ხარი, 85, 97, 109, 153, 176, 206.

ჯორი, 169, 194, 247.

მცენარეულობა

ალვის ხე, 72, 158.

ასკილი, 112.

ბროწეული, 157.

ღუდგულა, 112.

ეკალი, 251.

ვარდი, 231, 249, 250, 252, 259.

თხილი, 112.

ია, 250, 254.

მუხა, 78, 251.

სოსანი, 72.

წიფელა, 163.

ავტორები

არჩილი, მეფე-პოეტი, 6,7.

ბატონიშვილი, თეიმურაზ, 7,8,9.

ბარნოვი, ვასილ, 47.

ბედიე, 40.

ბოეთე, იოჰან ვოლფგანგ, 1,2,3,4, 5 და სხვ.
გოლტერი (Goltner), 40.

გორგანელი, ფარხ-უდდინ, 48.

გორგაძე, ს. 20, 42.

დანტე, ალიგიერი, 9.

დობინიაკი, 50.

ჰაჟა-ფაშაეფელა, 54, 55.

იოსელიანი, პლატონ, 5.

პანანელი, გიო, 231.

კედელაური, 41.

კეკელიძე, კორ. პროფ., 38, 39, 40, 41, 57.

კელმინა, 40.

კირხპოფი, 51.

ლესინგი, 51, 55.

მაროი, ნიკო, აკად., 5, 12, 13, 15, 18, 30, 40, და სხვ.

მარქსი, კარლ, 1, 2, 32.

მასრუპინი, 50.

მირიანაშვილი, პ. 22.

ნიტცში (Nitzsch), 51.

მრბელიანი, 6.

რაზიკაშვილი, თედო, 28, 34, 42.

რანკე (Ranke), 40.

რუსთველი, შოთა, 1, 2, 3, 5, 6, 10, 11, 63, და სხვ.

სარაჯიშვილი, აღ., 49.

სტრუვე. ვას., 34.

შმიკაშვილი, პ., 49.

ფირდოუსი. 41.

ფიშერი, კუნო, 52.

ფოიგტი. 50.

ფრანკ-კამენცკი, ი., 29.

ჭიქოძე, გერ., 21.

შანიძე. აკ., 5.

შარდენი, 47.

შექსპირი, უ., 12, 51, 55, და სხვ.

შილლერი, 51.

ჩიქოვანი, მიხ., 42.

წერეთელი, გრ. ფ., 51.

წერეთელი, მ. გ., 28.

კავკაზაძე, ი., 49, 261, 262, 263.

კიკინაძე, კ., 35.

ხახანაშვილი, ა., 23, 54, 55.

ხონელი, მოსე, 38.

ჭერმანი, 51.

ჰომერი, 1,2,3,51, 52, და სხვ.

ந ட ம ட ட ட ட ட

ბ გ ი რ ი ტ ა რ ი ე ლ ი

ტარიელს ორი ბიძაშვილი ჰყავდა, ფრიდონი და ავთანდილ, რომელნიც ძალიან უყვარდა და ამიტომ ერთათა ცხოვრობდნენ. ესენი მეტად სახელგანთქმული იყვნენ ყოჩალობაში. ასე რომ მათ ცალი არ ჰყავდათ. სადაც კი გაერეოდნენ სისხლის ღვარს ააყენებდნენ და ყველას თავს ჯარს სცემდნენ. ამათში ტარიელი უფრო მკლავ-მაგარი იყო, ფრიდონი უქკვიანესი და ხოლო ავთანდილი ჯამბაჯი იყო.

ტარიელი დაინიშნა ერთ ხელმწიფის ქალზე ნესტან-დარეჯანზე, რომელიც განთქმული იყო თავისი სიმშვენიერით მთელს დედამიწის ზურგზედ. მისმა სილამაზემ და მშვენიერებამ ქაჯეთის ხელმწიფედინაც მიაწია, რომელმაც მოინდომა მისი მოტაცება. მაგრამ ამას სრულიად ვერ მოახერხებდა, როცა ტარიელ, ფრიდონ და ავთანდილ ერთად იქნებოდნენ, რომელნიც თავითი ძაღლონ-გმირობით ქვენიერობას თავს ზარსა სცემდნენ.

ასე იქნა, რომ ერთათ ველარ დადგნენ სახლში, მობეზრდათ ერთათ ყოფნა, თუ რაღაცა. გაიყარნენ. ყოლიფერი რაც შეძენილი დოვლათი ჰქონდათ, ყველა ძმურებ გაიყვეს. ხოლოთ ერთი ცხენი, რომელიც ქაჯეთიდან ჰყავდათ მოყვანილი ვერ გაიყვეს და ამიტომ აიშალ-დაიშალნენ და გადიკიდნენ მტრათ. უფრო ფრიდონი ცდილობდა თავისთვინ, როგორმე გაეტარებინა ხელში ის სანაქებო ცხენი, რომელიც ჰაერით ფრენას მიჩვეული იყო და რავდენიმე დღის ვაჭს ერთ დღეს გაივლიდა, მაგრამ ტარიელი ამის წინააღმდეგი იყო.

ერთხელ ტარიელი და ავთანდილი, რომელთაც კიდევ ეს თვისება ჰქონდათ, წავიდნენ შორს სანადიროთ და ნესტან-დარეჯანი კი დედის ამარა სახში დატიეს. ფრიდონმა გაიგო ეს და შეატყობინა ქაჯეთის ხელმწიფეს:—თუ წაიყვან ნესტან-დარეჯანს ახლა, რადგანაც დროა, ის შორსაა ავთანდილთან ერთათ წასული, თორემ შემიძღვს სულაც ვერ წაიყვანო. ქაჯეთის ხელმწიფემ იმწამსევე გაგზავნა ქაჯეი და მოსტაცეს დედამთილს ნესტან-დარეჯანი და ჰაერათ წაიტაცეს.

როდესაც ტარიელი მოვიდა და იკითხა ნესტან-დარეჯანი, დედამ უთხრა:

„ჩანენი მოვიდნენ პირშენ,
თმა გრძელი ტანადობანი,
ათას ფერათ შეკაზმულნი,
ვარდნი ეკრითათ იანი;
გაატყუეს დარეჯანი
გაატარეს მალლა მთანი“,

ტარიელ საშინლათ დაღონდა და მწარე ფიქრი დაიწყო. ეს ფრიდონი მოხერხებულია, თორემ ქაჯები ვერ გაბედავდნენ აქ მოსვლას და გატაცებასო. ადგა, — წავიდა საძებნელათ და თან ავთანდილიც წაიყვანა. ნახა პალაში, წყაროს პირას, ერთი კაცი დადიოდა. ამ კაცსაც ცოლი დაჰყარგოდა და საძებნელათ წამოსულიყო. ტარიელ რომ მივიდა ამ კაცთან, ვინაობა ჰკითხა. ამან მიუგო, ცოლი დაეკარგე და საძებნელათ ვარ წამოსულიო. იფიქრა, ამით ნუგეშს მივცემ ნესტან-დარეჯანის დამკარგავის პატრონს, რომელიც უზომოთ სწუხაო.

ტარიელ დაჰკრა მათრახი,
დააწყებინა თახთახი,
შენ თუ ცოლსა და შვილს გლოვობ
რა ყველსა და პურს ხარხანი!

დაარტყა და გაათხოვინა საწყალს სული.

გაუდგა გზაზედ და დადის, მაგრამ ტარიელმა ვერაფრით ვერ მიაგნო ნესტან-დარეჯანს. დაბრუნდა შინ და ფიქრობს... ზევრი ფიქრის შემდეგ ამჯობინა ფრიდონის შერიგება და მისწერა: „ერთხელ ქაჯეთს მეც ეყოფილვარ. თქვენც რომ ნახოთ გეზარნებათ. ოთხივე კუთხივე სალი კლდეა, მგზავრი ვერსად გადიოდა.“ ფრიდონმა რა დახედა შერიგება უნდაო, მოლაღატომამ ვერ გააბედვინა და უარი შეუთვალა. შემდეგ მოციქულათ გაუგზავნა ავთანდილი: — მოდი ძმაო, ფრიდონო! შევრიგდეთ, როგორც მანამდინ ეყოფილვართ ძმურათ და ერთგულათ, ისე ვიყოთ, მოძებნოთ ნესტან-დარეჯანი. ერთათ რო ვიქნებით, უთუოდ ვიპოვნით, თუ შემისრულებ ამ თხოვნას და მოხვალ, არას გაწყენ და იმ ცხენსაც „შენ დაგიღოცავ, ოღონდ და ოღონდ კი ვიპოვნოთ ნესტან-დარეჯანო!“

ფრიდონს თუმცა ეზარებოდა და ერიდებოდა შერიგება, რადგანაც მოლაღატე იყო ტარიელისა, მაგრამ ამჯობინა უსიამოვნება რომ შეტი აღარ გაბევერებულყო, შერიგებოდა. ადგა და გაჰყვა, თუმცა პირველ მოციქულზე, არა, მაგრამ მეორეთ რომ ზოუვიდა ავთანდილი მაშინ, და მივიდა შესარიგებლად. ტარიელს ძალიან გაუ-

ხარდა ფრიდონის შერიგება და მაშინათვე გადაჰკოცნა, და ცხენიც მისცა აფშარით ხელში,—ლმერთმა მოგახმაროსო. შემდეგ სამნივ დასხდნენ მოსალაპარაკებლად, თუ რა გზით ენახათ დარეჯანი, ან რა გზაზე იქნა წაყვანილი, რომ მიაგნონ!

აქიდან გადიოდა სამი გზა. მოილაპარაკეს ფრიდონის აზრით, ყველა თვითონ გზას დასდგომოდა და რომელიც მიაგნებდა გზას, რომელითაც წაყვანილი იყო ნესტან-დარეჯანი, ის ასულიყო მაღალ მთაზედ, რომელიც იმ გზების შუა იყო ამართული და სამივე გზას კარგად დაჰყურებდა; დაენთო ძლიერი ცეცხლი. ამით ენიშნებია, რომ შეგროვილიყვნენ იქ ყველანი და იმ გზით წასულიყვნენ. ავიდნენ იმ მთის წვერზე, დაფათრეს ბევრი შეშა და გაუდგნენ თავთავის გზას.

ბევრი სიარულის შემდეგ ფრიდონი ერთ ქალას მიაღვა. მივიდა, შეისვენა წყაროს პირას. ისადილა და მიეძინა კიდეც. ის ადგილი ფათმა ხანუმას ადგილი იყო. ფათმა ქერივი იყო, რომელსაც დიდი სიმდიდრე და ქონება ჰქონდა, ფათმა ხანუმას გოგოს (მოსამსახურეს) დაენახა მძინარე ფრიდონი, როდესაც წყლის მოსატანათ წასულიყო; ძალიან მოსწონებოდა ეს ვაჟკაცი და გაიქცა სახარობლად ფათმა ხანუმსა:

მებალე მოდის, ხარობდა,
კოჭამდე ოფლი ჩადინა,
ახარა ფათმა ხანუმსა,
ეს ჩემგან დაიქადინა,
ერთი კაბუკი გვხლებია,
მზისა და მთვარის დარია.

ფათმა ხანუმსი წამოხტა მაშეინათვე და გაიქცა კაბუკის სანახავათ. რომ მივიდა და ნახა მძინარე, მოეწონა მისი სილამაზე, დაბრუნდა შინ და გაუგზავნა კარავი მოსამსახურეების ხელით, რათა დაეჩრდილათ, მზეს არ დაეწვა. როდესაც გამოიღვიძებდა, დაუბარა, ეთქვათ ფათმა ხანუმს გთხოვთ მობრძანდეთ ჩემთანაო. გაისტუმრა მოსამსახურეები და თვითონ კი სასტუმრო მიღების თადარიგს შეუდგა.

ფრიდონმა გამოიღვიძა, თავზე კარავი დაინახა და აქა იქ ქალები, გაუკვირდა. ჰკითხა მათ ამბავი ვინაობისა, ხოლო იმათაც მიუგეს ყოველიფერი, თანაც სთხოვეს ფათმა ხანუმთან წამოსულიყო, სახლში. ფრიდონ ადგა და წავიდა. რა დაინახა ფათმა ხანუმმა, ვინაობა ჰკითხა. ფრიდონმაც ყოველიფერი უამბო, რომ ისინი სამნი ძმანი (ბიძაშვილები), სამნივე გმირნი სახელგანთქმულნი იყვნენ. ამათი სახელი

ფათმა ხანუმსაც გაეგო დიდი ხნისგან. ჩვენ მზეთუნახავი დედოფალი, სახელათ ნესტან-დარეჯანი დავკარგეთ, არ ვიცით რომელ, გხითაჲ წაყვანბლიო. სწორეთ იმის საძებნელათ ვართ ჩვენ წამოსულიო. ფათმა ხანუმმა მოახსენა: — ამ ათი-თუთხმეტი დღის წინეთ ქაჯებმა აქეთ გაატარეს ერთი ქალი, უთუოდ ის იქნებოდა. მე რომ მცოდნოდა, დავატიებდიო. იმის პოვნა ადვილია, მაგრამ მე ერთ რასმეს გთხოვ, თუ აღმისრულებ, გაპოვინებო. — რაო, ჰკითხა ფრიდონმა. — რაა და ცოლად შემიერთე, მომწონხარო. რადგან მშვენიერი ვაშკაცი ხარო. ფრიდონმა უპასუხა: — დედოფლის პოვნამდი დათ მიმაჩნიხარ, შემდეგ კი რა მოგახსენოვო, სთქვამს ეს თუ არა, ადგა ფრიდონ, სიხარულით გაიქცა და მთაზე ცეცხლი აანთო. ცეცხლი მალე დაინახეს ტარილმა და აეთანდრილმა. ჩქარა შეგროვდნენ აქა. სამნივე წაიყვანა ფრიდონმა ფათმა ხანუმთან, სადაც კვალს მოაკვლია.

ფათმა ხანუმს მახარობელი შეუვიდა:

— „სამი ქაბუკი მოსულა,
მზისა და მთვარის დარია“.

შევიდნენ ეს გმირები ფათმა ხანუმთან და მიესალმნენ. ფრიდონმა გააცნო ისინი. ფრიდონმა უთხრა ფათმას, როგორ და რამდენ ხანს შეგვიძლიან ვიპოვნოთ დედოფალი ნესტანიო. — მე ქაჯები მყავს და იმათ იციანო. დაუძახა ერთი ქაჯი, რომელმანც უთხრა: — სამ დღეს შეიძლება მისვლა-მოსვლაო იქ, სადაც ნესტან-დარეჯანია ქაჯეთის ხელმწიფესთანაო. ბევრეს გმირებმა სამი დღე. მეორე ქაჯი, დაუძახეს, იმან ოცდაოთხი საათი ვადია მისცა. — ჰო, ეგ გვინდა გასაგზანათაო; თქვეს გმირებმა.

ტარიელმა საჩქაროთ დაწერა წერილი:

„ამა წიგნის წერაზედა, ცხარე ოფლი მდენიაო,
ნუ გამიშვებ გენაცვალე, სიყვარული ძნელიაო.
სიყვარულსა მალვა უნდა, როგორც ცხენსა ნაპარევსა
/ თუ შეგიტყვეს, გლოვნაც გვინდა, როგორც მკვდარსა
საყვარელო.“

და გაგზანეს.

ნესტან-დარეჯანი რა მიიყვანეს ქაჯებმა ხელმწიფესთან, თავი მოიმუნჯა, ხმას არ იღებდა. ექიმები მისეული ჰყავდათ ქაჯებს, რათა გაეგოთ მიზეზი: ისინიც ამტკიცებდნენ, გულზე სიცხე მეტი აქვს და იმიტომ ენას ვერ ლაპარაკობსო.

ერთი დედაკაცი წინააღმდეგი იყო ექიმების აზრზე და ეუბნებოდა ნამდვილს. ამაზეც დიდ საჩუქარსაც სთხოვდა, უფრო მაშინ.

როდესაც ხმის ამოღებინებს ჰპირდებოდა,
ამბობდა:

„დილას აღრე მოიყვანეს, ეს ლამაზი ქალი (წყაღი,
არც სეა და არცა კამა, არც ვისმე გასცა ხმანი,
ან ხომ აააა ხელმოსული, შო.რა გზიდან მოსული,
ან ხომ არაა ანგელოზი ზეიდანა ჩამოსული,
ან ხომ არაა თეთრი მტრედი, ინდოეთიდან მოსული,
ამას ჰყავს სადმე მიჯნური, მაზედ აქვს გული გაბასრული“.
ამასობაში ის წერილი ფაჩვიდგან შემოუგდეს და თან შესძახეს:

„მე ვარ მონა ფათმანისა,
გზა საშუროთ წამოსული,
თუ ვრჯუოდე, გამამტყუენოს
ამ წერილმა კარს მოსული“.

დარეჯანმა რა წაიკითხა, გამხიარულდა და ხმაც ამოიღო:

„რა ღირს ხარ შენ ქაჯთ-ხელმწიფევე,
შენ ჩემსა დედოფლობასა,
თუ შეიტყო ტარიელმა,
მოგიშლის ქორწილობასა“.

მერე ტარიელს საშუროთ მისწერა:

„ტარიელ, დაგმე გულითა, ქვისაგან უმაგრესითა,
შენ კვდარსა გნაბავ, დაიწვი, ვითა აბედი კვესითა;
შენ ისინი ნუ გგონია, როგორც მებრძოლთა წესითა.
ათას ხეთიახი ხევსურნი, ერთ თოქზე შემოდგებიან,
შიგ შეწომსვლელსა მომიკლენ, ცეცხლივით მოედებიან.
ნუც მომკლავ მე უნაბავსა, ამაზე უმაღლესითა.“

მასწერა ეგრეთვე თუ რა ცუდი გზები იყო.

ქაჯმა რა მიუტანა პასუხი, ტარიელ. ფრიდონ და ავთანდილ საჩქაროთ აღგნენ და წავიდნენ. რა მოვიდნენ ნაჩვენებს აღდილს შუახუ, გასასვლელი ზღვა დახვდათ, ადაზე კი (კუნძულზედ) ციხე იყო ქაჯებისა, სადაც ხელმწიფის დარბაზიც მოთავსებულიყო და შიგნესტან დარეჯანი ბრძანდებოდა. ციხეს გაღავეანი მაღალი ჰქონდა. მისი კარები ისე სწრაფათ იღებ-იხურებოდა, რომ ქაჯი თუ მოასწრობდა შესვლა-გ მოსვლას, რომ კარს არ მიესწრო მიჰქეპა, თორემ სხვას არ შეეძლო, თუ იმისთანავე ქაჯსავით სწრაფი არ იქნებოდა.

რა დაინახა ფრიდონმა ციხის კარების ამ სისწრაფე გაღებ-მიხურვა, დაუძახა:

„არ მოგცემ ცხენსა ამას, ამ ცხენსა მათეულსაო,
ასე შევა ქაჯეთ ქალაქს, ვერ მოასწრებენ ფარსაო.“

ავთანდილმა უთხრა ტარიელს:—შენ თოქს ორ ფუთიანი ქვა მოაბი წვერზე და გადისროლე ადაზე. თოქის ხიდი გაიმართება და ზედ გავალ მე, ფრიდონ ცხენიანი შეიცურავებს და შენ კი იქ იყავი; ჩვენ მოვიტაცებთ, გამოვიყვანთ ნესტანს და შენ აქ დაგვხვდით.

ტარიელს არ მოეწონა ეს აზრი, ქაჯები თოქს გაგიჟიანო.

ამასობაში ურიებმა გამოიარეს, რომელნიც ვაჭრობდნენ ქაჯებში. და ამათ ლაპარაკს ყური მოჰკრეს და თქვეს: „რაც ამანა ქნეს, ქვეყანანა ცნასე.“ ამათ ნათქვამსაც ტარიელმა ყური მოჰკრა და ყველას ენები ამოგლიჯა და დაამუნჯა, არსად გაგვთქვან და საქმე არ შეგვიშალონო. გახადეს ტანსაცმელები ამ ურია-ვაჭრებს, ჩაიცეს თვითონ, იმათი სავაჭრო საქონელიც გამოართვეს. დაჯდენ ყაილში და ვაჭრულები შეიპარნენ და გავიდნენ ადაზე. როგორც იყო კარებშიც შევიდნენ და დასხდნენ ვაჭრულები, გაშალეს საქონელი (ფარჩა), ვითომ სავაჭროთა. მოაწყდა ხალხი სანახავათ, თან ერთმეორეში ჩურჩული შეიქნეს, იქნება იათათ მოგვეცნო.

„რას ჩურჩულებთ, რას ყურყურებთ, ყური თქვენკენ დაგვიგდია.

სულ ამ ხმალ ქვეშ გაგაჩერებთ, რჯული ჩვენი დაგვიგდია.“

იძრეს ხმლები და სულ ხმალ ქვეშ გაატარეს ყველა ქაჯები. ტარიელ სასახლისკენ გაიქცა, შევარდა ოთახში და დაუძახა ხელმწიფეს: — აქა თავს უშველეო, თორემ ტარიელ მოდისო. თვითონ კი რა დაინახა ნესტან-დარეჯან, სახარულისაგან უგრძნოზელიძირს დაეცა. მამინ ეცა ხელმწიფე ყელში და ახრჩობდა, სული რო შეუგუბდა სიმწარისაგან, გონს მალე მოვიდა, გააქანა ხელი, მოარტყა ყბაში ხელმწიფეს და სიზარფით ფანჯარაში გააგდო:

„ტარიელმა კაცი სტყორცნა,
მიწა ყანათ გაიყარა,
არცა მისთვის სამარეა,
არცა ნიჩაბი ბარია“.

ეცა ნესტანს ტარიელი და გამოაყვანა კარში. იქ ფრიდონი და ავთანდილიც შეხვდნენ, რომელთაც მთელი ქაჯები გაეწკვიტათ. აღგენ სიხარულით და გავიდნენ გალენიდგან კარში; ჩაჯდენ ყაილში

და მშვიდობით გვიღვნენ გაღმა ნაპირას. მალე შენიშნეს დარეჯანი ორსული იყო და მუცლის წახტენა მოუნდომეს, რადგან ეშინოდათ: ქაჯი არ დაებადებინა. მალე ხმათ მილაპარაკობდნენ: — სისხლი სამივეს დაგვიღვრია და სამივეს გვერგებაო დარეჯანო. — აბა, გავქრათო, დაიძახეს და ერთმა მათგანმა იძრო ხმალი და მოუქნია შესაშინებლათა ჰაერში. ამის დანახვაზე დარეჯანს გული გაუსქდა კინალამ ისე შეშინდა, ამით გააგდო კიდეც ქაჯი. ასე ოსტატურათ წაუხდინეს მუცელი. შემდეგ შეატყობიეს და მეფეფერნენ. შეშინებულს ეუბნებოდნენ, რომ განგებ ქნეს, მუცლის წასახდენად, რათა ქაჯი არ დაგებადაო. მივიდნენ ფაშმა ხანუმთანაც, შეცვივდნენ სიხარულით მადლობის გადასახდელად და გამართეს ლხინი.

ფრიდონმაც თავისი სიტყვა აღარ ჩაყლაპა და შეირთო ცოლათ ფათმა ხანუმ. ასე გამარჯვებულნი წავიდნენ ყველანი სიხარულით თავის სახლებისკენ, სადაც ცხოვრობდნენ ერთგულათ და ბედნიერათ.

ჩაწერილია მესხი კ. გვარამაძის მიერ სოფ. ხიზაბერაში, ბესანადეთ სოლომონის თქმით. ხელნაწერი ინახება საქ. მუზეუმის ხელნაწერების განყოფილებაში H № 1937-ის ქვეშ, „მესხეთის“ რეფელში. ხელნაწერი შეიცავს 4 სრულ და ერთ მიკერებულ ნახევარ გვერდს. „დედანი“ დაწერილია ნაკლებ გასაჩნევი ხელით, ორივე გვერდზე.

ზღაპარი ტარიელისა

ერთ ცოლ-ქმარს სამი ვაჟიშვილი ჰყვანდათ: ეფრემ და ავთანდილი დიდი, და მესამე ახლად დაბადებული, რომელსაც ორი ოქროს კბილი დაჰყვა; სამი კვირისა შესრულდა და დედ-მამა დაეხოცა. ძმებს გული არ უდკებოდათ სახლში. ეფრემმა შეახვია ბავშვი, წაჰოკიდა ზურგზე და გაუდგნენ გზას. ბავშვს ხან ერთი ძმა ატარებდა, და ხან მეორე. ბოლოს რომ მოიღალნენ სიარულით, ბავშვი ერთ ტრიალ მინდორში დასტოვეს და წავიდნენ. ბავშვის ტირილზე დედა ირემი მივიდა. გადაალაჯა ბავშვს, და მიაწოდა ძუძუ. ირემი იღროებდა—ბავშვს ძუძუ როდის დასჭირდებოდა და მიირბენდა. ბავშვი ისე სწრაფად იზრდებოდა, რომ ვინც წლით იზრდებოდა, ის თვით იზრდებოდა, ვინც თვით იზრდებოდა, ის დღით იზრდებოდა...

ერთხელ ხელმწიფის მონადირეები დადიოდნენ სანადიროთ. უცებ წადგნენ: ირემს ტიტველა ბავშვი ეხვევა, კოცნის, ესიყვარულება. მონადირეები გაჰკარდნენ ამ საოცარის ნახვით. ვერ გაიმეტეს ირემი მოსაკლავათ. იახლნენ ხელმწიფეს და მოახსენეს, რომ ირემს შვილათ ადამიანის მსგავსი ჰყოლია და დაგვენანა მოსაკლავადო. ხელმწიფემ გაგზავნა მოსამსახურეები ბავშვის მოსაყვანად. ბავშვი მოგვარეს ხელმწიფეს. ძალიან მოეწონა, მონათლა და სახელათ ტარიელი უწოდა.

ხელმწიფეს ერთი ქალი ჰყვანდა, ლერწამ-დარეჯანი, და ლერწამ-დარეჯანს და ტარიელს ერთად დაუწყია სწავლა-აღზრდა. ქალ-ვაჟი რომ მოღერდნენ, ერთმანეთი შეუყვარდათ და პირობა დასდევს ერთმანეთისთვის აო ელაღატათ. ხელმწიფემ ტარიელს ნადირთ ვეზირობა უბოძა და სხვაგან გაგზავნა. ლერწამ-დარეჯანის სათხოვნელათ ხორეშანთ მეფე მოვიდა. ხელმწიფე აძლევდა ლერწამ-დარეჯანს და ლერწამ-დარეჯანმა ტარიელს წერილი მისწერა: „იღვე არ დაჯდე, იჯდე ადექი და ჩქარა გამოეშურე, თორემ ჩემ თავს ხორეშანთ მეფე გართმევსო.“ გამოაბა ბარათი მტრედს მხარზე და გაუშვა. ტარიელმა წაიკითხა ბარათი და წამოვიდა. დაიწახა ხორეშანთ მეფე ლერწამ-დარეჯანს უზის გვერდით, ველარ ზოითმინა, ესროლა შვილდისარი და მოჰკლა ხორეშანთ მეფე. ხელმწიფემ დაიბარა ტარიელი და უთხრა:

ტარიელ, დაგსვი ვეზირად,
 სიტყვა შენ დაგამჯობინე,
 გინდოდა ლერწამ-დარეჯან
 რატომ არ შემატყობინე?
 სიხლი ხორეშანთ მეფისა
 თავზე რად დამადერინე?
 არც შენ მოგცემ და არც იმას,
 ორთავ ხელს აგალებინებ,
 დავიბარებ ხურუებსა
 ძალით იქნება ნებითა,
 შევაკვრევენ კიდობანს,
 ოქროსა ვარაყებიოა.
 შიგ ჩავსვამ ლერწამ-დარეჯანს,
 წყალს მივცემ, წავალეზინებ,
 შიგ ჩაუშვებ სამ მგელსა,
 ძალათა შევაკმევენებ!
 ერთი ამბობდეს: — შევქამო,
 მეორე უფრო ნებათა,
 მესამე ეუბნებოდეს: —
 მზე არის ამის ჭებითა.

შეშინებული ტარიელი მივიდა, ჰკითხა გამდელს: — ლერწამ-დარე-
 ჯანი სად არისო. გამდელმა შესტირა: — წყალს მისცა, წავალეზინაო.
 ტარიელ აუვლის და ჩაუვლის წყალს ტირილით და ჩასძახის:

წყალო, არ დაგლე!
 წყალო, შე არ ზნაო,
 არც თოფი გეკვრას, არც ხმალი
 რითი რამ დაგაზნაო!

ერთი ხემწითის სამი მონადირე. ორი ფეხმართალი და ერთი
 კოკლი დადიან. დაინახეს ტარიელი. მივიდნენ და ჰკითხეს: — ვინა ხარ,
 რადა სტირიო. ტარიელმა ორივე ფეხმართალს დაავლო ხელი, შეის-
 როლა მალა და ვინ იცის, საით გადაიკარგნენ, იქნება დღესაც ისევ
 ჰაერში ზრუნამენ ბორასავით. კოკლს ორივე ხელის ნეკი დააჰრა,
 დაუცო ყურებში, ორი ქვა ხელში მისცა და უთხრა: — წადი ამ ქვების
 ცემით თავში. კოკლი მონადირე მივიდა ხემწითესთან ტირილ-
 თავეში ცემით.

ერთი ვინმე მოყმე ენახე,
 წყლის პირასა მომტირალი,

საყვარელი დაჰკარგოდა,
საყვირლადაც მწარედ სტირდა.

ტირილის მიზეზი რომ ვკითხეთ, ორივე ჩემი ამხანაგები მალე შეისროლა და თვალთ ველარ დავინახე, გაქრნენ. მეც ეს ნიკები დამაქრა, ყურებში გამიკეთა, მომცა ქვეები და გამომგზავნა. ხემწიფემ ჯარი გაგზავნა. ჯარი ტარიელს შემოერთყნენ. ტარიელი რომელსაც დაავლებდა ხელს, ისროდა ჰაერში, იქიდან მომავალი აღარა ჩანდა. მარტო ერთილა გადარჩა. ტარიელი და ის იბრძოდნენ, წისქვილის გელაზს ერთმანეთს ესროდნენ, მაგრამ ხელით იქერდნენ და ვერას აკლებდნენ ერთმანეთს. კაცმა უთხრა ტარიელს:

— შავო კაცო, შავ ცხენზე ზიხარ,
შავად შეგიფერებია,
ამხანაგს არა კადრულობ,
ცუდი ზნე შემოგილია.

ტარიელს გაეცინა. კაცმა ოქროს კბილები დაუნახა და უთხრა ტარიელმა:

თეთრო ბიჭო, თეთრ ცხენზე ზიხარ,
თეთრად შეგიფერებია,
შენ მე რად შემებრძოლები,
ცუდი ზნე შემოგილია.

იმან ჰკითხა ვინა ხარო. ტარიელმა უპასუხა:—ირმის შვილი ვარ, ირმით გაზრდილი, პატარა ხემწიფეს უპოვნივარ და შვილივით გამზარდაო. კაცი გადაეხვია, ჩემი ძმა ყოფილხარო და უამბო, რომ სამი ძმანი იყვნენ. ტარიელი სამი კვირისა მინდორში დასტოვეს. ეფრემი სხვაგან იყო წასული და თვითონ შუათანა ძმა ავთანდილი ხემწიფესთან მსახურებდა. ტარიელმაც უამბო თავის და ლერწამ-დარეჯანის თავგადასავალი. ავთანდილმა უთხრა:—მამიდა ჩვენი ქაჯეთისკენ არის გათხოვილი, წავიდეთ ვიკითხოთ, იქნებ ლერწამ-დარეჯანისა იცოდეს რამეო. მამიდასთან მოვიდნენ, ლერწამ-დარეჯანის ამბავი ჰკითხეს. მამიდამ არ იცოდა რა, და უთხრა:—თქვენი ძმა ეფრემი ქაჯეთს არის ვეზირად, იმას ეცოდინებაო. ეფრემს გულთბისნობაში წილი ედო. მივიდნენ ძმები ეფრემთან და გააგებინეს ლერწამ-დარეჯანის ამბავი, და ჰკითხეს, ხომ არა იცი რაო. ეფრემმა უთხრა:—ქაჯთა ხემწიფეს, უზის, ჯვარი კი არ დაუწერია ჯერაო, მაგრამ ვერ წამოიყვანთო. ტარიელმა სთქვა:—უნდა წავიდეთ. ავთანდილმა უთხრა:—შენ აქ დარჩი და მე წავალო. ტარიელი დაეხზო პირქვე და ტიროდა.

ავთანდილი წავიდა. მივიდა ერთ ბებერის სახლში და აკითხა: ამ წყალს ქალი ხომ არ ჩამოუტარებიაო. ბებერმა უთხრა: — აი, კლდესთან წყალი ატრიალებდა ოქროს ვარაყიან კიდობანს, გამოიტანეს და მზეთუნახავი ქალი ამოიყვანეს. ქაჯეთის ხემწიფეს უნდა ჯვარი დაიწეროს, მაგრამ ქალი სამ წლამდის არ ყაბულდება. ვიდრე სამი წელიწადი არ შესრულდება, ჯვარს არ დაიწერენ.

ბებერმა ხშიადი მოზილა, ჩასვა ცეცხლში. ბებერს სამი ქალი ჰყვანდა. უმფროსმა უთხრა: — სანამ ხშიადი გამოცხვებოდეს, ლერწამ-დარეჯნის ნიშანს მოგიტანო. ავთანდილმა უთხრა: — იქნებ ერთ წელიწადსაც არ გამოცხვეს და მანამ როგორ ვიცადოო. შუათანამ უთხრა: — სანამ ამ ღვინის ნახევარ თუნგს დალემდე, იმ ქალის ნიშანს მოგიტანო. ავთანდილმა უთხრა: — იქნებ ეს ღვინო ისეთი თილისმებით იყოს, რომ წელიწადსაც ვერ დავლიო და მანამ აქ გელოდოო. უმცროსმა დაასხა კიქაზე ღვინო, მისცა ხელში და უთხრა: — ძია, სანამ ამ კიქას გამოსცლიდე, ნიშანს მოგიტანო. იქცა თავვით, გაძვრა ჯელებში და ლერწამ-დარეჯნის ხელსახოცი და სარტყელი მოუტანა. ავთანდილმა ტარიელს შორიდგანვე დაანახვა. ხელსახოცი უკვდავი პისა იყო, ტარიელის ნაყიდი.

ავთანდილმა უთხრა: — აი, შე ლაჩარო, ეხლა ტირილის დროა, ან არ არის, ქაჯეთში უნდა შევიდეთ ლერწამ-დარეჯნის გამოსაყვანათაო. ტარიელი და ავთანდილი შევიდნენ ქაჯეთში. დაიწყეს ომი, რამდენსაც ხოცდნენ, ქაჯები იმდენი უფრო მრავლდებოდნენ. ერთმა ბებერმა უთხრა: — როგორ შეიძლება ამდონ ქაჯების დახოცვასაო. აი, კოშკში ერთი ბებერი ზის, ჯარას ატრიალებს. რამდენსაც გადაატრიალებს, ქაჯნი გაჰოდიან. სანამ იმ ბებერს არ მოკლავთ, ვერ გაიმარჯვებთ. ტარიელი კოშკში შევიდა, ბებერს დაარტყა ხმალი. მხარი მოსტეხა. ბებერმა მოტეხალ მხარს დაავლო ხელი, ესროლა ტარიელს. ტარიელი მოკეტა. მაშინ ტარიელის ცხენმა ბებერი კბილით გაგლიჯა.

ავთანდილი შევიდა რა, ტარიელი მკვდარი ნახა, დაიღრიალა: — ვაიმე, ამოდენა ვიწვალეთ და ბოლო ამით. გათავდაო. მოაგონდა უკვდავების ხელსახოცი. გასინჯა ტარიელი. ამოუღო ხელსახოცი, მიუსვამოუსვა ყველგან და გაცოცხლდა: — უჰ რამდენი მძინებიაო, სთქვა ტარიელმა. — კი, არ გეძინა, მოკლული იყავი და ამ ხელსახოცმა გაცოცხლაო.

ხემწიფეს კაცი გაუგზავნეს ლერწამ-დარეჯნის წამოსაყვანად. ხემწიფემ დედაბერი ლერწამ-დარეჯანის ტანისამოსით მორთო და გაუგზავნა. ტარიელს და ავთანდილს გაუკვირდათ, რატომ ისეთივე

ლამაზი არ არის, რად გაჟღამაზობულაო. ტარიელმა შეპოისვა ცხენ-ზე, წავიდნენ. გზადაგზა იძახდა ებერი: —ტარიელ, ბერიტასნე, ტარიელ ბერიტასნე. პური მოწივდით, ჩ მოხდნენ, დაიწყეს ჭამა. ქალი უკბილობისაჲან ლოღნიდა. ძაშინ მიხედნენ ტარიელ და ავთანდილ, რომ ლერწამ-დარეჯანი'ს მავიერ, ვილაჲ ბებერი მოჰყავდათ. და ბებრის სიტყუებიც მამინ ახსნეს, რომ ბებერი მიგყავართო. დედაბერი უკანვე მიყვანეს. და დაიქნა ტარიელმა:

მოვდივარ, მომიხარიან,
ბებერი მოჰყავს ქალათა,
დაეჯექ და კბილი უნახე,
ერთი არ ჰქონდა წამლათა.

საყვედური მისცა ხეჭიფეს, რად შემოგვატყუეო, ლერწამ-დარეჯანი წაიყვანეს. ავთანდილმა უთხრა ტარიელს: — როგორც ეტყობა ამ ქალს, ფეხმძიმედ უნდა იყოს და მოუხერხოთ რამე, თორემ წაგვართმევნო. წყალზე ხილზე რომ გადიოდნენ, წინ ტარიელი მიდოდა, შუაში ლერწამ-დარეჯანი, ბოლოს ავთანდილი. ტარიელი და ავთანდილი მოუბრუნდნენ ერთმანეთს და ხმლები უელცეს. ლერწამ-დარეჯანს შეეშინდა. როცა გავიდნენ ხიდივგან, ქალმა სამი კაჭკაჭი დაავდო. კაჭკაჭები ხიდის ყურეში შესხდნენ.

ავთანდილმა უთხრა ტარიელს და ლერწამ-დარეჯანს: — თქვენ წადით, მეც დაგეწევითო. ავთანდილი ყურს უგდებდა, კაჭკაჭები რას იქმოდნენ. ერთმა კაჭკაჭმა სთქვა: — ოქროს კურდღლად გადავიქცევი. ტარიელს გადაურბენ წინ, დამიკერს და ქვათ ვაქცემ; ვინც ყურს დაგვიგდებს და გავეთქვამს, მუხლებამდის გაქვავდესო. მეორემ სთქვა: მე ოქროს მწევრად ვიქცევი, ტარიელს გაურბენ წინ, დამიკერს და წელამდის ქვათ ვაქცემ. დედაჩვენი ჩვენვე დავგრჩება, ვინც ჩვენი ლაპარაკი გაიგონოს და გასთქვას, წელამდის გაქვავდეს. მესამემ სთქვა: — მე ოქროს ცხენად ვიქცევი, ტარიელს გაურბენ წინ, დამიკერს და ქვათ ვაქცემ. დედაჩვენი ისევ ჩვენი იქნება. ვინც გაიგონოს ჩვენი ლაპარაკი და გასთქვას, მალად ქვად იქცეს.

ავთანდილმა ტარიელს და ლერწამ-დარეჯანს დაუწყო დარაჯობა, თხიზლობდა. ტარიელს და ლერწამ-დარეჯანს დაეძინათ. ქაჯები ლუპათ მოიპარნენ, მძინარე ლერწამ-დარეჯანი ააპარეს, მიჰყავდათ. ავთანდილი გამოუდგა, ნეით მოიგერია ქაჯები. მოიყვანა ლერწამ-დარეჯანი. კიდევ მიეპარნენ ქაჯები, მოიპარეს ლერწამ-დარეჯანი. ავთანდილი გამოუდგა, მოსტაცათ. ტარიელს გაეღვიძა, დაინახა ავთანდილს მოჰყავს ლერწამ-დარეჯანი და დაუძახა ავთანდილს: — თუ შენთ-

ვის გინდოდა ლერწამ-დარეჯანი, მე რაღათ მაკუთნებდიო. აეთან-
დილმა უთხრა: — რასაც ფიქრობ ძმაო, ტყუილია. მესროლე ისარი
და გამოჩნდება ჩემი სამართალიო.

ტარიელი რამდენსაც დაუმიზნებდა ისარს. პირდაპირ გულში აე-
თანდილს, ნეკში მოხვდებოდა. ტარიელი მაინც არ რწმუნდებოდა.
მაშინ აეთანდილმა დაიწყო: — ხიდიდან რომ გამოვედით, ლერწამ-
დარეჯანმა სამი კაქკატი შობა. კაქკატები ხიდის ყურში შესხდნენ.
ოქვენ რომ წამოხვედით, მე კაქკატების ყურს უგდებდი, რას იტყოდ-
ნენ. ერთმა სთქვა: — ოქროს კურღლად ვიქცევი, ტარიელს გაურ-
ბენ წინ. დამიჭერს და ქვათ ვაქცევ. ვინც ყურს გვიგდებდეს და გაგვ-
თქვას მუხლებამდის გაქვავდესო. აეთანდილი მუხლებამდის გაქვავდა.
მეორემ სთქვა: — მე ოქროს მწვერავ ვიქცევი, ტარიელს გაურბენ
წინ, დამიჭერს და ქვათ ვაქცევ. ჩვენი დედა ჩვენვე დაგვჩება. ვინც
ჩვენი ლაპარაკი გაიგონოს და გასთქვას, წელამდის გაქვავდესო. წე-
ლამდის გაქვავდა აეთანდილი. ლერწამ-დარეჯანი და ტარიელი ეხვე-
წებოდნენ აღარ ეთქვა, მაგრამ აეთანდილმა არ შესწყვიტა. მესამემ
სთქვა: — მე ოქროს ცხენათ ვიქცევი, ტარიელს გაურბენ წინ, დამი-
ჭერს და ქვათ ვაქცევ. დედა ჩვენვე დაგვჩებაო. ვინც გაიგონოს ჩვენი
ლაპარაკი და გაგვთქვას, მალათ ქვად იქცეს. აეთანდილი მალად
გაქვავდა.

ლერწამ-დარეჯანმა უსაყვედურა ტარიელს — აბა, რით გადაუხადოთ
ამაგიო. უკვდავების ხელსახოცი მიოსე-მოოსია, გაცოცხლდა აეთან-
დილი. მამიდასთან მივიდნენ და დიდი ქოჩილი გააჩადეს.

ეს ვარიანტი დაცულია საქ. მუზეუმის ხელნაწერების განყოფი-
ლებაში H 1939 № ით. ის „ჩემი წელს ანეკდატა კაპანაძისგან“ არის ჩა-
წერილი. ხელნაწერი წარმოადგენს 5 გვერდს, დიდი ზომის ქა-
ღალდისას.

ამ ზღაპარს, სათაურად აქვს: „სოფელ ჩოჩეთში მარიაჲ როვე-
ლიაშვილისაგან გაგონილი ვეფხის-ტყაოსანი“.

ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი

იყო ორი ძმა, ერთი ხემწიფე, მეორე მეგუთნე. ხემწიფეს ქალი გაუჩნდა — ლერწამ-დარეჯანი დააქჳა, მეგუთნეს ვაჟი — ტარიელი უწოდა. ორივე ბიძაშვილი ერთად მიაბარეს სასწავლებელში და ერთმანეთი შეუყვარდათ. პირველად ქალმა უთხრა: — შენისთანა ნასწავლი ჩვენ სახემწიფოში არავინ არისო. ახლა ვაჟმა უთხრა: — შენისთანა კარგი ჩვენ სასწავლებელში არავინ სწავლობსო. სხვებმა გაიგეს, რომ ქალს და ვაჟს ერთმანეთი უყვარდათ, ხემწიფეს და მეგუთნესაც გააგებინეს, რომ ქალს და ვაჟს უყვარდათ ერთმანეთი. ხემწიფეს ქალის შემდეგ ვაჟი გაუჩნდა და ლერწამ-დარეჯანის ძმამ შეჰყარა ჯარიჯარამათი, ეომა ტარიელს. ტარიელმა ბიძაშვილს მკლავი მოსკრა და უთხრა, გაგათაო თუ მაგას დაგაჯეროო. — ბარემ სულ მომკალიო, უთხრა ხემწიფიშვილმა. ტარიელმა მოკლა. გავარდა, მაგრამ ყველაფერს იგებდა.

ხემწიფეს დარდანელი ხემწიფის შვილისთვის უნდა მიეცა ლერწამ-დარეჯანი. დარდანელი მოვიდა ჯარით. შეუთვალა ტარიელს, აბა, მე მეომეო, დამამარცახე თუ კაი ბიჭი ხარ და დამჯანბნეო. ტარიელი მოვიდა. იომეს. ტარიელმა გაიმარჯვა, დარდანელი ხემწიფის შვილიც მოჰკლა.

ბიძამ უთხრა ტარიელს:

არცა შენ მოგცემ, არც იმას,
ორივეთ ხელს აგალებინებთ,
დაეიბარებ ხურუებსა,
კილობან შევაკრევილებ,
შიგ ჩავსვამ ლერწამ-დარეჯანს,
წყალს მივცემ, წავალებინებ.
ტარიელ დაგსვი ვეზირათ
სიტყვას შენ დაგამჯობინე.
გინდოდა ლერწამ-დარეჯან
რატომ არ შემატყობინე?

ხემწიფემ მოაყვანინა ხურუები. შეაკრეფინა დიდი კილობანი. შიგ ლერწამ-დარეჯანი ჩასვა და წყალს მისცა. ტარიელმა რომ გაიგო ლერწამ-დარეჯანის დაკარგვა, შეჯდა რაშზე და წავიდა საძებნელად. გავიდა ზღვასა. ზღვის იქით მდევებს ცხრა უღელი გუთნეული ებათ.

წინა ნებრემ სთქვა:—აგერ პატარა ლუკმა მოდის, თქვენ ნუ შეშინებთ, მარტო მე შევქამო. სხვებმა უთხრეს:—კარგი, შენ შეჰამო. მღვდელმა დაუძახა ტარიელს:—აქეთ მოდი, უნდა რამე გითხრაო.

— ჩემთან სათქმელი რა გაქვს, მე ჩემ საქმეზე მივდივარ, შენ შენი საქმე გაქვს! მღვდი წაეტანა. ტარიელმა დაავლო ხელი, გაისროლა და თავი შერჩა ხელში. დანარჩენი მღვდლები გუთნეულით ზღვაში გადაყარა, გარდა გუთნისდელისა.

ტარიელის ბიძა და მამაც წავიდნენ ლერწამ-დარეჯანის საძებნელად; შეშინდნენ, ტარიელმა ჩვენც არ დაგვხოცოსო. გავიდნენ ზღვას. ჰკითხეს მღვდელს:—კაცი ვინმე ხომ არ გინახავსო, ან მაგ ხნულში მართო რას აკეთებო!

ამოიარა გლეხ-კაცმა,
ქვის ტეხითა, ცეცხლის ყრითა,
გუთნეულსა ხელი დაჰკრა,
ზღვას იქით გაასრიალა.

თან კაცებს წაუტოროლია ღდა შესაქმელად. ხემწიფე და მეგუთნე შეშინდნენ, სთქვეს:—ჩვენ იმ კაცის მოსაკლავად დავდივართო. მღვდი შეჩერდა, ნეტაი მოკლანო და თავი გაანება.

ტარიელი დაღლილი დაბლობში ჩასულიყო, პერსა სკამდა. მამა-ბიძა თავს წაადგნენ, უთხრეს ისინიც ლერწამ-დარეჯანის საძებნელად დადიოდნენ.

შემოხვდათ მეცხვარე. ტარიელმა უთხრა:—რამდენიც გინდა ფული გამოგვართვი და სამი ცხვარი დაგვიყალიო. მეცხვარემ უარი უთხრა. დარდანელ ხემწიფის მეცხვარე ვარ, ნება არა მაქვს ეროი ცხვრის დაკლებისაო. ტარიელმა გამოარჩია ცხვრები და დაკლა. მეცხვარე-ხემწიფის კაცები გაიქცნენ შესატყობინებლად, რომ ცხვრები წაართვეს. დარდანელმა სამი ლომი გამოგზავნა ტარიელის მოსაკლავად. ტარიელმა სამთავ ლომს თავები წააყრევინა. თითონ დარდანელთან წავიდა. მამა და ბიძა ცალკე გაგზავნა. დარდანელს უაყვედურა ტარიელმა:—ლომების ცოდო რად დამადე, რად მომაკვლევინეო.—ცხვრები ძალად წავართვი მეცხვარესაო.—ერთი ცხვარი რომ ვთხოვე, ფულიც ვაძლიე, არ მომცა და ვიძალავეო.—კარგი, შენ შენ გზაზე წადი, მე ჩემი საქმე მაქვსო. ტარიელი გზაში მამა-ბიძას შეხვდა. იარეს, მიადგნენ სახლს. დედაბერი გაწოვიდა. სთხოვეს:—ამაღამ აქ დაგვაყენეო.—არც ფული მაქვს, არც პური, რით გავცწოვო მასპინძლობაო, უთხრა დედაბერმა. ფული მისცეს. იყიდა საქმელი პური, მგზავრები დაბინადრდნენ. ტარიელმა უთხრა:—დელი. აქ ცხოვ-

რობ და გეცოდინება, რა ამბები ხდება, ან ქაჯები სად ცხოვრობენ, სად აქეთ ბუდე? — როგორ არ ვიცი, აიშ ზღვის შუა ბუხარივით არის ამოშვერილი. ბუხრის ქვეშ ქაჯეთი არის გაშენებული, როცა რამე მოედება ბუხარს, ქაჯები გაიგებენ, ამოვლენ და ჩაიტანენ. წუხელისაც ერთი დიდი კიდობანი ჩაიტანეს.

ტარიელმა უამბო ლერწამ-დარეჯანის საძებნელად რომ იყო წამოსული, და კიდობანშიც ის იყო ჩასმული და სთხოვა დახმარება; როგორ დაეხსნა იმათ ხელიდან ლერწამ-დარეჯანი. — რა ვიცი შვილო, — უთხრა დედაბერმა, — ავახანზე ბევრი რაში ჩამოივლია წყლის დასალევად, სულ უკანა ქეციანი რაში გულთმისანია, თუ იმაზე შეჯდომას მოახერხებ, რაც გინდა აგისრულებს, მხოლოდ ქაჯეთში ერთ ბებერს ნუ მოკლამ, იმის თავიც დაგჭირდება. პირველი ის არის, თუ რაში დაიმორჩილე. — დაეიმორჩილებ, დიდი კლდე რომ იყოს, გავაბოტ, ლერწამ-დარეჯანის საშეგლადო. — რაშები რომ დაინახო მიდიოდნენ, თუ ვერ გამაღვიძო, ან ხმალი დამარტყი, დამჭერი, ან მიკბინე, იტენება დამეძინოს.

რაშები დაინახა დედა-კაცმა, ტარიელს ცხვირზე უკბინა და გაადვიდა ტარიელი. მივიდა ქეციან ბოლო რაშთან. რაშმა დაუძახა, — რომ ოდიხარ, შეგიძლიან ქაჯებთან იომო? ტარიელმა ყური დაუქირა რაში გაბრაზდა, — შემაჯექო.

რაშმა გააქანა ცისკენ. უნდა ცას მისთხლიშოს. ტარიელი მიუხედა, მუკლზე აეკრა. რაშმა სთხლიშა ზურგი ცას და აყვირდა. — ვაი, ვაი, რაზე დამადე ცოდო. — აქა ვარ, აქა, შენ წადიო, უთხრა ტარიელმა. რაში თავდაღმა ჩამოქანდა ბუხარს დასთხლიშა ფეხები. — ქაჯები წაგიყვანენ, თუ ძალა გაქვს იქ გამოიყენეო, უთხრა რაშმა.

ამოცივიდნენ ქაჯები. ჩაიყვანეს ტარიელი. ლერწამ-დარეჯანი იქ ზის. იცნეს ერთმანეთი. ორი ქაჯი წავიდა, მოილაპარაკეს. ერთმა სთქვა: — ვაგაკაცი კარგი არის, მაგრამ ხმლის წვერი მოკლე აქვსო. — თითონ ხომ კარგი ლუკმა არის, გავასუქოთ, — სთქვა მეორემ. ტარიელი შეებრძოლა ქაჯებს და ხოცდა. ბებერი დედაკაცი ფეტვსა სცრიდა. ქაჯებათ იჭკვირდა ფეხები. გაბრაზდა ტარიელი, დედაბერს მარჯვენა ხელი მოსტრა. დედაბერმა უთხრა, — რად მომჭერი ხელიო. — შენ რაღად აჩენდი ქაჯებსაო. რაკი ბებერი ვეღარ სცრიდა ფეტვსა, დაჭრილი ქაჯები ტარიელისგან ისევ ფეხვად გადაიქცნენ.

ტარიელმა კითხა ლერწამ-დარეჯანს: — როგორ უნდა ავიდეთო? — გე არ ვიცი, დედაბერს ეცოდინებაო. — დედაბერო, გვასწავლე როგორ ავიდეთ, — უთხრა ტარიელმა. ერთი გორგალი ძაფი მაქვს, ძაფს დასხედით იპრივენნი და ავიყვანთო. ტარიელმა არ დაიჯერა,

სწორეთ გეასწავლე თორემ მოკლამო.—კარგი შეილი. ოქროს კაცა. მაქეს, შიგ ჩასხედით ორივე და მიგიყვანთ. ტარიელს მართალი ეგონა, ლერწამ-დარეჯანი არ დაჟაბულდა, ტყვილს ამბობს სხვა ეცოდინებაო. ტარიელმა ხმალი დაუქნია დედაბერს:—მართალს, მეტყეითუ არაო! დედაბერმა მართალს გეტყვიო.—ერთი სუფრა და ხალიჩა მაქეს, დასხედით და აგიყვანთო. ტარიელმა ჰკითხა ლერწამ-დარეჯანს, მართალს ამბობსო? მართალს ამბობსო:—აბა. შეილო, კლავი რომ არ მოგეპრა, სადაც სუფრა და ხალიჩა მაქვს, კარებს ხომ გაგიღებდითო. ეხლა შენ უნდა გააღო. ტარიელს უთხრა ლერწამ-დარეჯანმა:—შენ არ გააღო თორემ ხელი ზედ დაგეკერობა და ველარ ააღლი.—როგორც იყოს დედაბერო, შენ უნდა გაგვიღო. ბებერი არ შვრებოდა, მაგრამ ტარიელი არ მოეშვა. ისევ ბებერმა გააღო. წევიდნენ სახლში. ტარიელმა უთხრა ლერწამ-დარეჯანს:—მიათვალეირ-ლოათვალეირე, ოქრო-ვერცხლი წავიღოთო.

გამოართვეს ბებერს სუფრა-ხალიჩა, დასხდნენ ზედ. ინატრეს ბებერ დედაკაცთან მისულიყვნენ და მართლაც მიიყვანა. ტარიელის მამა-ბიძა ისევ იქ დახედნენ. დედაკაცს ფული აჩუქეს. ყველანი დასხდნენ სუფრა-ხალიჩაზე, წავიდნენ. ღამე ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი ერთად დაწვნენ, ძმები ერთად. ხემწიფეს არ ეძინებოდა. ხელამს ლერწამ-დარეჯანს ერთი ქაჯი დაეზადა, დაავლო ხელი ჭალს და მოჰყავს. ხემწიფემ დააზილა, რაც ხელში მოხვდა, ლერწამ-დარეჯანი გააშეებინა. ქაჯი მოკვდა.

გათენდა. მიდიან. დაღამდა, დაწვენენ დასაძინებლად. ხემწიფემ იფიქრა, ლერწამ-დარეჯანს კიდევ გაუჩნდება ქაჯებიო, ტარიელს უთხრა:—რაც მიგვაქვს, უნდა გავიყოთ ოქრო-ვერცხლი, ქალოო. კარგი, გავიყოთო, დაჟაბულდა ტარიელი.—ქალს მე გავჭრი. შუაზე და. ხემწიფემ სთქვა:—მე გავჭრიო, ხმალი მოუღერა და ხუთი ჭაჯი დაბადა ქალმა. ხემწიფემ დახოცა.

ლერწამ-დარეჯანს თურმე ქაჯეთში ყოფნისას შეიღი მარცვლი ფეტი შეეკამა, რომ არ მოშვებოდნენ, სინშილმა არ შეგაწუხოსო. ქაჯეთის ხემწიფიშვილი თურმე ემზადებოდა ლერწამ-დარეჯანის შესართავად, მაგრამ ტარიელმა წამოიყვანა და ის ღარა ცარიელი.

დაღამდათ, კიდევ დაწვენენ დასაძინებლად. ხემწიფემაც დაიძინა. ახლა მეგუთნე ფხიზლობდა. ლერწამ-დარეჯანს დაეზადა კიდევ ერთი ქაჯი. დაუქრა ხელი და მიჰყავს ქალი. მეგუთნემ დააბრტყა ხმალი და ნაცრად იჭრა ქაჯი. ქალი ნეკ მოკიდებული მოჰყავს მეგუთნეს. ამ დროს ტარიელს გამოეღვიძა და დაინახა. სხვანაირად ეგონა, მამა უნდა მოეკლა. მეგუთნემ ფიცი მისცა შეილს, რომელი

ასოც მიმეკარებინოს ლერწამ-დარეჯნისათვის ჩემი ასროლილი შვილდ-ისარი მოხედესო. შვილდისარი დაიზილა. მოხედა ხელის ნეკში. ტარიელი დარწმუნდა მამის სიმართლეში. დასხდნენ ხალიჩა-სუფრაზე, იარეს, იარეს და მივიდნენ თავიანთ ქვეყანაში, სადაც ტარიელმა და ლერწამ-დარეჯანმა დაიწერეს ჯვარი.

ჩაწერილია ანეტა კაპანაძის მიერ 1916 წელს. „დედანი“ შენახულია H 1936 №-რით საქ. მუშეუმში. კაპანაძის რეეული 31 ზღაპარსა და იგავს შეიცავს, როგორც გვამცნობს ჩანწერი. მასალები ჩაწერილი არის სოფ. „ერთაწმინდას ალექსა ელისაბედაშვილისაგან“. „ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი“ რეეულის 69—77 გვერდებზეა მოთავსებული, და ბოლოს მიწერილი აქვს „ანეტა კაპანაძისა“.

ტ ა რ ი ე ლ ი

იყო ერთი ხემწიფე. ერთხელ ხემწიფე წვეიდა სანადიროთ, ინადირა და ჩრდილში მიჯდა, დეისვენა. თურმე სანადიროთ ყოფილიყო ამოსავლეთის ხემწიფეც და უცაბედათ წამოატყდა ამ ხემწიფეს თავზე. გეეხარდათ ერთმანეთის ნახვა. დაჯდენ ერთხელა და ილხინეს. რო შევიდენ შუა სმაში, თქვეს: მეც ფეხ-მძიმეთ მყავს დედოფალი. შენც ფეხ-მძიმეთ გყოლებიაო და, თუმც ორივეს ვაჟი ეყოლოს-ძმობილები იყონო და თუმც ქალ-ვაჟი ცოლ ქმარი იყონო. მიცეს ერთმანეთს ფიცი და გამეგმშვიდობენ, წვეიდ-წამოვიდენ თავ-თავის სამეთოში.

გამევიდა ხანი და ამოსავლეთის ხემწიფეს ვაჟი ეყოლა, დასავლეთისას ქალი. ამოსავლეთის ხემწიფე გედვიცვალა და ობლათ დარჩა პატარა ტარიელი. გეიზარდა და დასრულდა ტარიელი—სანახავი აღარათფერი ჯობდა. მისთანა მოყვანილობის და ვაჟკაცი გულის ყმარწვილი აღარსა იყო; იმ სიდიდე კაცი არ გასახულიყო. ერთხელ ტარიელი სანადიროთ იყო, შეხვდა ერთი დედა-კაცი. ამ დედა-კაცს ყველა თითზე რძით სამსე ქოთნები ქონდა დაწყობილი და მიქონდა. ტარიელმა ეხუმრა: ესროლა კენჭი და ღოუქიცა რძე. მაშინ დედა-კაცმა უთხრა:—შენ რო კაი კაცი იყო, ცოლიც არ გაგითხოვდებოდაო.

ამის გამგონე ტარიელი მივიდა და უთხრა:—შენ დედა და მე შვილიო. მითხარი რა ამბავიაო. დედაკაცი მოუყვა, რაც ფიცი და პირობა მიეცა მამამისისთვის დასავლეთის ხემწიფეს და ახლა ფიცსაც ღალატობს, პირობასაც ტეხს და სხვას ატანს შენს საცოლო მზეთუნახავსაო. ტარიელმა დაჰკრა ხელი და პირდაპირ დასავლეთის ხემწიფის კარზე მიიჭრა. ღოუგვირგვინებით ამ დასავლეთის ხემწიფის ქალიშვილი, ვინდაცა ხემწიფის შვილზე და შეიყვანეს სასახლეში. ქალის დანახვაზე ტარიელს ბნედა დეემართა,—მზეთუნახავი მზესა და მთვარეს ეთამაშებოდა, სულ ვარდსა და იას ყრიდა პირის სახიდან. რა გეიყვანეს ნეფე-დედოფალი სამთიომოში, შეიპარა ტარიელი, მოძალდა კისერი ნეფეს, დედოფალს ბეჭედი წააძრო და გეილალა.

ამ დასავლეთის ხემწიფეს ყავდა ერთი გულთმეცარი ვეზირი, ასტანდილი. მივიდა იმასთან ტარიელი, მოუყვა რაც პირობა ჰქონდა ამოსავლეთის ხემწიფესთან, მის მამასთან, დასავლეთის ხემწიფეს და

ისიც არ დოუფიცია, რო მეტოქეს გამოძაბრა ყელი. ასტანდილი ზევიდა ტარიელის დგომარეობაში. მარა რალა გეეწყობოდა,—ხეწწიფე რავა დათმობდა სიძის მოკელას და მამკელელს, ვინც უნდა ყოფილიყო რავა შოურიგდებოდა? არც აცივა, არც აცხელა, არც მთის იკითხა, არც ბრის, ასტანდილის რჩევა ახლოს არ მიიკარა. ზემწიფემ ჩაასმევია კიდობანში თავის მზითუნახავი და აღიდებულ ზღვას მისცა.

რალაი ხემწიფემ არაფერი გეიგონა ასტანდილის, ის წევიდა და ტარიელი მოძებნა, შოუამხანიკდა და ერთხელა დოუწყეს ძებნა ზღვაგატანებულ მზეთუნახავს. ასტანდილი და ტარიელი წევიდენ პირდაპირ ფრიდონის სახემწიფოში. იცოდენ, რომ ფრიდონს ყავდა საუცხოფრო ბედოურები და როგორმე უნდა ეშონათ, მოვიდენ თუ არა ფრიდონის სახემწიფოში, დეირეკეს ბედოურების ჯოგები და წაყვანა დააპირეს.

გაფრინდა ხემწიფესთან მოამბე და მოახსენა:—შენი ცხენის ჯოგი მიყავსთო.—ჩემი ჯოგის წარეკვას ვინ გაბედავსო, უყვირა გარისხებულმა ფრიდონმა, ესროლა საბარცხალი და იქანავე გააცხებია სული, გააცივა. ახლა მიორე მწყემსი მოვარდა და მოახსენა:—შენი ჯოგი შეიტაცესო. იმას ესროლა პირსახოცი და იქანავე გააფშეკია ფეხები. მერე შევიდა მესამე, მოახსენა: რო მოგახსენო, მიწყენ და მამკლამო და ინებე შენი ლამაზი თვალთ ზელებისკენ გადახედვარო. მაშინ გეიხედა ფრიდონმა, დააკრაქუნა კბილები და ბძანა:—ეს რა ამბავს შევასწარი ამასაო? მოგვარეს ბედოური და მხლებლებიანა დეედევნა ტარიელს და ასტანდილს. ეს იცოდა გულთმეცარმა ასტანდილმა, ტარიელს უთხრა,—ფრიდონი რო დეგვეწიოს, დოუწოქოთ, ერთმა ერთს მუხზე ვაკოცოთ. მორემ მორე მუხზე და ბედოურები ვთხოვოთო, ჩვენს გაქირვებას მოუყვეთო, თუ არა, კაი დღეს არ დაგაქენებს ამ გაბედვისთვინაო.

რო შამოუტოვათ ფრიდონმა, ისე შეიქცენ, როგორც ასტანდილმა არჩია და ბედოურები ითხოვეს. ფრიდონმა რო ამათი გასაქირი გეიგო:—აჰა, ფრიდონი არ ვყოფილვარ, თუ მეც ძმათ არ გამოგადგოთ გასაქირშიდაო. აჩუქაყე ბედოურები და თითვანაც თან გაჰყვათ. დოუძმობილდათ.

წევადენ ბედოურებით საძებნათ დაკაპიწებულები. მთელი დედამიწა შეიარეს და ვერც მნახველი, ვერც გამგონე იმ მზეთუნახავის ამბის, ვერავინ იპონეს. ცამ ჩაყლაპა, თუ დედა-მიწამ, გერაფერი ვერ გეიგეს. ბოლოს ერთი ბერი-კაცის ქოხში ჩამოხტენ ღამის გასათევათ. ეს ბერი-კაცი იყო ქაჯეთის სახემწიფოში და, რო გეიგო, რას

ეძებენ ეს სამი აფხანიკები, მოახსენაყე:—მე მყავს სამი რაშიო. ერთიო, სანამდი მკლავის აწევ-დაწევას მოასწრებდე, მანამდი გეივლის ქაჯეთის ხეჭიფის ციხესაო; მორე, სანამდი ერთ ქადის ცოშს კეც-ზე დაატყებებდე, მანამდი გეივლისო; მესამე, სანამდი ღარზე დასხმული წყალი ღარის ბილომდი ჩეირბენდეს, მანამდი გეივლის და ამბავს მეიტანებენ იმ მზეთუნახავისას, რომელსაც თქვენ ეძებთ და იქ არის, იმ ციხეშიო.

ჯერ გოუშვეს ერთი რაში:—აჰა, თუ მართლა და ქაჯეთის ციხეშია, გაგვიგეო. უცეფ გეიარა რაშია და მოახსენაყე:—ქაჯეთში არისო. გადაბრუნდება „ტარიელ“, გადმობრუნდება, მაინც „ტარიელ“, იძახისო. გაგზავნეს მორე რაში და მოუტანათ ამბავი:—ქაჯეთის ხემწიფის შვილი კოცნის და ეალერსება, მზეთუნახავი კურცხალეზს ყრის და „ტარიელ“. სულ „ტარიელ“, იძახისო. გააგზავნეს მესამეც და მოახსენაყე,—ძალას ატანებენ და მაინც სულ „ტარიელ“ და „ტარიელ“, იძახისო.

ტარიელს, ცეცხლი მეეკიდა განიერ გულ-მკერდზე და გაგიჟდა:—წამიყვანეთ, შენი ჭირიმე, მეც იქ მამკალით, საცა ჩემი ბედი ჩემთვის იკლავს თავსაო. წვეილენ. ერთ წყაროსთან დეისვენეს და გეიგრილეს შუბლები. ამ დროს ქაჯეთის ციხიდან ერთმა ქალმა ჩამეიცანცალა ამ წყაროზე. სამივე ამხანიკი მიიმალა ტყეში. ქაჯის ქალმა ვერაფერი გეიგო მათი აქ ყოფის და, როცა აამსო ჭურჭელი და გოდუხვია ჩიგვებისკენ, ტარიელი მიიპარა ამსებულ ჭურჭლებთან. შიდ მზეთუნახავის ბეჭედი ჩაუძახა და ისეც მიიმალა. გამევიდა ეს მოსამსახურე ქალი ჩიგვებიდან, ეიკიდა წყლით სამსე ჭურჭელი. მიიტანა, დოუსხა მზეთუნახავს პირდასაბანთან და უცეფ, ბეჭედი არ-კი გადმოვარდა, და ჩოუგორდა ხელში! მზეთუნახავი აჰყლოპინდა, სიხარულით ძირს ფეხი აღარ ედგა. მაშინვე მიხვდა, რომ აქ, საძახა აბლო, ჩემი საყვარელი ტარიელი ცოცხალია და არიო.

ქაჯეთის ხემწიფის შვილმა რო მზეთუნახავის გახარება შეიტყო, სულ აცეკვდა: ახლა კი გაკეთდა ჩემი საქმეო! ქაჯები რომ ლხინნი და ერთ ამბავში იყვენ, შეეპარენ ციხეს ტარიელი და მისი აფხანიკები; დააქციეს და დაამხვეს იქოურობა, დახოცეს და ამოჟლიტეს ქაჯები და ხელში იგდო ტარიელმა დასავლეთის ხემწიფის ქალიშვილი. წამიყვანეს იქიდან მზეთუნახავი და ერთ ალაგას რო მივიდენ, ტარიელს უთხრეს:—შენ წადი, ძმაო სახში და გეენხადე ქორწილისთვისაო. გასწია ტარიელმა შინ და ასტანდილმა და ფრიდონმა ქალი წაგვარეს. როცა შედგენ ერთ ხიდზე, ასტანდილმა, და ფრიდონ-

მა იძვრეს უცეფ ხმლები და შოუტოვეს მზეთუნახავს და ქალმა ში-
შით ცხრა ქაჯი წამოყარა. ექვსი ქე მოკლეს, სამი წყალში ჩავარდა.

წეიყვანეს ქალი და ასტანდილი ხიდის ყურზე ჩამოჩჩა და გეი-
გონა, რომ იმ სამმა ქაჯმა, წყალში რომ ჩაქციედენ, დეიწყეს ლაპა-
რაქი. ერთმა თქვა:—მე გადევქცევი თუთრ ჭევრათ და ვინცამ ჩვენი
დედა წამეიყვანა. ის რო სანადიროთ წამუა, მაშინ მე დამიჭირამს
და მარჯვენა ხაარს შევახმოფო. მორემ თქვა:—მე გედევქცევი მისთა-
ნა ქორათ, რო სულ ჟრიალ-ჟრიალი გამქონდესო. რო ამეიხედამს
მალლა, თვალეებში ჩავეკრამ პრკყალეებს და დავაბრემავეფო. მესამემ
თქვა:—მე მშვენიერ რაშათ გედევქცევი, შეჯდება ჩემზე და წელ
ქვეით გავასმოფო და ვინც უყუროს და გაამხილოს, ეს ჩვენი ნალა-
პაოიქები, ქვათაც ქცეულაო.

ეს გულში ჩეიმარბა ასტანდილმა და წამეეწია ისევ ფრიდონს და
მზეთუნახავს. ზიგიდენ ტარიელისას და დიდი ქორწილობა გედეიხა-
დეს. ფრიდონი შინ წვეიდა, ასტანდილი დარჩა ტარიელისას, არ
შორდებოდა. ტარიელს უხაროდა. ამასობაში მისთანა ვაჟი ეყოლა
ტარიელს, რომ უკეთესი აღარაფერი იქნებოდა. დედ-მამა სიხარუ-
ლით სულ ქელოპინობდა. ერთხელ სანადიროთ გევიდენ ასტანდილი
და ტარიელი. უცეფ ტარიელს გამოურბინა თეთრმა წვევარმა, ტა-
რიელი გამოევიდა დასაქირავათ, ასტანდილმა ისარი ჰკრა და მოჰ-
კლა. ტარიელს ძრიელ ეწყინა. მერე დეინახა მშვენიერი ქორი ტა-
რიელმა და დეედენა. გააქანა ისარი ასტანდილმა, შუა გვერდში
გოუყარა და ჩამოუძახა ძირს. ტარიელი ისთე გედირია გულმოსუ-
ლობით, სულ დორბლს ჰყრიდა პირიდან. მესამეთ დეინახა მშვენიე-
რი რაში და რო დეიჭირა და უნდა მოვლებოდა ზურგზე, დოუნიშ-
ნა ისარი ასტანდილმა ამ რაშს, და იქავე გააცხებია სული. ტარიელი
მოთმინებიდან გამევიდა და ჩააცივდა ასტანდილს, რა არი და რა
არი მისი მიზეზი, ოო მოკალი ესენიო. ასტანდილმა უთხრა:—ვერ გე-
ტყევი, არ ვარგა თქმაო. შეგხვეწა ტარიელი, საშველი აღარ მიცა
მითხარი და მითხარიო.—რო გითხრა, მე მოკვდებიო.—შენ რათი
მოკვდებიო? მითხარი, თუ ნამდვილი ჩემი ძმობილი ხარო. რო აღა-
რაფერი გეეწყო, მოუყვა ასტანდილი, რაც ხიდის ყურში გეიგონა,
რაც ხიდზე იმან და ფრიდონმა საქმე დოუწიეს მზეთუნახავს და,
ჩავარც კი გაათავა, გაქვავდა.

ტარიელს გული მოუკვდა, უმოწყალოთ ეწყინა ამისთანა მეგობ-
რის გამეტება და დოუწყო წამალს ძებნა. დიდი ვაი-ვაგლახის და
სიარულის შემდეგ, ერთმა ბერი-კაცმა უთხრა:—შენ რომ შვილი გყამს,
იმას ამოართვი ცოცხლათ-ცოცხალი გული და ქვათ ქცეულს ასტან-

დილს ჩოუჯინეო, და გააცოცხლდებაო. ტარიელმა ასე ჰქნა,—უპოქ-
პანოთ შვილს გული ამოაცალა, არ დაზოგა, და რაევარც კი თავის
სანატრელი შვილის გული ასტანდილს ჩოუჯდინა, ასტანდილი ი წამ-
სვე გაცოცხლდა.

ახლა რაღა უყოს ამ თავის სიცოცხლე შვილს? ტირის ტარიელი,
დარბის ხეცევიით და ეძებს წამალს. შეეყარა ისევ ის ბერი-კაცი და
უთხრა:—მზეთუნახავს გული ამოქერი, ბაღეს ჩოუჯდინე და მორჩებაო.
მძიმე და ძნელი იყო ტარიელისთვის ეს მსხვერპლი. ოუტყდა ზეთუ-
ნახავს:—ასე და ასე მითხრა ერთმა ბერი-კაცმაო. მზეთუნახავმა პი-
რიქით თხოვა:—ანგრე ჰქენი, შენი ჰირი შემეყაროს, უბელურ შენს
ცოლსაო. ამოქრა ტარიელმა თავის საყვარელს გული და თავის სა-
ნატრელ შვილს ჩაუჯდინა. ჩაჯდენა და ბაღვის გაცოცხლება ერთი იქნა.

ახლა ამ საყვარელის წამლის ძებნა დეიწყო. შეხვდა ისთევე ის
ბერი-კაცი და უთხრა:—შენი გული ამეიქერი, ჩოუჯდინე და ის გაა-
ცოცხლდებაო. შესტირა ასტანდილს:—ჰქენი იმდენი ძმობა და მეგო-
ბრობა, გული ამომქერი და ჩემი საყვარელი ცოლი გამიცოცხლეო,
ჰე-კი მის სანაცვლოთ გავხდეთ. არ მეეშვა და ასტანდილმა ოუს-
რულა ვედრება. ზეთუნახავი გაცოცხლდება.

ზეთუნახავის ტირილმა სიცოცხლე მოუწამლა და ახლა ასტან-
დილი წევინდა ბერი-კაცის საძებრათ. დიდი ვაი უშველებლის შემდ-
გომ შეეყარა.—მამობილო, ჩემი გული და სიცოცხლე შემეწირამს
ჩემი აფხანაკი ტარიელისთვის და გამიცოცხლეო.—არა, შვილოვო,
შენი გული წმინდა და უმანკო არი. უმანკო ბატკანი ყავს ტა-
რიელის ბაღეს, ის დაჰკალი, ამოარათვის გული, ჩოუჯდინე ტარიელს
და გაცოცხლდება. მეოე იცხოვრეთ ბედნიერათ ერთმანეთის სიყვა-
რულშიო. ასე მეიქენ და ტარიელიც გაცოცხლეს.

ასტანდილი შინ წევინდა და შეატყობია სუყოლიფერი დასავლე-
თის ხემწიფეს. დიდათ გეგხარდა და შოურიგდა ტარიელის; თავის
ხემწიფობაც იმას დოულოცა. მაშინ ასტანდილს ტარიელმა თავის
მამისოული სახემწოფო მისცა. ამოსავლეთიდან დასავლეთამდი
ტარიელი, ასტანდილი და ფრიღონი ერთმანეთის სიკვარულით და
აფხანაკობით ხემწიფობენ და ბედნიერებაში ათრობენ ხალხს.

მოხეური ვეფხის-ტყაოსანი

ტარიელმა ჰკითხა მამიდასა, ეს ლაშქარნი ვინ არიან?

— ეგ ლაშქარი ისენია, შენსა ბიძას ქალსა სთხოვენ, წასაყვანად
ელაზია.

— ჩემსა ბიძას რომ ქალსა სთხოვენ, ჩემსა რაღას გაავიან.

ტარიელმა დაიმუქრა, რომ მათ ცოცხალს არ გაუშვებო და მართ-
ლაც დახოცა მეფის წულები და მათი ამაღაც. მეფე ამაზე გაწყრა
და ტარიელს უთხრა:

„ტარიელ დაგსვი ვეზირად
სიტყვა შენ გამაბჟობინე,
თუ ჩემი ქალი გინდოდა
რატომ არ შემატყობინე.“

მეფემ თავის ქალი კიდობანჩი შეასვენა და ორი მონით წყალჩი
გადაადგო. ტარიელმა ეს ამბავი მამილისაგან გაიგო და წავიდა ნეს-
ტან-დარეჯანის საძებნელად. ძებნიდა სატრფოს და იან ტიროდა:

„წყალო რა უყავ ჩემი მზე,
წყარო შე არაგვიანო,
თოფი არ გეკერის, არც ხმალი,
არც შუბი შეგეჩხვირება,
ერთი დაგაწვე დაგლიო
მის მეტი რა გამოგაკლდება“.

ერთმა მონამ ყური თურმე დაუგდო ტარიელის მოთქმა-ტირილის-
და ეს ამბავი როსტოვან მეფეს მოახსენა:

„ერთი რამე ზღვისა პირსა
დამტირები გვანდა გმირსა,
დიდი ველი მაერთვილა
იმის ცრემლის ნადინარსა,
წვრილად ესხა მარგალიტი
ცხენსა, ლაგამს-უნაგირსა,
თქვენმა მზემა ბატონებო,
საკვირველს კი რასმეს ტირსა“.

ამაზე როსტევეანმა ბრძანა:

„ადექით აწყარენით,
ჩემო ეღებ და ომარო,
ის კაცი აქვე მომგვარეთ
ვინ არის ველთა მდგომარე“.
— ადვილი სამსახურია
ერთის მოყვანა ორთაგან.“

ორი გმირი წავიდა ასი კაცით ტარიელის დასაქერად, მათ წინ
წინა გაუძღვა და შორიდან ტარიელს დაუკივლეს:

„მინდორში ბროლის ციხეთ,
მეფე გიბრძანებს ვინ ხარო?“

ტარიელმა მათ ყური არ უგდო, მაშინ ისრები ესროლეს.

თქვენ კი მღერით მე კი ვტირი,
რაჩი ვგეგვართ ერთმანეთსა.
იქით აქეთ მინდორს შუა.
თეთრი ქორი ამოფრინდა,
გლეხი კაცი არ იკადრა
თავადებზე გადაფრინდა.
ჯამბარას ხელი წამოკრა
გააცილა ზღვისა პირსა,
შენი მაგრად მოკვებურნი
მოგიმშვიდა მათრახითა,
ზოგი მინდორს გაგიტყორცნა
ჯერთა ჯარასავით ბრუნავს,
ზოგი მიწას დაანარცხა
გაასწორა მიწასთანა.
მეფემ თასი გადაავდო
ალარ არის ემის სმისა,
ვინც სემი ასი გაწყვიტა
არ ყოფილა კაცი ზნისა.

ახლა თვით როსტევეან მეფე და ავთანდილი წავიდნენ ტარიელის
დასაქერად. მიუახლოვდნენ თუ არა, ტარიელმა ისინი იცნო, მას მოს-
წყინდა ადამიანების ხოცვა, ადგა და წავიდა.

როსტევეან მეფე ხელცარიელი უკანვე გაბრუნდა დიდად დაღონე-
პული. მეფემ ახლა სამეფოს სამივე მხარეზე სამ სამი წლით სამი

კაცი გაგზავნა ტარიელის საძებრად. მაგრამ ისინიც ხელცარიელები გამობრუნდნენ. მაშინ როსტევეანის ქალმა, თინათინმა, ტარიელის საძებრად თავისი სატრფო ავთანდილი გაგზავნა. სამი წლის ვადით. თუ სამი წლის ლოდინის შემდეგ ავთანდილი არ დაბრუნდებოდა და ტარიელის ამბავს არ მოიტანდა ქალი ვათხოვდებოდა.

ავთანდილი წავიდა ტარიელის საპოვნად.

სამსა წელსა მიეჯარა
არ მენახა კაცი გზითა,
ორთა კაცთა წვეროსანთა
ყმა მოყავდა უწვერული,
თავი გვერდზე გადაეგდო
დიახ გვანდა უსულოსა,

გაუძრახე:

„კაცნო, ვინ ხარ, სიდან მოხვალ
ან რა არის თქვენსა თავსა?“

ძითხრეს მათ:

ყმამა ერთმა გაიარა,
ზედ იჯდა შავ ტაიქასა,
გაუძრახეთ კაცო ვინ ხარ,
იმან ბაგე არ აძრაბა
და არც ჩვენკენ მაიციქირა.
გაჯავრდით და გავგულისდით,
ჩვენ იმას წავეციდენით.
მისი შაპურობა გავბედეთ
მან მათრაბი გადმოგვკრა,
მკერდამდი გასაპოზელი,
გაბრუნდა და გაიარა
არც ჩვენსკენ გადმაიციქირა.“

ავთანდილი:

თქვენსა სნეულსა თქვენს ძმასა
ღმერთიმცა მისცემს შეებასა,
მარად ახლით მუხათა ძირსა
მიეცით მოსვენებასა.

ავთანდილი გაუდგა გზას ტარიელის ბინის საპოვნად. იარა და ერთი ადგილს ქოხი გამოჩნდა. ავთანდილი ბუჩქებში მიიმალა დე შორიდან ზვერვა დაუწყო თურმე. ამ დროს მოვიდა ტარიელი. ქოხიდან მას ქალი გამოეგება, ორივემ იტირეს და შემდგომ ქოხში შევიდნენ.

ავთანდილი დაფიქრდა: ქოხში პირდიპირ რომ შევიდე, შეიძლება ერთმანეთი დაეხოცოთო. სჯობია დავიცადო და როცა ტარიელი ქოხიდან წავა, მაშინ შევალ ქალთან და მის ვინაობას გამოვკითხო. ასეც მოიქცა. მეორე დილას ტარიელი ქოხიდან გავიდა და მტრის რაღაც ქალი დასტოვა. ავთანდილი შევიდა ქოხში, ქალს თმეზს ხელი წაავლო: „დაიქირა თმითაო; ვითა კაცები მახითა“ და დაუწყა ტარიელის ვინაობის გამოკითხვა. ქალი უარზე იდგა და სიტყვას არ ძრავდა. მაშინ ავთანდილმა ხანჯალი იძრო და ქალს ყელზე დააბჯინა. ქალმა მაინც არ აიძრა. სასოწარკვეთილებაში მყოფ ავთანდილს ახლა ტირილი მოუვიდა და უნაშო თავის სამი წლის ვადის შესახებ. სამი წელი გადის და თუ ჩემს სატრფოს ტარიელის ამბავი არ ჩაუტანე, განითხოვდებაო.

როცა ქალმა გაიგო, რომ ავთანდილი სიყვარულის ისეთივე ცეცხლით იწოდა, როგორც ტარიელი, შეეპარა და უთხრა, ფიცი მომეცი, რომ ორივე გმირს ერთმანეთთან ჩხუბი არ მოგივართო და ყველაფერს გიამბობო. თან ერთუროს დაძმობაც შეფიცეს. ქალმა უთხრა ტარიელი ახლა მოვა. შენ სადმე მიიმალე, მე დაუწყებ საუბარს, შენ უური დაუდგე და გაიგებ ის შეხ მიგელებს თუ არაო.

ტარიელი მივიდა, ტაიქი გაუშვა, იქ ქოხში შევიდა და პური ქამა. ქალმა ტირილით უთხრა: „რა უნდა გაარიგო წყლის პირას ტირილითაო, ჯობია იპოვო ამხანაგი და საქმე გააქეთო“.

ტარიელმა უპასუხა: „სად ვიპოვნი მე ჩემ სადარ ამხანაგსო“.

— მე თუ ვიპოვნი საფერსა მას შეებრძოლები თუ ძმად გაიხდიო.

თუ სადარი იქნება მე ძლიერ მესიამოვნებისო.

— მაშ ფიცი მომეცი და მე მოგვრია ამხანაგსო.

ქალი გავიდა და ავთანდილს უხმო. ორივემ ერთმანეთს ხელი ჩამოართვეს. აკოცეს და ძმობაც შეფიცეს. დასხდნენ და თავიანთი თავგადასავალი იამბეს. ავთანდილმა უთხრა ტარიელს:—სამი წელი მითავდებდა და ახლა წავალ ჩემს სატრფოსთან. მას პირობისამებრ ყველაფერს უამბობ, ჩქარა დავბრუნდები და შენ აქ მიცადეო.

ავთანდილი წავიდა როსტევეან მეფესთან და მიუტანა ტარიელის ამბავი. მეფემ ავთანდილი არ გამოუშვა უკანვე, მაგრამ ის არ დგება და გამოიპარება.

გზათ ავთანდილმა ფრიდონ მეფესთანაც შეიარა და მას ნესტანის განთავისუფლების საქმეში დახმარება სთხოვა. ამ დროს ტარიელი მინდვრად სეირნობდა და ლომისა და ვეფხის შებრძოლებას შეეფეთა (ლომს უნაოდა სქესობრივი დაქანაუფილება).

„ლომი სდევს, ვეფხი ზიურბის,
ფუი შენს მამაცობასა“.

საქვე მან და ხმალი დაკრა, ლომი მოკლა და დაჭრილი ვეფხი კი ხელში აიყვანა. მაშინ ტარიელს მოაგონდა თავისი სატრფო ნესტან დარეჯანი, რომელსაც ვეფხის ტყავის კაბა ეცვა, ტირილი მოუვილა და უნდოდა ვეფხისათვის ეკოცნა, მაგრამ ვეფხმა მას ყელში ბრჭყალი გაჰოკრა და სისხლი აღინა.

ტარიელი გაბრაზდა ვეფხვი მიწაზე დაანარცხა და სული ამოჰხადა. თვითონ მას კი გული წაუყვანდა და მიწაზე გაიშლართა.

ამ დროს მოვიდა ავთანდილიც. დაიხახა ჯგერძნობელი ტარიელი და მეტად შესწუხდა. წყალი არსად იყო და ვეფხისა და ლომის სისხლი ასხურა, რათა ტარიელი გონზე მოეყვანა. ჩქარა ტარიელიც მოსულიერდა. მას უსაყვედურა ავთანდილმა, რატომ მინდვრად გამოხველიო მე რომ არ შეგსწრობოდიო, ახლა მკვდარი იქნებოდიო.

ორივენი ქოხში წავიდნენ. აქ ითათბირეს ნესტანის დასხნაზე. პირველად გავიდნენ ფრიდონის სამეფოში. ყარაულებმა აცნოვეს მათი მოსვლა ფრიდონს. ფრიდონმა მიიგება და თავისთან მიიპატიჟა. ორივემ ფრიდონს დახმარება სთხოვეს და ისიც ამხანაგად გაყვა. თავის მამიდა ტარიელმა ფრიდონთან დასტოვა, სამივე ცხენებზე შესხდნენ და გზას გაუდგნენ.

ავთანდილი ფატმანთან მივიდა. რათა მისგან გაეგო ნესტანის სხვა მეფეზე გათხოვება და ამ მიზნით აქ იყო წასული საჩქმის მოსაგვარებლად. ნესტანი ამაზე უარს ამბობდა და ითხოვდა ისევე წყალში გადაგდებას.

ერთხელ მოახლემ შეასწრო ფატმანს და ავთანდილს ერთად მწოლიარეს, რომელმაც დაიბუქრა.

„გაგი თენდების განანებ
მაგ მოყმეს თანა წოლასა
ეგრე გაგიხდი საქმეა,
შვილებს დაუწყებ კამასა“.

ფატმანმა უთხრა ავთანდილს, მოალხე მოჰკალი, თორემ გოხჯ საჩქმეს მიზამსო. ავთანდილმა ის მოკლა. როცა ფატმანმა ყველაფერი დაწვრილებით უამბო ავთანდილს, მაშინ ავთანდილ, ტარიელ და ფრიდონ ჯარით ქაჯეთის ციხეში გაემგზავრნენ. აქ დაიწყეს თათბირი, თუ როგორ აეღოთ ციხე.

ფრიდონმა სთქვა ციხის კედელზე თოკი გადაადგდეთ მე ავალ თოკზე ჩამოვეკიდებთ და ციხეს შიგნიდან გავალბო:

როცა მზრდიდიან, მწვრთიდიან,
მცემდიან, მაწვალეზდიან,
მე ის მეგონა მკლავდიან,
თურმე ისინი მჩვევდიან.
ევრე გავალ კისკალზე (თოკი)
თოლიც არ მომესწრებიან.
ავთანდილმა ამაზე უპასუხა:
„თათბირებო კარგთა თათბირთა,
მოყვასნი ვერ გიწუნებენ,
მაგრამ მოკეთენ კისკასო,
შენ შინ დარჩები და ჩვენც
ვერას გავებლებითო“.

სჯობია ასასად გავიყოთ და როცა ციხის კარი გაიღება, მაშინ
მივსცვივდეთ და ციხე ავიღოთო. ასეც მოიქცნენ. გაიღო თუ არა
ციხის კარები ცხენებით შიგ შეიქრნენ. მეციხოვნე ჯარი დახოცეს
და ნესტანი გაანთავისუფლეს. ნესტანი და ტარიელი ერთმანეთს
გადაეხვივნენ და ციხიდან გამარჯვებულნი გამოვიდნენ.

ჩაწერილია ეთნოგრაფ ს. მაკალათის მიერ ყაზბეგში 1930
წელს 20 ივლისს, გახუტა ზეთაგურის თქმით. დაბეჭდილი არის
ს. მაკალათის წიგნში „ხევი“.

გმირების თავგადასავალი

(რომანოს, ამირანის და ტარიელის გმირთა)

რაატომს, ამირანს და ტარიელს მორიგეობით უნდა ეთქვათ თავიანთი თავგადასავალი. გადაწყვიტეს დაეწყო უმცროსს.

ტარიელმა უთხრა რაატომს და ამირანს: ერთი რკინის კაც¹ შემხვდა, გრუზი¹ დაეკარ და ვერაფერი დავაკელ. მოდიოდა ჩემი საქონლის გამოსარეკად. ველარაფერი მოუხერხე. შეეშინდი და ძიად გავეფიცე. წავედით და გადავიყვანე კედელზე. მორეკა საქონელი და გადმოყარა საქონელი, და მეუბნებოდა დაიჭირო, არ გაუფუტდესო. მენა ვერ ვიჭერდი სიქონელს. ავდექ და კარები გავაღე. გამოვრეკეთ სამასი სული. ერთ ადგილას ღამე რომ დავდექით. ჰური ვჭამეთ. იმან ერთი ხარი შექაშა. თავათ გავატყავე, მოვხარშე და ისე ვჭამე, და სიცილი დაიწყო მოხარშვა რათ უნდაო. მითხრა ღამის ძილი მჭირს, ტარიელი რომ დავეწვიოს, გამომალვიძეო.

—რაატომ არ მეუბნები როგორ მოვექცე ტარიელს?

—მე ტარიელი განა მაშინებს. რომ დაიკივლებს დედამიწა გასქდება და ფეხები ჩამივარდება და მაშინ ტარიელი მომერევაო.

როცა დაეძინა, დავიკივლე, ფეხები ჩაუვარდა მიწაში. მაშინ გრუზით დაუწყე ცემა. დედამიწაში წავიდა, დიდი ქვა დავადე და უთხარი: მანდ იყავ შე ძაღლოო. მოვებრუნე საქონელი და ისევ ჩემს ადგილში მიერეკე. რაატომს უთხრა, აბა მე მაგაზე საკვირველი არაფერი მინახავსო.

რაატომმა უთხრა ამირანს, აბა უნცროსო ძმაო, გვითხარი, შენ რა ნახე საკვირველი შენ გმირობაშიო.

—მე რა ვნახე საკვირველი? ერთ მთაზედაო ირემი მოვკალი, ჰური ვჭამეო. ღამე წყალი მომწყურდაო, ავდექიო და ქედს იქით გადავედიო. ერთ ღელეში წყალი ხან წამოვა, ხან შეწყდებაო. მივე-

¹ „თმა დაზუქულებით ქმნილი (თმა დაგრებილი)“ (საბა).

დი სისხლი იყო და ვერ დავლიეო. ამ სისხლის ნაჲალს შევეყო. ავ-
ელ ერთ მთაზეო. ერთი მთის ოღენა კაცი ზისო. შუბი უჭერიო:
ძილი კირსო; დაკრამს იმ შუბსაო თავსო და თავის აწევის შემდეგ
სისხლი წამოგა. დაუძახე:—რა ხარ შენ, რა სულიერი ხარ?

—მე ცოლი მომტაცა ერთმა გმირმა, თუ შენ ღვთის ნათლული
ხარ, მე დამეძინება და გამაღვიძე ჩემ ცოლს რომ ამოიყვანს მთაზეო.
გმირი მთვარესავით ამოასინათებს. ნითხრა:—ჩვენი ომის დროს ქედს
იქით გადადი, თორემ ჩვენი ოპის ქარი გადაგადგებს სადმეო.

მოიღნენ და შაიტაკნენ. ომი რომ დაიწყეს, ორნივე დაიხოცნენ.

მივედიო, დედაკაცი ტიროდა. ახლოს რომ მივედი მიძახრა: შენ
ვინა ხარ?

მენა ამირანი ვარ. დედაკაცმა მითხრა:—განიგონია შენ ღვთის
ნათლული ხარ. ეს მიცვალებული დედამიწას მიაბარეო. მიველ,
ხმლით დაუწყე თხრა და გაეცინაო. მითხრა: რას ჩადიო? ადგა და
თვითონ დედაკაცმა მიაბარა მიწას.

დედაკაცმა მითხრა:—შენ პატყლებ, ამირანი არა ხარო. ხელი
მომავლო და სამჯერ შემაფრინა მაღლა. დედამიწაზედაც არ დამიშ-
ვა, თუ არა დავიმტვრეოდი. მაშინ წამოველ და სახლში დავწექ
პირქვე. მოიდა ჩემი ნათლია (ქრიძტე). მითხრა:—რათა ხარ ავადო?
მამრე გაჯავრებულმა ხმა არ გავეციო. მაშინ ცხრა უღელის ბულა
კამეჩის ძალა მომიმატაო. ეხლა წადიო, იომეო. მაშინ უთხრა რაეტომს:
ჩემ გმირობაში ეგ ვნახე სიკვირველიო.

ეხლა ბებერმა რაეტომმა უამბო:—ჩემ გმირობაშიაო, საკვირველი
რა ვნახეო? ქაჯეთის სახელმწიფოში თორმეტი გმირი მიძიდოდა,
თავის ცხენებით, „ზაპასით“. ერთ ადგილას დავვილაშდაო. წვიმა
იყოო. ერთ კაცის თავში შეესულიყავით, ვერ გავიგეთ, რა იყოო.
ერთ მეცხვარეთეინ მგელს ცხვარი მოეტაცნაო. გამოუდგა მგელსაო.
იმ თავს ხელი მოავლო მეცხვარემაო, მგელს ესროლაო. ჩვენ მაშინ
ზოგს ხელი მოგვტყდა, ზოგს ფეხი. სულ დავიფანტეთო. რო გათენ-
და, ჩაველ. ვნახე კაცის თავი იყოო. ღმერთს ხელები შევეყარე, თაყ-
ვანი ვეცი. ერთი ეს გმირი გააცოცხლა, როგორი იქნებოდა წინან-
დელი გმირი. იქნა ღვთის ბრძანება და ადგაო. უთხარიო. წინანდე-
ლი ომი როგორი იცოდით.

—აბა, ამ მარჯვეში ტყე არსად არისო.

უთხარი:—შენს იქით დიდი ტყე არისო.

დამიძახა: აბა სადა ხარ?

დიდი წითელი მაძრო და მესროლა. მე იქიდან სადაც, დავიკი-
ვლე, აღარ დაედექი. სადაც ვიდექი წითელი იქ დავარდა და დე-
დამიწა სულ დაგლიჯაო. მე ჩემ გმირობაში მაგისანა საკვირველი
არა მინახავსო, თქვა რაფტომმა.

ჩაწერილია ქს. სიხარულიძის მიერ 1933 წ. მიხაყაბა-
ნაშვილის თქმით სოფ. ახალუბანში, მცხეთის რაიონში. მთქმე-
ლი მიხა 60 წლის მოხუცია.

ვარიანტი მოგვაწოდა ქს. სიხარულიძემ. რისთვისაც დიდ მად-
ლობას მოვახსენებთ.

ტარიელის არაპი

(მეგრული ვარიანტი)

იყო ერთი ძიძისაგან აღზრდილი ტარიელი. ტარიელის გაძდელს ჰყავდა ერთი ქალიშვილი, რომელსაც სახელად ნესტან-დარეჯანი ერქვა. გაძდელს ორივე შვილად ჰყავდა და ასწავლიდა კიდეც. ეს ქალი სწავლის დამთავრების შემდეგ მამიდასთან წაიყვანეს რაიმე ხელობის შესასწავლად. ტარიელი კი გაძდელთან დარჩა. ტარიელი ახალგაზრდა კაცია. აქვს უამრავი იარაღი და არის ცხენ-უნაგირით მოწყობილი. ასე მოწყობილად დადის და მუდამ ვაჟკაცურსა და ყაჩაღურ საქმეებს ჩადის.

გავიდა ხანი. მამიდამ ნესტან-დარეჯანი ხვარამზის მეფეს შვილს მიათხოვა. გადაწუდა ნესტან-დარეჯნის ქორწილი. მოეწყო უზარმაზარი სეფა. რომელსაც დილიდან საღამომდე მომსახურეობა ესაკიროებოდა.

ეს დაიწყო და გადასცა ხვარამზის ხელმწიფეს.

ამ დროს ნესტან-დარეჯანმა მისწერა ტარიელს წერილი. ტარიელი ზის და ქეიფობს ახალწელს. შუა სუფრაზე ტარიელს შეატყობინეს, ვილაც ქალი კიშპართან არისო. ტარიელმა შემოიყვანეთო, სთქვა მაგრამ ქალი არ შემოვიდა. გამოვიდა სეფიდან ტარიელი და მივიდა ქალთან. ქალმა მისვლისთანავე წერილი გადასცა, წაიკითხა, ნესტან-დარეჯანი სწერს: მეო ჩემმა მამიდამ გამათხოვაო. მიმათხოვა ხვარამზის ხელმწიფის შვილსო და დღეც გადაწყვეტილიაო,—სეფებიც გაკეთებულიაო. ხელმწიფის შვილიც უკვე გადმოსულია ჩემს წასაყვანად, აწი შენ იცი, და მშვიდობით ტარიელოვო. ტარიელმა წაიკითხა თუ არა, წავიდა და თან წაიყვანა ძმა-კაცები ოცი-ოცდახუთი კაცის რაოდენობით. ხელმწიფის შვილი გადმოსულია, მოაღწია შუა გზამდე თუ არა, ტარიელიც მივიდა ოჯახში.

ხელმწიფის შვილი წევს. ტარიელი შევარდა, აიღო და სეფტზე მიახალა. ხელმწიფის შვილი მოკვდა. მოკლა თუ არა, აიშალა ხელმწიფის შვილის მომყოლი ჯარი და შეუტოვეს ტარიელს,—ეს რა ქენიო. ტარიელი მათრახით შეერია ჯარს და დახოცა ყველანი. მობრუნდა და წამოვიდა. წამოვიდა და ხუთი ექვსი დღის შემდეგ მოაწყო კამ-

პანია და დაპატიჟა თვისი ძმა-ბიჭები. შევიდნენ თუ არა მაგარ სმაში, ტარიელმა გამდელს უთხრა:—შენ ხარ ჩემი მამა, აწი შენ მოხუცი ხარ, მე შენ სირცხვილს არ გაქმევ, სანამ მე და ჩემი ხმალი ვართო.

—ჩემი ნომრევი კაცი აღარ უნდა იქნესო. ამაზე გამდელმა უპასუხა ჩემთვისაც ესაა საინტერესო. მე აწი მოხუცებული ვარ და შენ გადმოგცემ ჩემს მეუობასო და შენ იცი, შენს სამეფოს, როგორ მაგრად დაიკავებო. აიღო ყანწი და ტარიელს მიულოცა მეფობა.

ტარიელი ამის შემდეგ უფრო გამხიარულდა და ამხანაგებს უთხრა:—ძმებო, სამი დღე და სამი ღამე დაევადეთ და ვიქეიფოთო. ამ დროს ტარიელთან ჰოვიდა კიდევ მოსამსახურე და უთხრა:—კარებთან ქალიშვილი დგასო. ტარიელი წამოდგა და მივიდა მასთან. იცნო ნესტან-დარეჯანის მოსამსახურე. გოგო სტიროდა. რა გატირებს ქალოვო, უთხრა. რა მატირებსო და ნესტან-დარეჯანი მისმა მამი-დამ საშინლად გალახა, მისი თმები დაიხვია ხელზე და შემოათრია, და გარეთ გააგდოვო. ცოტა ხნის შემდეგ რომ მივედი მე (ის არის ზღვის პირას მოსახლე), აქ ამოსულა ორი კაცი და გაუტაცნიათ კიდეც. ტარიელმა უთხრა:—არ იცი ნესტან-დარეჯანი რისი მიზეზით გაილახაო? ქალმა უპასუხა: ჩემი მიზეზითო, რომ მამიდას ცნობა მოუვიდა და შეიტყო თუ როგორ მოკლა ტარიელმა მეფის შვილი. ეს ყველა შენი ბრალი არისო,—აღბათ, შენი მიზეზია, შენი გულისთვის ეს მკვლელობა, შენ გაქვს მიცემულიო. ამის გამო ნესტან-დარეჯანი სამუდამოდ მოიშორა მამიდამ თვალიდან.

ესლა ტარიელმა უთხრა:—ცოტა მომითმინე აქო და გაბრუნდა. შეაკაზმვია ცხენი. მოახსენა ამხანაგებსა და ძმა-კაცებს:—მე უნდა წავიდე ნესტან-დარეჯანის საძებრადო. ისინიც გამოეწყენენ და წაყენენ. ტარიელმა უთხრა ამხანაგებს:—ამხანაგებო და ძმებო, მე ამ საქმეს ვერ ჩამოვცილდებიო და თქვენც ტყუილ უბრალოდ ნუ დაიღუპებითო, აქ დარჩითო. მაგრამ ძმა-კაცებმა უთხრეს:—უსიკვდილოდ ვერ დაგცილდებითო.

ნესტან-დარეჯანის გოგო ერთ ადგილას იდგა და ტიროდა:—მე აწი იქ ვერ მივალ, უთხრა ტარიელს. მე შენთან უნდა მოგვედო და აქ უნდა დამასაფლაოთო. ამ ქალს სახელად ჰქვია ასმათი. ამისთვისაც გამოაწყო ტარიელმა ცხენი, შემდეგ გამოეთხოვა გამდელს და უთხრა:—ნესტან-დარეჯანი დაკარგულა და მის საძებრად უნდა წავიდეო, სანან არ მოეძებნი, მანამ არ მოვალო. წავიდნენ, და თან წაიყვანეს ასმათი.

ტარიელი ასი კაცით მიდის.. გათავდა ერთი თვე, გათავდა მეორე. გავიდა წელიც, მაგრამ ტარიელმა ვერაფერი იპოვა. გავიდა სამი წელიც და სამი კაცის მეტი, ყველა დაეხოცა. დარჩა სამი კაცი: ერთი თვითონ ასმათი, ერთი ჭრილობის მოწამლე, მესამე მონადირე და მეოთხეც თვითონ ტარიელი. ამათმა ამ სამი წლის განმავლობაში მრავალი ვაჟკაცური საქმეები ჩაიდინეს. მესამე წლის ბოლოს მიაღგნენ ერთ ადგილს, სადაც სამი ძმა დევი ცხოვრობდა. ამ დევებს ეზო რკინის მესროთ ჰქონდათ შეპოლობილი, რომელსაც ვერაფერი ვერ მიეკარებოდა. ტარიელმა აიჩნება, აქ უნდა შევიდეთ. ამხანაგებმა უთხრეს:—აქ დავიკარგებითო, უფარეს, ეს დევის ოჯახი არის და ისინი დავგზოცავენო. ტარიელმა უპასუხა: თქვენ სამივენი აქ იყავითო, გაუკეთა მათ ბინა და დაუბარათ, სანამ არ მოვიდეთ, არ დაიძრათო. მიაღდა რკინის კარებსა, მოკიდა ხელი და გააღო ისეთი კარი. რომლის გაღება ათას კაცს არ შეეძლო. შეაჯდა თავის ცხენს და მიაღდა სახლს. მიუახლოვდა თუ არა სახლს, წამოვარდა უფროსი ძმა დევი და უთხრა, რა კაცი ხარო. მე ვარ ტარიელიო. უპასუხა. რატომ დავიკარგე თავიო, უთხრა დევმა. ჩემი თავი კი არა, თვითონ ხარ დავიკარგულიო, უთხრა დევს და იმ წამსვე წაადგებია თავი. ეს რომ მოკლა, მეორე ძმა მოვიდა. ასე მოსალამოვდა. მოვიდა მესამე ძმა. დაინახა თუ არა მისი ორივე ძმა მკვდარი:—რა კაცი ხარო, ჰკითხა ტარიელს. მე ტარიელი ვარო და იმ წამსვე შეიბნენ. მესამე დევმა ტარიელს დიდხანს გაუჟივრა საქმე, მაგრამ ბოლოს ტარიელმა ესეც მოკლა. ამის შემდეგ წავიდა და მოიყვანა ასმათი და თავისი ორი ამხანაგი. შევიდნენ სახლში და დაიწყეს ცხოვრება დევების ოჯახში. ტარიელი გავიდოდა ოჯახიდან და ზოგჯერ წლობით არ ბრუნდებოდა. როცა დაბრუნდებოდა, ასმათი შეეგებებოდა და კითხავდა, რა ქენი ტარიელ, ვერ ნახე ნესტან-დარეჯანიო? ამდენს დაედივარ, მაგრამ ვერსათ ვერ შევხვდიო. სახლში სამი დღე დარჩება,—გაირეცხავს, დაიბანს და კვლავ მიდის ოჯახიდან, გადის წელი და ტარიელი არ ბრუნდება...

ერთ მეფეს სახელად სოფრომი ჰქვია. ეს სოფრომი ღრმად ნობუცებული არის. ამას ყავს ერთი ქალიწვილი, სახელად თინათინი. სოფრომმა სამეფო კრება დანიშნა. დანიშნულ დროს შეიკრიბა სოფრომის სამეფო. მეფემ თავის სასახლეში მოაწყო კამპანია, ყოველ კუთხიდან მოიწვია ვაჟკაცები. სოფრომი აივანზე გამოვიდა და მიმართა ხალხს:—მე ჩემს მეფობას ვაძლევ ჩემს შვილს-თინათინს. და ის იქნება ამიერიდან მეფეო. ხალხმა მიულოცა თინათინის გამეფება. ამის შემდეგ სოფრომი ვეზირებით და ნარჩევი ხალხით დაჯდა სუფრაზე და

დაიწყო ნადიმი. ნადიმი გაგრძელდა. თინათინს მოსწყინდა დიდ-
ხანს ჯდომა. სოფრომმა ჰკითხა, რატომ მოიწყინეო, მან უპასუხა:
— რატომ მოვიწყინეო და, მე სუფრაზე ვზივარ და ჩემი ხალხი კი შშიე-
რიაო. მაშინ სოფრომმა უთხრა:— ა შეილო სალაროს გასაღები, იქ
ოქროა, დაუყარე ხალხს. ეს შეასრულა თინათინმა. ხალხმა დიდის
კმაყოფილებით აიღო და თინათინმაც თავისი სამეფო დააკმაყოფილა.
როცა თინათინმა კმაყოფილი ხალხი ნახა, დაჯდა ნადიმზე და ძალ-
ზეც გამხიარულდა.

შუა სმა-კამაში სოფრომს რალაც მოწყენილობა დაეტყო. სოფ-
რომის მოწყენამ სუფრაც მოაწყინა, თინათინი შეეკითხა:— მამა ჩემო
რამ მოგაწყინაო?— შეილი ხარ ჩემი და ამავე დროს მეფეც, მაგრამ
რაც არ უნდა იყოს, მაინც ქალი ხარ და უბედურება ის არის, რომ
ჩემს სამეფოში ვერ მიპოვია ისეთი მამაკაცი, რომელიც მეფედ გა-
მოდგებოდა. მიუხედავად იმისა, მოხუცი ვარ, მაინც ჩემზე გულადი
კაცი არ მოიპოვება, ამიტომ ვარო მოწყენილიო. — უპასუხა სოფრომმა.

აქ კუთხეში ზის ერთი ქაბუკი, რომელსაც სახელად ავთანდილი
ეწოდება. ეს ქაბუკი წამოდგა და მოითხოვა სიტყვა. — მე ბოდიშს
ვიხდი უფროსებთან, მაგრამ სოფრომის სიტყვას მინდა რომ ვუპასუ-
ხოვო, და ამას ვსთხოვ ჩვენს მეფესო. ავთანდილს სიტყვა მისცეს.
— მე მოხუც სოფრომს უბედავ გამოწვევას გაჯიბრებაშიო. სთქვა ავ-
თანდილმა. სოფრომს ეს გაუხარდა, — შეჯიბრება ნადირობაში დანი-
შნეს.

ამის შემდეგ სოფრომი გამხიარულდა. ნიძლავი გადადევს მეორე
დღისთვის. მეორე დღეს დაიწყეს ნადირობა. სოფრომს მიუყვებოდა.
ნანადირევის მოანგარიშე — შემკრებელი, ასევე ავთანდილსაც. დილი-
დან სამხრობამდე ნადირობდნენ. ბოლოს შეკრიბეს ნანადირევი ერთ
ადგილას. დაიწყეს ანგარიში. თურმე სამასი ნადირი მოუკლავს სო-
ფრომს და ავთანდილს სამას ექვსი. სოფრომმა ავთანდილს მადლო-
ბა გადაუხადა: — შენ ჩემი ვაჟიშვილი ყოფილხარო. აწი ჩემს სამეფო-
ში არავისი არ მეშინიაო, და სოფრომმა არა მთლიანად, მაგრამ მა-
ინც საბუთი მისცა რომ მას თინათინს შერთავდა.

დაჯდნენ და დაისვენეს. ნანადირევის შემწვარ ხორცს შეექცევინან.
აქიდან გავიდა ექვსი ბიჭი, მიაღვენ წყაროს უცბად და დაინახეს ვი-
ლაც ვეფხის ტყავიანი ვაჟკაცი ცხენით. ამათმა ჰკითხეს, რა კაცი ხა-
რო, მაგრამ პასუხი ვერ მიიღეს. მერე მიუახლოვდნენ, მაშინ იმ კაცმა
მოუქნია მათრახი და ხუთი იქავე მოკლა. ერთმა კი ავთანდილსა
და სოფრომს მოახსენა ნანახი. ავთანდილმა უბრძანა და გაუშვა ოც-
დახუთი კაცი, დაიპირეთ და მომგვარეთო. აქიდან იმ ყრმამ ოცდა-

ორი მოკლა, სამმა კი მოახსენა ისევ მეფესა და ავთანდილს მათი თავგადასავალი. ბოლოს თვითონ ავთანდილი აღდა და თან გაიყოლა ასი კაცი. ავთანდილმა იმ ადგილას დაინახა მხოლოდ დახოცილები და მიმავალი მხედრის ზურგი. დაედევნა, მაგრამ რაშის ქროლვას ვერ მისწვდა. დაღლილ-დაქანცული ავთანდილი და მისი მხედრები უკან დაბრუნდნენ. ავთანდილმა მეფის სასახლეში თინათინს მოახსენა ყოველივე ნახული და თან დაუმატა: უნდა დავედევნო და მოენახოვო. თინათინმა უარი უთხრა, ის ვილაც მხეცი იქნება და თავს ნუ დაიკარგავო. ავთანდილმა არ დაუჯერა თინათინს, შეიკაზმა თავისი თეთრი ტაიჭი და გაუდგა გზას. გაიარა წელმა და ავთანდილი კვლავ გზას აგრძელებს. ერთ დღეს გავიდა ტრიალ მინდორზე, მზე ჩასვლაზე იყო, მინდვრის ბოლოს დაინახა ყვავის ოდენა რალაც, დაარტყა მხედარმა რაშს და ელვის სისწრაფიერ მიადგო იქ. დაინახა მხედარი ვეფხის ტყავში, შავ ცხენზე. ავთანდილი მიყვა ნელა, არ გაუსწრო და თვალს შორიდან ადევნებდა. ეს შავ ცხენიანი მიადგა რკინის კარებს და შევიდა შიგ. ავთანდილმა ამოთხარა მიწა, თვითონ და ცხენი რომ ჩაეტეოდა იმოდენა, და სამი დღე დაჰყო იქ.

სამი დღის შემდეგ ჩვეულებისამებრ ტარიელი თავის გზას გაუდგა. კიშკრამდე გამოაცილა ასმათმა, აკოცა და დაუბარა:—ნესტან-დარეჯნის ძებნაში საკუთარი თავიც არ დაიკარგოვო, ტარიელმა შეათამაშა შავი რაში და გაუდგა გზას.

ცოტა ხნის გასვლის შემდეგ, ეზოში ცხენიანი მხედარი შემოვიდა. ასმათს გაუკვირდა და შესძახა:—რატომ დაბრუნდი ტარიელოვო, მაგრამ როცა მიუახლოვდა, იცნო რომ ეს მხედარი ტარიელი არ იყო, და ძალიან გაუკვირდა და კიდევ შესძახა:—ძმაო, რატომ ჩამაგდე შენს ცოდვაში, ტარიელი მოგკლავსო. ავთანდილმა უპასუხა:—შენ და და მე ძმა, ტარიელის ძმობა მინდაო. რადგანაც ძმობა გამოწიხადეო, ასმათმა უთხრა, მე თავს შევაკლავ რომ ტარიელმა რაზე გიყოსო. ტარიელი ერთ წელს არ დაბრუნდებაო. ასმათმა ისე შეინახა ერთი წელი ავთანდილი, რომ არავის არ გაუგია. ერთი წლის შემდეგ დაბრუნდა ტარიელი. შეეგება ასმათი, გადაკოცნეს ერთმანეთი, ასმათმა ამბავი ჰკითხა ნესტან-დარეჯნისა, მაგრამ ტარიელმა არაფერი შემიტყვიო, უპასუხა.

აჰამა საქმელი. ასმათმა დაუწყო ტკბილი საუბარი. ტარიელო, აგეყვანა ვინმე ძმა-კაცი და ამოდენ შრომას შეგისუმბუქებდაო. ტარიელმა ამაზე უპასუხა:—ექვსი წელია დავეხეტები, მაგრამ ასეთი ძმა-კაცი არ შემხვედრიაო. მე რომ მოვძებნო რას მეტყვიო, ასმათმა უთხრა. მე შენს ნათქვამს არასოდეს დავაგდებო. როცა შენ

წადი იმ დღეს ერთი კაცი შემოვიდა ჩვენთან, მე შენ მეგონე და შევეგებე, მაგრამ შენ არ აღმოჩნდი. მე გაიკვირე, მაგრამ მხედარი ბაღე ჩამოხტა ცხენიდან, ძუძუებზე კბილი დამადგა და მითხრა:—შენ და და მე ძმაო. ტარიელმა აღუთქვა არაფერს უზამ, ხოლოდ მაჩვენეო. გამოიყვანა ასმათმა ავთანდილი. ორი ვაჟკაცი დაეტაკა ერთმანეთს. გადაკოცნეს ერთმანეთი და მობა შეჰფიცეს. ტარიელმა უთხრა:—ავთანდილ, ზომიყვეი შენი თავგადასავალი და გაქვირებაო. ავთანდილმა უპასუხა:—ჩემი ისტორია ძალიან პატარაა, როგორც შემიტყვია, შენ მეტი ისტორია გაქვს და შენ თვითონ მოყვეო. მოუყვა ტარიელი.

მესამე დღეს ორივენი წავიდნენ მიზნის მისაღწევად. ერთი წლის ტყუილ-უბრალო ხეჭილის შემდეგ კვლავ დაბრუნდნენ. გავიდა კიდეც სამი დღე და კვლავ გაუდგნენ გზას. ცოტა ხნის შემდეგ ავთანდილმა უთხრა ტარიელს:—ჩვენს ერთად სიარულს არავითარი პზრი არა აქვს. გავცალკევდეთ და უკეთესი იქნებაო. დანიშნეს ერთი მინდორი და ერთი წლის შემდეგ, ამ ადგილას ვინც უწინ მოვა, ის დაციდისო.

გათავდა ერთი წელი და ტარიელი მოვიდა უწინ. ერთ დღეს, სალამოს ჟამს, ტყიდან გამოვიდა ერთი მხრიდან ლომი და მეორე მხრიდან ვეფხი. ვეფხი და ლომი დაეტაკენ ერთმანეთს, ჯერ თამაშით. თვალწარბტაცი იყო ეს სანახაობა. მაგრამ ბოლოს თამაში ჩხუბად გადააქციეს. ეს ვერ მოითმინა შემყურე ტარიელმა და ორივე ერთად დახოცა, მაგრამ შემდეგ თვითონაც არ ახსოვს რაიმე. მეორე დღეს მოვიდა ავთანდილი. დანახა, რომ დახოცილ ლომსა და ვეფხს შორის გულწასული ტარიელი ძევს. ბევრი უძახა ავთანდილმა, მაგრამ ვერ გამოადვიდა ტარიელი. ბოლოს ერთ ხერხს მიმართა. უძახის:—ტარიელო, ნესტან-დარეჯნისაგან ნიმუში მომაქვსო. ამის თქმა და ტარიელი წამოიჭრა ზეზე, და მართლა გაქვსო, იკითხა. არ მაქვსო, უპასუხა ავთანდილმა. ეს იმიტომ ჩავიდინე რომ ვერ გამოგადვიდყო. ტარიელმა უამბო თავგადასავალი: გუშინო, აქ ერთის მხრიდან გამოვიდა ლომი და მეორე მხრიდან ვეფხი. ჯერ ითამაშეს და შემდეგ იჩხუბეს. ამ ჩხუბმა მე დამარწმუნა რომ სიყვარული არ არსებობს და ორივე იქვე დაეხოცე, თან მეც გადაყვე და არაფერი მახსოვსო. შემდეგ შევიდნენ თავიანთ სასახლეში.

მესამე დღის გათავების შემდეგ კვლავ გზას გაუდგნენ. სამი თვის სიარულის შემდეგ შეხვდნენ ერთ დაჰრილ კაცს. ის გამოდგა ფრიდონ მეფე, რომელსაც მეფესთან ბრძოლაში ჯარი დაჰკარგოდა და თვითონ გამოქცეულიყო. ჰრილობისაგან ფრიდონი ბაღე მოარჩინეს და

დაიმეგობრეს. დიდი ქეიფი მოაწყვეს; ქეიფის დროს ერთმანეთს აუ-
ბანეს თავთავიანთი თავგადასავალი. ავთანდილი მოუყვით ყველა-
ფერს მათი გაჭივრებიდან.

ფრიდონმა სთქვა:—ჰაი, ძმაო, ერთ საღამოს ზღვის პირას ვილა-
ცომა კიდობანი მოაყენა, თან ერთი ასული ახლდათ. მე მივატოვე
ნადირობა და გავეჟანე მათკენ, დამინახეს თუ არა, წამსვე უჩინარნი
გახდნენ. გაიგონა ეს თუ არა ტარიელმა, თან წაიყოლა ფრიდონი და
წავიდა იმ მხარეს.

ცოტა ხნის შემდეგ, სამივენი განცალკევდნენ, მხოლოდ დათქმულ
ადგილას თითო წლის შემდეგ უნდა მოსულიყვნენ. გადავიდა ავთან-
დილი და ეძებს. ამ ძებნაში ერთ ისეთ ადგილს მიაღწა, სადაც ცხე-
ნით სიარული არ შეიძლებოდა. აქ დაუკავშირდა ერთ ოჯახს და
დატოვა თავისი ყველაფერი, გამოეწყო ვაჟის ტანისამოსში და
წავიდა ქაჯეთის სახელმწიფოში. იქ ქალაქში იშოვა ბინა და ყოველ
საღამოს გამოდიოდა ზღვის პირზე სასეირნოდ. ამ სეირნობის დროს
შეუყვარდა ერთ ადამიანს (ქალს) და იმასთან გამოაწყო საქმე. ავ-
თანდილმა ის დაიკავა საყვარლად და მან კი, ავთანდილი გაადრია.
ეს მის ხელში ერთ წელს დარჩა. ქალს სახელად ფატმანს ეძახიან.
ფატმანმა უთხრა ავთანდილს:—მე მყავს ერთი მოსაკლავი კაცი და
მის თავს თუ მომიტან, ყველაფერი თქვენთვის მიწადა. ავთანდილმა
უთხრა: რატომ კლავ მითხარი და კიო. ჯერ თავი მომიტანე და მე-
რე გეტყვიო, თუ რატომ ვკლავო. ავთანდილმა შეასრულა, მოიტანა
თავი, მერე კი უამბო ყველაფერი.—ეს კაცი რომლის თავიც მოიტანე,
ჩემი საყვარელი იყო რვა წლის განმავლობაში ის იყო ჩემთან ერთი
საიდუმლოს თანამონაწილე. აი, ეს საიდუმლოც: ერთ დღეს, ზღვიდან
იშვიათი ქალი კიდობნით მოიყვანეს. გაურიგდით იმ ქალს, ორი
ათას მანეთად, შინ წამოვიყვანეთ და სამი წლის განმავლობაში ვმალა-
ვდით. ამ კაცის მეტმა არავინ იცოდა. ერთხელ მას ეს ამბავი გაუ-
ხელია ხელმწიფისათვის. ხელმწიფეს უთხოცნია, ამას კი უარი ვერ
უთქვამს და წაგვართვეს კიდეც. ამიტომ გადავწყვიტე ამ კაცის თა-
ვის მოკვება, რაც უკვე ასრულებულიაო. ხელმწიფემ ის მხეთუნახა-
ვი ცხრაკლიტულში ჩასვა, მეთორმეტე სართულზე. აყვანილი ყავს
როგორც შვილი და უვლის. როგორ შეიძლებაო მისი ნახვა, ჰკითხა
ავთანდილმა. მისი ნახვა შეუძლებელია, მხოლოდ შეიძლება ცნობის
მიწოდება, ამ ამ ჩიტის საშუალებით. ეს ჩიტი წერილს მიუტანს და
პასუხსაც მოგვითანსო. კიდეც ასე მოიქცნენ: ავთანდილმა მისწერა
წერილი. პასუხი გამოგზავნა ნესტან-დარეჯანმა, თან ნიმუშიც გა-
მოაყოლა.

ავთანდილმა ესაცნობა ფრიდონსა და ტარიელს. სამივენი წამოვიდნენ უმაღლვე. მიაღვნენ ქაჯეთის ციხეს, შეანგრიეს კარები, დახოცეს ჯარები და წამოიყვანეს განთავისუფლებული ასული ნესტანდარეჯანი.

ფრიდონის სასახლეში სამი დღე და ღამე იქეიფეს. მერე ტარიელის გამზდელის სასახლეში. აქ უსაზღვრო მხიარულობამ მოიცვა ოჯახი, რასაც დიდილხინი და ქეიფი მოჰყვა. ბოლოს გამოეთხოვეს ერთმანეთს და წავიდნენ თავთავიანთ სახელმწიფოებში.

მრავალ წელს მობრძანებულებით და კიდევ უკეთესი მოგვეხსენებოს.

ეს მრავალმხრივ საყურადღებო ვარიანტი ჩაწერილი არის ხუგდიდის რაიონში სოფ. ცაიშ-კახაში, აპხ. კ. გუგუშვილის მიერ. მეგრულ ენაზე, იასონ მეუნარგიას თქმით. ამხ. კ. გუგუშვილს მისგანდმოცემისათვის დიდ მადლობას მოვახსენებთ; აგრეთვე მადლობით უნდა მოვიხსენიოთ ამჟ. მიხ. ჩხენკელი, რომელმაც მეგრულ-ტექსტის ქართულად თარგმნა შეასრულა.

ტარიელისა და ავთანდილის ზღაპრები

I

ერთი ქალი, რომელსაც სახელათ ერქვა ესნა, უმიზეზოდ დაორსულდა. მის დედ-მამას ქალი დანაშაული ეგონოთ და გააგდეს. წავიდა ასმა ერთ მინდორში, ხის ძირს მოილოგინა, შვა ვაჟი და სახელად ტარია დაარქვა. ტარია მალე გაიზარდა; ერთს თვეში დავაჟკადა და ნადირობა დაიწყო. ერთს დღეს ქვაბში დევებს წააწყდა, დევები დახოცა და დედითურთ იმ ქვაბში დაბინავდა.

რამოდენიმე ხნის შემდეგ ერთი იმ დევთაგანი გაცოცხლდა და ასმამ შეიყვარა. ტრიამ ეს ამბავი არ იცოდა, რადგან დღით ნადირობდა და ღამით კი დევი ემალებოდა. ასმა ხელმეორედ დაორსულდა და ეყოლა ვაჟი ავთანდილი. ტარიამ ჰკითხა დედამისს, ავთანდილი საიდან გაჩნდაო. დედამ უპასუხა, როგორც შენ უმიზეზოდ შეყოლე, ისე ავთანდილიცაო. ტარიამ დაუჯერა. ავთანდილი ძლიერ შეუყვარდა და ჩვეულებრივ ერთად სანადიროდ დადიოდნენ.

ერთს დღეს ესმამ დევს უთხრა:—რაღაა ჩვენი სიცოცხლე, როცა ტარია სახლშია, ჩვენ ერთმანეთს ვერ ვნახულობთ, ამიტომ ტარია უნდა მოვკლათო. დევმა ბევრი უშალა—ტარია ჩვენ გეარჩენსო, მაგრამ ასმამ მაინც დევი დაიყოლია. ავთანდილს ყველაფერი ესმოდა და შვიდჯერ სიკვდილს გადაარჩინა. რაკი არაფერი ეშველა, ავთანდილმა დევი-მამა მოჰკლა და ტარიას უამბო. ასმათი სპილენძის თიწარზედ დაწვეს და ტრიას საცოლეს ძებნა დაუწყეს.

ერთს ოქროს სასახლეში იყო მზეთუნახავი ქალწული, სახელად დარჯი. ამ დარაჯს ეპატრონებოდნენ ქაჯები. ქაჯებმა როცა შეიტყვეს, რომ ავთანდილი და ტარია დარჯის დასანიშნავად მიდიანო, სტაცეს ხელი ქალს და უშველებელს ზღვის გარდაღმა გადაკარგეს. ტარია გაგულისდა და უნდოდა ცხენით ზღვაში შეეტოპა. ავთანდილმა ნავით გზავრობა ურჩია, რადგან ცხენი ცურვით ვერ მიაღწევსო. ტარიამ არ დაიშალა.

ავთანდილმა მოთქმრებულათ მოამზადა საჭირო იარაღი და საგზალი. ჩაჯდა ნავში და გამოეკიდა ტარიას. ტარიამ მიაღწია შუა ზღვას, და ცხენი დაელალა და, ის იყო, უნდა დაღუპულიყო, ამ დროს მიუსწრო ავთანდილმა, ტარია თავისს ნავში გადმოსვა; გადაარჩინა და ვაი-ვაგლახით გაიმარჯვეს.

ჩაწერილია თ ა თ ა რ ყ ა ნ და დ ე შ ქ ე ლ ი ა ნ ი ს მიერ სვანეთში. დაიბეჭდა გაზ. „ივერიაში“, 1902 წ. № 217. შემდეგ ალ. ხახანაშვილმა შეიტანა თავის „ქართული სიტყვიერების ისტორიაში“: 1904 წ. გამოცემა, გვ. 356.—357.

ამეგ არი (აგერ არის) ერთი ცოლ-ქმარი. ჰყავთ მათ ერთი ქალი-ასმა. ეს ქალი ერთხელ იჯდა წყაროს პირსა, წყაროდამ ამოვარდა ვაშლი; ქალმა სტაცა ხელი ვაშლს და შეჭამა. რამოდენიმე დღის შემდეგ ასმა დაორსულდა. მისმა დედ-მამამ ეს იუკადრისეს; მისი ნაამბევი არ დაიჯერეს და სახლიდან განდევნეს.

ასმა წავიდა და ერთს უდაბურს ადგილს, ხის ძირს მოილოგინა შვა ვაჟი ტარია. ტარია მალე გაეაჟკაცდა, და შესამჩნევი მონადირეთ გახდა. მან ჯიხვის ძვლის და ტყავების სახლი აიშენა, და დედამისს საქმელად ჯიხვის ძვლის ტვინის მეტს არაფერს არ ჰკადრებდა.

ერთ დღეს ტარია სანადიროთ რომ წავიდა და წითელი გორები გადაიარა, რაცღა უცნაურ ქვაბს წააწყდა. ამ ქვაბში რამოდენიმე სადგომები გამოკაფული იყვნენ. კედლები სადგომებისა—ოქროსა და იატაკები რკინისა. ერთ უსრულეს სადგომში იჯდნენ შვიდი დავი (დევი); გაჩაღებულ კერას ზეით ეკიდნენ შვიდი ქვაბი, რომელშიდაც იხარშებოდა ამ სჭალდ-ის (ადამიანის) ხორცი.

დევებმა, როცა ტარია დაინახეს, თქვეს: „მადლობა ღმერთს, ერთი ლუკმა კიდევ მოგვემატა“. ეს ქვაბები, რომელსაც თვითთულად ყველა შვიდი დევი ძლიეს ასწევდნენ, ტარიამ ნეკით აიღო, გარეთ გაიტანა და ხრამში ჩაყარა; მერე დევებს დაუბრუნდა და ყველა იგინი ნაკიცნაკიკათ (ნაკვეთ-ნაკვეთათ) დალეწა, და იმავე ხრამში ჩააგდო. მაგრამ უფროსი დევის თავი ბუქმა მოიტაცა და საცლა შორს გადისროლა. ტარიამ დევების სამყოფი ქვაბი მოწმინდა,— მიალაგა; წავიდა და დედამისი ასმა იქ მოიყვანა, და იქ კარგათ დაბინავდნენ.

ერთხელ ტარია სანადიროთ რომ მიდიოდა, ნახა ის დევის თავი, რომელიც ბუქმა გაიტაცა, ჰკრა ფეხი და გადააბრუნა. მეორეჯელ რომ ნახა, იმ თავს კისერი მობმია; ძლიერ გაუკვირდა და, შინ რომ დაბრუნდა, დედას უამბო ეს საკვირველი ამბავი. დედამ სთხოვა, იმ თავის მოტანა, ტარიამ მეორევე დღეს აუსრულა ეს თხოვნა.

ასმამ დევის თავი სუფთა და მიმალულ ადგილს დაასვენა, და ყოველ დღე თბილ წყალს ასხამდა. მისდა სასიხარულოდ დევის თავ-კისერს სხვადასხვა ტანის ნაწილები მოებმოდნენ და დევი გაცოცხ-

ლდა. დევი და ასმა დაცოლქმარდნენ. მაგრამ, როცა ტარია წინ იყო, დევი ემალებოდა.

ამასობაში ასმას ეყოლა ვაჟი. როცა ტარიამ ავთანდა ნახა. დედას კითხა; „ეს საიდან გაჩდაო?“ ასმამ უპასუხა:—„როგორც შვილო, შენ უმიზეზოთ მეყოლეო, ავთანდილიც ასეო“. ტარიამ დედის სიტყვა დაიჯერა და ავთანდილი ძლიერ შეუყვარდა. ავთანდილი იყო გულმეცარი (გულით მეცნიერი, გრძნეული) და ამიტომ ერთ ქვების სადგომში იპოვა ლედე (თილისმა), რომლისაც შეშწყობილ გაიგებდა ყველაფერს, რაც რამე დედა-მიწაზედ ხდებოდა.

ერთ დღეს ასმამ დევა უთხრა: „რალა ჩენი სიცოცხლე, თუ ტარია არ მოვკალითო“. პირველად დევი არ დაეთანხა ასმას, ტარია ყველას გვარჩენსო და მოსაკლავი არ არისო. მაგრამ დედა-კაცმა ბოლოს მაინც თავისი გაიტანა და დევი აიყოლია. ექვსჯელ დევი მოსაკლავად ტარიას დაუდარაჯდა, მაგრამ გულმეცარი ავთანდე მოუსწრებდა, მიეგებებოდა ტარიას და იმ მხრით, რომლითაც დევი უდარაჯებდა, ამოეფარებოდა ტარიას; დევი თავის შვილს ავთანდეს ვერ გამოიმეტებდა და ახით ტარია სიკვდილს გადარჩებოდა.

რომ არათერი არ გაეწყო, ასმას დევეს ურჩია, შორს წასვლა და ტარიასათვის დადარაჯება იმისთანა ადგილსა, სადაც ავთანდა ხელს ვერ შეუშლიდა. ამ განზრახვასაც მიუხედა ავთანდა და ძალიან შორს მიეგება ტარიას. ტარიამ ძმა, რომ დაინახა უთხრა: „ამ სიშორეს რატომ წამოდი, დღეს დაღალული ვარ და აქედამ სახლში ხელით ვერ გზიდამ“. ავთანდემ უპასუხა: „ჯერე ადრეა და მოისვენე, ოღონდ შენი ჯილა-შვილდი მომიმართე და მე მომეცი“. იმოდენა არ იყო ჯერ ავთანდე, რომ ტარიას ჯილა-შვილდი თვითონ მოემართა. ტარიამ შეასრულა ძვის თხოვნა. წამოწვა ბალახზე და მაშინავე დაიძინა. ავთანდა ახლოს მიუჯდა, ასწია ტარიას თავი და თავის მუხლებზე დაიდვა, და ჯილა-შვილდი მომზადებული დაიკავა.

ეს დაუშთავებელი ზღაპარი საქ. მუხეუმის ხელნაწერების განყოფილებაში ინახება, II 1959 ნომრის ქვეშ. როგორც ირკვევა ის ჩაწერილი უნდა იყოს თათარყან დადგმქელიანის მიერ. 1902 წელს თათარყანმა ის „იფერიში“ სრულად გამოაქვეყნა. თვით ხელნაწერზე ასეთი მინაწერია: „ნაამბევი სოსია ჯაფრანისა სოფელს მესტიაში 1887 წელს 10 იანვარს“.

ამ ორი ვარიანტის შედარება გვიჩვენებს, რომ პირველს დიდი ცვლილებები განუცდია 1902 წლის რედაქციაში და თითქმის დაუკარგავს ზღაპრის სახე. ამის გამო ჩვენ საპირობო ვცანით მისი აქვე მოთავსება. მათი შედარებით ვტყობილობთ, თუ რა დიდი ცვლილებები შეტკონდათ რედაქციებს ხალხური შემოქმედების ნიმუშებში დაბეჭდვის დროს.

ჩანს, რომ ვარიანტი უფრო დიდი იყო, მაგრამ ხელნაწერი დაიკარგა. მიმდინარე წლის ზაფხულზე (1936) სვანეთში ყოფნისას, მე განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევდი „ხალხურ ვეფხის-ტყაოსანს“, მაგრამ ზემო სვანეთში ვერც მე, და ვერც ფოლკლორული ექსპედიციის სხვა წევრები, ვერ წავაწყდით მას. როგორც ქვემოთ ნახავს მკითხველი, ასეთი მხოლოდ ქვემო სვანეთში იქნა ჩაწერილი.

ქაჯ-ტარიელის ზღაპარი

ავთანდილი და ქაჯ-ტარიელი ქეისლები არიან. ნიშაი კეისარი თხოულობდა ხვარაშან კეისრის ქალიშვილს მანიჯარს. მანიჯარი წაუყვანია ქაჯ-ტარიელს, მაგრამ ისევ დაუბრუნდა მამის სახლს, მამამ ჩაკეტა კიღობანში და ზღვაში ჩაავლო.

— ორივე ამას ცილობს და არც ერთის არ იყოსო, — სთქვა ხვარაშან კეისარმა.

დაბრუნდა ქაჯ-ტარიელი სახლში და ცოლი არ დახვდა. დაერია ოჯახის წევრებს და ცემით ყველა ამოხოცა. მაშინ ერთმა დედაბერმა ურჩია: — ქაჯ-ტარიელ, შეეხვეწე ავთანდილს და ის მოგიძებნის შენ ცოლსო. წავიდა ქაჯ-ტარიელი და ძლიერ შეეხვეწა ავთანდილს: მომძებნიე ჩემი ცოლი მანიჯარიო.

— გაუტანელი ხარ და მეშინია, თორემ რატომ არა! უპასუხა ავთანდილმა. მანიჯარის საძებრად წასვლისას ავთანდილმა ქაჯ-ტარიელს გაუარა და ქაჯ-ტარიელმა უთხრა:

— მალე დააჯინეთ ავთანდილი, თორემ ისე დავავლებ ძირს, რომ კვახივით დაასქდესო!

ვახშმობისას უთხრა ქაჯ ტარიელმა ავთანდილს:

— მალე კამე, თორემ კვახივით დავახეთქებ მიწაზეო. — ყველაფერი მოუთმინა ავთანდილმა ქაჯ-ტარიელს.

მოემზადნენ ავთანდილი და ტარიელი სამგზავროდ და წავიდნენ მანიჯარის საძებრად. მიაღწიეს ერთ ზღვის პირას და ზღვაში მოცურავეს ჰკითხეს, ასეთი და ასეთი ქალი ზომ არ გინახავსო.

— ის მე ამოვიყვანე ზღვიდან, მაგრამ ქაჯების ჭეფემ ქაჯეთში წაიყვანა: ცოტა ადრე რომ მოსულიყავით. უკეთესი იქნებოდაო. იმის სანახავად თუ მიდიხართ, ზღვის პირას ერთი შავი კეისარი ცხოვრობს, რომელიც ებრძვის ქაჯების მეფეს; იმ კეისართან მიდით, თორემ ისე იმ ქალს ვერ მონახვითო.

იარეს ტარიელმა და ავთანდილმა, მიაღწიეს შავ კეისართან და სთხოვეს: — ასეა ჩვენი საქმე, ალბათ, შენც მოგვეხმარები ქალის ძებნაში და ქაჯთა მეფისაგან გამოხსნაშიო.

— რაღა არ მოგეხმარები ქაჯთა მეფეს წინააღმდეგ ბრძოლაშიო. შავ კეისარს ჰყავდა სამი მზეთუნახავი ქალი. გაგზავნა უმფროსი. ზღვაზე ამბის გასაგებათ. დაბრუნებულმა მზეთუნახავმა მოახსენა:— ჩემი საცდელი ვცადე და ძალა არ დამიზოგია, მაგრამ ვერაფერი გავიგეო. ახლა მეორე გაგზავნა, ისიც დაბრუნდა და მოახსენა: ვერაფერი გავიგეო!

დაბოლოს გაგზავნა მესამე კოკლი ქალიშვილი. ამან იარა. იარა და ერთ წყაროსთან დაჯდა. ამ დროს მოვიდა მანიჯარის მსახური ქალი წყლის წასაღებად, მზეთუნახავმა ქაჯ-ტარიელის ბეჭედი ჩაუგდო თუნგში და უთხრა:

— ამ წყლით ხელ-პირი დააბანიე მანიჯარს და შემდეგ ვადმოაპირქვავე თუნგიო. მსახურიც ასე მოიქცა, მაშინ თუნგიდან ბეჭედი გადმოვარდა. მანიჯარმა ბეჭედი იცნო და მსახურს დაუბარა:— ქაჯთა მეფე შინ არ არის და ვინც მეძებს, უთხარი ეხლა მნახოსო.

— ჩემი შესაძლებლობა ვცადე. მივაგნე და დამიბარა, ვინც მეძებს, ახლა მნახოს, ქაჯთა მეფე შინ არააო, უთხრა მესამე მზეთუნახავმა სახლში დაბრუნებისას მამას. მაშინვე გაუდგნენ გზას ქაჯთა მეფისკენ: ქაჯ-ტარიელი, ავთანდილი და შავ-კეისარი.

როცა მოვიდნენ. ციხის გალახიდან შეჩერდნენ. შავმა კეისარმა იკითხა:—ვის შეგვიძლია საგდებლის შეგდება ციხის ბუჯზე და გამობმა? ვის მიგაჩნია მასზე გასვლა მიდორზე ვავლათ? მე შემიძლიაო, უბასუხა მაშინვე ავთანდილმა. ავთანდილმა ყოველივე შეასრულა. ქვეიდან აჰკრა ხმალი ღირეს, მოანგრია და გაადინა ზათქი შიგ გალავანში.

ქაჯებმა მანიჯარს ნაკვერცხლებში დამარხვა და დაწვა მოუწოდო. ამ ამბავს შეესწრნენ ტარიელი და ავთანდილი. ამოწყვიტეს ქაჯები და მანიჯარი დაწვას გადაარჩინეს. ავთანდილმა უსაყვედურა ტარიელს:—მე გახლავარ ავთანდილი კვახივით გახეთქვას რომ მექადნებოდით. წამოიყვანეს ქალი სახლისკენ. გზაში შავმა კეისარმა მოითხოვა, ქალი უნდა გავიყუთო.

— სხვას ყველაფერს დაგიტოვებ და ქალს ვერ გაგინაწილებო,— უთხრა ტარიელმა. იარეს ასე, წინ ავთანდილი და შავ-კეისარი მიდიოდა, უკან კი ტარიელი და მანიჯარი. უცბად ავთანდილმა და შავ-კეისარმა შემოუქნიეს მანიჯარს ხმლები; მაშინ მანიჯარის ყელიდან ჯერ ერთი ეშმაკი ამოხტა, მერე მეორე, შემდეგ კი მესამე. ავთანდილი და შავ-კეისარი ჰკლავდნენ თავიანთ წილ ორ ეშმაკს, მაგრამ ტარიელმა არ დაანებათ:—მანიჯარის სხეულის განაყარს რაღა მოგკლავ, ან სხვას როგორ მოვაკლევინებო.

იარეს, იარეს და მოადწიეს შავ-კეისრის სახლამდე. იქ გაიყარნენ: შავი კეისარი თავის სახლში წავიდა, დანარჩენებიც გზას გაუდგნენ. მიიხედეს უკან და დაინახეს, რომ მოსდევთ წითელი ჯორი, წითელი უნაგირით და წითელი ალვარით, დაეწია თუ არა, ავთანდილმა მოუქნია ხმალი და ჯორიც გაჭრა. კიდევ გაიხედეს უკან და დაინახეს: მოსდევთ მწვევარი ძაღლი და მთელი ქვეყნის ქურდულე-ბი, დაეწია თუ არა, ესენიც დახოცა ავთანდილმა.

იარეს, ბევრი იარეს და როცა კიდევ უკან მოიხედეს, დაინახეს რომ უკან მოსდევთ კვერნა. ავთანდილმა ესეც მოკლა. მაშინ ქაჯ-ტარიელმა მოუნდომა ავთანდილს სიკვდილი, — როგორ გაბედე და მოკალი შენ ეგ ცხოველებიო. ამაზე ავთანდილმა უპასუხა: — შენ რომ ქაჯები გააგნთავისუფლე, ისინი არიანო. ეს სთქვა თუ არა ავთანდილმა, იმ წამსვე ქვათ იქცა. ამ ამბავმა ტარიელი ძლიერ შეაწუხა. იმ ადგილას კარავი აიშენა, დიდ ხანს იგლოვა და იქ ცხოვრებაც დაიწყო. ტარიელმა ამ ადგილზე იმდენ ხანს იცხოვრა, რომ მის ცოლს ბავშვიც კი შეეძინა. ერთხელ წმინდა გიორგიმ ინახულა ქაჯ-ტარიელი და უთხრა: — თუ ავთანდილის გაცოცხლება გინდა, შენ რომ ბიჭი გყავს, ის გასჭერი და კრავი დაკალი; კრავის გული ბავშვს ჩაუდევო გულად და ბავშვის გული კი ქვას წააცხე და ავთანდილიც გაცოცხლდებაო.

ტარიელი მართლა ასე მოიქცა და ავთანდილი გააცოცხლა, ორივე დიდ სიხარულს მიეცნენ და ერთად გამოსწიეს სახლისკენ. სახლში დიდი ლხინი გაუმართეს, ორივე ოჯახები კარგად ცხოვრობდნენ, ისე გადღეგრძელოთ ღმერთმა.

ჩემი დავალებით ჩაწერილი არის კ. ბერიანის პიერ ლაშვეთ-ში (ქვ. სვანეთი) ოღლა ონიანის თქმით, ოღლა დევლეთის ასულმა წ. კ. არ იცის და 50 წლისაა სვანურიდან თარგმნა ი. მარგიანმა. დედანი ინახება რუსთველის ინსტიტუტის ფოტო-არის სექციაში № 8168.

ტარიელის ამბავი

იყო ერთი ხენწიფე. ხავდა ახალგაზრდა ქალიშვილი ლესტან-დარეჯანი, ქალი ლამაზი და სამდომიანი იყო. როცა ლესტან-დარეჯანი მოწიფული შეიქნა ნეფემ მეინდომა მისი გათხოვება. ლესტან-დარეჯანი მიათხოვეს ქაფქემო ხენწიფეს. ქალის დალიშვნის მერე ქორწილი უნდა გედებხადათ. ერთი კვირის უკან მევიდენ სიძე და მისი მხლებლები ქალის წასაყვანათ. გეიმართა დიდი წვეულება.

სტურე ლესტან-დარეჯანის თხოვა უნდოდა ნეფის ვეზირ ტარიელს. იგენს აღრე ერთიმეორესთვინ პირობა მიუციაყე.

იმ ღამეს, როცა ქორწილი იყო, ტარიელი დევცა ქაფქემო ხენწიფის მხლებლებს და სულ ერთიანათ ამოუყუა.

ხენწიფემ ხოლოთ ახლა გეიგო, რო ტარიელს უყვარდა მისი ქალი და მიტომ ასეთი ცოდვიკითხვა ქნა.

მაშინ გაბრაზებულმა ნეფემ უთხრა ტარიელს:

ტარიელ, დაგსვი ვეზირათ
სიტყვა შენ გაგაბჰობინე.
გიყვარდა ლესტან-დარეჯან
რატომ არ შემატყობინე,
სისხლი ქაფქემო ხენწიფის
თავზე რათ დამადობინე?
არც იმას მივცემ და არც სხვას,
შენაც ხელ აგალებინებ.
ხურუებსა დევიბარებ
კილობანს ავაგებინებ,
შიგ ჩავსვამ ლესტან-დარეჯანს
ზღვას მივცემ, წავალებინებ.

ნეფემ ლესტან-დარეჯანი ორ კაცს ჩააბარა. იგენმა კილობანში ჩააგდეს და ზღვას გაატანეს.

კილობანი გააკეთეს
ოქროსა ვარაყებითა,
შიგ ჩასვეს ლესტან-დარეჯან
თვალეზ აესილი ცრემლითა.

ტარიელი წვევიდა თავის საყვარელის საძებრათ. ბევრი ეძია მარა ვერსა ნახა. ე ფხოველი კაცი ერბაშათ დაჯავრიანდა, მარტვე დადიოდა და ხმას არევის სცემდა. ლესტან-დარეჯანი ვეჟან ვეფხის სახით ეხატებოდა და იმის სიყვარულით ვეფხის ტყავს ატარებდა. უზომო ხეტიალით მოღალეებული თვალებიდან თითების სისხო ღვიროთქლებს ყრიდა.

უმფრო წყლის პირზე დადიოდა და ტიროდა:

წყალო, რა უყავ ჩემი მზე
შე წყალო, არეზიანო,
არც შუბი გეკვრის, არც ტყვია,
არც ხმალნი გეცემიანო.
არც თოფი გეკვრის, არც ხმალი
და ვერც სულ დაგლევე, ტიალო,
ნეტამ შემეძლოს დაგლიო,
გაგრიყო, გაგატიალო!..

ერთხელ როცა ტარიელმა წყლის პირზე მისევნა, ვილაცა ართვალ კაცი მიდიოდა მისკე. ტარიელი რო დეინახა შეეშინა და უკან დურთა. იმან თავის ნეფეს წყლის პირას ატირებული კაცის ამბავი უთხრა:

ერთსა ვინმეს წყლისა პირსა
შეხედე და გავდა გმირსა.
დიდი ველი დეერთვილა
მისი ცრემლით ნადინარსა.
ტურფად ესხდა მარგალიტი
იმის ტახტა-უნაგირსა.
ვევუბნე და არ მევუბნა
საყვარლისა რამეს სტირსა.

ნეფემ გაგზავნა მონების ჯარი უცნობი კაცის მოსაყვანათ. ტარიელს ჯარი ისთე ამოუფუჟავეს, რო მათი ფეხსაცმელის ერთი ნაგლეჯიც არ დარჩენილა.

მძებნელები მეორეთ წვევიდენ ტარიელის დასაქერათ. იგენმა ვერ ნახეს. იგენმა ნახეს გუთნისდელა. ჰკითხეს ამ და ანნაირ კაც ვეძებთ და ხო არ გინახოვსო.

იმან უთხრა:

ერთმა ვინმე ქარაფანმა

ცხენხეტით ჩამოიარა
ხარ-გუთან ხელი წამოჰკრა
ზღვას გაღმა გაასრიალა
მეხრეს დაგვიკრა მათრახი
ნამეტნათ დაგვიჭიანა.

ტარიელი წევიდა ერთ ნიდორში რაშების დასაქერათ. რაშებს წელზე ხელს უსვამდა და რომელიც არ ჩეიზნიქებოდა, ისეთებს არ-ჩევდა.

წყესებმა შეამჩნიეს და ჯოგის პატრონს, ფრიდონს უთხრეს, ეი-ლაც უცხო კაცი რაშებს სინჯავსო.

ეს რო ფრიდონმა გეიგო
პირიდან ცეცხლი უარაო,
ვინ შემოსულხარ ჩემ ჯოგში
ვინ არჩევ უკეთესობსო.
ფრიდონ ისეთი კაცია
ფეხით ქვას გააკეცებსო,
მტერსა ისეთსა შემოჰკრას
მოკლავს, არ დააკენებსო.

ფრიდონი ტარიელისკე წამევიდა. იცნო და ერთმანეთს გედევხ-ვიენ (ფრიდონი და ტარიელი ძველი მეგობრები იყვნენ). ტარიელმა უამბო თავისი თავგადასავალი.

ფრიდონი წაყვა ტარიელს ლესტან-დარეჯანის მოსაძებნათ.

წეროსავით მოლახლაზე ტარიელმა და ფრიდონმა ბრეელი ძებ-ნის შერე, გეიგეს ლესტან-დარეჯანი ქაჯების ხენწიფეს დოუნქირავსო.

ტარიელმა და ფრიდონმა გასწიეს ლესტან-დარეჯანის მოსატა-ცებლათ. ფრიდონმა ულუსი ჯარი იშონა.

გეიმართა დიდი ბრძოლა, ქაჯები ბევრი ამოჴნიტეს. ტარიელმა ხელეებში აყვანილი ლესტან-დარეჯანი გამეიყვანა და გახარებული წამევიდენ შინისკე.

ტარიელმა ლესტან-დარეჯანი ცოლათ შეირთო და თავის სამ-შობლოში ხენწიფე შეიქნა.

ჩაწერა გ. აღაგიძემ სოფ. საირმეში (ლეჩხუმი), 75 წლის მოხუც სერგი ალაგიძის თქმით.

დაიბეჭდა ქუთაისის რაიონულ გაზეთში, „სტალინელი“ № 268 (1340) 1936 წ. 24 ნოემბერი.

მესხური თქმულება რუსთველზე

მესხეთ-ჯავახეთში შოთას ირგვლივ ბევრი თქმულებებია გავრცელებული. ხალხის მესხიერებაში პოეტი ცოცხლობს, როგორც რეალური პიროვნება, სოფელ რუსთავეში დაბადებული და აღზრდილი. ხალხი შოთას იცნობს, როგორც ნიჭიერ ახალგაზრდას, შრომის მოყვარესა და ახოვან ვაჟკაცს, რომელსაც ჰყვარებია პატრაშენის თავად ელიზბარის ქალიშვილი ნინო. თქმულების მიხედვით ეს უმწიკლო სიყვარული ტრაგიკულად დამთავრებულია, რადგანაც ნინოს ექვია-ნობის ნიადაგზე, შოთას საბერძნეთიდან დაბრუნების შემდეგ თავი მოუკლავს.

ჩვენ აქ მოგვყავს ისაქ თომას-ძე მაისურაძის ნაამბობი, რომელიც სოფ. მუხსში ჩაწერილი არის ვახტანგ სულაძის მიერ (რუსთველის ინსტ. ფ. ს. № 10136) ამ გადმოცემის შინაარსი ჩვენი სიტყვით შემდეგია:

„ადრე, უხსოვარ დროში დღევანდელი სოფელი რუსთავე დაბა ქალაქი ყოფილა. მის გარშემო მრავალი სოფელი ჰყვარდა თურმე და ხალხიც კარგად ნაცხოვრება. მონგოლების შემოსევის გაუნადგურებია მთელი კუთხე, ხოლო ალა-მაჰმად ბანს, სულ მიწასთან გაუსწორებია მესხეთ-ჯავახეთის ეს შესანიშნავი ადგილი. დღესაც აქ მრავლად არის ძველ სიმაგრეთა ნანგრევები. უკაცური, ამაყად მდგარი ციხე-კოშკები მოწმობენ, რომ ისინი აშენებულნი არიან მკლავ-მარჯვე მშრომელი ხალხისაგან. ძველ სახელოვან მესხეთის ადგილზე დღემდე მხოლოდ ხუთი-ექვსი სოფელია დარჩენილი.

მესხეთს დიდი ისტორია აქვს. ის იყო საქართველოს ერთი უვანათლებულესი კუთხე, რომელმაც დაბადა და აღზარდა დიდი შოთა რუსთველი, სარგის თმოგველი, შავთვალელი იუანე და ექვთიმე მთაწმინდელი და კიდევ სხვანი. ეს კუთხე ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი ჩვენი მკვლევარებისაგან. ჩვენ ჯერ კარგად არ ვიცით მისი ისტორია. ამ პატარა კუთხეში მრავალი ღირშესანიშნავი ძეგლია. მათ შორის ძვირფასია: საფარაში თლილი ქვისაგან აშენებულ „ათაბაგების ზღუდე“, სადაც იწერებოდა შოთას, ბექას და აღბულალის კანონები; ვარძის გამოქვაბული, რომელსაც ხალხი ახლაც ასე უძახის: „აღბულალის სამდივნო ოდა“, „ბექას სამდივნო ოდა“, „თამარის ტახტი“, და სხვ.

ხალხის გადმოცემით მესხეთში მცხოვრებნი სქლად ყოფილან დასახლებულნი. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ ერთი სოფელი მუსხი, რომლის ადგილზე უწინ ექვსი სოფელი ყოფილია, ექვსი ნასოფლარის ადგილ-მამული უქირავს ახლა ამ სოფელს. ასე წარმოდგინეთ ორასამდე სოფელი: მუსხის მხარე, მდინარე მტკვრისა და მდინარე სატალაოს შუა მოქცეული სოფლები, თვით ასპინძის მხარე ნიალის ყურამდის, ახალციხეზე მოწყვეტილი ყოფილა. მაშინ ყველა ამათ ცენტრს თურმე რუსთავი წარმოადგენდა.

ახალციხეს გაუვალი კლდეები, ღრმა ხეხევი და გაზაფხულის წალდიდობა აცილებდა ამ სოფლებს. მთელს მესხეთში მტკვარზე მხოლოდ ერთი ხიდი ყოფილა და ისიც რუსთავში. ამის მიზეზით ზემოთ აღნიშნული სოფლები დიდათ იყვნენ რუსთავთან დაკავშირებული.

მესხეთში რუსთავი ითვლებოდა ბარ და ნოყიერ ადგილად. რუსთავის პოხიერი ველი, მჭვანე ბალებით ყოფილა დაფარული. მესხეთის წარჩინებულ ხალხს რუსთავში უცხოვრიათ. აქვე ყოფილა სასამართლო და სამსჯავროები. მისჯილი ხალხი თურმე იგზავნებოდა რზველის საპყრობილეში, დიდ დამნაშავეებს ახჩობდნენ და ზოგსაც სამუდამოთ ბნელ ორმოებში აგდებდნენ. მაშინდელი საპყრობილე დღელაც დაცულია, მას ახლა გლეხები საბძლად ხმარობენ. სახრჩობელას ამართული ბოძები 1935 წლამდე დაცული იყო, მხოლოდ 1936 წ. დაუნგრევიათ ადგილობრივი მშენებლობისათვის.

დაბა რუსთავი ამ კუთხეში განთქმული იყო თავისი დოვლათით. ხილი ადრე შემოდის, ახლაც მოუსავლიან წელიწადს მეზობელი გლეხობა რუსთავისაკენ იხდება, რადგან აქ მოსავალი ყოველთვის ათიხუთმეტი დლით ასწრებს სხეებისას. მესხეთ-ჯავახეთის ყველა წარჩინებულნი ამ მიზეზის გამო რუსთავში სახლდებოდნენ.

ჩვენი დიდებული შოთაც რუსთავში დაბადებულა. მამამისი თავმოპწონე კაცი ყოფილა, ძალზე ნიჭიერი კაცი და კარგი ოთახიცი (სახლი) ჰქონია. შოთას მამას ბევრი მოსწრებული სიტყვები სცოდნია, ყოფილა ტკბილი მოსიმღერე და შხამიან სიტყვებით მოშაირე.

ერთ დღეს რუსთავს გაღმა სოფელ პატარაშენში, რომლის ნანგრევებს ჩვენამდეც კი მიულწევია, შოთას მამა ქორწილში დაუბატოვებია იესა ბატონს. (აქ სოფ. მუსხის მცხოვრები გლეხები ახლაც უძახონ ერთ ადგილს „იესას ყანებს“). შოთას მამა წასულა წვეულებაში და სწორეთ იმ ღამეს შესძენია შვილი შოთა. ამბავი მახარობელმა მოიტანა. მამის სიხარულს საღზვარი აღარ აქვს, ფრინავს, გატაცებული უზომოდ სვამს, ქეიფობს. მაგრამ მტერს როდი სძინავს.

მახეს იქ დაგიგებს, სადაც არ მოვლი და გიმუხთლებს! შოთას მამის სიმთვრალით ისარგებლეს მისმა მოქიშპეებმა და სასიკვდილოდ მოწამლეს ის.

შოთას მამა მოკვდა. დაობლდა ძუძუმწო ბავშვი. ობლად დარჩენილი შოთა ბიძამ წაიყვანა ტბეთის მონასტერში აღსაზრდელად. შოთას ბიძა აქ ყოფილა ეპისკოპოსად, თვითონ ეს მონასტერი დღესაც საუცხოვოდ გამოიყურება.

პირველი სწავლა-განათლება შოთას ბიძასთან მიუღია, შემდეგ კი ბიძას ის ზარზმას გაუგზავნია ათაბეგთან. შოთა ათაბეგების დეიდაშვილი იყო და სამს წელიწადს დარჩა მათთან.

ახალგაზრდა შოთა სწავლაში დიდ ნიქს იჩენდა. ამით წახალისებულ ნათესაებს ის კახეთში გაუგზავნიათ, სადაც ოთხი წელიწადი დარჩენილა. ჩვიდმეტი-თვრამეტი წლის შოთა კახეთიდან რუსთავში დაბრუნებულა. ამ დროს მას ფართოდ გამოუმჯლავნებია სამწერლო ნიჭი და პოეტური შარავანდელი. შოთას სახელი უცბად მოედვა მთელ კუთხეს და თურმე თამარ დედოფლის მიერაც კი ყოფილა მოპატივებული სასახლეში. ამიერიდან შოთას სახელი ეფინება ხალხს, მას ყველგან პატივებენ, დიდი პატივით ეპყრობიან და აფასებენ. პოეტი ამ ხანებში დიდათ გატაცებული ყოფილა სპარსული ლიტერატურით.

შოთა გამოიწაფა. სახელოვანი გახდა. ამის გამო მის დასიძებას ბევრი ცდილობდა. თავადები ერთმანეთს ეცილებოდნენ შოთას სიძობაზე. პატარაშენში ერთი თავადი ყოფილა, სახელად ელიზბარი. მას ფრიად სანაქებო და შესანიშნავი ლამაზი ქალი ჰყოლია—ნინო. ელიზბარის ქალის სახელიც შორს იყო თურმე გავარდნილი. და ამ ნინოსა და შოთას შეჰყვარებიათ ერთმანეთი.

მაგრამ სიყვარულით გატაცებას სიმწარეც ახლავს თან. ვარდი ეკალში იზრდება. განვლო ზაფხულმა. შემოდგომაზე მეფის შუამდგომლობით საბერძნეთთან, შოთა საბერძნეთში იგზავნება სწავლის მისაღებად. წასვლის ხანს შოთა ნინოსთან მტკიცე პირობას სდებს, რომ ის მის სიყვარულს არავის სიყვარულზე არ გაცვლის.

სწავლას მოწყურებული და პოეტური გრძნობით აღვზნებული ყრმა საბერძნეთში მრავალ შესანიშნავ რამეს ნახულობს. აქ მის წინაშე ახალი ქვეყანა გადაიშალა. ცოდნის შეძენა—აი რა არის შოთას წადილი. ამის გამო ის საბერძნეთში ექვს წელიწადს რჩება.

საბერძნეთიდან დაბრუნებულ შოთას სამშობლოში დიდი სიხარულითა და ზეიმით მიიღებენ. შოთას ჩამოსვლის დღეს რუსთავში დიდი დღესასწაული გაიმართა. სახელოვან მწერლის დაბრუნებას

შეჰხაროდა დიდი და პატარა. ეს ამბავი სწრაფად გავრცელდა მახლობელ და შორს მყოფ სოფლებში. ხალხი შოთას სანახავათ გაეშურა.

შოთას დაბრუნების ამბავი ყველაზედ უწინ ექესი წლის სიყვარულით შეპყრობილმა ნინომ გაიგო, ვინაიდან მზესავით განათებული ქალის მახვილი ყური და სიცოცხლით სავსე თვალები დიდი ხანია რუსთავისაკენ იყო მიპყრობილი. ყოველი უბრალო მოძრაობა, ნინოს მახვილ ყურთასმენამდე ნიავს მიჰქონდა, ხოლო ისეთი დიდი ამბავი, როგორიც იყო შოთას რუსთავეში დაბრუნება, შეუძლებელი იყო, რომ ყველაზედ უმაღლეს მას არ გაეგო.

სიყვარულით ანთებული ნინო უცდის შოთას. ღელავს. მოუთმენლად რუსთავისაკენ იყურება: მოდის თუ არა მისი შეყვარებული? ლამეა. ნინოს არ ეძინება. აგერ განთიადი ახლოვდება, მაგრამ არა-ეინ არა ჩანს. ნინო თვალს არ აშორებს შოთას სახლს, მის ოთახს, საიდანაც შუქი ჯერაც გამოჰრთის. ქალს სევდა შეიპყრობს. დანადგლიდან ლამაზი ნინო. იქნებ სტუმრები ჰყავს მოწვეული, ფიქრობს ქალი, ან ვინმე მზე ქალი ჰყავს ჩამოყვანილი და მისი სიყვარულით, სტკბება, თორემ აქამდის ჩემ სანახავად უთუოდ მოვიდოდა, ან მისალმების წიგნი უნდა გამოეგზავნა! ექვები სწვავს და დაგავს ნინოს გულს, მის ნაზ სულს. ქალმა ველარ მოითმინა. ადგა. ჩაიცვა ძმის ტანსაცმელი და ჩუმად სანახავად წავიდა. განთიადისას მიაღდა შოთას სახლს და სარკმელში შეიხედა. ნინომ დაინახა, რომ შოთა მაგიდას უზის და სწერს. მხრებზე ვილაც ქალი დაყრდნობია და სააღერსო სიტყვებს ეუბნება. ამ სურათის მნახველ ნინოს სიმწრისაგა მუხლები მოეკეცება და რამდენიმე ნალვლიანი სიტყვა წარმოსთქვა მხოლოდ.

შეყვარებულის მოლაღატე
წინ გიდგას ხლართი—მახე,
შოთა ჩემო, აბა ხმა გამე
გულს ლახვარი ნუ დამე.
ნაკვერჩხლისებრ ღვიოდა
ექესი წლისა სიყვარული,
აქამდის შენთვის ვიფურჩქნოდი,
შენ გიცდიდა წრფელი გული.
გრძნობა აღარ ხარობს
მძლავრი სიცხისაგან ჰქნება,
არ მგონია დარჩენა,
გული უიმედოთ კვდება.

თვალეზ ამღვრეულმა ნინომ ვერ იცნო, რომ ის ქალი შოთას და იყო და არა სხვა ვინმე. ნინომ უცბად წარმოიდგინა, რომ შოთას მისთვის უღალატნია და მისი სიცოცხლე სამუდამოდ მოშხამული არის. სევდა მორეულმა ქალმა ველარ აიტანა ყოველივე ეს და იქვე თავი მოიკლა.

ქარში გამოცვივებულ ხალხს შოთაც გამოჰყვა. რა მოხდა? ვინ დაგცა მიწაზე? ექვსი წლის ლოდინსა და მგზნებარე სიყვარულს ნინო იმდენად დაეკნო, რომ სანამ შოთამ ქალს მისი წერილები არ აღმოუჩინა, ველას იცნო. მაგრამ გამოიცნო თუ არა, ვინც იყო ეს სასთელივით დამდნარი ნზექალი, უმაღ ცივ სხეულს დაეკონა და გამოუთქმელმა ნწუხარებამ შეიპყრო“.

თამარ მეფე და რუსთველი

თამარი ძლიერ გაკვირებული იყო რუსთველის ნიჭით და ერთ-
ბელ უთხრა, რომ დეწერა რამ და უნაყოფოთ არ დამარხულიყო
მიწაში მისი ტვინი. რუსთველმა უთხრა, რომ მასაც, როგორც დე-
დოფალს, რაიმე დაეტოვებია ძვირუფასი საუნჯე. თამარმა ამაზე მიუგო:

თამარ დედოფალი ვიყავ;
კარგი საქმე დავიგდეო.
ზღვაში ჩაეყარე მიჯნები,
ხმელეთზე სახელი გავიგდეო.
ამდენი საქმის მომქმედმა,
ცხრა ადლი ტილო წავიდეო.

რუსთველმა მიუგო:

თითი მიგიგავს კალამსა,
ტურფასა მწერალისასა,
ბაგენი ვარდის ფოთოლსა —
შორს მოფენილსა მზისასა.
სითეთრე თოვლის ნაბუქსა,
იალბუზისა მთისასა.
რაც ჯელი კაცი შენ გნახავს —
რჯულსაც განაგდებს თვისასა.

ამის შემდეგ შეუდგა იგი თავის „ვეფხისტყაოსნის“ წერას.

საქ. მუზეუმის ხელნაწერების განყოფილების H 1453; „ხალხური
თქმულებები“ შეყრებილი გენადი მიხელიძისაგან. საწერილია სოფ.
ხრეიძში (ხ. იმერეთი).

ლევინდა რუსთაველის სამშობლოს შესახებ

ამ ლევინდის გადმომცემი ვ. კოპტონაშვილი ჯერ აგვიწერს სოფ. რუსთავის თანადროულ მდგომარეობას და შემდეგ დასძენს:

„მკითხველთ უნდა გაუზიაროთ მხოლოდ ზოგიერთი ლევინდა, ხალხში დღემდე დაშთენილი ამ სოფლის შესახებ.

რუსთავის მახლობლად ოციოდე საჯენის მანძილზედ, იქ, საცა კლდე დასცქერის მტკვარს, დასაუღეთის მხარეს, ყოფილა საყუარი, რომელიც თავის ძლიერებითა და საკვირველ-მოქმედებით განთქმული იყო თურმე აქეთგან. ერთხელ, ძველ დროს, ვილასაც სახლში მძიმე ავადმყოფი ჰყოლია. ავადმყოფის პატრონი, რომელიც ერთ მტკვარ გამოლმა სოფელში მოსახლეობდა; წამოსულა ამ საყდარში სანთლების ასანთებად და შესაბეწად, რომ მისი ავადმყოფი მორჩენილიყო სნეულებისაგან. მდინარე მტკვარი ამ დროს გაზაფხულის წყლებით მოდიდებული ყოფილა და ფონში გამოსელა ავადმყოფის პატრონს ვერას გზით ვერ მოუხერხებია. სანთლები მტკვრის პირას დაუწყვია და შეჰვედრებია, მიეღო საყდარს ეს შესაწირავი და განეცურნებია სნეული. ვიდრე ეს კაცი გამობრუნდებოდა უკან, ეკლესიიდან ერთი კაჟკაჟი გამოფრენილა გამოლმა, სანთლები აუტაცია და ეკლესიასთან გაუტანია. ვიდრე ავადმყოფის პატრონი შინ მოსულა. სნეული ფეხზე ამდგარა და განკურნებულა. თვით ძველი რუსთავიც სწორედ ეხლანდელ რუსთავის ადგილზედ ყოფილა. სოფელი დიდისა და მაღალის გალავნით შემოზღუდული ყოფილა (დღეს ამის კვალი არავითარმე ნაშთით არა მტკიცდება). რუსთავი მოზრდილი სოფელი ყოფილა. ზოგნი ამბობენ, სოფელი კი არა, ქალაქი იყო. შიგ მოსახლეობდნენ ქართველები და ამათი ტანსაცმელი უფრო ყუილბაშურს წაგავდა, ვიდრე დღევანდელ ქართულს; ზნეჩვეულება, ხასიათი, სახლების აგებულება და სხვ. ყუილბაშურივე ჰქონდათო. სახელწოდება ამ სოფლისა—„რუსთავი“—წარამოდგარა შემდეგის გარემოებიდან: სოფელს ჰქონია სასმელ წყლად მტკვარიც და ერთი სხვა წყაროც. ეს უკანასკნელი სოფელზედ ცოტა მოშორებით თურმე იყო, იგი გადმომდინარეობდა თურმე ერთერთ წითელ კლდიდან. ხალხს უთქვამს:—მოდით, ეს წყარო გამოვიყვანოთ სათავიდან სოფლამდის რუს შემწეობითაო. დაუწყიათ წყაროს თავიდგან რუს

თხრა, მაგრამ რამდენიც უთხრიათ, იმდენი კლდე გამოჩენილა. ბოლოს, ბევრის წვლების შემდეგ, მცირეოდენი რამ გაუთხრიათ და ის წყარო გადმოუყვანიათ ამ რუში. წყაროს გადმოყვანა რუში და სათავიდგან მოწყვეტა ერთი ყოფილა. აი, აქედგან წარმომდგარა სახელი რუსთავი.

რუსთავლებს მღვდლად ერთი ღვთის მოსავი და პატროსანი მოძღვარი ჰყოლიათ. ისეთი წმინდა კაცი ყოფილა ეს მღვდელი, რომ ალელუებულს მტკვარზედ ზეზეურებ, ტანგაუხდელად, როგორც მშრალზედ გავიდოდა თურმე გაღმა მრევლის მოსავლელად, ისე, რომ ქალმან-წინდაც არ დაუსველდებოდაო. მაშინ მტკვარზედ ხიდები არსად ყოფილა. თვინიერ ვარძიის ხიდისა, რომელიც ძალიან შორს იყო თურმე.

მღვდელი მეტად ნასწავლი იყო, ცოლი არ ჰყავდა და მხოლოდ ორ პაწია ვაჟიშვილს შეჰხაროდა. მღვდელი ეკლესიის გალავანში სცხოვრობდა და რუსთავში მხოლოდ სამსახურის შესასრულებლად ჩადიოდა ხოლმე; იმისი ვაჟაშვილები კი გამუდმებით სცხოვრობდნენ თავის ბიძასთან.

ერთხელ მღვდელი სხვა სოფლებში იყო სამსახურის აღსასრულებლად, სადაც ერთი ახალგაზდა მეფე-დედოფლის ჯვრის საწერად მიიპატიეცს. პატარძალი ისეთის სილამაზისა და სინჰჰკნიერისა იყო, რომ მღვდელს ეშმაკმა სძლია და ამ ქალზედ გულში ცუდი აზრი გაივლო... როდესაც მღვდელი დაბრუნდა რუსთავისაკენ და შემოსდგა ჩვეულებრივ ფეხი მტკვარზედ, გაღმა-ეკლესიისაკენ გასასვლელად, ეკლესიიდგან ხმა მოესმა: „შესდგე, შე წყეულ-შეჩვენებულო და შთავარდი მაგ წყალში, დაირჩე თავი და შეიქმენ ეშმაკის კერძი, რადგან ღირსი აღარა ხარ ჩემი წმინდა ტრაპეზისა“.

მღვდელს უგვრძნია, თავი დავიღუპეო და სული ეშმაკს მივეციო, უშვერია ფეხი და ჩავარდნილა მტკვარში, რომელსაც ხელად ჩაუძირია და შთაუნთქავს თავის ალელუებულ ზვირთებ შორის...

ობლად დარჩენილი მისი შვილები აღზრდილან ბიძასთან. ერთი მათგანი ორის თვალთ ბრმა ყოფილა. როდესაც დაეაჟაკებულან, ცოლები შეურთავთ და ხენა-თესვისათვის ხელი ჩაუვლიათ; ეხლან-დელი რუსთავის ვაკე სახნავ-სათესი მიწები იმათა სჭერიათ. ამათ იმდენი პური მოსდიოდათ თურმე, რომ ადგილს ვერა ჰმოულობდნენ ჩასაყრელად. ერთ წელს, როდესაც ეს ძმები გაყრილან, იმოდენა აუარებელი პური მოსვლიათ, რომ განიჩნული ხეაგები კარში, მინდორში დარჩენიათ. ძმებს დაუწყიათ ამ ხეაგების განაწილება. პურს ჰყოფდა თვალხილული ძმა კოდით და ბრმა ძმაც იქვე იჯდა და

თვალ-ყურს ადევნებდა თურმე. აავსებდა თვალბილული კოდს პირამდის და ეტყოდა ბრმა ძმას: „აი, მოუსვი ხელი კოდსა, სავსეა, ეს მეო“. და გადასცლიდა ცალმხარეს თავისთვის. შერე დააბრუნებდა კოდს, პირქვე დაამხობდა და ძირს ზემოთ უხამდა, ძირზედ ორიოდ მეუკა პურს დააყრიდა და ეტყოდა კიდევ ბრმას: „აი, ძმაო, მოუსვი ხელი კოდსა, სავსეა, ესეც შენაო“. და გადასცლიდა მეორე მხარეს ბრმა ძმისათვის. ბრმა ძმა კი წყვილს დროს ეუბნებოდა; „რა ვიცი ძმაო, რას ვხედავ მე საწყალი: სწყაფ' მწყველი, ჰხედავს ღმერთიო“. ამ თქმაზედ მთელი იმოდენა პურის ხევი გამიწებულა და დღეს ეს გამიწებული პურის ხევი, რომელიც ცხლანდელ რუსთავს ზემოდ ჩრდილოეთის მხარეს არის, ნამდვილი პურის ხეავს ემსგავსება, სწორედ იმ სახისაა. მოღალატე ძმა გაღარიბებულა, და ბრმა ჰალალი ძმა გამდიდრებულა, ღმერთს აუარებელი სარჩო-საბადებელი მიუცია.

ამ ბრმას შვიდი შვილი გასჩენია: სამი ქალი და ოთხი ვაჟი. ვაჟებიც მამასავით ღვთის მოშიშნი ყოფილან, ერთი მათგანი ძალიან მეცნიერი გამოსულა, მთელის ქვეყნის რაც სასწავლებლები, კეკეის საპეიტრო ანგარიშები ყოფილა, შეუსწავლია და ხალხში დიდი სახელი გაუთქვამს. ამ დროს ქვეყნის მეფედ თამარ-დედოფალი ყოფილა, რომელსაც საცხოვრებელ ადგილად ვარძია ჰქონია. თამარ დედოფალი თავის სახელმწიფო საქმეებზე არჩედა და აქ სკრიდა, ერთ დიდს მალაროში, რომელსაც ეხლაც თამარ დედოფლის „დივანხანას“ უწოდებენ. ეს განათლებული კაცი თამარს ამ კანცელარიაში გამუდმებით მწერალ-მდივანად ჰყოლია. ყოველსავე ქალაქს ეს განათლებული მეცნიერი სწერდა თურმე, თამართან შეჰქონდა სხვა ოთახში და იგი მხოლოდ ხელს აწერდაო. თამარი ომიანობის ან სხვა სახელმწიფო საქმეებს ყოველთვის ამ მეცნიერის რჩევით სწყვეტდა, ერთის სიტყვით, თამარის პირველი მახლობელი იყო ეს კაცი, როგორც მოგვითხრობს ხალხის თქმულება.

რა სახელი ერქვა ამ კაცსა, რა გვარისა იყო, ამაზედ ხალხის თქმულება არას გვეუბნება, მხოლოდ რუსთაველ ბრმა კაცის ოთხ ვაჟიშვილთაგანი იყო ეს მეცნიერიო...

ს. მუსხი.

ივერია, № 21, 1894 წ.

რედაქტორი ი. ჰაქვაძე.

შდრ. H 1994 საქ. მეზემის ხელნაწერების განყოფილებაში

ზოგადი შეხედობანი

...სხვა პარალელებსა და... გვ. 38; ...ქვესკნელში ჩასული იშთარი საშინელი სენით ავადმყოფდება და უკვდავების წყაროს საშუალებით განიკურნება, რომლითაც ის თბუხასაც აღადგენს—გვ. 30; სქოლიოში; იხ. ფრანკ-კამენსკის ხსენებული სტატია, ტრ. კრბ. გვ. 265; ...კოშკში. შეწუხებულნი დგანან ცხედარის წინ. მოულოდნელად... გვ. 33; ... გადაუწყვეტელია კულტურის ისტორიაში, გვ. 51; ან ასულ 266—ან ასულ; ბურილ 267—ჩავიდა რომელიღაც ადგილის ძირში; დანასულ 268—დამკენარი, ვადა 270—დაეწატება: „კრმლის ჯუარედი“ (საბა); რემაი 275—„უკედნი ცხენი“ (საბა), ფერცხალი 267—„გვერდის წიბო“ (საბა); ქარქაში 277—პირით მკოელ იარაღის ბუდე; ჩითეები 279—ნაქსოვი ფეხსაცმელი; ძოწი 280 „ბროწეულის ყვავილთა ფერი“ (საბა); წურბელი 280—„მძრომი“ (საბა); ჯალამბარი 281—„დიდი ქვის მალლა ასაწევი“ (საბა); ბეჟედი აჩვენა ნიშნად 282; გამოქებაულის წინ შეჩერდა 283; გრძნეულებმა აჯობეს და მზეთუნახავი გაიტაცეს 283; გუთანი ზღვის გაღმა გააგდო 283; ვეფხოსანი ტარიელის ძებნად წასვლა 283; ზღვაში ჩააგდეს, მაგრამ არ შთანთქა 283; თავგატეხილი კაცი შემოახვედრეს, 284; თეთრი ვარია დაკლა, 284; კოშკი დგას მარმალილოსი, 284; ლაშქარი შემოეხვია და ბოძოლა დაუწყო, 284; მაყრებს დაეჩემა ტარიელი, 285; მგელ-აფთარი დაემწყვდია, 285; ნაბდის ხმალი ჩამოიღეთ, 286; სამი ძმა კაცი იყო, 286; ქალს არაბის მოკრილ თავს გულზე დაჰკიდებს, 289.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

I

1. წინასიტყვაობა	VII
2. ავტორისაგან	XI
3. წინასიტყვაობა მეორე გამოცემისათვის	
4. შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“ და ხალხური შემოქმედება .	I

II

5. ტარიელისანი	
----------------	--

III

6. ტარიელის ზღაპარი	104
7. „ვეფხისტყაოსნის“ ზღაპარი	117
8. ხენწიფე და მისი ნაშვილები	133
9. ქაიხოსრო ხემწიფე	140
10. ტარიელი და ნესტარ-დარეჯანი .	147
11. ტარიელის ამბავი	157
12. ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი . .	169
13. ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ .	178
14. ხეცურული „ვეფხისტყაოსანი“ .	185
15. „ვეფხისტყაოსანი“	192
16. „ვეფხისტყაოსანი“ ლექსად	194
17. ხალხური „ვეფხისტყაოსანის“ ლექსები	197
18. კახური „ვეფხისტყაოსანი“ .	201
19. „ვეფხისტყაოსნის“ ნაწყვეტები	203
20. „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსები	206
21. კახური „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსები	209
22. ტარიელის ლექსი	213
23. ნაწყვეტი	214
24. გალექსული „ვეფხისტყაოსანი“	216
25. „ტარიელისანი“ ლექსად	220
26. ქაჯეთსა ვარ ციხეში	225
27. ციხე-გორის ერთი ქვა მკონდა	225
28. შეხე აბრამ	226
29. ავთანდილ გედვინადირე	227

IV

30. „ვეფხისტყაოსანი“ გიო კანანელის თქმით .	231
31. იავნანა	234
32. რუსთველზე	236
33. რათ დაუწყვიტე სიმები	237

34. სამხითეთო „ვეფხისტყაოსანი“	238
35. რუსთველის ნათქვამები	239
36. შოთა რუსთველი და მისი ცოლი	240
37. ნესტან-დარეჯანი	247
38. ანდერძი ავთანდილისა, თქუა ჟამსა სიკვდილისასა, ნანუნას ჩამატებული მასუკან	249
39. კიდევ სხვა ანდერძი ავთანდილისა, რომელიც თქუა სიკვდილისასა ტფილელის იოსებისაგან თქმული	251
40. ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ დასკვნითი დებულებები (რუსულად) .	257
41. შენიშვნები	261
42. დიალექტოლოგიური ლექსიკონი .	266
43. მოტივთა და სხვათა საძიებლები	282

V. დ ა მ ა ტ ე ბ ა .

44. გმირი ტარიელი . .	301
45. ზღაპარი ტარიელისა	308
46. ტარიელი და ლერწამ-დარეჯანი .	314
47. ტარიელი	319
48. მოხუცი „ვეფხისტყაოსანი“	323
49. გმირების თავგადასავალი .	330
50. ტარიელის არაკი	333
51. ტარიელისა და ავთანდილის ზღაპრები	341
52. ქაჯ-ტარიელის ზღაპარი	345
53. ტარიელის ამბავი	348
54. მესხური თქმულება რუსთველზე .	351
55. თამარ მეფე და რუსთველი	356
56. ლეგენდა რუსთველის სამშობლოს შესახებ	357

შემაჩნეული კორექტურული შეცდომები

გვ. და სტრ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
12 ₁	მიხეხი	მიხეხები
12 ₁	ის	იმ
12 ₁	შოვინიზმი	შოვინიზმში
13 ₁ ქვ.	язык и история	Язык и История
26 ₁₃	საერთო	საერთო ისტორიულ
28 ₁₃ ქვ.	გაცეცხლებული	გაცეცხლებული
28 ₁₁ ქვ.	მოყვანილ	—
28 ₈ ქვ.	კათხეთსა და ფშავეში	ქართლში
28 ₈ ქვ.	გვ.	I ტ., გვ.
34 ₁ ქვ.	ქართლში	ფშავეში
40 ₁₋₇ ქვ.	ბი Wtar	ბი— штар,
40 ₈ ქვ.	ლასაველეთ	დასაველეთ
41 ₁ ქვ.	кельмским	кельтским
53 ₁	ასზე	ათზე
63 ₁₁	მითოლოგიუ	მითოლოგიურ
63 ₁₈	აქ,	მათში
257 ₁₈	контрреволюции	контрреволюции
257 ₁₀ ქვ.	последнего	последнего
257 ₈ ქვ.	раннюю	раннюю
258 ₁₈	оне	они
259 ₁	видны	знаем
259 ₁₈	геронко-	геройско-
259 ₁₈	о	оо
360 ₁ ქვ.	эта	это—
360 ₁ ქვ.	этим	тем самым
261 ₁₈ ქვ.	ხიზანიშვილი	ხიზანაშვილი
268 ₁₈ ქვ.	გჰარიათ	გჰირიათ

რედაქტორი: ალ. ღუდუჩაძე.

კორექტორ-გამომშვები: ვ. ბოლქვაძე.
სუპერი, ყდა, ფორზაცი და ტიტულები შესრულებულია
ბელეცკაიასა და პეტროვას მიერ.

წიგნი გადაეცა ასაწყობად 4/X—36 წ.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15/II—37 წ.

მთავლიტის რწმუნებული № ხ—38.

დაიბეჭდა 12000 ცალი.

შეკვეთის № 505.

ქაღალდის ფორმატი 62×94—6×10.

ბეჭდვითი ფორმა 24.

გამოსცა ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის.

გამომცემლობამ, დაიბეჭდა უნივერსიტეტის

სტამბაში, მარარის ქ. № 1.

ფასი ყდით 12 მან.